

T.C.

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KIRSAL ALANLARDA GELENEKSEL PEYZAJ KATMANLARININ
OKUNMASI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Muhammed Enes ÖZPOLAT**

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

OCAK 2022

T.C.

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KIRSAL ALANLARDA GELENEKSEL PEYZAJ KATMANLARININ
OKUNMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Enes ÖZPOLAT

36183624005

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

OCAK 2022

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ

Kırsal Alanlarda Geleneksel Peyzaj katmanlarının Okunması adlı çalışma Malatya İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı kapsamında hazırlanmıştır. Malatya’ da Arapgir, Battalgazi, Darende ve Yeşilyurt ilçeleri kapsamında toplamda 7 adet mahallede belirlenen araştırma alanları sınırları içindeki geleneksel peyzaj katmanlarının okunması ve bu yerlerin kimliğinin korunması amaç olarak belirlenmiştir.

Bu tez çalışmasının danışmanlığını üstlenerek başta konunun belirlenmesi olmak üzere çalışmanın her aşamasında yardım, öneri, bilgi, tecrübe ve desteğini esirgmeden beni her konuda yönlendiren; anlayışı, sabrı ve sıcak yaklaşımı ile her daim yanımda olan değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ’e teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans eğitimi ve tez çalışması süresince konulara daha geniş bir çerçeveden bakmam için bilgi, tecrübe ve desteklerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Bülent YILMAZ ve Dr. Serhat CENGİZ’ e teşekkürlerimi sunarım.

Saha çalışmaları için gerekli olan altlıkların temin edilmesi sırasında bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan iş arkadaşlarım Serdar KIZIL, Yiğit OTO, Mesut KAYA, İdris ASLAN ve Mehmet Okan YALINKILIÇ’ a teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca yanımda olan ve bu çalışma sürecinde gerek manevi destekleri gerekse materyal temininde yardımcı olan dostlarım Peyzaj Mimarı Koray CANSU, Yeşilyurt Belediyesinden Şehir Plancısı Ahmet Furkan YALKI, Battalgazi Belediyesinden Peyzaj Mimarı Ela ÖZCAN, Peyzaj Mimarı Duygu DEMİRÖREN CİVAN ve Makina Mühendisi Rümeysa PALANCI’ ya teşekkürlerimi sunarım.

Tüm hayatım boyunca olduğu gibi tez çalışmam süresince de benden desteklerini esirgemeyen babam Haluk ÖZPOLAT’ a, annem Kadriye ÖZPOLAT’ a, kardeşlerim Beril ve Beren ÖZPOLAT’ a teşekkürlerimi sunarım.

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kırsal Alanlarda Geleneksel Peyzaj Katmanlarının Okunması” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığına ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Muhammed Enes ÖZPOLAT

İÇİNDEKİLER

KIRSAL ALANLARDA GELENEKSEL PEYZAJ KATMANLARININ OKUNMASI	
TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ	I
ONUR SÖZÜ	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	IV
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	V
SEMBOLLER VE KATMANLAR DİZİNİ	IX
ÖZET	X
ABSTRACT	XII
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL TEMELLER	5
2.1 Geleneksel Peyzaj	5
2.2 Geleneksel Peyzaj Katmanları	8
2.2.1 Doğal Katmanlar	9
2.2.1.1 Topoğrafya	9
2.2.1.2 Jeolojik yapı Toprak yapısı.....	10
2.2.1.3 Bitki örtüsü	11
2.2.1.4 İklim	13
2.2.2 Kültürel Katmanlar.....	15
2.2.2.1 Kimlik	16
2.2.2.2 Peyzaj kimliği	17
2.2.2.3 Mimari Kimlik.....	18
2.2.2.4 Ulaşım.....	19
2.3 Kırsalda Peyzajın Yerleşim Dokusu	20
2.3.1 Geleneksel peyzaj katmanlarının geleneksel kırsal yerleşimler ile meydana getirdiği yerleşim doku desenleri.....	20
3. MATERYAL VE YÖNTEM	30
3.1 Materyal	30
3.2 Yöntem.....	33
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	35
4.1 Aşağıulupınar Mahallesi Yerleşim Süreci (Darende, Malatya).....	35
4.2 Aşağıulupınar Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları	37
4.3 Balaban Mahallesi Yerleşim Süreci (Darende, Malatya)	52
4.4 Balaban Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları	54
4.5 Koru Mahallesi Yerleşim Süreci (Arapgir, Malatya)	69
4.6 Koru Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları	73
4.7 Onar Mahallesi Yerleşim Süreci (Arapgir, Malatya).....	89
4.8 Onar Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları	91
4.9 Ormansırtı Mahallesi Yerleşim Süreci (Arapgir, Malatya)	105
4.10 Ormansırtı Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları	106
4.11 Görgü Mahallesi Yerleşim Süreci (Yeşilyurt, Malatya)	119
4.12 Görgü Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları	120
4.13 Kapıkaya Mahallesi Yerleşim Süreci (Battalgazi, Malatya).....	140
4.14 Kapıkaya Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları	142
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	153
5.1 Çalışma Alanlarında Yapılan Okumalara Yönelik Değerlendirme Matrisleri	162
KAYNAKLAR.....	175
ÖZGEÇMİŞ	183

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1 : Konutlarda yer seçiminin iklim bölgelerine göre farklılaşması.....	13
Çizelge 4.1 : Balaban istasyonuna ait 23 yıllık veriler.....	42
Çizelge 4.2 : Balaban' a ait iklimsel veriler (Karakuş, 2009).....	57
Çizelge 4.3 : Arapgir ve Ağın' ın aylık ortalama sıcaklık ve yağış değerleri.. ..	77
Çizelge 4.4 : Arapgir ve Ağın' ın aylık ortalama sıcaklık ve yağış değerleri.	95
Çizelge 4.5 : Arapgir ve Ağın' ın aylık ortalama sıcaklık ve yağış değerleri.	109
Çizelge 4.6 : KAEMG istasyonuna ait 9 yıllık sıcaklık değerleri.....	129
Çizelge 4.7 : KAEMG isasyonuna ait 9 yıllık yağış değerleri.....	129
Çizelge 4.8 : TAGEM gözlem istasyonuna ait 10 yıllık sıcaklık değerleri.	146
Çizelge 4.9 : TAGEM gözlem istasyonuna ait 10 yıllık sıcaklık değerleri	147

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1 : Geleneksel peyzajın kavramsallaştırılması	8
Şekil 2.2 : Topoğrafyaya bağlı değişkenlik gösteren ısıtma ihtiyacı	10
Şekil 2.3 : Volkanik tüf özelliği gösteren kayaçların oyulması ile oluşturulan meskenler.	10
Şekil 2.4 : Yapı çevresinde yer alan bitkilerin rüzgar açısından etkileri	12
Şekil 2.5 : Yaprak döken bitkiler yardımıyla güneşten faydalanma	12
Şekil 2.6 : Rüzgar istemine yönelik farklı şekillerde konumlanan yapılar	14
Şekil 2.7 : Geleneksel peyzaj üzerinde katmanların yeri	16
Şekil 2.8 : İki eksenle düzenlenen peyzaj kimliği	17
Şekil 2.9 : Yerleşim doku desenleri ve biçimleri	21
Şekil 2.10 : Hat boyu desenli yerleşim.....	21
Şekil 2.11 : Küme desenli yerleşim.....	22
Şekil 2.12 : Dairesel- yarı dairesel yerleşim deseni	23
Şekil 2.13 : Yıldız yerleşim deseni	23
Şekil 2.14 : Izgara yerleşim deseni	24
Şekil 2.15 : Dağınık yerleşim modeli.....	25
Şekil 2.16 : Toplu yerleşim modeli	25
Şekil 2.17 : Köy sınıflama modeli	26
Şekil 2.18 : Dağ eteklerine yayılan geleneksel bir yerleşim modeli	29
Şekil 3.1 : Çalışma alanlarında yer alan yerleşimlere ait konumlar.....	31
Şekil 3.2 : Çalışma yöntem akış şeması.	34
Şekil 4.1 : Sivas vilayeti salnamesinde "Setrek" adıyla anılan Aşağıulupınar mahallesi ...	35
Şekil 4.2 : Osmanlı döneminde " Sitrek- i Süfla" adıyla anılan Aşağıulupınar mahallesi..	36
Şekil 4.3 : 2013- 2019 yılları arası Aşağıulupınar mahallesi nüfus grafiği.	37
Şekil 4.4 : Aşağıulupınar mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı	38
Şekil 4.5 : Aşağıulupınar mahallesi geçmiş tarihli fotoğraf.....	38
Şekil 4.6 : Aşağıulupınar geleneksel yerleşimine ait eski tarihli fotoğraf	39
Şekil 4.7 : Cephe duvarlarında kullanılan taş, kerpiç ve ahşap malzemeler.	40
Şekil 4.8 : Balaban, Darende ve Gürün iklim diyagramları.....	43
Şekil 4.9 : Aşağıulupınar kırsal yerleşimi ortalama gün ışığı alma süreleri.	44
Şekil 4.10 : Eğimli araziye kademeli konumlandırılmış yapılar.....	44
Şekil 4.11 : Aşağıulupınar mahallesi kırsal yerleşiminde yer alan yapılar ve boşluklar	45
Şekil 4.12 : Kırsal yerleşimde ikamet eden genç ve dinamik bir aile.	46
Şekil 4.13 : Zemin kat kotlarında yer alan pencereler.	47
Şekil 4.14 : Ermeni ustalar tarafından inşa edilen Aşağıulupınar geleneksel konutu.....	48
Şekil 4.15 : Bitişik- ayırık nizama sahip yapılar ve müştemilatlar.	49
Şekil 4.16 : Aşağıulupınar geleneksel konutu.....	50
Şekil 4.17 : Dış cephelerine el ile sıva uygulaması yapılan Aşağıulupınar konutu	50
Şekil 4.18 : Aşağıulupınar mahallesi 1989 tarihli ve 1/1000 ölçekli imar planı.....	51
Şekil 4.19 : 1889 yılında “Gerimter” olarak adlandırılan Balaban mahallesi.....	52
Şekil 4.20 : Balaban geleneksel yerleşiminde toprak yapısı.	52

Şekil 4.21 : 2013- 2019 yılları arası Balaban mahallesine ait nüfus grafiği.	53
Şekil 4.22 : Balaban mimari dokuya uygunsuz modern yapı.	54
Şekil 4.23 : Balaban mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı.....	54
Şekil 4.24 : Yerleşimi batı yönde sınırlayan topoğrafya.....	55
Şekil 4.25 : Cephelere ve sokaklara uygulanan niteliksiz yüzey malzemeleri	56
Şekil 4.26 : Yapıların avlu ve bahçelerinde yer alan bitki örtüsü	56
Şekil 4.27 : Balaban iklim diyagramı.....	58
Şekil 4.28 : Balaban ortalama gün ışığı alma süreleri.....	59
Şekil 4.29 : Bitişik nizama sahip geleneksel Balaban evleri.....	60
Şekil 4.30 : Zemin kat cephe duvarlarında bulunan az sayıdaki mimari elemanlar	60
Şekil 4.31 : Balaban yerleşiminde yapılar ile organik sokak dokuları.....	61
Şekil 4.32 : Balaban yerleşiminde yer alan geleneksel dükkanlar	62
Şekil 4.33 : Geleneksel konutların üst katlarında bağlantıyı sağlayan selamlık.	63
Şekil 4.34 : Balaban yerleşiminde yer alan bir çıkmaz.....	63
Şekil 4.35 : Zemin kat üst kotlarında yer alan küçük boyutlu pencereler.....	64
Şekil 4.36 : Geleneksel Balaban konutlarının özgün çatıları	65
Şekil 4.37 : Balaban yerleşiminde doluluk boşluk analizi.	65
Şekil 4.38 : Yerleşimde bitişik ve ayırık nizama sahip yapılar ve müstemilatlar.	66
Şekil 4.39 : Ahşap malzemeden imar edilmiş, tavanında motiflere sahip cumba.....	67
Şekil 4.40 : Balaban kırsal yerleşimi ve yakın çevresi kat adedi analizi.	67
Şekil 4.41 : Balaban Mahallesine 1994 tarihli imar planı.	68
Şekil 4.42 : “Arabrekas” ve “Aru Ergir” olarak adlandırılmış Arapgir ilçesi.....	69
Şekil 4.43 : 1643 tarihinde Tepte olarak adlandırılan Kuru mahallesi	71
Şekil 4.44 : 19. Yüzyılda Tepte adıyla anılan Kuru mahallesi.....	71
Şekil 4.45 : 2013- 2019 yılları arası Kuru mahallesine ait nüfus grafiği	72
Şekil 4.46: Niteliksiz eklerin uygulandığı Kuru konutu	73
Şekil 4.47 : Kuru mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı.....	73
Şekil 4.48 : Kuru kırsal yerleşimi ve güneyindeki vadiye doğru uzanan güney bayırı	74
Şekil 4.49 : Kuru geleneksel yerleşimi çeperinde bulunan kayaçlar	75
Şekil 4.50: Kuru yerleşiminin güneybatı yönündeki vadide üzüm bağları.....	76
Şekil 4.51 : Yakın çevredeki bitki örtüsünden imal edilmiş elemanlar.	77
Şekil 4.52 : Kuru kırsal yerleşiminde ortalama gün ışığı alma süreleri.	79
Şekil 4.53 : Zemin katı besi hayvanları için fonksiyonlandırılan konut	80
Şekil 4.54 : Üst kat kotlarındaki cumba ve cephe duvarlarındaki kapaklar.....	80
Şekil 4.55 : Kuru yerleşimi doluluk boşluk analizi.....	81
Şekil 4.56 : Kuru yerleşiminde yer alan bir çıkmaz.....	81
Şekil 4.57 : Geleneksel konutta iç mekân- dış çevre ilişkisi.....	82
Şekil 4.58 : Kuru geleneksel konutlarında çarpma sıvalar.....	83
Şekil 4.59 : Kuru geleneksel konutları giriş cephelerinde bulunan sekiler.....	83
Şekil 4.60 : Ahşap yapı ve mimari elemanlarda formlar, işlemler ve oymalar	84
Şekil 4.61 : Kuru konutlarındaki kitabe örnekleri.....	85
Şekil 4.62 : Kuru yerleşiminde yapı nizamları.	85
Şekil 4.63 : Terk edilen geleneksel yapıda bozulmalar ve malzeme kayıpları	86
Şekil 4.64 : Yapı giriş ve iç mekân kapılarında yer alan özgün kapı tokmakları	87

Şekil 4.65 : Yanlış müdahaleler sonucu niteliksiz yapı elemanı eklenmiş	88
Şekil 4.66 : Kuru kırsal yerleşiminde yer alan yapılara ait kat yükseklikleri.	89
Şekil 4.67 : 2013- 2019 yılları arası Onar mahallesi nüfus grafiği	90
Şekil 4.68 : Onar mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı.....	91
Şekil 4.69 : Onar geleneksel yapıları ve kaya mezarları	92
Şekil 4.70 : Onar yerleşiminde kullanılan taş malzemeler.....	92
Şekil 4.71 : Sıva kayıpları	93
Şekil 4.72 : Onar kırsal yerleşiminde bahçeler	94
Şekil 4.73 : Onar kırsal yerleşiminde ortalama gün ışığı alma süreleri	97
Şekil 4.74 : Cephelerin yönüne göre değişkenlik gösteren pencere sayıları.....	98
Şekil 4.75 : Organik sokaklar ve taş malzeme ile imal edilmiş merdivenler.....	99
Şekil 4.76 : Yapının sokağa cephe veren köşesinde bulunan pah.....	100
Şekil 4.77 : Yerleşimde hayvancılık ve yansımalarından tuz taşları	101
Şekil 4.78 : Vadi tabanında Selçuklu dönemine ait baldaken çeşme.....	102
Şekil 4.79 : Onar mahallesi camii ve Büyükocak Cem Evi	102
Şekil 4.80 : Onar kırsal yerleşiminde yer alan yapılar ve organik sokaklar.	103
Şekil 4.81 : Yapılarda ahşap malzemeler.	104
Şekil 4.82 : Geleneksel Onar konutları bahçeleri.....	104
Şekil 4.83 : 1643 tarihli Avârız-Hane defterinde Ormansırtı.....	105
Şekil 4.84 : 2013- 2019 yılları arası Onar mahallesi nüfus grafiği	106
Şekil 4.85 : Ormansırtı mahallesinde yer alan yapıların strüktürel durumu	106
Şekil 4.86 : Kuz Tepesi ve Mergüsü Sırtının güneyinde bulunan Ormansırtı yerleşimi ..	107
Şekil 4.87 : Taşıyıcı sistemde çıkmalar, hatıllar, kirişler.....	109
Şekil 4.88 : Ormansırtı kırsal yerleşiminde ortalama gün ışığı alma süreleri.	111
Şekil 4.89 : Zemin kat kotlarında yer alan pencereler	112
Şekil 4.90 : İklimin olumsuz etkilerine çözümlerden biri olan ahşap kapaklar	113
Şekil 4.91 : Ormansırtı yerleşimi doluluk boşluk analizi.....	114
Şekil 4.92 : Geleneksel Ormansırtı konutu	115
Şekil 4.93 : Yapı ve mimari elemanlardaki oymalar, motifler, lokmalıklar, tokmaklar ..	116
Şekil 4.94 : Ormansırtı geleneksel konutu üzerinde bulunan kitabe örneği	117
Şekil 4.95 : Ormansırtı geleneksel konutunda taş, ahşap ve toprak malzeme	118
Şekil 4.96 : Ormansırtı kırsal yerleşiminde yapı nizamları.....	119
Şekil 4.97 : Görgü mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı.....	121
Şekil 4.98 : Vadi yamacından diplerine doğru uzanan Görgü Eski Yerleşimi	122
Şekil 4.99 : Vadi dibinde yer alan akarsu kaynağı ve üzerindeki köprü.....	122
Şekil 4.100 : Topoğrafya üzerinde kademeli konumlandırılan geleneksel konutlar.....	123
Şekil 4.101 : Bir arada kullanılan taş ve kerpiç malzeme	124
Şekil 4.102 : Vadinin doğu ve batı yamacındaki yapılarda taşların renk tonları	125
Şekil 4.103 : Vadi üzerinde bazı noktalarda oluşturulan teraslandırmalar	125
Şekil 4.104 : Kırsal yerleşimdeki toprak yollar	126
Şekil 4.105 : Yapıların bahçelerinde yeşil dokunun bir parçası olan ağaçlar	127
Şekil 4.106 : Taşıyıcı sistemin ahşap bileşenlerinden biri olan kirişler.....	128
Şekil 4.107 : Görgü eski yerleşiminde yapıların gün ışığı alma süreleri.	131
Şekil 4.108 : Besi hayvanları için ayrılan mekân girişi.	132

Şekil 4.109 : Cephe duvarları ve cumbalar üzerinde bulunan ahşap kapaklar.....	132
Şekil 4.110 : Batı yöne cephe veren Görgü geleneksel konutu.....	133
Şekil 4.111 : Görgü eski yerleşiminde yer alan yapıların strüktürel durumu.	134
Şekil 4.112 : Yapı içinden erişilen bahçe ve ahır.....	135
Şekil 4.113 : Besi hayvanları için bazı konutlara bitişik konumlandırılan su taşları.....	135
Şekil 4.114 : Yapıların üst kat kotlarında fonksiyona dahil edilen WC mahalleri	136
Şekil 4.115 : Strüktürel açıdan ciddi hasar görmemiş geleneksel Görgü konutları	136
Şekil 4.116 : Yapılara erişim sağlayan kapılar üzerinde bulunan işlemeli çiviler.....	137
Şekil 4.117 : Görgü eski yerleşimi yapı nizamları.....	137
Şekil 4.118 : Yapılar ve bahçelerinde bulunan ağaçlar.....	138
Şekil 4.119 : İç sofa plan tipi özelliği gösteren harabe durumundaki Görgü konutu.	139
Şekil 4.120 : Yerleşimdeki yüksek oranda ağır strüktürel hasara sahip yapılar	139
Şekil 4.121 : 2013- 2019 yılları arası Kapıkaya mahallesi nüfus grafiği.....	141
Şekil 4.122 : Kapıkaya geleneksel yerleşimi doluluk boşluk analizi.....	142
Şekil 4.123 : Depo ve/veya besi hayvanları için oluşturulan mekânlar	143
Şekil 4.124 : Araziye kademeli konumlandırılan geleneksel Kapıkaya konutları	144
Şekil 4.125 : Ana yapım malzemesi kerpiç olan geleneksel Kapıkaya konutları	144
Şekil 4.126 : Yerleşimin konumlandığı tepeden görülen bitki örtüsü.	145
Şekil 4.127 : Kapıkaya yerleşimindeki yapıların ortalama gün ışığı alma süreleri.	148
Şekil 4.128 : Güneydoğu yöne cephe verecek şekilde konumlandırılmış yapılar	149
Şekil 4.129 : Zemin katlarda mimari elemanlar.....	149
Şekil 4.130 : Yerleşimde yer alan yapıların nizamları.....	150
Şekil 4.131 : Yapıldığı dönemin estetik kaygısını yansıtan tasarımlar.....	151
Şekil 4.132: Taşıyıcı cephe duvarlarında hatıl kullanılmayan geleneksel konut.....	152
Şekil 4.154 : Üst katta bağdadi duvar	152
Şekil 4.134 : Aşağıulupınar mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.....	155
Şekil 4.135 : Balaban mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.	156
Şekil 4.136 : Kuru mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.	157
Şekil 4.137 : Onar mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.	158
Şekil 4.138 : Ormansırtı mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.....	159
Şekil 4.139 : Görgü mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.	160
Şekil 4.140 : Kapıkaya mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.....	161
Şekil 4.141 : Çalışma alanlarına ait genel bilgiler.	164
Şekil 4.142 : Çalışma alanları ve yakın çevredeki topoğrafik yapı ile toprak özellikleri.	165
Şekil 4.143 : Çalışma alanları ve çevresinde bitki türleri ile doğal su kaynakları.	165
Şekil 4.144 : Çalışma alanlarının bulunduğu coğrafyaya iklimsel veriler.....	166
Şekil 4.145 : Kırsal yerleşimler ve bünyesindeki geleneksel yapı özellikleri	167
Şekil 4.146 : Çalışma alanlarında yer kırsal yerleşimler ile doğal katman ilişkileri.....	169
Şekil 4.147 : Çalışma alanlarında yer kırsal yerleşimler ile iklim katmanı ilişkisi.....	171
Şekil 4.148 : Kültürel özellikler - geleneksel yapılara yapılan yanlış müdahaleler.....	173

SEMBOLLER VE KATMANLAR DİZİNİ

APS: Avrupa Peyzaj Sözleşmesi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TDK: Türk Dil Kurumu

VT: Venedik Tüzüğü

MBB: Malatya Büyükşehir Belediyesi

HGM: Harita Genel Müdürlüğü

MGM: Meteoroloji Genel Müdürlüğü

KAEMG: Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

TAGEM: Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KIRSAL ALANLARDA GELENEKSEL PEYZAJ KATMANLARININ OKUNMASI

Muhammed Enes ÖZPOLAT

İnönü Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

183 + XIII sayfa

2022

Danışman: Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

Hareketli bir karakter olarak ele alınan peyzaj çok eski dönemlerden itibaren hayatı şekillendiren insan ile iletişim kurmakta ve üzerinde keşfedilmeyi bekleyen birçok iz barındırmaktadır. Keşfedilen bu izler ve üzerine kurulan yeni ilişkilerle ile zihinsel haritası etkilenen, değişen, dönüşen ve gelişen insan var olduğu doğal çevrenin canlı ve cansız tüm varlıklarıyla ayrı ayrı gerçekleştirdiği etkileşim sonucunda tanımlanabilir fiziksel ve düşünsel çevrenin bütünü olan peyzajla süreklilik içeren bir iletişim halindedir. Etkileşim süresince peyzajı etkileyen insan aynı zamanda etkilendiği peyzajı kaynak olarak kullanarak fiziksel, sosyal ve kültürel ortamını şekillendirmektedir. Şekillenen bu yaşam tarzı içinde doğa ile güçlü bağlara sahip, referanslarını yakın çevrenin doğal ve kültürel katmanlarından alan kırsal alanlar ve bünyesindeki kırsal yerleşimler doğa ile hemhal olma durumunun özgün örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır. Binlerce yılın getirdiği deneyimle tasarlanan ve çevresi ile bütünlük oluşturan bu yerleşimler iç mekânları oluşturduğu kadar ait olduğu geleneksel peyzajı da oluşturmaktadır. Venedik Tüzüğü geleneksel peyzaj katmanlarının bir bileşeni olan kırsal yerleşimlerin geçmişi ve çevresindeki katmanlarla olan bağının önemine değinirken aynı zamanda bu yerlerin kültürel mirasın bir parçası olduğunu da vurgulamaktadır.

Sanayi devrimi öncesi insanın yaşam tarzının gerektirdiği ihtiyaçlara peyzajın geleneksel katmanları ile kurulan güçlü iletişimle cevap veren bu yerler geçmiş yaşam tarzının önemli temsilcileri konumundadır. Ancak yaşadığımız yüzyılda insanların peyzaj ile iletişim kurma konusunda olumsuz yönde değişimler görülmektedir. Doğaya hâkim olma anlayışı baskınlaşan insan sahip olduğu imkanlarla dünyada pek çok yerde baskınlaşıp o çevreyi etkilemektedir. Bununla beraber nüfusun sürekli artması geleneksel şekilde artan kaynak tüketiminde yukarı yönlü bir ivmelenme ve doğal alan deformasyonunu beraberinde getirmekte, doğal alanların deformasyonu neticesinde tür çeşitliliği azalmaktadır. Ayrıca çevre ile uyumlu yaşam tarzından çevreyi adeta yok sayan bir yaşam tarzına evrilmek, çevreye duyarsız şekilde gelişen yerleşimlerin mekânsal artmasına sahne olmakta, doğa ile uyumun özgün örnekleri olan kırsal yerleşimler ise mekânsal azalmaya uğramaktadır. Anadolu coğrafyasının birçok kırsal yerleşiminde olduğu gibi Malatya ili sınırlarında bulunan birçok geleneksel kırsal yerleşim de sanayi devrimi etkileri ile ön plana çıkan kentleşme olgusu, altyapı hizmetlerinin kent merkezlerine göre daha düşük seviyede kalması, ekonomik etkenler, konfor kaygısı, işsizlik vb. nedenler sonucunda dışa verilen göçlerle yalnızlaşan bir karaktere bürünmektedir.

Sahip olduğu özellikler, çevreyle kurulan ilişki ve geçmişle olan bağların önemi nedeniyle korunması gereken kırsal alanların kalkınması sadece ekonomik dengelerle bağlantılı olarak düşünülmemeli aksine öncelikle geleneksel peyzaj katmanlarının okunması gerekmektedir. Yık yap anlayışının yaygın olarak görüldüğü Malatya ilinde yer alan geleneksel kırsal yerleşimlerin bir bileşeni olduğu geleneksel peyzaj katmanlarının hem ayrı şekilde hem de kırsal yerleşimler üzerindeki yansımalarının okunması ve bu yerlere ilişkin değerlendirme matrislerinin hazırlanması geçmişteki özgün değerlerimizin arşivlenmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Geleneksel, Peyzaj, Kırsal, Yerleşim, Katmanlar.

ABSTRACT

Master Thesis

READING TRADITIONAL LANDSCAPE LAYERS IN RURAL AREAS

Muhammed Enes ÖZPOLAT

Inonu University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Landscape Architecture

183 + XIII page

2022

Supervisor: Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

The landscape, which is considered as a moving character, communicates with the human being who has shaped life since ancient times and contains many traces waiting to be discovered on it. The human being whose mental map is affected, changing, transforming and developing with these traces discovered and new relationships established on it, is in constant interaction with the landscape, which is the whole of the identifiable physical environment, as a result of the interaction he has made with all living and non-living beings of the natural environment in which he exists. The person who affects the landscape during the interaction also shapes the physical, social and cultural environment by using the landscape as a resource. Rural areas, which have strong ties to nature and take their references from the natural and cultural layers of the immediate environment, and the rural settlements within them are unique examples of being at one with nature. These settlements, which have been designed with the experience of thousands of years and form integrity with their surroundings, form the traditional landscape to which they belong, as well as the interior spaces. The Venice Charter emphasizes the importance of the past of traditional rural settlements, which are a component of traditional landscape layers, and their connection with the surrounding layers, while emphasizing that these places are a part of cultural heritage.

These places, which respond to the needs of the people's lifestyle before the industrial revolution with the strong communication established with the traditional layers of the landscape, are important representatives of the past lifestyle. However, in the century we live in, there are negative changes in the way people use the landscape. People, whose understanding of dominating nature has become dominant, live in many places in the world with the opportunities they have and affect that environment. However, the continuous increase in the human population brings an upward acceleration in the traditionally increasing resource consumption and natural area deformation, and species diversity decreases as a result of the deformation of natural areas. In addition, evolving from a lifestyle that is compatible with the environment to a lifestyle that almost ignores the environment is witnessing the spatial increase of settlements that develop in an environmentally insensitive way, while rural settlements, which are original examples of harmony with nature, are subject to a spatial decrease. As in many rural settlements of the Anatolian geography, many traditional rural settlements within the borders of Malatya province are due to the urbanization phenomenon that came to the forefront with the industrial revolution, the lower level of infrastructure services compared to urban centers, economic factors, comfort concerns, etc. As a result of the reasons, it takes on a character that is isolated by the immigrations.

The development of rural areas, which should be protected with their characteristics, relations with the environment and ties with the past, should not be considered only in connection with economic values, but on the contrary, landscape should be evaluated first. It is important to read the traditional landscape layers, which are a component of traditional rural settlements in the province of Malatya, where the concept of destroy and build is common, both separately and over rural settlements, and the preparation of evaluation matrices for these places is important in terms of preserving our original values in the past and transferring them to future generations.

Keywords: Malatya, Traditional, Landscape, Rural, Settlement, Layers.

1. GİRİŞ

Doğanın bir parçası olan insanın var olduğu doğal çevredeki tüm varlıklarla ayrı ayrı gerçekleştirdiği etkileşim sonucu doğan, tanımlanabilir fiziksel ve düşünsel çevrenin bütünü olarak tanımlanabilecek peyzaj; içinde ibate ettiği iklim, jeoloji, hidroloji, topografya, bitki örtüsü, toprak yapısı, sosyal ve kültürel yaşam vb. geleneksel katmanları ile insanın tarih boyunca fiziksel, sosyal ve kültürel ortamını biçimlendirmesinde kaynak rolünü oynamaktadır. İnsanın şekillendirdiği bu yaşam tarzı içinde peyzajın sunduğu olanakların en uygun şekilde kullanıldığı, doğa ile arasına setler koymak yerine doğa ile hemhal olma amacının taşındığı, tüm katmanların birbiriyle güçlü bir bağ kurduğu, referansların ait olunan yerin kendi iç dinamiklerinden alındığı kırsal alanlar ve tasarlandığı ortam ile ait olduğu kültürü somut bir şekilde yansıtan kırsal yerleşimler karşımıza çıkmaktadır.

Bünyesinde doğal ve kültürel değerleri birlikte barındıran kırsal yerleşimlere sahip kırsal alanlarda kimliğin en önemli bileşenleri olan doğal ve kültürel peyzaj katmanlarının günümüzdeki durumu göz önüne alındığında koruma kavramı çeperinin genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir. Venedik Tüzüğü (1964) tanımlar başlıklı 1. maddesinde “*Tarihi kültür varlığı kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar*” ifadesi ile kırsal alanlardaki geleneksel peyzaj katmanlarından biri olan kırsal yerleşimlere verilen önem vurgulanırken, 13. madde de “*Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir*” ifadesi ile kırsal yerleşimlerin özgün özül birimleri olan geleneksel yapıların çevresindeki doğal ve kültürel katmanlarla kurulan ilişkisinin önemi vurgulanmaktadır. Ancak günümüzde tüketime odaklı yaşam tarzı kültürel mirasın bir parçası olan bu alanların korunmasından ziyade zarar görmesine hatta yok olmasına neden olmaktadır. Özellikle sanayi devrimi sonrası doğal, kültürel ve mimari zenginlikleri ile kültürel miras değerleri barındıran kırsal alanlardan kentsel alanlara yapılan göçler hızlanmış ve kırsalda terk edilmişlik izleri artmaya başlamıştır. Bu yerleşimlerde görülen nüfus kayıplarının sayılardan ibaret olmadığını görmek gerekmektedir. Azalan nüfus ile birlikte yüzlerce yıllık geçmişe sahip kırsal yaşam tarzı, üretim faaliyetleri, kültürel peyzaj, geleneksel mimari yapılar gibi geçmişle aramızda köprü vazifesi gören değerler de yok olmaktadır. Yok olan bu değerler

doğaya uyum gösterme çabasından ona hakim olma anlayışına evrilen yaşam tarzının sonuçlarından biriyken diğer bir sonuç çevresel faktörlerin önemsenmediği, tek tip bir düzene doğru dönüşen yerleşimlerdir. Bu noktada doğal ve kültürel mirasların somut yansımalarından biri olan kırsal alanların geleneksel peyzaj katmanlarını okumak, ileride yapılacak çalışmalara altlık oluşturmak ve bu değerleri gelecek nesillere aktarmak açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda belirlenen çalışma alanlarında gerçekleştirilen saha ve sözlü tarih çalışmaları, hava fotoğrafları ve literatür araştırmaları ile desteklenerek yeri anlamaya altlık oluşturabilecek matrislerin oluşturulmasında veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Kırsal alanlara ait katmanlar üzerinden yapılan okumaların yansıması niteliğindeki matrislerin söz konusu yerleri anlamada bütüncül bakış açısı ile getirilebilecek koruma kararlarına altlık oluşturması amaçlanmaktadır.

Araştırma Sorusu: Sanayi devrimi ve sonrasında gelişen teknoloji kırsalda geçim kaynağını oluşturan geleneksel tarım ve üretim biçimlerinden makineleşmeye doğru evrilerek aynı işin daha az insanla gerçekleştirilmesine imkan tanımıştır. Tarım sektöründe çalışan insan sayısının azalması, arz talep dengesinin değişmesine ve sonuç olarak işsiz kalan insan sayısının artmasına neden olmuştur. Yeni iş arayışları kırsaldan kent merkezlere doğru olan göç hareketlerini hızlandırmıştır. Sanayi devrimi ile gelişen teknoloji ve makineleşme kırsaldaki nüfusun azalmasında etkili olurken öte yandan işsizlik, altyapı yetersizliği, sağlık ve eğitim hizmetlerine yetersiz erişim, yaşam koşullarının yetersizliği, daha iyi bir hayat isteği gibi sosyo- kültürel ve ekonomik nedenler de nüfus kaybının yaşanmasındaki nedenlerden bazılarıdır.

Doğa - insan birlikteliğinin somut yansımalarından biri olan kırsal yerleşimlerde nüfusun dışa göç hareketleri sonucu ciddi oranda azalma durumu toplumsal ve sosyal hayattaki değişimlerden dolayı günümüzde de devam etmektedir. İnsan ve doğa ile doğrudan ilişkili bu sorun beraberinde birtakım problemleri de ortaya çıkarmaktadır.

Kırsal yerleşimler insan ile doğa arasındaki güçlü etkileşim ve hemhal olma durumları sonucu biçimlenmektedir. İnşa edildiği dönemin geleneksel peyzaj katmanlarından beslenerek bu katmanların arasında yer edinen kırsal yerleşimlerden terk edilen ve halihazırda nüfus kaybı yaşamaya devam edenler terk edilmişlik ve bakımsızlık sonucu fiziksel çevre şartlarına dayanamamaktadır. Nüfus kaybı ile atıl durumda ve bakımsız kalan yapıların fiziksel çevre etkilerine karşı dayanıksız kalması sadece geçmişin izlerini yansıtan

geleneksel yapıların özgünlüğünü yitirmesi veya yok olmasına neden olmamakta aynı zamanda yöredeki doğal yaşam, üretim faaliyetleri ve kültürel peyzaj üzerinde de olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Öte yandan kırsal nüfusun yoğunlaştığı kent merkezlerinin çeperlerinde ve ana yol güzergahları üzerinde bulunan etkileşim düzeyi yüksek olan kırsal yerleşimlerde yanlış müdahaleler ve koruma teknikleri ile yık-yap anlayışının yaygın olması pek çok özgün yapının yıkılmasına ya da yüksek oranda özgünlüğünün yitirilmesine neden olmaktadır.

Kırsal alanlardaki geleneksel peyzaj katmanları yörenin veya bölgenin doğal bileşenleri, kültürel yapısı ve peyzaj kimliği hakkında bilgiler vermektedir. Doğaya hakim olma düşüncesinden ziyade ona uyum sağlama çabalarının görüldüğü bu alanlarda katmanlardan biri olan geleneksel kırsal yerleşimler ise yörenin tüm katmanlarından izler barındırmaktadır. Bu nedenle yerin kimliğini anlamak ve korumak için önemli bir veri kaynağı olduğu düşünülen kırsal alanlardaki geleneksel peyzaj katmanlarını okumak ve değerlendirmek önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı: İnşa edildikleri dönemin yaşam tarzını, tasarım kriterlerini, yapım tekniklerini, estetik kaygılarını, peyzaj özelliklerini bünyesinde taşıyan bu yerleşimler geçmiş ile bugün arasındaki bağlantıyı sağlayan köprülerden biridir. Ancak kırsal yerleşimlerde sosyo- kültürel ve ekonomik nedenler gibi genellikle insan kaynaklı nedenlere bağlı nüfus kaybı günümüzde de devam etmekte, buna bağlı olarak her geçen gün özgünlük düzeyi azalmakta, çevresel faktörlere karşı mukavemet zayıflamaktadır. Bu kapsamda geleneksel kırsal yerleşimlerin var olduğu çevreden ayrı olarak düşünülmemesi, özgün kimliğinin korunup gelecek nesillere aktarılması, var olduğu çevreyle birlikte yaşatılması, bölgenin kalkınması ve yerleşim kültüründe tekrar aktif bir rol alması amacıyla var olduğu peyzajın geleneksel katmanlarının okunması ve belgelenmesi amaçlanmıştır. Malatya ili sınırlarında seçilmiş olan 7 adet mahalledeki araştırma alanlarının geçmişten gelen karakteristik yapılarının korunması ve geçmişe dönüp bakarak geleceğe yönelik özgün çözümlere altlık oluşturması için var olduğu peyzajın geleneksel katmanlarını okumayı amaçlayan bu çalışma başlangıç niteliğinde olup ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın Kapsamı: Çalışma kapsamında kırsal alanlardaki geleneksel yerleşimlerin peyzajın geleneksel katmanları ile oluşturduğu bütünlük, peyzaj kavramı üzerinden ele alınmıştır. Genelden özele inilerek hazırlanan çalışmaya ilk olarak kavramsal çerçeveden yaklaşılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle literatür araştırması yapılmış, geleneksel peyzaj ve katmanları incelenip açıklanarak yörenin sahip olduğu kimliğe etki eden faktörler açıklanmıştır. Seçilen geleneksel kırsal yerleşimlerin ait olduğu peyzaj ile oluşturduğu bağlamın net olarak anlaşılabilmesi için yerleşime ve yakın çevresine ait doğal ve kültürel peyzaj özellikleri ile mekânsal organizasyon bütünü bilimsel araştırma tekniklerinden faydalanılarak çalışılmıştır.

2. KURAMSAL TEMELLER

2.1 Geleneksel Peyzaj

Araştırma kapsamında bileşenleri ve özellikleri detaylı şekilde incelenen geleneksel peyzaj kavramına değinmeden önce hemhal olduğu peyzaj, kır, kırsal, kırsal peyzaj ve gelenek kavramlarına sırasıyla değinilmiştir.

Değinilen kavramlardan ilki olan peyzaj, “*Landscape*” kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. Landscape kelimesi Tureng sözlüğünde genel anlam olarak “*kır manzarası*” şeklinde çevrilirken yaygın kullanım açıklamasıyla “*peyzaj*” olarak çevrilmiştir (Tureng, 2021). Peyzaj, Cermen kökenli dillerden türemiş bir kavramdır ve ilk defa Felemenkçede 13. Yüzyılda “*Lantscap*” olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Almancaya “*Landschaft*” olarak geçmiştir. İlk anlamı daha çok bölge ve çevre anlamına gelirken doğal güzellik anlamında kullanılması ise 17. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Özey ve diğ, 2018). Peyzaj kelimesine yönelik tanımlamalardan bazıları şu şekildedir;

- Bastian (2001) Rosenkranz’ ın 1850’ de peyzajı doğada var olan ve hiyerarşik olarak organize olmuş tüm yerel sistemler olarak tanımladığını aktarmaktadır.
- Neef (1967) peyzajı “Uniform bir yapıya ve işlevsel bir dokuya sahip bir yeryüzü parçası” olarak tanımlamış; görünüm, bileşenler (rölyef, toprak, iklim, su, flora, fauna, insan ve insan yapıları) ve bunların mekânsal konumlarını bu tanımlamaya dahil etmiştir.
- Cosgrove (1984) peyzajın görsel olduğunu ayrıca göze hoş geldiğini ve doğrudan göze hitap ettiğini aktarmaktadır.
- Avrupa Peyzaj Sözleşmesi’ ne (2000) göre “*Peyzaj*”, özellikleri insan ve/veya doğal faktörlerin dizgeleri ve faaliyetleri sonucunda insanlar tarafından algılandığı şekliyle oluşan bir alandır.

Sözlük anlamı ve tanımlara göre doğa ve doğallıkla ilişkilendirildiği anlaşılan peyzaj kavramının doğallık ile bulunan güçlü ilişkisine rağmen Özey ve diğ. (2018) Marksist coğrafyacıların peyzajı sadece doğal çevre ya da manzara olarak görmediğini onlara göre çoğu manzaranın doğal peyzaj olmadığını ve kırsal alan olsa dahi bu yerlerin insan üretimi ve onun çabasının bir sonucu olduğunu aktarmaktadır.

Kır kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde çalışma kapsamında “*Şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer, dağ bayır*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Sözlük anlamından kır kavramının mevcut durumda düşük nüfus yoğunluğuna sahip geniş kullanım alanları olan yerler olduğu anlaşılmaktadır. Yaş ve Güler (2016) kır olarak adlandırılan bu alanların yeryüzündeki ilk toprak kullanımının gerçekleştirildiği ve ilk yerleşimlere ev sahipliği yaptığını ancak sadece belli bir mekânı ifade etmenin dışında belli bir yaşam tarzını da ifade etmesinden dolayı kırsal yaşam ve kırsal yerleşim gibi kavramlara da atıfta bulunduğunu aktarmaktadır.

Kırsal kavramı ise genellikle yerel ekonomide tarımsal üretimde yer almakta aynı zamanda bu üretim biçimi toplumsal yapılanma ile arasında yakın ilişki bulundurmakta ve nüfus yoğunluğunun kentlere göre çok daha düşük olduğu yerlerde ele alınmaktadır (Yaş ve Güler, 2016). DPT tarafından hazırlanan Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporuna (2008) göre kırsal kavramı en sade şekliyle kentsel yerleşimlerin dışında kalan, tanımlayıcı somut- nesnel öğeleri bulunan mekân olarak tanımlanmaktadır. Kırsal alanlar, doğa ve insan etkileşimi ile ortaya konulmuş ortak bir ürün olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir deyişle insanların doğal çevre ile kurdukları ilişkinin ve bu çevrede gerçekleşen insan aktivitelerinin yansımalarından oluşan bir bütündür. Bu nedenle yalnızca doğal çevreyi değil, insanların doğayı algılama biçimlerini, bu algı sonucu ona yükledikleri anlam ve değerleri de içermektedir (Çekül, 2013). Yerleşim ise en geniş tanımıyla dünyada bulunan en ilkel konutlardan en ileri düzeydeki yapılara kadar tüm yapı topluluklarının tamamıdır (Tunçdilek, 1986). Söz konusu yapı toplulukları insanların barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere evlerini kurdukları ve yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdikleri çevreyi içeren kapsamlı bir kavramdır. Bu bağlamda göçebe ve yarı göçebe toplulukların çadır yaşamını sürdürdükleri geçici yerleşimler ile köyler, kasabalar ve kentler gibi kalıcı yerleşimler de bu kavramın kapsamı içerisindedir (Yavuz ve diğ., 1978).

Peyzaj mimarlığı disiplininin önemli bir uzmanlık alanı olan, kırsal alana yönelik bütüncül bir çerçeve sunan, doğal alanlar ile kentsel alanlar arasında geçişi temsil eden kırsal peyzaj ise; kırsal yerleşimleri, tarımsal kullanım sonucunda gelişen arazi desenlerini, ulaşım ağlarını ve doğal kaynakları içine alan kırsal sistemin bütüncül adıdır (Erdem Kaya, 2000). Tarım alanları, meyve- sebze bahçeleri, hayvancılık ve çiçekçilik işletmeleri, sulama tesisleri gibi uğraşlar ve faaliyetleri içeren kırsal peyzaj, insanın yaşam tarzı ile bütünlük gösteren bir yapıya sahiptir (Gökalp ve Yazgan, 2013). Bulunduğu coğrafyada insanın yaşam tarzı ve

doğa arasındaki ilişkinin yansımalarını sunduğu anlaşılan kırsal peyzaj hakkında Khabbazi ve Yazgan (2012) ise doğanın parçalarından biri olan insanın karakterine ve yaşamına uyum sağladığını, rahatlık ve huzur vermekle birlikte doğanın diğer varlıkları ile bir bütünlük yarattığını aktarmaktadır. Özey ve diğ. (2013) ise kırsal peyzajın milliyetçilik ve onu çağrıştıran anlamlar ile yüklendiğini aktarmaktadır.

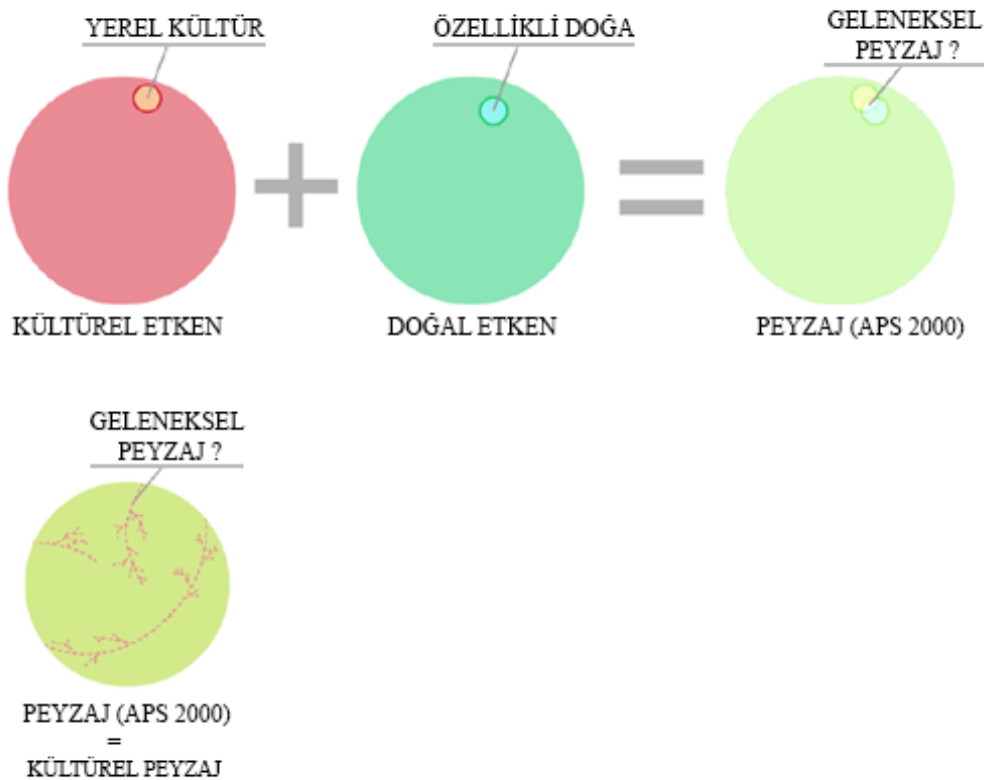
Geleneksel peyzajın içinde barındırdığı kavramlardan biri olan geleneğin İngilizce karşılığı olan “*tradition*”, İngilizce’ye 14. yy’da Fransızcadan girmiştir. Eski Fransızcadaki karşılığı olan “*tradicion*” ise Latince “vermek”, “teslim etmek” anlamında kullanılan “*tradere*” kökünden türetilmiş olan “*traditionerm*” kelimesine dayanmaktadır. “Bilgiyi aktarma” ve “öğretiyi aşılama” anlamlarında kullanılması 17. yüzyıl ve devamında baskınlaşarak diğer anlamları geride bırakmıştır (Hancıoğlu, 2016). Çeşitli tanımlamalara sahip olduğu anlaşılan gelenek kavramı temelde aktarma, geçiş özellikleri gösteren bir yapıda ele alınmaktadır. Bunun sebebi kökenbilimsel manasının geçmişle olan ilişkiyi belirtmesidir. Geçmişten gelen yaşam tarzını, uygulamaları, sözleri, şekilleri vb. birikimleri bünyesinde barındıran gelenek yaşayan bir varlık gibidir, iz bırakır ama ize indirgenemez. Geleneğin aktardıkları yazılı birer belge gibi görünebilir ama aynı zamanda bu birikimler insanların ruhlarına kazınmış gerçeklerdir (Tatar, 2000). Dolayısıyla gelenek, ait olduğu toplumun değerlerini ifade ederken aynı zamanda bu değerlerin uygulanma biçimini ve aktarım şeklini de ifade etmektedir (Yılmaz, 2005).

Nassauer’a (2012) göre geleneklerin bir ürünü olarak görülen geleneksel peyzaj, yer değiştiren insanların öngörülemeyen koşullara pratik adaptasyon sağlamasının ürünüdür. Liu (2003) geçmiş yorumlardaki geleneksel peyzajı, “ataların yeniden biçimlendirme ve yetiştirme yoluyla kurdukları doğal ekolojik yapı ile insan özelliklerinin bir kombinasyonu” şeklinde tanımlamaktadır. Yukarıda belirtilen tüm kavramlar ile güçlü bağlara sahip geleneksel peyzaj kavramının konum, arazi biçimi, iklim, toprak ve insanlara yavaş uyumun sonucu olduğu, ayrıca zaman ile mekânı tanımlamanın ve onları yönetmenin farklı bir yöntemi olduğu görülmektedir (Asadpour, 2018). Bu yorum ve tanımlardan yöreye ait doğal peyzaj ve insan müdahalesi ile oluşan kültürel peyzaj birlikteliğinin bütüncül anlamda geleneksel peyzaj kavramını meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

2.2 Geleneksel Peyzaj Katmanları

Geleneksel peyzaj geçmişi modellenmiş peyzajlardan farklı olan, bulunduğu coğrafyanın mevcut ve potansiyel sorunlarına yönelik çözümleri zamanla gelişim gösteren, deneme yanılma yöntemlerinin yoğun olarak kullanıldığı, belirli bir tasarımcısının bulunmadığı yani halk tarafından şekillendirilen, geliştirilen ve dönüştürülen ancak özgün kimlik taşıyan bir kavramdır (Bourgau ve Galan, 2018). Yapılan tanımlamaya göre tanzim edilen çevrenin bir parçası olan, bulunduğu yerin katmanlarından beslenen ama aynı zamanda bulunduğu yeri besleyen insanın, çok geniş olarak tanımlanabilecek peyzaj mekânından algılayabildiği bir kısmını sınırlaması ve sınırlanan bu mekânların iç ortamı meydana getirdiği kadar dış ortamı da meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

APS' nin (2000) kavramsallaştırdığı görselde geleneksel peyzajın kültürel ve doğal etkenlerin toplamı olarak belirtilmesi ve belli bir yere ait olmasından dolayı doğal peyzaj özelliklerinin doğal, kültürel peyzaj özelliklerinin ise kültürel katman kavramına eşdeğer olduğu görülmektedir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 : APS (2000) geleneksel peyzajın kavramsallaştırılması.

2.2.1 Doğal katmanlar

2.2.1.1 Topografya

Topoğrafya, arazi özelliklerini, şekil ve yüksekliklerini yersel veya havadan ölçerek tespit edip, bunları kâğıt üzerinde okunabilir hale getiren bir bilim dalıdır. Aynı zamanda bu arazi özelliklerinin toplamı anlamında da kullanılmaktadır (Köse, 2010). İnsan- mekân- doğa ilişkileri kapsamında geleneksel yerleşimlerin üzerinde yer aldığı arazinin morfolojik yapısı, diğer doğal katmanlar üzerinde tanımlayıcı bir etkiye sahip olması sebebiyle en önemli doğal katman konumundadır (Erdem, 2012). Yapılan tanımlamalara göre insanın var olduğu doğada topoğrafyayı akılcı şekilde yorumlaması uyum ve ahenk içeren hacimlerin tasarlanmasına fırsat tanırken tasarlanan kır yapılarının konumlandırılmasında topoğrafyanın önemli derecede belirleyici ve yön verici bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sümerkan (1990) heyelan ve çığ tehlikesi, su baskınına açık bataklık alanlar, sürekli gölge altında kalan yerler, kıyı kesimlerinde gel-git sınırı içindeki arazilerin, evlerin konumlanmasında kaçınılan arazi bölümleri olduğunu aktarmaktadır. Sümerkan' ın yaptığı tanımlamadan arazilerin morfolojik yapısının sadece yapılar arasındaki ilişkileri değil aynı zamanda yapıların bir araya geldiğinde meydana getirdiği yerleşimlerin konumlanacağı bölgenin seçimine de etki ettiği anlaşılmaktadır.

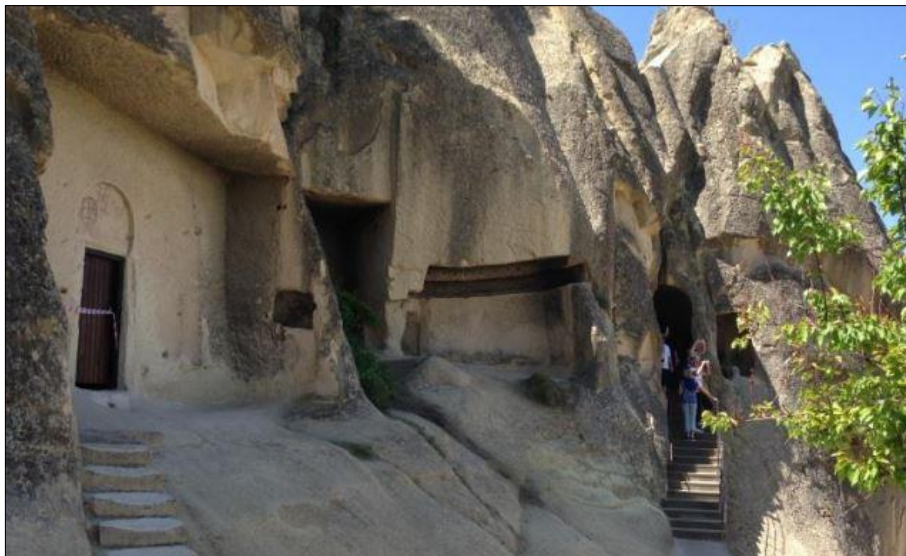
Topoğrafik yapı mikro ölçekte iklimsel özellikler üzerinde de etkili olması nedeli ile yerleşimin konumu, yapı birimlerinin biçimlenmesinde önemli düzeyde etkilidir (Erdem, 2012). Topoğrafik düzene bağlı olarak iklimsel elemanların etkinlik dereceleri değişkenlik göstermektedir. Güneş ışıının şiddetinde denizden yükseldikçe bir artış olmakla birlikte rüzgarın şiddetinin deniz seviyesinden yükseldikçe artması yapıların daha fazla ısı kaybetmesine neden olur (Akın, 2001). Örneğin ülkemizde karasal iklime sahip bir bölgede tepe üzerinde konumlandırılmış bir yapının konumu ısıtma gereksinimini artırdığı gibi, rüzgardan korunmuş ve güneş ışıınımlarını değerlendirebileceği bir noktada tasarlanmışsa bu ihtiyaç azalabilmektedir (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 : Topoğrafyaya bağlı değişkenlik gösteren ısıtma ihtiyacı (Akın, 2001’ den geliştirilerek).

2.2.1.2 Jeolojik yapı | Toprak yapısı

Geleneksel peyzajın doğal katmanlarından biri olan jeolojik yapı, yerleşimlerin morfolojisi ve yapılaşma biçimini etkileyen önemli bir faktördür. Yerleşim sınırlarında veya yakın çevresinde yer alan kayaç yapısı ile jeolojik oluşumlar, sundukları yapısal ve görsel özellikler ile kırsal yerleşimlerin peyzaj kimliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Erdem, 2012). Örneğin genellikle karstik bölgelerde bulunabilen mağara konutları oldukça ilkel ve içlerinin karanlık olmasından dolayı daha çok ağıl olarak kullanılırken Nevşehir, Ürgüp ve Göreme dolaylarında volkanik tüflerin oyulması ile biçimlenen konutlar (Şekil 2.3) ise oldukça konforlu olup, iki veya üç katlı olanlarına rastlanmaktadır (Çorapçıoğlu ve diğ, 2008).

Şekil 2.3 : Ürgüp, Nevşehir ve Göreme civarında volkanik tüf özelliği gösteren kayaçların oyulması ile oluşturulan meskenler (Zaman, 2017).

Mevcuttaki jeolojik özellikleri gözlemleyip işleyerek barınma ve depolama amaçlı mekânlar yarattığı anlaşılan insan, yaşadığı bölgenin coğrafyasına, iklim şartlarına ve yöresel imkânlarına göre çeşitli yapı malzemeleri kullanarak yapılar inşa etmiş, oluşan mimari karakter bu doğal katmanların değişikliği doğrultusunda çeşitlenmiş ve gelişmiştir. Çeşitlenen ve gelişen bu mimari karakterlerin oluşumunda etkili faktörlerden biri de yapılarda kullanılan malzemelerdir (Turgay ve Buyruk, 2017). Bir mimari yapının tasarım ve inşa sürecindeki en önemli etkenlerden biri de kullanılacak yapı malzemesinin tespiti ve kullanılan yapı malzemelerinin bölgede bulunan malzemelerden temin edilmesidir ancak mimari yapının oluşumu malzemenin bulunabilirliğine de bağımlı olarak gelişmektedir. Toprak yapısı ise doğal bitki örtüsü ve toprak faunasının oluşum yanı sıra erozyon, sedimentasyon, hidrolojik döngü, yüzey akışı ve biyokütle süreçlerinde önemli rolü olan bir doğal peyzaj katmanıdır. Tarımsal desenin gelişiminde ve agroekolojik alanların analizinde iklimle birlikte temel belirleyici öğedir (Göğebakan, 2015).

2.2.1.3 Bitki örtüsü

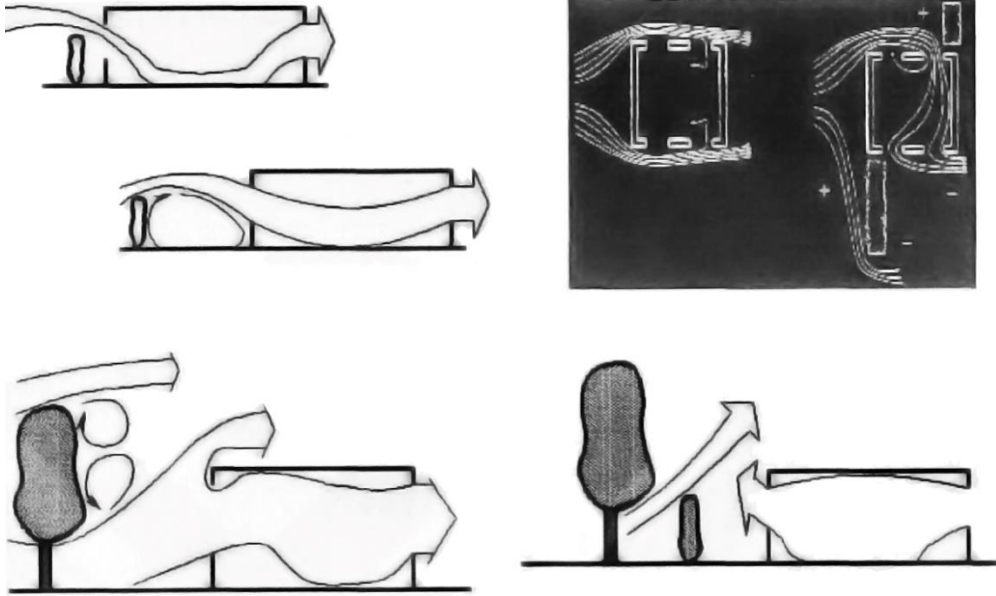
Geleneksel peyzajın doğal katmanlarından biri olan bitki örtüsü canlı bir varlık olarak bağlantılı olduğu biyolojik süreçlerle jeomorfolojik (erozyon, sedimentasyon, yüzey akışı) ve hidrolojik süreçleri etkilemektedir. Biyoçeşitlilik ve peyzaj çeşitliliğinin önemli belirleyicisi konumunda olduğundan dolayı uğradığı mekânsal ve zamansal değişim ekolojik koşulların, peyzaj karakterinin ve iklim değişikliğinin temel göstergesi olabilir (Şahin ve diğ., 2014). Bu nedenle belirli bir bölgeyi, yöreyi veya mekânı karakterize eden bitki örtüsü, iklimsel özellikler ve coğrafi koşullara bağlı olarak değişikliği ve çeşitliliği en iyi şekilde yansıtan görsel elemanlardır (Erdem, 2012).

Çorapçıoğlu ve diğ. (2008) ılıman iklim kuşağında yer alan Türkiye' nin doğal bitki örtüsü (vejetasyon) yönünden zengin bir ülke olduğunu, bu zenginliğin başlıca nedeninin kısa mesafelerde değişen ana kaya ile buna bağlı olarak ortaya çıkan toprak özellikleri ve iklimatik şartlardaki farklılık olduğunu aktarmaktadır. Yapılan tanımlamalardan bitki örtüsü, jeolojik yapı ve iklim gibi doğal katmanların birbirini doğrudan etkilediği anlaşılmaktadır.

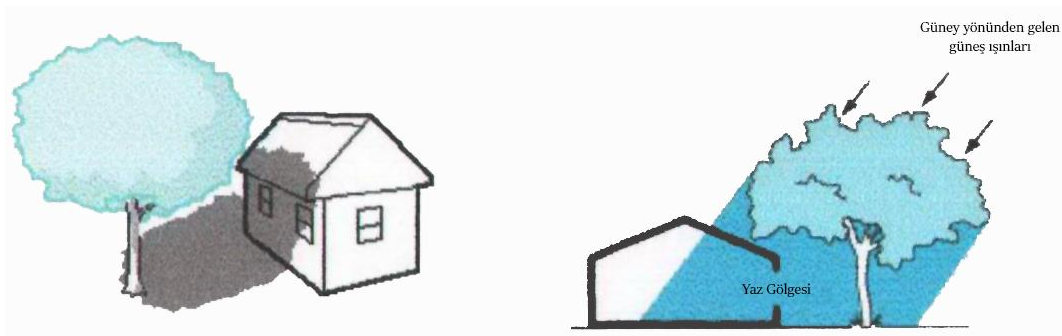
Bitki örtüsü aynı zamanda topoğrafya ile bütüncül olması sebebiyle yerleşimlerin silueti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Topoğrafyanın yüzeyini takip eden yayılım alanı, su varlığına ve yüksekliğine bağlı olarak değişen karakteri ile tasarım ve planlama kararlarında yönlendirici bir role sahiptir (Erdem, 2012).

Yerleşimler üzerinde sınırlayıcı, yönlendirici özelliğe sahip olan bitki örtüsü ayrıca yerleşimlerin özül birimleri olan konutlarda da yapı malzemesi olarak kullanılmaktadır. Bitkisel malzemenin katılmadığı bir kır konutunu bulmaya hemen hemen imkân yoktur. Ancak konut inşasında kullanılan bitkisel malzeme oranı, ormanlık sahalarda en üst düzeyde iken, orman alanlarından uzaklaştıkça düşmekte ve çok çeşitli ev tipleri ortaya çıkmaktadır (Çorapçıoğlu ve diğ, 2008).

Yerleşimlerin yayılımı, yönelimi, sınırlandırılması ve bünyesinde bulunan özül birimlerde kullanılan yapı elemanları için önemli bir role sahip bitki örtüsü, yapıların tasarım sürecinde konumlanma veya yapı çevresinde açık alanlarda gölgelik alanlar sağlama, rüzgarı yönlendirme gibi (Şekil 2.4, Şekil 2.5) sunduğu seçeneklerle iklimsel yararlılıklar oluşturabilmektedir (Givoni, 1998).

Şekil 2.4 : Yapı çevresinde yer alan bitkilerin rüzgar açısından etkileri (Akın, 2001).

Şekil 2.5 : Yaprak döken bitkiler yardımıyla güneşten faydalanma (Anne, 1994).

2.2.1.4 İklim

Bilimsel açıdan yeryüzündeki tüm meteorolojik faktörlerin belli bir bölge üzerinde uzun zaman dilimi içinde olan etkilerin bütününe iklim denilmektedir (Akın, 2001). Ekosistemlerin ve türlerin dağılımı iklimsel koşullar ile belirlenmektedir. Ana kayaç yapısı ile birlikte toprak özellikleri ve hidrolojik yapının belirleyicisi olan iklim, kırsal alanlardaki yerleşimler için önem arz eden agroekolojik ve biyoklimatik konfor analizleri için de temel parametredir (Şahin ve diğ., 2014). Yeryüzünün değişik bölgelerinde egemen olan aynı karakterdeki iklimin gruplandırılması iklim kuşakları ve iklim tiplerini ortaya çıkarmaktadır. İklim şartları ile ilgili makro iklimsel veriler iklim şartlarına göre yapılanma açısından gerekli olmakla birlikte makro iklimsel elemanlar hava sıcaklığı, rüzgâr ve yağış olmak üzere üç ana unsurdan oluşmaktadır (Akın, 2001).

Yerleşim yoğunluğunun belirlenmesinde etkili olabilecek birçok etken, zaman içerisinde sosyal, ekonomik ve kültürel yapıya bağlı olarak değişim gösterebilmektedir. Ancak, buna karşın fiziksel çevreye ilişkin olan katmanlardan biri olan iklimsel etkenler, zamandan bağımsız olarak ortaya koydukları karakteristikler değişmeksizin süreklilik gösterirler. İklimsel karakterler, bu özellikleriyle yerleşim yoğunluğunun belirlenmesindeki (Çizelge 2.1) ölçütlerin en etkileyicisi durumundadır (Erçin, 2005).

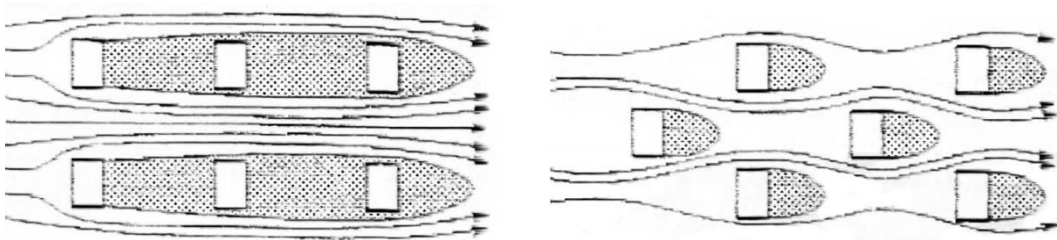
Çizelge 2.1 : Yerleşimlerin özül birimleri olan konutların yer seçiminin iklim bölgelerine göre farklılaşması (Akın, 2001).

İKLİM TİPLERİ	YAPILARIN KONUMLANDIRILMASINDA YER SEÇİMİ
Soğuk İklim	Güney ve Güneydoğuya yönüne cephe veren yamaçlar güneşten faydalanmak için tercih edilir. Ayrıca bu yamaçların orta kısımları hem rüzgarın etkisini azaltmak hem de soğuk hava akımlarından korunmak için tercih edilir.
Ilıman İklim	Güneydoğuya yönüne cephe veren yamaçlar genellikle tercih edilmelidir. Yamaçların alt ve üst kısımları da rüzgara karşı önlemler alınmak koşuluyla kullanılabilir hatta sıcak mevsimlerde serin rüzgarlardan yararlanma avantajı da vardır.
Akdeniz İklimi	Güney ve Güneydoğu yönüne cephe veren yamaçlar tercih edilmelidir. Yamaçların orta ve üst kısımları rüzgara karşı

	önlemler alınmak koşuluyla kullanılabilir. Yazın serin rüzgarlardan yararlanılmaya çalışılmalıdır.
Sıcak- Kuru İklim	Doğu ve Güneydoğu yönüne cephe veren yamaçların soğuk hava akımının etkisinde kalan alt kesimleri tercih edilmelidir. Yüksek yörelerde buharlaşmanın olduğu kesimler avantajlıdır.
Sıcak- Rutubetli İklim	Rüzgar alan yüksek kısımlar tercih edilmeli, tepelerin kuzey ve güney yönlerine cephe veren yamaçları, doğu ve batı yönüne cephe veren yamaçlarından daha az radyasyona maruz kaldıkları için tercih edilmelidir.

Aran (2000) ise yapıyı yöreyle, çevreyle ve diğer yerleşimler ile ilişkilendiren yerin aynı zamanda yapıyı belirleyen ve onu yönlendiren unsur olduğunu ancak iklimin tamamlayıcı bir rolde olduğunu aktarmaktadır. Yapılan tanımlamalara göre tüm canlıların peyzaj üzerindeki dağılımında önemli rol oynayan iklim katmanının, insanın üretim faaliyetlerinden yer seçimine, tasarladığı mekânlardan bu mekânların elemanlarına kadar her ölçekte dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Erçin (2005) insanların uzun seneler belirli bir bölgede iklimsel ihtiyaçlarına cevap veren binayı deneysel olarak aradıklarını, sonunda kendilerine en uygun olan binayı bulduklarını ve bunu küçük farklarla tekrar ettiklerini, böylece yerleşimlerin her iklim bölgesinde değişik biçimleniş ve yapılaşma olarak ortaya çıktığını aktarmaktadır. Örneğin rüzgarın istenmediği durumlarda (özellikle soğuk ve sıcak- kuru iklimlerde) yapılar birbirinin rüzgar gölgesinde kalacak şekilde, bitişik ve yoğun olarak konumlandırılması gerekirken rüzgarın alınması istenen durumlarda ise en küçük rüzgar gölgesi yapacak şekilde ve ayrı (Şekil 2.6) olarak konumlandırılması gerekmektedir (Akın, 2001).

Şekil 2.6 : Rüzgar istemine yönelik farklı şekillerde konumlanan yapılar (Akın, 2001).

Bu noktada farklı iklimsel özelliklere yönelik farklı çözümlerin getirildiği geleneksel kırsal yerleşimlerde ayrıca yere özgü kullanılan malzemeler ile kullanım konforu amacı doğrultusundaki farklılaşmalardan özgünlüğün ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Kırsal alanlarda var olan geleneksel yapıların oluşturduğu yerleşim dokuları incelendiğinde yerin ve iklimin gerektirdiği biçimlenme ve yapılar arası organizasyon dikkat çekmektedir. Yapı içindeki yaşamda fiziksel konforun sağlanması yönünde tercihten ziyade bir gereklilik olduğu anlaşılan iklimle uyumlu tasarım kır yapılarında tek yapı ölçeğinde mekân kurgusu, yapım sistemi, boyutlar ve malzeme seçimi gibi konularda da ön plana çıkmaktadır.

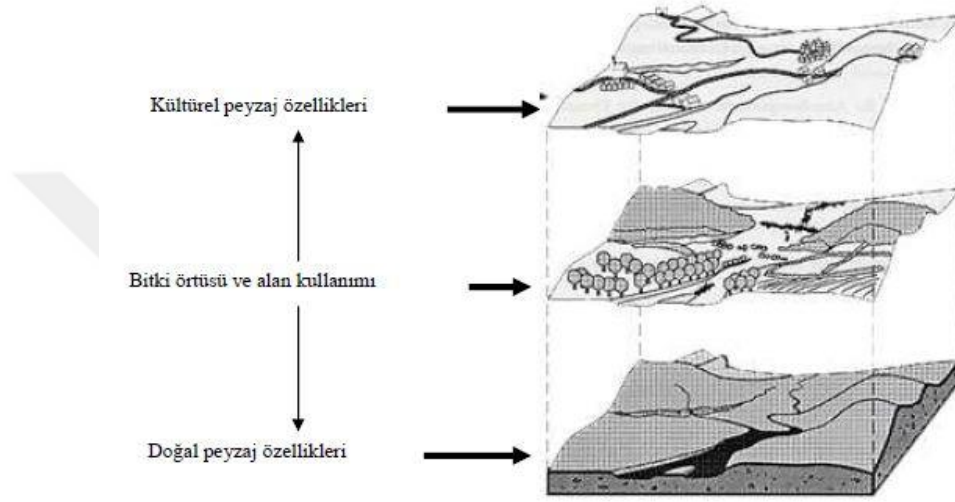
2.2.2 Kültürel katmanlar

Kültür kelimesinin Türk Dil Kurumu sözlüğündeki tanımı “*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsü gösteren araçların bütünü...*” olarak tarif edilmektedir (TDK, 2021).

Kültür, toplum bilimcilerin bazıları tarafından “*belli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve birbirlerine aktarılan bilgi, tavır ve davranış kalıplarının hepsinin toplamı*” bazıları tarafından da “*çevrenin insan tarafından meydana getirilen kısmı*” olarak ele alınırken coğrafyacı Harris kültürü “*bir nüfus ya da toplumun öğrenilmiş düşünce ya da davranış özellikleri*” ve Ann E. Larimore ise, benzer şekilde “*bir grubun üyelerinin öğrenip, yaşadığı ve gelecek nesillere aktardığı bir yaşam tarzı*” olarak tanımlamaktadırlar (Bulut ve diğ., 2017). Fiziksel veya kültürel çevreden öğrenilmiş davranış biçimlerinin sonraki kuşaklara aktarılması veya belli bir grubun üyesi olan insanın tecrübe ettiği yaşam biçiminin sosyal açıdan standartlaşması anlamına gelmesinden dolayı kültürü meydana getiren maddi ve manevi her etkenin arka planında onu meydana getiren inanç ve değerler sisteminin varlığını unutmamak gerekir (Kayserili ve Altaş, 2010).

Rapoport (1969) kültürün sosyal bileşenlerini inanç, değerler sistemi, sosyal yapı, yaşama biçimi, alışkanlıklar, bireyler arasındaki etkileşim, toplumsal ilişkiler gibi öğelerin oluşturduğunu aktarmaktadır. Bulut ve diğ. (2017) ise kültür kavramının sosyal bileşenlerini; dini inanışlar, aile ve akrabalık ilişkileri, toplumsal yapı, sosyal ilişkiler, mahremiyet, dünya görüşü, beslenme ve sağlık, ekonomi, eğitim süreci olarak sıralanmakla birlikte bu sosyal bileşenlerin kırdaki yaşayan insanların gelenek ve göreneklerini, ekonomik durumlarını,

demografik yapılarını, inanışlarını, sosyal ilişkilerini tanımladığını belirtmektedir. Dolayısıyla kültür grupları yaşamlarını devam ettirirken sahip oldukları ve geliştirmeye devam ettikleri kültürel yapılarını fiziki çevre üzerinde yansıtmaya başlarlar. Fiziki çevre üzerinde yapılan bu değişiklikler o toplumun kültürünün bir aynası olarak görülebilir (Şekil 2.7). Bireyler kendi hayatlarını kolaylaştırmak adına kendi düşünsel dünyalarını inşa ettikleri yapılara, sokaklara, bahçelere, meralara vb. yerlere yansıtmaları aynı zamanda o yerin geleneksel peyzajının kültürel yapısını ortaya koymaktadır (Kayserili ve Altaş, 2010).

Şekil 2.7 : Geleneksel peyzaj üzerinde katmanların yeri (Görmüş, 2012).

2.2.2.1 Kimlik

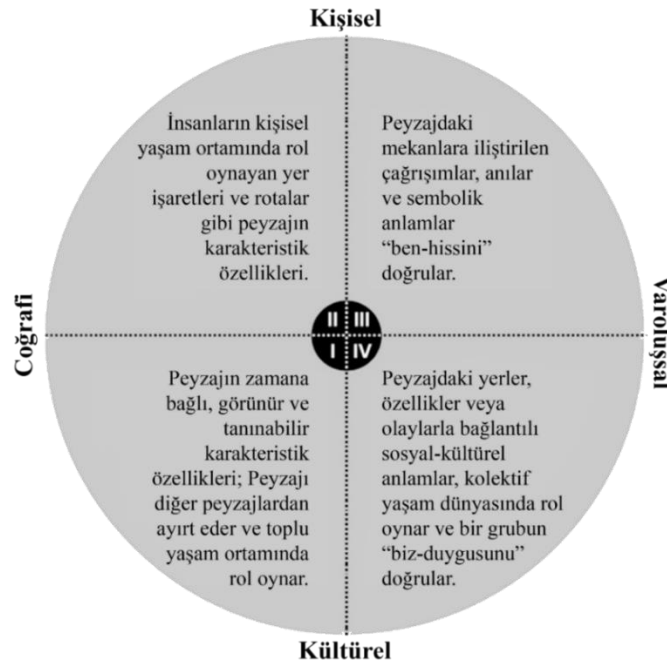
İngilizce karşılığı “*identity*” olan kimlik terimi, aynılığı ve sürekliliği içeren Latince “*idem*” kökünden türetilmiştir. Türkçe’ de ise kimlik, “*kim*” soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir aidiyeti, aynı olmayı, tek olmayı, hangi kişi olmayı ifade etmektedir (Dalbay, 2018). Kimlik kelimesinin Türk Dil Kurumu sözlüğündeki tanımına bakıldığında ise “*Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü*” olarak tarif edilmektedir (TDK, 2020).

Diğer bir tanımlamaya göre kimlik kavramı, doğa tarafından oluşturulmuş ya da insan tarafından üretilmiş tüm varlıkların benzerlerinden ayırt edilmesini sağlayan özelliklerin tümü; bir varlığın diğer varlıklardan farklılığı ve özgün olma durumu olarak ifade edilirken başka bir tanımlamaya göre kimlik; doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi başka canlı veya objelerden ayıran, görsel, işitsel, vb. diğer duyularla algılanan, kendine özgü olma

durumudur (Erdem, 2012). Yapılan tanımlamalardan bir objenin veya canlının kendine has özelliklerinin bütünü olan kimlik kavramının gelişim, değişim ve dönüşüm gibi olgulara açık olduğu anlaşılmaktadır. Mora (2008) kimlik kavramının sosyal bilimlerde ben, benlik-kendilik, kişilik ve kimlik kavramlarının aynı anlamda kullanıldığını bu yüzden tam bir tanımın yapılabilmesi için bu kavramların farklılıklarının ortaya konması gerektiğini aktarmakla birlikte kimlik türlerinin Kişisel kimlik (ben kimim?), Psikososyal kimlik (biz kimiz?), Ulusal/kültürel kimlik (bizler hangi ulus/kültürden geliyoruz?) olarak üçe ayrılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Dalbay (2018) ise kimlik kavramı tanımlamasındaki çok boyutluluk ve çeşitliliğe rağmen tüm tanımların merkezinde “özne” olma vurgusu olmasının, kavramın tanımı, çözümü ve sorgulanmasında kolaylık sağladığını aktarmaktadır.

2.2.2.2 Peyzaj kimliği

Uzun bir süredir nüfusun yaşadığı bölgelerde, insanlar ve doğa arasında sürekli bir etkileşim vardır (Şekil 2.8). Bu etkileşim ile birlikte belirli bir bölge ve döneme ait tipik bir peyzaj yaratılır, bu nedenle peyzajın kimliği zaman içinde insanlar ve çevresindeki arasındaki ilişkilerin bir yansımasıdır ve aynı zamanda belirli bir yere aittir (Zigmunde, 2010). Peyzaja yönelik aktarılan bu tanımlamaya göre peyzajın birçok ilkenin birleşiminden meydana gelen köklü bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2.8 : Stobbelaar ve Hendriks’e (2004) göre peyzajın kimliği bir yanda coğrafi ve varoluşsal kimlik, diğer yanda kişisel ve kültürel kimlik olmak üzere iki eksenle düzenlenmektedir.

Bu nedenle birey ve topluluk kimliği arasındaki ilişki aslında insan ve peyzaj kimliği arasındaki ilişkiye uyarlanabilir. Çünkü insanlar kimliklerinin bir kısmını içinde var oldukları peyzajdan almaktadırlar. Bu noktada iki önemli nitelik bulunmaktadır. Bunlardan ilki kimliğin peyzajı simgeleme ve onu grubundan ayırma yetisi durumundayken ikinci nitelik ise peyzajın da kimliği etkilemesidir. Söz konusu nitelikler, kırsal yerleşimlerin yere ve geleneksel değerlere bağlı olarak şekillenen özgün yapılarını kazanmalarına, özgün peyzajların gelişimine neden olmaktadır. Bu bakımdan kırsal yerleşimlerin her biri kendine öz dinamikleri ile birbirinden farklılık göstermektedir (Erdem, 2012). Bu farklılıklar bütünü ise peyzajın kimliğini meydana getirmektedir. Peyzaj kimliğini anlamak açısından belli çerçevelerde alt başlıkların irdelenmesi önem arz etmektedir. İnsanlara ihtiyaç duydukları kaynakları sağlayan doğa olduğu için bu kaynaklar, çevredeki mekânın inşasında, ekonomik faaliyetlerinde, rekreasyonunda ve algılanmasında ve estetik bir deneyimin oluşma sürecinde kullanılır. Ortak gelenekler ve ritüeller de önemli peyzaj kimliğini oluşturan unsurlardır (Zigmunde, 2010). Yapılan tanımlamalardan arazi şekilleri, doğal bitki örtüsü, topraklar gibi fiziksel çevreye ait özelliklerin doğal katmanları; insanın bu peyzajı kendi faaliyetleri sonucu biçimlendirmesi, değiştirmesi, dönüştürmesi ve kendi karakterini yansıtacak şekilde işlemesi kültürel katmanları işaret ederken doğal ve kültürel katmanlar ile yapıları çevrenin barındırdığı dinamiklerin bütüncül şekilde keşfedilmesinin de aslında peyzaj kimliğini işaret ettiği anlaşılmaktadır.

2.2.2.3 Mimari Kimlik

Günümüzde çevre ile uyum kaygısı taşımayan, yeşil ve geleneksel dokunun dikkate alınmadığı kentsel yerleşimlerin aksine kültürel katmanlardan biri olan ve çevreci ilkelere göre biçimlenen geleneksel yerleşimler doğal ışık, su, rüzgar, bitki örtüsü vb. doğal katmanlar ile kurduğu güçlü ilişkiler sonucunda bulunduğu yerin kimliğinin bir parçası olmaktadır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2006). Kırsalda yer alan yerleşimler ve özül birimleri olan konutlar kültürün peyzajdaki yansımasıdır. Sahip olunan bu özellikten dolayı tasarlayan, inşa eden ve kullanan bireylerin dünya görüşünü, algısını, inancını, ideallerini, geleneklerini, sosyal hayattaki düzen ve organizasyonlarını, hayatını kazanma biçimlerini yani kültürel değerlerini özenle işlediği ve somut olarak görülebilir hale getirdiği mekânlardır (Bulut ve diğ, 2017). Sadece insan ilişkileriyle sınırlı bir sosyallik olmadığı gibi sadece fiziksel özellikleriyle var olan mekân da yoktur (Paköz, 2017). Bu nedenle yerleşim kimliği tanımlanırken ait olduğu kırsal alanda sadece belli mekânı ifade etmenin

dışında bir yaşam tarzını da temsil ettiği için aslında kırsal yaşam, verneküler kavramları ile bütüncül şekilde düşünmek gerekmektedir (Yaş ve Güler, 2016).

Verneküler kelimesinin kökeni incelendiğinde Latince “*verna* | *vernae*” ve “*vernaculus*” kelimelerine ulaşılmaktadır. “*Verna*” ya da “*vernae*” efendisinin evinde doğmuş köle, doğuştan evin kölesi; yerli kimse anlamına gelirken “*vernaculus*” kelimesi ise evde doğan kölelere ilişkin; yerli, doğuştan oralı anlamına gelmektedir (Paköz, 2017). Erdem (2012) “geleneksel olan”, “el yapımı olan” ve “köylüye ait olan” anlamlarını taşıyan verneküler kavramının mimari ile ilişkili olarak kullanıldığında, kırsal yerleşim ve küçük kasabalara ait konutlar, çiftçinin veya zanaatkarın konutu olarak ifade edilirken verneküler olanı tanımlamaya yönelik geliştirilmiş olan güncel tanımlamalarda verneküler yapının, yerel tekniklerle ve materyallerle iklim, gelenekler ve daha ziyade tarımı kapsayan yerel koşulların göz önünde bulundurulmasıyla inşa edilen ve mimar tarafından değil usta tarafından üretilen yapılar şeklinde tanımlandığını ancak verneküler kavramının kırsal yerleşimler ve peyzajları, yaşam alışkanlıkları gibi birçok katmanı ifade eden kapsamlı bir kavram olduğunu aktarmaktadır. Yapılan tanımlamalardan kırsaldaki yerleşimlerin meydana gelme sürecinde var olan doğal katmanların insanlar tarafından nesiller boyu gözlemlenmesi, yorumlanması ve kullanılmasının yerleşim kimliğinin aslında bir parçasını oluşturduğunu ve sadece volumetrelerin kimliği tanımlamada yetersiz kalacağı anlaşılmaktadır. Peyzaj üzerinde birbirinden farklı coğrafyalarda benzer yapı kültürü bulunabilirken aynı coğrafyada birbirinden farklı yapı kültürlerinin bulunabiliyor olması aslında kırsaldaki yerleşim kimliğinin sadece hacimler üzerinden ele alınamayacağını, vernaküler ve kırsal yaşam gibi kavramların da bulunduğu bir çok parametrenin biraraya gelip yoğrulmasıyla meydana geldiğini göstermektedir.

2.2.2.4 Ulaşım

Yerleşimler mübadele ve ticaretin gelişmesi ile yola bağımlı olmuş, yol kenarlarında, ulaşım akslarının kesişim bölgelerinde kurulmuştur. Ulaşım olanaklarının kısıtlı oluşu, yerleşimler arasındaki ilişkiyi engellediğinden değişik etnik gruplar sosyo-kültürel yönden birbirini etkileyememiş ve bu da yapım tekniklerinin ve konut biçimlerinin çeşitliliğine yol açmıştır (Çorapçıoğlu ve diğ, 2008).

Görmüş (2012) ise doğal peyzaj katmanlarının kültürel katmanlar etkisi ile değiştiğini ve değişime neden olan başlıca kültürel katmanların; yerleşim alanı, tarım, endüstri, ormancılık

ve ulaşım olduğunu aktarmaktadır. Yerleşimleri meydana getiren özül birimlerin konumlandırılacağı yer seçiminde topoğrafya, jeolojik yapı, toprak yapısı vb. doğal katmanların etkileri de hesaba katılarak belirlenmiş ulaşım ağları, yapıların bulunduğu parsellerin düzenlenmesiyle de doğrudan ilişkilidir. Bu aşamda verilecek kararlar sonraki aşamaları da etkileyeceğinden yerleşimin en önemli tasarım elemanlarıdır (Akın, 2011). Yapılan tanımlamalardan doğal katmanları, farklı doğal ve kültürel değerlere sahip yerleşimler arasındaki etkileşimi ve yerleşim sınırlarındaki mekân organizasyonunu doğrudan etkileyen ulaşım katmanının geleneksel peyzaj katmanları arasında da bir köprü vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır.

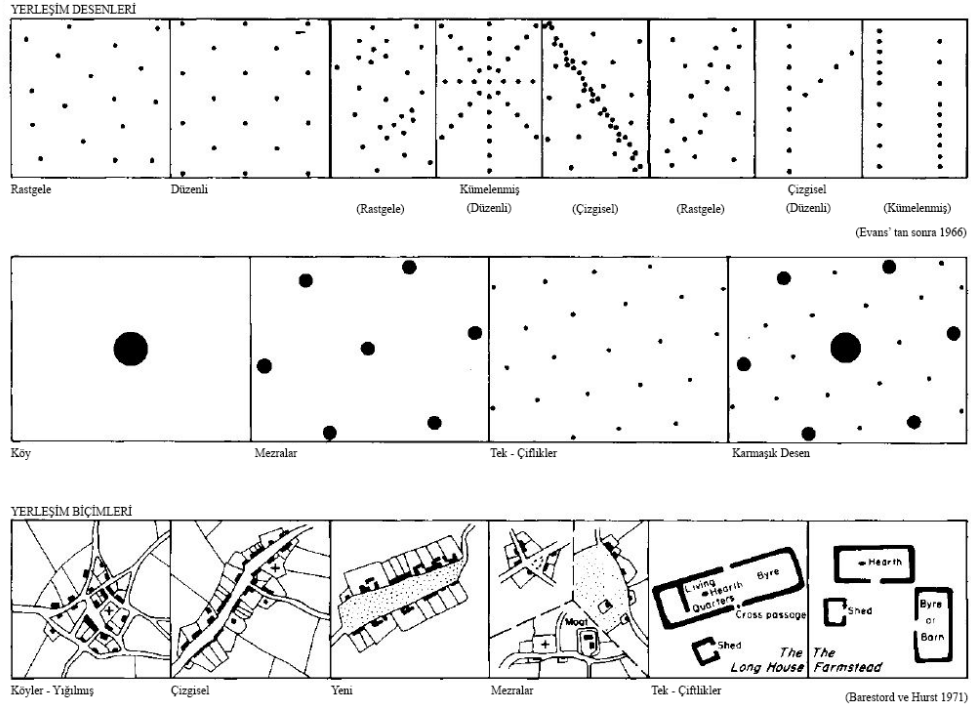
2.3 Kırsalda Peyzajın Yerleşim Dokusu

Doku kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*Bir bütünün yapısı ve özelliği*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Mandal (1979) dokunun farklı tipte olabilen yerleşim yerlerinin geometrik form ve şeklini ifade ettiğini aktarırken Üçecam Karagel (2017) ise yerleşimin özül birimlerinden biri olan tek bir konut ve eklentisinin de yerleşim şekli olduğunu, yerleşim çekirdeklerinin oluşturduğu topluluk veya grubun dokuyu meydana getirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca konutun ister geçici ister sürekli kullanılıyor olsun yerleşimin başlangıcını oluşturduğunu, süreçle birlikte artan nüfus, ekonomik faaliyetlerin gelişmesi vb. etkenlerde meydana gelen değişime bağlı olarak yerleşim düzeninin farklılık kazandığını ve yerleşimlerin karakterini almaya başladığını aktarmaktadır.

2.3.1 Geleneksel peyzaj katmanlarının geleneksel kırsal yerleşimler ile meydana getirdiği yerleşim doku desenleri

Köy sadece doğal ve coğrafi bakımdan incelenen bir yerleşim birimi değildir. Köy kavramı ile toprak kalitesi, bitki örtüsü gibi zirai unsurların yanı sıra köyde yaşayan insanların ve onların maddi ve manevi durumları da ifade edilmektedir. Kırsal yerleşimlere ait desenler çeşitli fiziksel ve kültürel faktörlerin ürünüdür (Görmüş, 2012). Coğrafi çevre şartları özellikle de kırsal yerleşimler ve özül birimleri olan konutların inşasında kent konutlarına göre kendini daha fazla hissettirmektedir. Bu durumun nedenlerinden bazıları inşa edildikleri dönemlerde dış dünya ile kurulan ilişkinin zayıf olması, ekonomik yetersizlikler ve ulaşımında yaşanan güçlüklerle ilgili olarak yakın çevreden temin edilen malzemelerdir. Ancak farklı coğrafi bölgelerde benzer türlerde malzemeler kullanılmış olsa dahi yeryüzü şekilleri, iklimsel özellikler, jeolojik durum, eğim farkları gibi doğal katmanlar ile gelenek, görenek, sosyal düzen, alışkanlıklar, ekonomik yapı gibi kültürel katmanların farklılık

göstermesine bağlı olarak farklı doku desenleri (Şekil 2.9) ortaya çıkmaktadır (Zaman, 2017).

Şekil 2.9 : Yerleşim Doku Desenleri ve Biçimleri (Roberts, 1996).

Hat boyu | Çizgisel desenli yerleşimler

Hat boyu yerleşimler, belirli bir doğal ya da kültürel katmana bağlı çizgisellik gösteren yerleşimlerdir (Şekil 2.10). Yol boyu olarak da adlandırılabilen bu yerleşimler kara yolu, demir yolu veya bir akarsunun çeperlerinde çift yönlü biçimlenen yerleşimlerdir (Taş, 2016). Bu yerleşimlerde tarlalar hat boyunca sıralanan ince uzun arazi parçaları şeklindedir ve özül birimler olan konutlar bu tarlalar üzerinde birbirine yakın vaziyette dizilmektedir (Görmüş, 2012).

Şekil 2.10 : Hat Boyu Desenli Yerleşim (Çorapçıoğlu ve diğ., 2008' den geliştirilerek).

Küme desenli yerleşimler

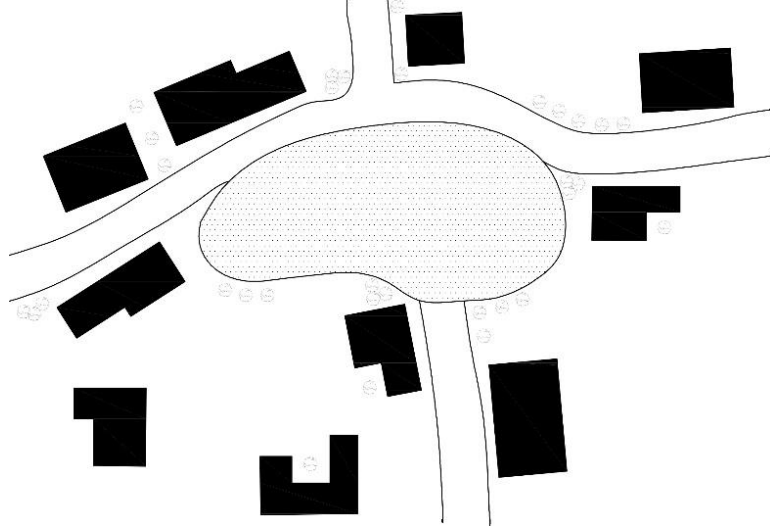
Yerleşim yerine ait meydan, ibadet yapısı gibi toplanma imkânı bulunan merkezi bir nokta etrafında kümelenmeye başlayan özül birimlerin oluşturduğu yerleşim desendir. Türkiye’deki geleneksel köy tipi olmakla birlikte yerleşim serbest bir düzende gelişmektedir (Erdem, 2012). Deseni meydana getiren özül birimler belli bir düzene göre konumlanmadığından dağınık denilebilecek bu yerleşim deseninin yayılım yönünü belirlemenin diğer yerleşim desenlerine nispeten daha zor olduğu düşünülmektedir (Şekil 2.11). Yerel kullanıcılar arasındaki akrabalık ilişkileri, din ve ortak kültüre sahip insanlar da birbirine yakın oluşan bu desenin ortaya çıkarılmasında etkindir. Ayrıca güvenlik kaygısı küme desenli yerleşimlerin oluşmasında önemli paya sahip olmakla birlikte bu yerleşimlerde yoğunluk merkezden çeperlere doğru azalma eğilimi göstermektedir (Tolun- Denker, 2016).

Şekil 2.11 : Küme Desenli Yerleşim (Roberts, 1996’ dan geliştirilerek).

Dairesel ve yarı dairesel | Gradyan desenli yerleşimler

Yerleşimin en dıştaki özül birimlerinin birleşerek dairesel bir görünüm ortaya çıkarması ile meydana gelen (Şekil 2.12) desende farklı doğal ve kültürel katmanların etkisi fazladır (Taş, 2016). Bu desene sahip yerleşimin merkezinde ibadethane, pazar yeri, meydan gibi kültürel katmanlar veya gölet, ağaç, yeşil alan gibi doğal katmanlar bulunurken etrafında biçimlenen özül birimler merkezdeki kare, daire veya yarı daire olan bu formun çevresinde katlanarak genişleyen dalgaların yansımalarını oluştururlar (Tümertekin ve N.Özgüç, 1998). Erdem (2012) ise bu yerleşimlerdeki meydanların birkaç yolun kesişimi ile gelişebileceği gibi, bir yolun genişlemesi ile de gelişebileceğini aktarmaktadır.

Şekil 2.12 : Dairesel- Yarı dairesel yerleşim deseni (Province of the Eastern Cape Education).

Yıldız desenli yerleşimler

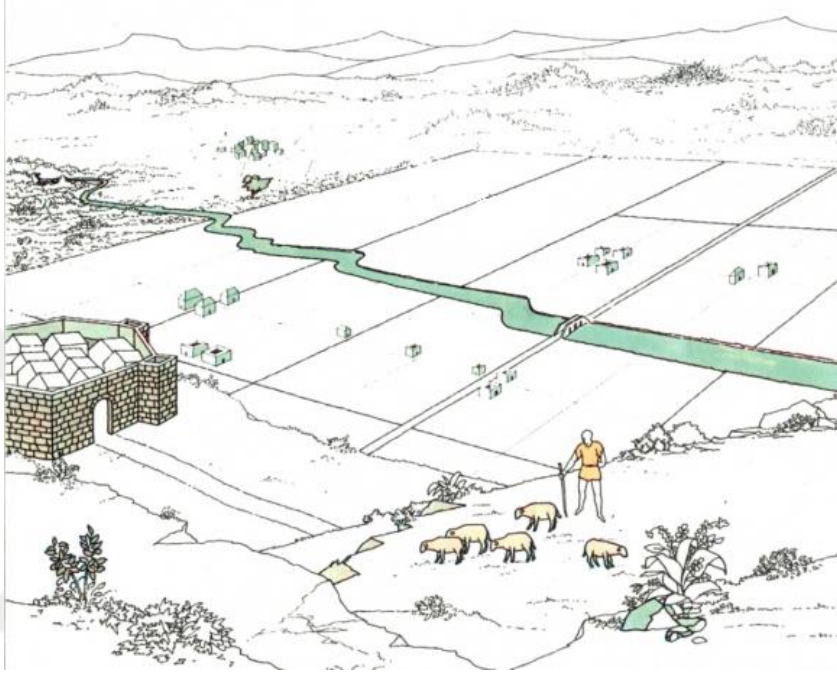
İki veya daha fazla yolun kesiştiği yerde yollar boyunca biçimlenen özül birimlerin meydana getirdiği yerleşim desendir. Genellikle fazla yaygın olmayan bu yerleşim şeklinde yollar merkezden çevreye doğru yıldız şeklinde bir dağılış gösterirken ve meskenler bunların üzerinde sağlı, sollu oldukça gevşek bir biçimde yer alırlar (Şekil 2.13). Daha çok Fransa'nın Sura bölgesinde görülen bu yıldız şeklinde yerleşimlerin yarı kırsal yarı sanayi bir karakter taşıdığı dikkat çekmektedir (Tolun Denker, 2017). Farklı doğrultulara sahip düzlüklere ulaşan akarsuların kesiştikleri noktalarda da yerleşimler oluşabilmektedir (Üçecam Karagel, 2017).

Şekil 2.13 : Sharp (1946) tarafından geliştirilen sınıflandırma çalışmalarındaki Yıldız Köy deseni (Erdem, 2012' de atıfta bulunduğu gibi).

Izgara desenli yerleşimler

Sokakların düzgün ve ızgara şeklinde olması, yerleşime geometrik bir biçim vermekte, bu durumda yapıların dizilişine göre kare ve/veya dikdörtgen şeklini ortaya çıkarmaktadır. İki veya daha fazla yolun birbirini dik açıyla kesmesi ile oluşan bu ana iskelete paralel uzanan tali yolların eklenmesi ile oluşan sistemin (Şekil 2.14) iç ve dış sınırlarında konumlanan özül birimler bütünü ızgara desenli yerleşimleri meydana getirmektedir (Üçecam Karagel, 2017).

Şekil 2.14 : Izgara yerleşim deseni (Url-1).

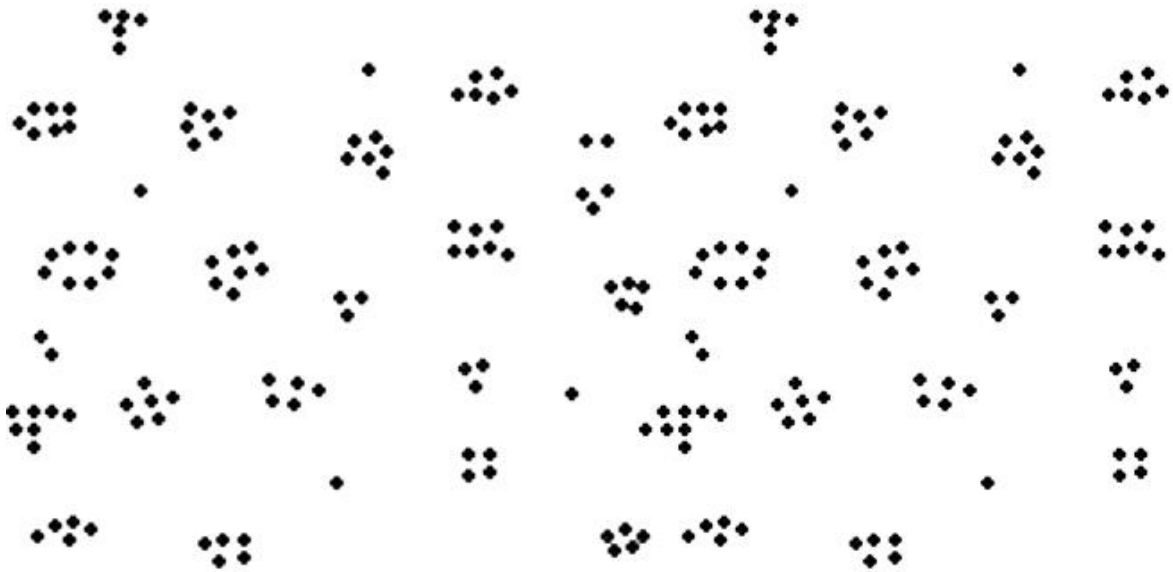
Kırsalda yerleşim karakter okumaları

Dağınık ve toplu yerleşim modeli kırsal yerleşimlerin sınıflandırılmasında kullanılan ana yerleşim modellerinden biridir. Gülçubuk (2012) dağınık yerleşim tipinde büyük mülkiyet alanlarına sahip birbirinden uzak ve bağımsız çiftliklerin olduğunu, yerleşimi meydana getiren özül birimler arasındaki mesafenin 50-100 m arasında değiştiğini aktarmaktadır (Görmüş, 2012' de atıfta bulunulduğu gibi). Özül birimlerin arazi üzerinde birbirinden uzak ve dağınık bir şekilde yer aldığı bu yerleşim tipi daha çok tarım parselleri ve çiftlik üniteleri ile tanımlanmakla birlikte engebeli arazilerin bulunduğu, yoğun sel taşkınlarının yaşandığı, suya doymuş olan arazilerin karakteristik özelliğidir (Erdem, 2012). Tipik olarak, çekirdekli bir yerleşimdeki bir arada yaşama durumu bu yerleşimlerde daha seyrek görülmektedir. Yerleşim sakinleri arazi üzerinde dağılmış ve izole olan özül birimlerde yaşamaktadır (Şekil 2.15). Su ve ekilebilir arazi ve ulaşım araçlarının kullanılabilirliği, dağılmadan sorumlu kalıp faktörlerden bazılarıdır (Mandal, 1979).

Şekil 2.15 : Dağınık yerleşim modeli (Üçecam Karagel, 2017).

Toplu yerleşim modeli hemen hemen tüm konutların tek bir yerde (Şekil 2.16) toplanması ile karakterizedir (Mandal, 1979). Yapılan tanımlamadan bütüncül bir görünüş sergilediği anlaşılan bu tip yerleşimler hakkında Türkdoğan (2006) özül birimler olan konutların çok yakın mesafede, tarlaların konutlardan ayrı ve uzak, cemaat hayatı ve yardımlaşmaya verilen önem neticesinde ülkemizde en yaygın yerleşim tipi olduğunu aktarmaktadır (Görmüş, 2012’ de atıfta bulunulduğu gibi). Oldukça dar ve organik yollara sahip yerleşimde yollar yapıları birbirinden ayırırken yerleşim merkezini yerleşim çeperine bağlamaktadır. Yerleşim merkezinde özül birimlerin etrafını sardığı ibadet yapısı, sarnıç, ağaç, kale gibi çekim noktaları yer almaktadır (Erdem, 2012).

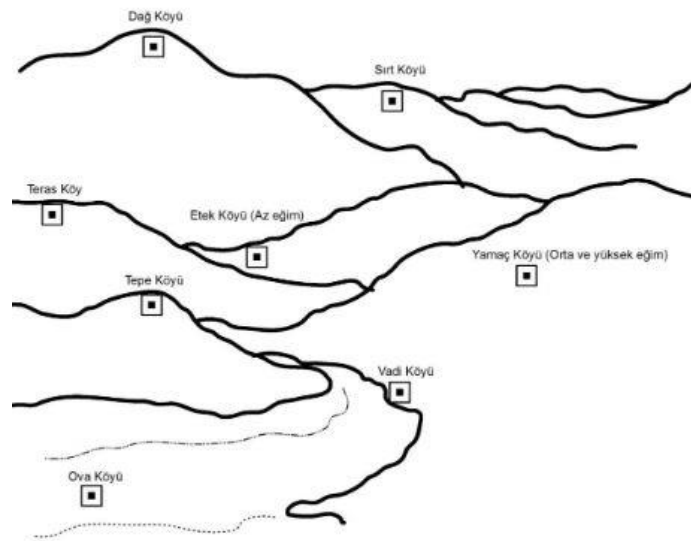

Şekil 2.16 : Toplu yerleşim modeli (Roberts, 1996).

Toplu ve dağınık yerleşimlere yönelik yapılan tanımlamalarla birlikte Bunce (1982) yerleşimlerin toplu veya dağınık olarak sınıflandırma sisteminin büyük oranda kabul görmesine rağmen, bahse konu sınıflandırmanın özül birimlerin bir araya gelmesi ve dağılması temeline dayanan bir kavram olmaktan öteye gidemediğini, bir yerleşimin dağınık veya toplu olarak nitelendirilmesindeki minimum mesafe ve/veya minimum yapı sayısı konularında fikir birliği sağlanamadığını aktarmaktadır (Erdem, 2012' de atıfta bulunduğu gibi). Tunçdilek (1967) dağınıklığı belirleyen kriteri sadece özül birimler arasındaki uzaklık olmamalı, yerleşim grupları ve üniteleri arasındaki uzaklıklar da dikkate alınmalıdır. Yerleşim grupları ve üniteleri arasındaki uzaklık gittikçe daralma eğilimi gösterirse özül birimler arasındaki uzaklık ta dolayısıyla azalacak ve yerleşimde bir toplulaşmaya doğru gidilecektir tezini savunmaktadır (Üçecam Karagel 2017' de atıfta bulunduğu gibi).

Coğrafi konumlarına göre kırsal yerleşim türleri

Kırsal yerleşimler kuruluş yeri olarak, daha çok eğimli yüzeylerde veya düzlük alanlarda dağılış gösterirler. Eğimli yüzeylerde kurulmuş olan yerleşimler genellikle etek, sırt, yamaç gibi morfolojik üniteler üzerinde yer alırlar (Şekil 2.17). Dağınık ya da gevşek dokulu yerleşimlerin olduğu alanlarda yapılar; sırt, etek ya da yamaç gibi morfolojik birimlerin sadece birisi üzerinde yer alabildiği gibi bu birimlerin her biri üzerinde aynı köye ait mahalle ya da yerleşim şekilleri oluşabilmektedir (Başkaya, 2013). Konumlarına göre yerleşimleri dağ, ova, yamaç, plato, kıyı, vadi olarak sınıflandırmak mümkün olmakla birlikte jeomorfolojik ünitelere karşılık gelen bu yerlerde yer alan ya da kurulan yerleşimler bulundukları konumlara göre adlandırılabilirler (Taş, 2016).

Şekil 2.17 : Roberts 2003' den geliştirilerek oluşturulan köy sınıflaması (Görmüş, 2012).

Çalışmanın bu kısmında kırsal yerleşimlerin var olduğu coğrafyada arazi biçimlenmelerine göre oluşan türleri ve bu biçimlenmenin ulaşım, baskın peyzaj özellikleri ile üretim faaliyetleri açısından ilişkisi kategorize edilmiştir.

Ova yerleşimleri

Anadolu coğrafyasında tektonik konum nedeniyle oluşan büyük fay sistemleri, irili ufaklı ova oluşumlarına neden olmuştur. Bu fay sistemleri sahip olduğu özellikler ile tarımsal faaliyetlere olanak sağlarken verimli toprakları içeren ovalar meydana gelmektedir. İktisadi faaliyetlerin çok önemli bir bölümü bu topraklar üzerinde yapılmaktadır (Çiftçi, 2005).

Ova yerleşim yerlerinin biçimlenme şekline bakıldığında ise peyzajın geleneksel katmanlarından topoğrafya en önemli etken durumundayken, yerleşimin sınırlarının belirlenmesinde ise en önemli etkenlerin topoğrafya ile bitki örtüsü olduğu görülmektedir. Topoğrafya ve bitki örtüsü bu yerleşim türünün kimliğini oluşturan baskın peyzaj özelliklerindendir (Erdem, 2012). Ovaların değerli toprak alanları olmasından dolayı yerleşimler genellikle ovanın kıyısında küçük ölçekli ve doğrusal olarak gelişmektedir. Ovanın büyüklüğüne bağlı olarak dağınık yerleşim alanları gelişebilir. Ayrıca küçük ovalarda tarım arazilerini değerlendirmek amacıyla yerleşimler yamaçlara doğru yer alabilmektedirler (Çorapçıoğlu ve diğ, 2008). Ova köyleri farklılık gösteren ekonomik yapıya bağlı olarak fiziksel yapı bakımından çeşitlilik göstermekle birlikte yerleşimler toplu / kompakt ve nadiren de olsa seyrek veya parçalı bir morfolojiye sahiptir. Ova yerleşimlerinin toplu bir biçimde gelişmesine neden olan faktörler arazinin düz olması ve su ve/veya doğal bitki örtüsünün varlığıdır (Erdem, 2012).

Vadi yerleşimleri

Akarsu vadileri bir coğrafi yeryüzü şekli olmakla birlikte bazen insanlar için yerleşim alanı özelliği de taşımaktadır. Vadi tabanındaki su varlığı ve topoğrafyanın korunaklı yapısı insanların temel ihtiyaçlarından su temini ve güvenliğin sağlanmasına imkan tanımaktadır (Ertürk ve Gökdemir, 2018). Vadi yerleşimleri genellikle vadi yamacında kurulan köylerdir. Söz konusu yerleşimlerde eğimli topoğrafya ve bu topoğrafyanın oluşumunu tetikleyen doğal süreçler yerleşime ayırt edici peyzaj niteliklerini kazandırmaktadır. Genellikle vadi tabanında yer alan akarsu ve bu akarsu boyunca gelişen nehir kenarı vejetasyonu vadi yerleşimleri için karakteristik bir özelliktir (Erdem, 2012).

Dağ yerleşimleri

Bulunduğu konum itibariyle dört mevsimin yaşandığı Anadolu Coğrafyasında peyzajın çeşitliliği her bölgede kendini göstermektedir. Yatayda olduğu kadar düşeyde de farklılığın yoğun olarak görüldüğü Anadolu coğrafyasında var olan bir yerleşim türü de dağ köyleridir (Erdem, 2012). Genellikle askeri ya da savunma amaçlı kurulan dağ yerleşimleri ulaşım zorluğuna karşın çevresel tehlikelere karşı kolay savunma olanakları ve dış dünya ile kurulan sınırlı ilişkilere sahiptir. Konumlandığı arazi itibariyle ova yerleşimleri çevre etkisine kolayca maruz kalırken dağ yerleşimleri bozulmadan korunabilme şansına sahip olmaktadır (Çorapçıoğlu ve diğ, 2008).

Yerleşimin yer aldığı coğrafyada bölgenin kaynakları ve insanların üretim faaliyetleri yerleşimin şekillenmesinde diğer önemli etkenler olmaktadır. Doğal su kaynakları, bitki örtüsü, yer altı kaynakları gibi dinamikler yerleşimin seçilmesi ve seçilen yer içerisindeki mekânsal organizasyona doğrudan veya dolaylı olarak etki etmektedir. Bu dinamiklerle karakteri oturmaya başlayan yerleşimlerde arazi biçimi nedeni ile meydan işlevine sahip alanlar pek görülememektedir. Bununla birlikte ulaşım katmanının sağladığı konfor düzeyinin düşük olması yerleşimin kendi kendine yetebilmesini gerektirmektedir. Tarım için gerekli düz veya hafif eğimli alanların olmayışı bu yerleşimlerde ormancılık veya hayvancılık faaliyetlerinin ön planda olmasını gerektirdiğini düşündürmektedir.

Dağ yerleşimlerinde baskın peyzaj özellikleri coğrafi koşullara bağlı olmakla birlikte arazinin jeomorfolojisi, engebeli ve kayalık arazi formasyonu ve bu arazi üzerinde gelişen bitki örtüsü yerleşim için baskın doğal bileşenlerdir. Bazı dağlık araziler, örneğin Karadeniz Bölgesinde olduğu gibi, yükselti basamaklarına bağlı olarak orman kapallılığına sahipken, bazı dağlık araziler seyrek bitki örtüsü ile karakterize olmaktadır. Kayalık arazinin şekillendirdiği yerleşim kurgusunda hareketli topoğrafya ve bu topoğrafyaya uyum sağlayan yapılaşma biçimi yerleşim karakteri içerisinde ön plana çıkan unsurlardır (Erdem, 2012).

Etek yerleşimleri

Düz araziler ve dağların organik bir bütünlük oluşturduğu noktalarda görülen yerleşim türlerinden biri olan etek yerleşimleri dağın eteklerinde biçimlenirken yörede yapılacak üretim için önündeki eğimi az veya düz olan arazileri kullanarak barınma ve üretimi işlevlerini bağlantılı bir şekilde yerine getirmektedir. Yerleşim sınırlarının çok net olmadığı bu yerleşim türünde özül birim olan konutlar düz alanlara doğru sızabilmektedir. İnsanın var

olduğu coğrafyayı yatay ve düşeyde deneyimleme imkânı bulduğu bu yerleşimler çok işlevlidirler. Bir arada olmanın verdiği bir diğer imkân da üretim çeşitliliğidir. Dağlık alanlarda kurulan yerleşimde düz arazilerin olmayışı sonucunda genellikle ormancılık veya hayvancılığa yönelim görülürken, etek köylerinde arazi biçimi çeşitliliği tarım yapılmasına da imkân vermektedir. Etek yerleşimlerinde açık mekân ilişkisi yerleşimin kompakt veya seyrek olma durumuna bağlı olarak değişmektedir. Kompakt yerleşimlerde açık mekânlar birbirine yakın konumlanan yapı grupları tarafından tanımlanan dar sokak dokusu ve bahçelerle şekillenirken, dağınık yerleşimlerde doğal nitelikler ön plandadır ve tanımlı bir açık mekân kurgusu gelişmemektedir. Kompakt yerleşimlerde cami, çeşme veya okul vb. hizmet alanları ile ilişkili açık mekânlar toplanma mekânı olarak işlev görmektedir (Erdem, 2012).

Şekil 2.18 : Dağ eteklerine yayılan bir geleneksel yerleşim modeli (Tao, J. Ve diğ, 2017).

Teras yerleşimleri

Platolar farklı yüksekliklerde yer alabilen, akarsular ile derin yarılmış düz veya hafif dalgalı yer şekillerine verilen isimdir. Platoların yine bir düzlük olan ovalardan ayrılmasındaki en önemli özelliklerden biri ovaların akarsu ile derinden yarılmamış olmasıdır.

Bulunduğu bölgeye göre yükseklik değerleri değişen platolar alçak ve yüksek platolar olarak değerlendirildiğinde üzerinde yer alan faaliyetler de değişiklik göstermektedir. Yüksek platolarda da nispeten daha seyrek yerleşim görülmekle birlikte yaz aylarında hayvancılığa dayalı yaylacılık alanları olarak kullanılmaktadır. Alçak platolarda ise tarımsal aktiviteler daha yoğun olmakla birlikte genellikle kuru tarım yapılmaktadır (Güner ve diğ, 2014).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

Kırsal alanlarda geleneksel peyzaj katmanlarının okunmasına yönelik belirlenen çalışma alanları, Malatya ilinin bütününe hitap etmesi için il sınırlarının farklı noktalarında yer alan 7 mahalleye ait kırsal alanlar ve bünyesindeki geleneksel yerleşimler seçilmiştir (Şekil 3.1). Materyal olarak kullanılacak yerleşimlerin seçilmesinde belirlenen ilk iki kriter aşağıdaki gibidir;

- Kırsal yaşama dair izler barındırma,
- Geleneksel peyzaj katmanları ile güçlü ilişkilere sahip geleneksel yapıları bünyesinde barındırma.

Yukarıda belirtilen kriterleri sağlayan yerleşimler belirlendikten sonra topoğrafya, iklim, ana yapı malzemeleri, üretim faaliyetleri, yerleşim deseni, ulaşım gibi doğal ve kültürel katmanların etki düzeylerinin farklılaşması geleneksel peyzaj katmanlarının okunması için seçilecek yerleşimlerin belirlenmesinde dikkat edilen diğer kriterlerdir. Bu kapsamda Malatya ili sınırlarında belirlenen kırsal yerleşimler aşağıdaki şekildedir;

- Darende ilçesi | Aşağılupınar yerleşimi
- Darende ilçesi | Balaban yerleşimi
- Arapgir ilçesi | Kuru yerleşimi
- Arapgir ilçesi | Onar yerleşimi
- Arapgir ilçesi | Ormansırtı yerleşimi
- Yeşilyurt ilçesi | Görgü eski yerleşimi
- Battalgazi ilçesi | Kapıkaya yerleşimi

Belirlenen yerleşimlerde geleneksel peyzaj katmanlarının okunması için gerçekleştirilen saha çalışmaları, incelemeler ve tespitler köy yerleşik alanı (mevcut durumda çalışma alanlarındaki yapıların ruhsat ve yapı kayıt belgeleri tespit edilemediğinden dolayı gözlemsel analizler ve hava fotoğrafları üzerinden yaklaşık sınır tespiti gerçekleştirilmiştir) baz alınarak sınırlandırılmıştır.

Şekil 3.1 : Çalışma alanlarında yer alan yerleşimlere ait konumlar.

Çalışma süresince faydalanılan veri kaynakları şu şekildedir:

- Hava fotoğrafları (Malatya Büyükşehir Belediyesi)
- Uydu fotoğrafları (Google Earth)
- Halihazır haritalar (Malatya Büyükşehir Belediyesi)
- Çalışma alanlarının yakın çevresinde bulunan yüzey şekilleri ile doğal su kaynaklarının konumları ve isimleri (HGM Küre)
- Sözlü tarih çalışmaları
- Çalışma alanlarına yönelik eski fotoğraflar
- Yazılı tarihçe
- Aşağıulupınar yerleşimine yönelik hazırlanmış 1992 tarihli 1/1000 ölçekli imar planı
- Balaban yerleşimine yönelik hazırlanmış 1969 tarihli halihazır haritalar
- Balaban yerleşimine yönelik hazırlanmış 1994 tarihli 1/1000 ölçekli imar planı
- Bilgisayar yazılımları (Autodesk Autocad, Adobe Photoshop CC, Google Earth, Shade Dat, HGM Küre)

Araştırma kapsamında ayrıca geleneksel peyzaj, kırsal yerleşim, geleneksel mimari, peyzaj karakteri ve özellikleri, jeoloji, vernaküler mimarlık, kültürel yapı vb. konulardan bir veya birkaçını içeren akademik çalışmalardan, seçilen mahalleler ile ilgili geçmiş süreçte gerçekleştirilen çalışmalardan yararlanılmıştır. Belirlenen çalışma alanlarından Aşağıulupınar ve Balaban mahallelerinde yer alan geleneksel yerleşimleri kapsayan imar planları değerlendirmeye konu olmakla birlikte analizin yapılacağı alanların sınırlandırılmasında yasal mevzuat kapsamındaki köy yerleşik alan ve civarı kriterlerine göre analizler gerçekleştirilmiştir.

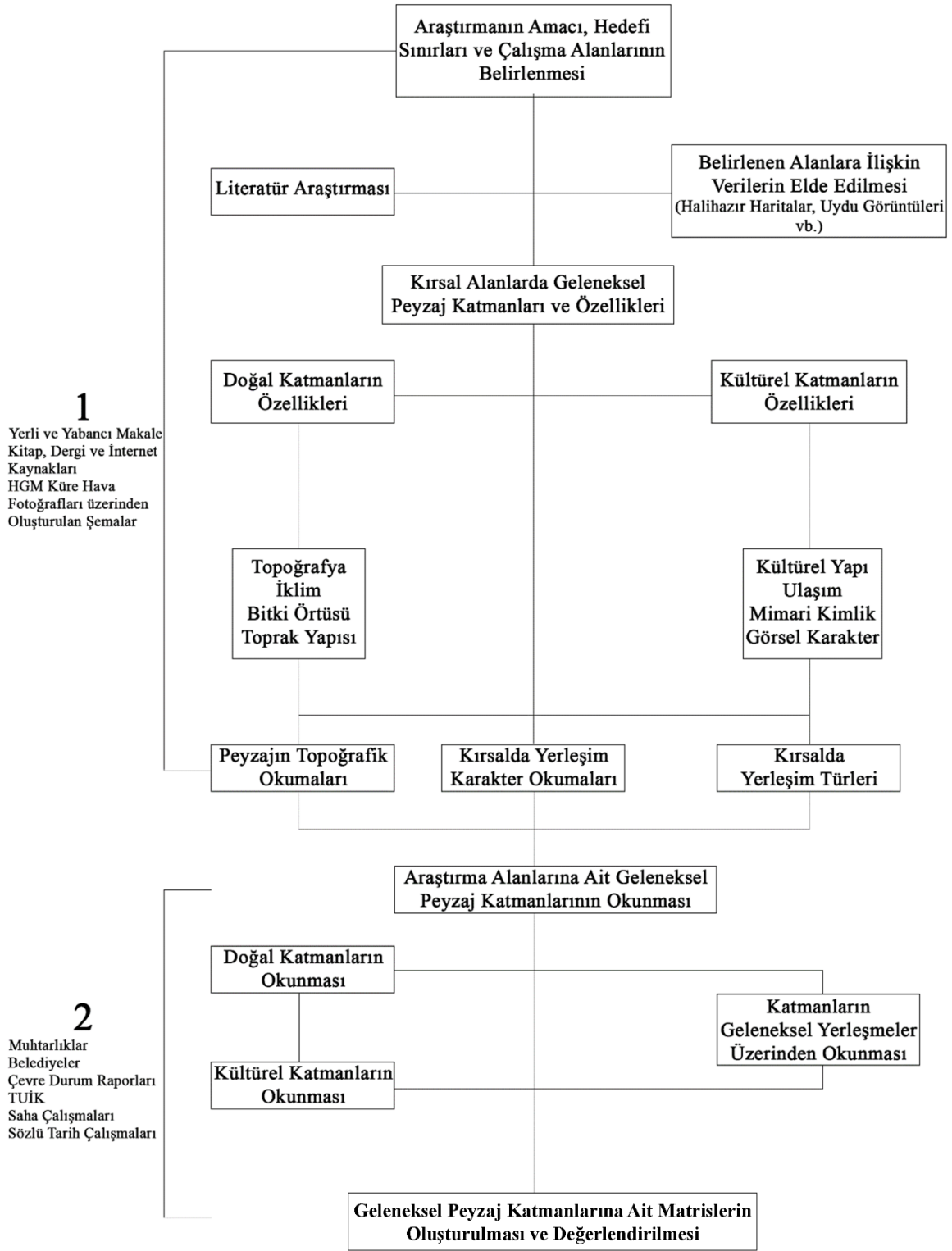
3.2 Yöntem

Kırsal alanlarda geleneksel peyzaj katmanlarının okunmasına yönelik belirlenen çalışma alanlarında peyzaj ile kurulan ilişkinin anlaşılması için yapılan analizler, literatür araştırması ve belirlenen alanlara ilişkin elde edilen verilerin incelenmesi olmak üzere temelde iki aşama üzerinden gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak çalışma konusu ile ilişkili geçmiş dönemlerdeki kavramsal çerçevedeki yaklaşımlar ele alınmış, belirlenen yöntem dahilinde geleneksel peyzaj katmanlarının sınıflandırmaları yapılmıştır (Şekil 3.2). Her katmanın sahip olduğu özellikler, diğer katmanlar sahip olduğu etkileşimler ve kırsal yerleşimler üzerindeki etki düzeyleri irdelenmiştir. Bu bağlamda sınıfları belirlenen katmanların çeşitleri, özellikleri, birbirileri ile kurdukları etkileşimler ve mevcut durumdaki biçimlenmeler, değişimler, dönüşümler belirlenen çalışma alanlarındaki yerleşimlerin köy yerleşik alanlarının sınırları dahilinde ayrıca saha çalışmalarından faydalanılarak okunmuştur. Bahse konu bu katmanların özellikleri ve birbirileri ile olan ilişkilerinin okunması sürecinde gerçekleştirilen saha çalışmalarında aşağıdaki bilimsel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır.

- Tanımlayıcı yöntem | Yazılı kaynak araştırması
- Görüşme yöntemi | Sözlü tarih çalışması
- Görsel belgeleme | Fotoğraf, El çizimleri, Rölöve çalışmaları
- Bileşenlerin ilişkilendirilmesi

Elde edilen veriler neticesinde seçilen alandaki geleneksel peyzaj katmanları ve özelliklerinin okunmasıyla kırsal alanlardaki geleneksel peyzaj katmanlarının girift yapısının anlaşılması amaçlanmıştır. Tamamlanan aşamalar neticesinde katmanlardan biri olduğu anlaşılan geleneksel yerleşimlerin, sürdürülebilir olması ve kalkınması için yapılacak çalışmalarda tespiti konu mevcut ve potansiyel sorunlara yönelik veriler elde edilmiştir.

Şekil 3.2 : Çalışma yöntem akış şeması.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma alanlarında geleneksel peyzaj katmanlarının verimli bir şekilde analiz edilmesi için söz konusu kırsal alanlara yönelik coğrafi konum, tarihçe, topoğrafik yapı, jeolojik yapı, arazi örtüsü, iklim, kültürel yapı, mimari kimlik, ulaşım, demografik yapı, ekonomik yapı gibi bütünü oluşturan değerler bütüncül şekilde incelenmiştir.

4.1 Aşağıulupınar Mahallesi Yerleşim Süreci (Darende, Malatya)

Aşağıulupınar mahallesi doğal ve kültürel nitelikleri bakımından Darende ilçesinin bütününe örnek teşkil ettiğinden mahalle özelinde detaylar verilmeden önce sınırları içinde bulunduğu Darende ilçesine yönelik açıklamalar verilmiştir.

Darende ilçesi Doğu Anadolu Bölgesinde Malatya ili sınırlarında bulunan 13 ilçeden biri konumundadır. Literatür araştırmalarından 18. yüzyılda Sivas' a bağlı olduğu tespit edilen ilçe Cumhuriyetin ilanından sonra 1934 yılında Malatya ili sınırlarına dahil edilmiştir. Çeperi dağlık alanlar açısından zengin olan ilçenin iç kısımlarda sahip olduğu engebeli topoğrafya Tohma çayı ve kollarıyla yer yer zenginleşen araziler barındırmaktadır. Kent merkezinin kuzey- batı yönünde bulunan ilçenin kuzeyinde Kuluncak, güneyinde Akçadağ ve Elbistan İlçesi bulunmaktadır. İlçe topraklarını Tohma çayı ve kolları beslemektedir, dolayısıyla çay boyunca sulanabilir araziler bulunmaktadır. Yeniköy, Balaban, Ağilyazı ovalarında tarım yapılmaktadır. Malatya yöresinin olduğu gibi Darende' nin de en büyük gelir kaynağı kayıısıcılıktır. Halkın büyük bir bölümü ticaretle uğraşmaktadır (Eyüpgiller, 2017).

Çalışma kapsamında belirlenen ilk kırsal alan Aşağıulupınar mahallesi kırsal yerleşimi ve yakın çevresidir. Söz konusu alan ilçe merkezine yaklaşık 19.9 km mesafede iken Malatya il merkezine yaklaşık 98.9 km uzaklıktadır. Aşağı ve yukarı olarak ikiye ayrılan Ulupınar bölgesinin 1889- 1902 tarihlerinde Sivas vilayeti salnamesinde (Şekil 4.1) Darende kazasına bağlı ve "Setrek" adına sahip olduğu görülmektedir (Sezen, 2017).

SETREK (Ulupınar)	سترك	Nâhiye (1889-1902) Köy	Darende → Sivas → Sivas vilâyeti (salnâme) Balaban → Darende → Malatya
-----------------------------	------	---------------------------	--

Şekil 4.1 : Sivas vilayeti salnamesinde "Setrek" adıyla anılan Aşağıulupınar mahallesi (Sezen, 2017).

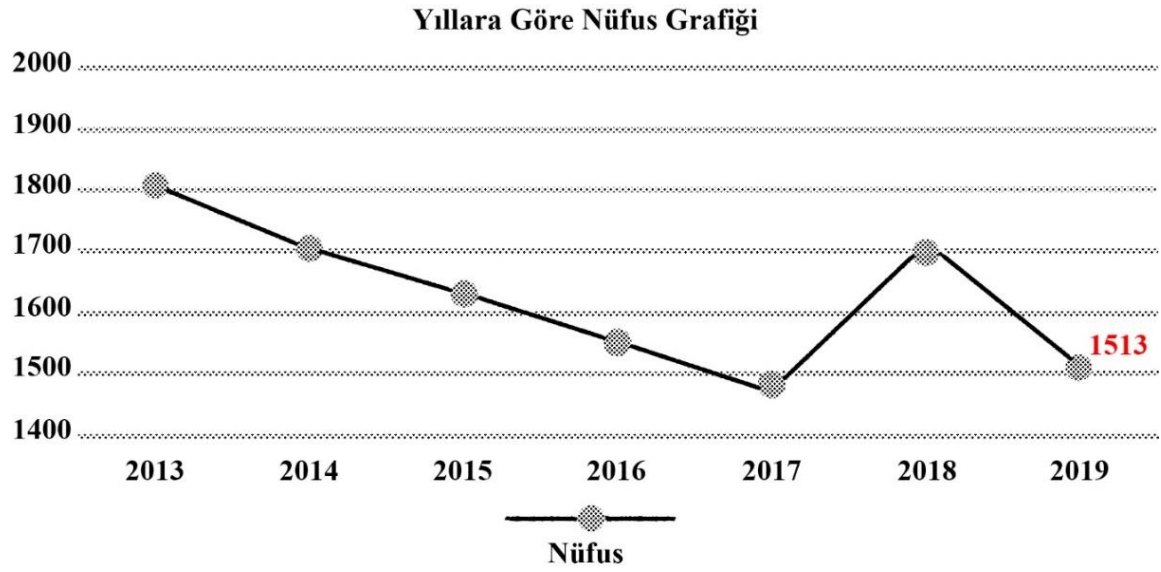
Şekil 4.2’ de ayrıca Aşağıulupınar malallesinin Osmanlı döneminde Darende kazasının Ovacık Nahiyesine bağlı 20 adet köyden biri olduğu ve “Sitrek-i Süfla” olarak adlandırıldığı görülmektedir (Totu Keskin, 2019). Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında yerleşimin eski adının “örtmek” anlamına geldiği aktarılmaktadır.

Ovacık Nahiyesi	Gürün Nahiyesi	Ayvalı Nahiyesi
1 Aşudı	1 Depecik	1 Aygurlu
2 Çekde	2 Fenk	2 Ayubozan
3 Çorumlu	3 Gübin	3 Ayvalu
4 Gerimüter	4 Gürün	4 Bıcır
5 Gökderen	5 Hacılar	5 Çayköy
6 Güdül	6 Karahisar (G.M)	6 Cahen
7 Hantarus	7 Öğürmek?	7 Kara- Doruk
8 İspekçür	8 Sarukaya (G.M)	8 Divancuklu
9 Karadiğin	9 Sazcuğâz-ı Ulya	9 Avlar
10 Kızılkilise	10 Tamhun	10 Gököz
11 Mâdi	11 Tanık	11 Görgi
12 Mengelus-ı Fevkâni		12 Göynük
13 Mezgündanı (Mezkündatı)		13 Hırka
14 Miğdi		14 ilisuluk
15 Salhisar		15 Karaçayır
16 Sitrek-i Süfla		16 Kızılcahisar
17 Sitrek-i Ulya		17 Kızılözleri (Ulya ve Süfla
18 Şuğubük		18 Kuluncak
19 Uluviran		19 Poyadcuk
20 Yenice		20 Saluroğlan
		21 Sarucar-ı Süfla
		22 Sarucar-ı Ulya
		23 Sevk Şürek
		24 Temüklü
		25 Zekeriya Özü

Şekil 4.2 : Osmanlı döneminde " Sitrek- i Süfla" adıyla anılan Aşağıulupınar mahallesi (Totu Keskin, 2019).

Geçmiş dönemde hayvancılık, haşhaş üretimi ve çevre iller odaklı ticaret ekonomik aktivite bakımından baskın durumdayken 1970’ li yıllardan sonra yerini kayısı üreticiliğine bıraktığı sözlü tarih çalışmalarından edinilen diğer bilgilerdir. Bulunduğu bölgenin iklim özelliklerini yansıtan Aşağıulupınar yerleşimi yaz aylarında sıcak ve kurak kış aylarında ise soğuk ve yağışlıdır. Deniz seviyesinden ortalama 1200 metre yüksekliğe sahiptir.

Malatya- Kayseri D-300 karayolunun geçtiği ilçenin geleneksel yapılarını barındıran mahallelerden biri olan Aşağıulupınar’ ın son 7 yılın TÜİK verilerine göre sahip olduğu nüfus grafiği incelendiğinde 2017 yılına kadar düşüş gösteren eğrinin 2018 yılında yükseldiği ancak sonrasında tekrar düşmeye devam ettiği görülmektedir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3 : 2013- 2019 yılları arası Aşağıulupınar mahallesi nüfus grafiği (TÜİK, 2020).

Çalışmanın ana problemlerinden biri olan kırsaldan kente doğru göç hareketlerinin yansımaları olan bu grafik eğrisi aşağı yönlü hareketine devam ettiği sürece kırsal yaşam ile birlikte mekânsal azalmanın da devam edeceği düşünülmektedir. Bu sebeple korunması gereken taşınmaz kültür varlıkları ve kırsal yaşamın önündeki sorunların çözümü de zorlaşmaktadır.

4.2 Aşağıulupınar Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları

Aşağıulupınar' ın korunacak özelliklerinin başında Anadolu' nun bu yöresinde yaygın olan kerpiç yapı geleneğinin örneklerini barındırması ve yerleşim özelliğine sahip olması gelmektedir. Tarımsal üretimin konut için hayata ve mimariye yansımalarının örneği konutları, konutu destekleyen açık ve yarı-açık mekânları, servis alanları ile Aşağıulupınar kırsal hayatın özgün bir sahnesidir (Eyüpgiller, 2017).

Karayolu üzerinde eğimli arazi üzerinde bulunan yerleşim konumu itibariyle kırsal hayata yönelik aktivitelerin ve faaliyetlerin yansımalarının dış çevreye kolay aktarılabilirdiği, görsel algının yüksek olduğu bir noktada yer almaktadır. Merkezdeki yoğun konut dokusunun çeperlere doğru seyrekleştiği bir yerleşim modeline sahiptir (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 : Aşağılupınar mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı (MBB Arşivi, 2021).

Doğal Peyzaj Katmanları

Topoğrafya: Geleneksel peyzaj katmanlarının doğal katmanları arasında bulunan topoğrafya, ait olduğu peyzajdaki kültürel biçimlenmelerde önemli bir etkidir. Bununla birlikte hareketli yüzeylere sahip topoğrafyalar az eğimli arazilere göre yapılar üzerinde daha baskın bir rol oynayabilmektedir.

Deniz seviyesinden yaklaşık 1170 – 1240 metre arasında yüksekliğe sahip araştırma alanı bünyesindeki kırsal yerleşim ve yakın çevresindeki topoğrafya incelendiğinde hareketli bir arazi yapısı görülmekle birlikte yapıların topoğrafya hareketliliği ile uyum gösteren bir şekilde kademelendirilerek konumlandırıldığı görülmektedir (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 : Aşağılupınar mahallesi geçmiş tarihli fotoğraf (Örs Ali GÜMÜŞAY arşivi).

Yerleşimi meydana getiren özül birimlerin arazi eğiminin ritmine uygun şekilde konumlandırılması ve yoğunlukla güneye yönelme durumu gün ışığından mümkün olduğunca eşit şekilde faydalanma amacı taşıdığını göstermektedir. Bu konumlanma sayesinde aynı zamanda güney ve batı yönlerinin sunduğu vista yapılara etkin şekilde ulaşmaktadır. Başakman (1991) tarafından aktarılan görselde yerleşimin günümüze göre daha özgün olduğu görülmektedir. Topoğrafyaya konumlanma ile güneş, rüzgar, manzara gibi doğal veriden eşit oranda yararlanma amacı net bir şekilde yorumlanabilmektedir (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 : Aşağılupınar Mahallesi Geleneksel Yerleşimi Geçmiş Dönemlerdeki Konut Dokusu (Başakman, 1991).

Jeolojik Yapı | Toprak Yapısı: Belli bir döneme ve yöreye özgü mimarlık olarak iklim, yeryüzü şekilleri, toprak ve su gibi doğal özellikler, yakın çevredeki malzemeler ve yaşam kültürü Aşağılupınar da yer alan kırsal mimarinin oluşumunda başlıca etkindir (Bahçeci ve Aytaç, 2017). Kentsel alandaki yapılara kıyasla estetiği ikinci planda tutan kırsal yerleşimdeki yapılarda işlevsellik ön plandadır. Yerleşim alanı ve çevresinde erişilebilir düzeyde olan malzemelerin yansımaları yerleşimi meydana getiren bu yapılarda net bir şekilde görülmektedir. Aşağılupınar mahallesinde yer alan geleneksel yerleşimi meydana getiren yapılarda kullanılan yerel malzemeler kerpiç, taş ve ahşaptır (Şekil 4.7). Yapıların volumetresi incelendiğinde oransal olarak en yoğun kullanılan malzemenin kerpiç olduğu görülmektedir. Yapıların temellerinde taş malzeme kullanımı üst kotlarda yerini duvarları meydana getiren kerpiç malzemeye bırakmaktadır. Yapılara ait karakteristik üst örtü tipi ise düz toprak damdır.

Şekil 4.7 : Cephe duvarlarında kullanılan taş, kerpiç ve ahşap malzemeler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Aşağılupınar geleneksel yerleşimi ve yakın çevresi ile alakalı geçmiş dönemlerde yapılan çalışmalarda özgünlüğün büyük oranda korunduğunu ancak günümüzde erişebilirlik, göç, ticari kaygılar, modern malzemeler, yık yap anlayışı vb. sebeplerle özgün yerleşimin mekânsal azalmaya uğradığı görülmektedir.

Bitki Örtüsü: Her bitki türü, çeşitli iklim faktörleri karşısında kendisi için optimum olan koşullarda hayatını devam ettirebilir. Bu sınırların dışında bitkilerin gelişmesi güçleşmektedir. Her iklim belirli bir bitki topluluğunu karakterize eder ve bunun sonucunda da dünya üzerinde bitkilerin dağılışı gerçekleşir (Karakuş, 1990). Bitki örtüsü iklim katmanı ile doğrudan ilişkili olsa da yerleşim seçimi, konumlanma, yapı malzemesi, ekonomik aktivite, manzara, alan sınırlaması vb. konularda önemli bir etken olduğu için ayrı bir başlık altında irdelenmektedir. Ülkemizdeki kırsal yerleşimler incelendiğinde yerleşimlerin bulunduğu alanlar bitki örtüsü açısından ister zengin ister fakir olsun her iki durumda da mevcuttaki bitki örtüsüne ait yansımaları barındırmaktadır.

Engelibeli bir coğrafyada bulunan Aşağılupınar yerleşimi mevcut durumda doğal bitki örtüsü yönünden zayıf bir görüntü sergilemektedir. Yerleşimi meydana getiren yapılarda kullanılan ana yerel malzemenin kerpiç olmasının nedenlerinden birinin zayıf bitki örtüsü olduğu düşünülmektedir. Yöre halkı ile gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre geçmiş dönemlerde yapıların taşıyıcı sisteminin ahşap bileşenlerinde ve bazı mimari elemanlarda ardıc ağacı hammadde olarak kullanılmıştır.

Yerleşim sınırlarında bitki örtüsüne yönelik yapılan incelemelerde tespit edilen türler aşağıdaki şekildedir:

Kayısı (Prunus ermeniaca): Yol kenarlarında ve yerleşim çeperlerinde sıkça görülen kayısı ağaçları mevcut durumda üretim faaliyetlerinin başında gelirken yapı sınırları içindeki avlularda da bulunmaktadır. Kültür bitkisi özelliği gösteren kayısı ağaçları mahalledeki baskın türlerden biridir.

Titrek Kavak (Populus tremula): Doğal ve kültür bitkilerinden biri olan kavak ağaçları yerleşimin güneybatı yönünde dere kenarlarında grup halde sınırlandırıcı bir rol üstlenmektedir. Özellikle yapılarda sonraki dönem ekleri olan çatıların ahşap taşıyıcıları olarak kullanılmışlardır.

Asma (Vitis vinifera): Yerleşimde kültürel katmanlardan biri olan geleneksel konutların girişlerinde ve avlu duvarlarında görülen asmalar kültür bitkilerinden biridir.

Arizona Servisi (Cupressus arizonica): Yerleşimin merkezi denilebilecek bir noktada bulunan cami çevresinde estetik amaçlı kullanılan bir bitki türüdür. Eğimli arazide oluşturulan teraslarda az sayıda bulunmaktadır.

Ardıç (Juniperus sp.): Süs bitkisi olarak kullanılan ardıçlar yerleşim merkezinde az sayıda bulunmaktadır.

Sedir (Cedrus sp.): Resmi kurumların ve ibadet yapılarının bahçelerinde ve çevresinde kullanılan sedirler yer yer bahçelerde süs bitkisi olarak kullanılan peyzaj elemanlarıdır.

Ceviz (Juglans regia): Yerleşimin konumlandığı eğimli arazinin güney yöne cephe veren yamacının alt kotlarında dere kenarlarında soliter şekilde az sayıda bulunmaktadır. Kültür bitkisi özelliği gösteren ceviz ağaçlarının bazı konutlara ait bahçelerin sokaklara komşu noktaların da bulunması sebebiyle sınırlandırıcı özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir.

Duvar Sarmaşığı (Hedera Helix): Yerleşimde yer alan konutların avlu duvarlarında bulunmaktadır.

Çam (Pinus nigra): Yerleşimin merkezi olduğu düşünülen meydan ve cami çevresinde yer yer bulunan çamlar süs bitkisi niteliğindedir.

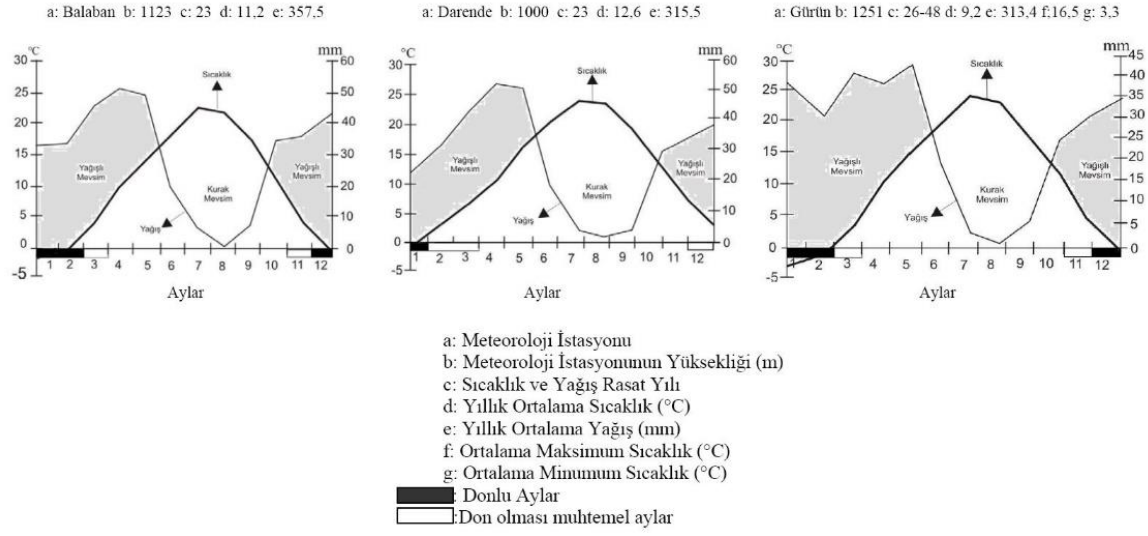
İklim: Geleneksel peyzaj katmanları her daim birbirleri ile güçlü ilişkiler kurmaktadır. Bu kapsamda geleneksel katmanlardan biri olan kırsal yerleşimlerin biçimlenme süreci yakın çevresi ve ait olduğu peyzaj ile güçlü bağlar kurarak başlar. Bu süreç boyunca karşılaşılan sorunların aslında bütüncül bakış açısıyla çözüldüğü görülmektedir. Tümertekin (1994) insanların iklim koşullarına uyma çabalarının eskiden beri sürdüğünü, nitekim beşeri müdahalelerle ancak konutların içerisinde ısıtılabilmesini, konutlarının dışarısında çevrenin etkisinin ağırlığını hala hissettirdiğini, bu kapsamda yaşam tarzı, malzeme seçimi, yapım teknikleri vb. kültürel katmanlar yerleşimlerin biçimlenmesinde ne kadar etkili ise iklim, topoğrafya vb. doğal katmanların da en az bu katmanlar kadar etkisi bulunduğunu aktarmaktadır. Çalışma alanı sınırları içinde meteoroloji gözlem istasyonu bulunmamakla birlikte yakın çevresindeki Balaban, Gürün ve Darende gözlem istasyon verileri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Verilerin alanla ilişkilendirilmesi açısından çalışma alanına en yakın konumda bulunan Balaban istasyonu birincil veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Çizelge 4.1’ de görüldüğü üzere bölgedeki sıcaklık seviyesi ortalama 24.8 °C ile temmuz ayında en yüksek değere ulaşırken ortalama -1,8 °C ile ocak ayında en düşük değere ulaşmıştır. Yağış miktarları incelendiğinde ortalama değerin 49,6 mm ile Nisan ayında en yüksek, 1,9 mm ile ağustos ayında en düşük değere ulaştığı görülmektedir.

Çizelge 4.1 : Birincil veri kaynağı olarak belirlenen Balaban istasyonuna ait 23 yıllık veriler (Karakuş, 2009).

İstasyonlar	İklimsel Elemanlar	AYLAR												Yıllık
		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
Balaban	Ort.yağış (mm)	32,6	33,7	44,9	49,6	48,8	20,4	7,6	1,9	7,4	34,1	35,4	41,1	357,5
	Ort. sıcaklık (°C)	-1,8	-0,7	4,3	11,0	15,5	20,04	24,8	24,4	19,3	12,4	4,6	-0,3	11,2
Darende	Ort.yağış (mm)	22,8	30,04	40,01	48,8	48,1	17,8	4,5	1,9	4,3	28,3	32,2	36,3	315,5
	Ort. sıcaklık (°C)	-0,9	2,8	6,5	10,9	16,6	21,2	24,8	24,6	20	13,9	7,5	2,9	12,6
Gürün	Ort.yağış (mm)	37,2	30,5	40,2	38,1	42,5	20,3	4,9	2,9	7,2	25,5	30,6	33,5	313,4
	Ort. sıcaklık (°C)	-3,3	-1,4	3,1	9,1	13,7	17,9	21,6	20,9	16,0	9,9	4,0	-0,6	9,2
	Ort. minimum sıcaklık (°C)	-7,0	-4,9	-1,3	3,4	6,8	10,3	13,2	12,2	8,0	3,7	-0,7	-4,1	3,3
	Ort. maximum sıcaklık (°C)	1,8	4,0	9,2	16,2	21,2	25,7	29,9	29,9	26,2	18,9	11,0	4,5	16,5

Karakuş (2009) tarafından hazırlanan iklim diyagramlarından birincil referans olarak kabul edilen Balaban iklim diyagramı verilmiştir (Şekil 4.8). Bu verilere göre haziran ve eylül ayları dahil 4 ay kadar kuraklığın baskın olduğu bölgede yılın geri kalan aylarında mevsim yağışlı geçmektedir. Karasal iklim özelliklerini yansıtan bölgede aralık, ocak ve şubat

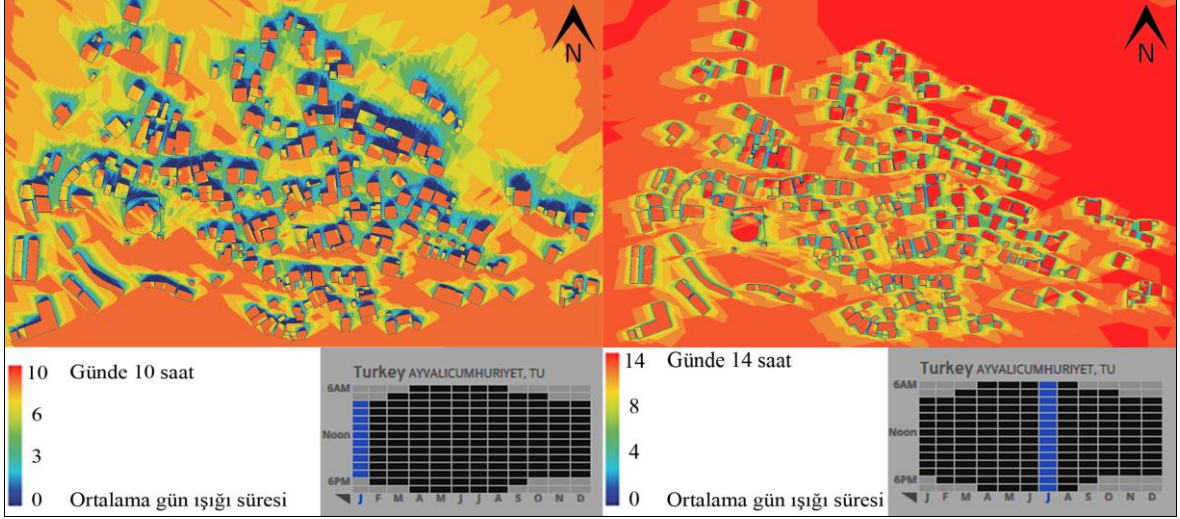
aylarında don görülürken mart ve kasım ayları don olayının görülmesinin muhtemel olduğu aylardır.

Şekil 4.8 : Balaban, Darende ve Gürün İklim Diyagramları (Karakuş, 2009).

Yukarıda verilen iklimsel veriler ışığında karasal iklim özelliklerine sahip olduğu görülen kırsal yerleşime ait özül birimlerin konumlanma ve dağılımında da iklime dair izler bulunmaktadır. Gün ışığından optimum düzeyde faydalanmak için eğimli arazinin güney ve güneybatı yönlerinde daha yoğun şekilde konumlandırılan yapıların aynı zamanda arazi eğimi sayesinde kademelendirilmesiyle gün ışığından eşit şekilde faydalanma amacı taşıdığı görülmektedir. Google Earth Pro ve Sketchup Pro uygulamaları ile oluşturulan kırsal yerleşimin üç boyutlu modeli üzerine Balaban meteoroloji istasyonu verilerinden elde edilen ortalama en yüksek ve ortalama en düşük sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylarda yapıların gün ışığı alma süreleri Shade Dat uygulaması ile işlenmiştir (Şekil 4.9). En düşük ortalama değerin görüldüğü Ocak ayına ait haritada günlük 0-10 saat arası değerler oluşmakla birlikte yapıların güney ve güneybatı yöne cephe veren duvarlarının ortalama 6 - 10 saat arasında, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0 – 3 saat arasında gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Arazi eğimi sayesinde bakı yamacına kademelendirilen yapıların farklı kotlarda birbirine yakın gün ışığı alım sürelerine sahip olduğu görülmektedir.

En yüksek ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Temmuz ayına ait haritada ortalama 0-14 saat arası olarak güncellenen değerler alınan gün ışığı süresinin arttığını ayrıca yapıların güney ve güneybatı yöne cephe veren duvarlarının ortalama 8-14 saat arasında, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0–8 saat arasında gün ışığına maruz kaldığı göstermektedir.

Şekil 4.9 : Aşağılupınar kırsal yerleşiminde yer alan yapıların ortalama en düşük ve en yüksek sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylardaki gün ışığı alma süreleri.

Elde edilen veriler ile birlikte yapıların birbirine yakın ya da bitişik şekilde konumlandırılmasının gün ışığı alma süresinin değişiminde önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Yapılar arasında kuzey yöne cephe veren boşlukların ortalama 4–8 saat arası gibi optimum bir süre gün ışığına maruz kalması, sıcak ve kurak geçen yaz aylarında yerleşimin konfor düzeyinin artırılması için yapıların kademelendirilmesi, yapıların yakın veya bitişik konumlandırılması gibi tasarım kriterlerinin önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.10). Yerleşim ölçeğinde görülen çözümlemelere ek olarak yapı ölçeğinde de yörenin iklimi ile uyumlu tasarımlar görülmektedir. Eyüpgiller (2017) Aşağılupınar mahallesinde yer alan konutların üzerinin düz dam olarak inşa edildiğini, farklı tavan yükseklikleri ile damlarda kot farklarının oluşturulduğunu ve bu sayede mekânların yan yüzeylerden ışık aldığını aktarmaktadır.

Şekil 4.10 : Güney ve Güneybatı yönlerindeki eğimli araziye kademeli şekilde konumlandırılan yapılar (Fotoğraf: Orjinal, 2021)

araştırma alanı D-300 Malatya- Kayseri karayolu üzerinde
r kırsal yerleşimi Darende ilçe merkezine 19.9 km, Malatya
lıktır. Üzerinde konumlandığı topoğrafya ve iklimsel veriler
şekilde biçimlenen yerleşimde yapılar arasındaki sokakların
yla sürekli değişen görüş açısı beraberinde çeşitlilik gös
Yerleşimin mevcuttaki karayolu üzerinde bulunması
korunması açısından önemlidir. Görsel algının yüksek olduğu
apılar ve kırsal yaşamın korunması önem arz etmektedir (Şekil

15

Kültürel Yapı: Toplumsal ve tarihsel gelişim içerisinde insanların yarattıkları bütün maddi ve manevi öğelerin toplamı kültür olarak nitelendirildiğinde; maddi kültür içerisine giren mimari yapıların gözle görülen (somut) ve insan emeğiyle ortaya çıkan eserler olduğu görülebileceğinden kırsal-kültürel peyzaj, büyük ölçüde o yerin sakinlerinin bir eseridir (Ceylan ve Bulut, 2017). Yörede yaşayan insanların aile yapıları, inançları, ekonomik aktiviteleri, sosyal yaşamları, gelenekleri gibi tüm değerleri yörenin doğal verileri geleneksel yerleşimler üzerinden yansıtmaktadır. İnsanların evlerini tasarlama ve inşa etmede sergiledikleri çeşitliliğin kültürel farklılığın bir yansımasıdır, konutlar ve yerleşim şekilleri onları oluşturan kültürü ifade etmektedir (Ceylan ve Bulut, 2017).

Aşağılupınar mahallesinde yer alan geleneksel yerleşim iklim, topoğrafya gibi doğal katmanların özelliklerini yansıttığı kadar yöre halkının kültürel değerlerini de yansıtmaktadır. Yapılan sözlü tarih çalışmalarına göre geçmişte yöre halkının balcılık, haşhaş üretimi, hayvancılık ve ticaret ile uğraştığı, 1970' li yıllardan itibaren yoğunlaşan kayıısıcılık faaliyetlerinde özöl birimler olan konutların damlarından da faydalanılmıştır. Birbirine bitişik şekilde konumlandırılan yapıların bütöncöl biçimleri sayesinde çatı kotlarında da yatay hareket sağlanmış günlük hayata dair işler gerçekleştirilirken sosyelleşmeye de imkan tanınmıştır. Geçmişte üretime dayalı bir yaşam tarzı ve yerele özgü kültürel değerlere sahip olduğu anlaşılan yerleşimde bu yaşam tarzının gerektirdiğı genç ve dinamik aile yapısı yöredeki aile yapıları üzerinden okunabilmektedir (Şekil 4.12).

Şekil 4.12 : Kırsal yerleşimde ikamet eden genç ve dinamik bir aile, 1972 (Haluk ÖZPOLAT Arşivi).

Yerleşimi meydana getiren konutların cephe düzeni incelendiğinde ise besi hayvanları için oluşturulan mekânların konutların bir parçası olarak volumetreler ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Zemin kat kotlarında sokağa yüz veren cephe duvarlarının sağır duvar ya da küçük boyutlarda ve görüş hizasından daha üst kotlarda pencelere sahip duvarlar bulunmaktadır. Kontrol ve güvenlik kaygısını azaltan tasarım merkezli ilişki aynı zamanda yapılarda sıcaklık kontrolünün sağlanmasında da önemli rol oynamaktadır (Şekil 4.13).

İç ve dış mekân arasındaki sıcaklık farkı kontrolü, gün ışığı kullanımı ve havalandırma amaçlı kullanılan bu pencereler aynı zamanda görsel teması azaltma amacı da gütmektedir.

Şekil 4.13 : Zemin kat kotlarında yer alan pencereler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Sözlü tarih çalışmalarında kırsal yerleşimin daha az müdahale gördüğü geçmiş dönemlerde Ermeni vatandaşlara ev sahipliği yaptığı, göçebe Türkmen ailelerin bu bölgeye daha sonra yerleştiği, belli bir süre boyunca kırsal yerleşimin biraradalığa sahne olduğu ve bölgeye gelen yeni sakinlerin evlerini yapı imal etmede mahir olan Ermeni ustaların inşa ettiği bilgilerine ulaşılmıştır. Mahalle sakinlerinin aktardığı bilgilere göre Şekil 4.14’ te yer alan geleneksel Aşağıulupınar konutunun yerleşime sonradan gelen Türkmen kullanıcılara ait olduğu ancak yapının tüm ustalık gerektiren inşa sürecinin Ermeni yapı ustaları tarafından gerçekleştirildiği aktarılmaktadır.

Şekil 4.14 : Ermeni ustalar tarafından inşa edilen Aşağıulupınar geleneksel konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Mevcut durumda ağır hasarlı, müdahale görmüş veya harabe durumda olan yapılara sahip kırsal yerleşimde özgün yapıların mekânsal azalmaya uğradığı, yörenin karakterine yabancı olan modern konutların inşa edildiği görülmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi dışa göç hareketidir. İş kaygısı, altyapı sistemlerinin yetersizliği, eğitim imkanlarının kısıtlı olması ülkenin diğer kırsal yerleşimleri gibi Aşağıulupınar kırsal yerleşiminde de dışa göç hareketlerinin gerçekleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu göç hareketleri neticesinde özgün yapıların bir bölümü bakımsızlıktan yıkılmış, unutulmuş geleneksel yapılar ve teknikleri ve kolay uygulanabilen modern malzemelerin yaygınlaşması sonucu özgünlük düzeyi düşmüştür.

Mimari Kimlik: Geçmiş yıllarda “Sitrek- i Süfla” ve “Setrek” olarak anılan Aşağıulupınar mahallesi sınırlarında bulunan geleneksel yerleşim, ait olduğu yörenin doğal ve kültürel katmanlarını sahip olduğu özül birimleri ile de yansıtmaktadır. İklim özelliklerine karşı topoğrafyanın etkili bir şekilde kullanıldığı gözlemlenen yerleşim Malatya- Kayseri karayolu üzerinden merkez denilebilecek bir noktada sahip olduğu meydan ve cami ile ziyaretçileri ve kullanıcıları karşılamaktadır. Görsel algının yüksek olduğu bir noktada konumlandırılmış olan caminin devamında organik sokak dokuları ve sınırlandırdıkları adalar içinde birbirine bitişik veya ayrık nizam olacak şekilde konumlandırılmış konutlar bulunmaktadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Bitişik- ayrık nizama sahip yapılar ve müştemilatlar.

Ana yapı malzemesi kerpiç olan yapılarda taş ve ahşap kullanılan diğer malzemelerdir. Yapı yükü ve zeminden gelen su, nem gibi çevresel etkilere karşı mukavemeti zayıf olan kerpiç malzemelere göre dayanımı fazla olan taş malzemenin temel ve su basman kotlarında kullanıldığı görülen yapılarda, bu kotlardan yapı üst örtü kotlarına kadar ahşap ve kerpiç malzemenin bütüncül kullanımı görülmektedir. Blok kalıplar halinde hazırlanan kerpiçlerin nizami bir şekilde durması ve yükün alt kotlara dengeli bir şekilde aktarılmasını sağlayan hatıllar, sokağa doğru uzanan cumbalar, kat girişleri, dikmeler, kat döşemeleri, iç mekânlarda bulunan merdivenler, kapı ve pencereler gibi mimari elemanlar ahşap malzemedен imal edilmiştir. Toprak malzeme ve saman karışımı ile hazırlanan sıvalar cephe duvarlarında uygulanmıştır ancak bakımsız ve atıl durumda kalan bir çok yapıda sıva kayıpları yüksek oranlara ulaşmıştır.

Şekil 4.16’ de strüktürel durumu iyi olan geleneksel konutun sokağa yüz veren cephe duvarlarında yer yer sıva kayıpları ve pul pul dökülmeler görülmektedir. Kayıpların yaşandığı bu cephelerde gerekli bakımların yapılmaması suya karşı yeterli düzeyde dayanıklı olmayan kerpiç malzemenin bozulmasına, dolayısıyla yapının hasar düzeyinin artmasına neden olabilir.

Şekil 4.16 : Dış cephe duvarlarında yer yer sıva kayıplarına uğrayan Aşağılupınar geleneksel konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Tek, iki ve üç katlı örneklerinin görüldüğü Aşağılupınar geleneksel konutlarında dikkat çeken hususlardan biri sokağa cephe veren duvarlardaki sıvaların uygulanma yöntemidir. Herhangi bir alet kullanılmadan doğrudan el ile uygulanan sıvalar yapılara yumuşak hatlar kazandırmakta, dış çevreye estetik bir görüntü sunmaktadır (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 : Dış cephelerine el ile sıva uygulaması yapılan Aşağılupınar geleneksel konutu (Örs Ali GÜMÜŞAY arşivi).

Malatya- Kayseri karayolu üzerindeki yerleşimde görsel algının üst düzey olması ve ticari faaliyetlere cevap verebilecek potansiyel taşıması yerleşimdeki yapılarda yık- yap anlayışını baskınlaştırmaktadır. Yerleşimde tamamen yıkılmış, ağır hasarlı ve niteliksiz malzeme, mimari eleman eklenmiş yapıların sayıca fazla olduğu görülmektedir.

İller Bankası tarafından kırsal yerleşime yönelik 1992 tarihli 1/1000 ölçekli imar planı bulunmaktadır (Şekil 4.18). Söz konusu plan kapsamında ayırık, bitişik ve serbest olmak üzere üç adet yapı düzen sınıfı belirlenmiştir. 3 kata kadar izin verilen yerleşimde yapı yoğunlukları 0.30 T.A.K.S ve 0.6 K.A.K.S olarak belirlenmiş ayrıca yapı yükseklikleri hmax: 6.50 metrede sınırlandırılmıştır.

Mevcuttaki geleneksel yapılar ve arazi eğimi dikkate alındığında belirlenen notların yeni yapılarda volumetrik açıdan geleneksel yapılara baskınlık oluşturmayacağı düşünülmektedir. Ancak yapılaşma özelliklerine ek olarak yörede inşa edilecek olan yeni yapılara yönelik kullanılacak yapısal malzemelerin de geleneksel yapılarla bütünlük göstermesi kültürel miras değeri taşıyan kırsal yerleşimin karakterinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması kapsamında önem arz etmektedir.

Şekil 4.18 : Aşağılupınar Mahallesine yönelik hazırlanan 1989 tarihli ve 1/1000 ölçekli imar planı (Malatya Büyükşehir Belediyesi Arşivi).

4.3 Balaban Mahallesi Yerleşim Süreci (Darende, Malatya)

Balaban yerleşiminin 1889 tarihinde Sivas vilayetinin Darende kazasına bağlı “*Gerimter*” olarak adlandırıldığı, 1924 yılında adının günümüzdeki hali Balaban ile değiştirildiği ve 1934 yılında Malatya iline bağlandığı görülmektedir (Sezen, 2017).

BALABAN (1889 : Gerimter) (1924 : Balaban)	بالابان	Nâhiye (1889-1923)	Darende → Sivas → Sivas vilâyeti (salnâme)
		Nâhiye (1924-1933)	Darende → Sivas
		Nâhiye (1934)	Darende → Malatya

Şekil 4.19 : 1889 yılında Gerimter olarak adlandırılan Balaban Mahallesi (Sezen, 2017).

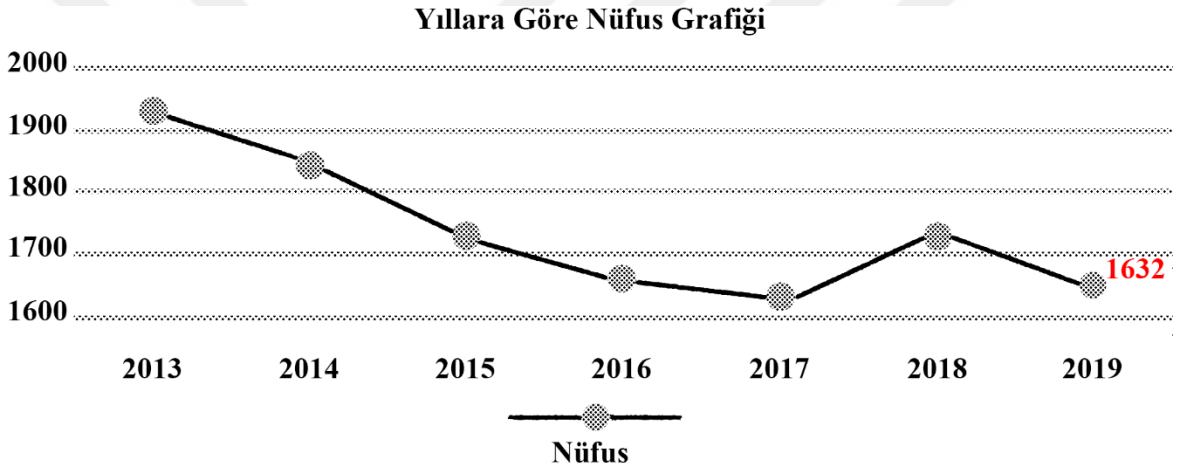
Halk arasında “*Gemirter*” olarak da adlandırılmaktadır. Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre “*Gerim-ter*” isminin Hitit diline ait olduğu ve “*Gerim*” kelime anlamının kırmızı, “*Ter*” kelime anlamının toprak manasına geldiği bu şekilde yerleşim adının kırmızı toprak anlamındadır. Saha çalışmalarında yerleşim içindeki yapılaşmanın olmadığı veya yıkılan yapıların zeminindeki topraklar incelendiğinde toprağın renginin kırmızıya çalan bir tonda olduğu görülmektedir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 : Balaban geleneksel yerleşiminde toprak yapısı (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kahvecioğlu (2010) yerleşimin bugünkü adını Büyük Selçuklu döneminde bu bölgeyi fetheden kumandanın adından aldığını, Balaban’ ın ait olduğu coğrafyadaki pek çok yerleşim merkezi gibi, Anadolu’da gelmiş geçmiş pek çok uygarlığa şahitlik ettiğini ancak Balaban kırsal yerleşimine ait evlerin ve mimarinin binlerce yıllık birikimle şekillenen yapı kültürünün bir parçası olarak yakın zamana kadar ulaşmış olmasına rağmen yine pek çok

benzeri yerleşim gibi artık bugünün genel geçer yapılaşma tavrına teslim olduğunu aktarmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat Havzasında bulunan kırsal yerleşim kuzey, güney ve doğu yönlerindeki sınırlarında sakin, batı sınırında ise hareketli bir topoğrafyaya sahiptir. Malatya- Kayseri D-300 karayolu üzerinde bulunan Balaban il merkezine 80, ilçe merkezine 15 km uzaklıktadır. Balaban yerleşimi tipik karasal iklim etkilerinin görüldüğü, sıcak ve kurak yaz ayları ile soğuk ve yağışlı kış aylarına sahip bir bölgede biçimlenmiştir. Karayolu üzerinden iç kısımlara doğru gidildikçe geleneksel yapılarının korunmuşluk düzeyinin arttığı görülen yerleşim, içinde bulunduğu peyzajın geleneksel katmanlarını yüksek oranda yansıtmaktadır. Balaban mahallesi sınırlarında bulunan yerleşime ait son 7 yılın TÜİK verileri incelendiğinde ülkemizdeki kırsal alanlarda bulunan yerleşimler gibi nüfus kaybına uğradığı görülmektedir (Şekil 4.21).

Şekil 4.21 : 2013- 2019 yılları arası Balaban mahallesine ait nüfus grafiği (TÜİK, 2020).

Anadolu kerpiç mimarisinin en önemli örneklerini bünyesinde barındıran Balaban yerleşimi peyzajın geleneksel katmanları ile kurulan güçlü ilişkiler sonucu biçimlenmiş ve belli bir ölçüde bu özelliklerini korumuştur. Görsel algının yüksek olduğu bir konumda olan bu yerleşimde yapılar yık yap anlayışı, dışa göç hareketleri, yanlış müdahaleler sonucu mekânsal azalmaya uğramaktadır. Malatya- Kayseri yolu üzerinden giriş sağlanan yerleşimde merkezin batı yönündeki ticaret aksını geçtikten sonra ulaşılan yoğun konut dokusu incelendiğinde restorasyon çalışmalarının bulunduğu görülmektedir ancak mevcut durumda basit veya esaslı onarım ihtiyacı bulunan pek çok yapının bulunması söz konusu koruma uygulamalarının sayısının artırılması gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca tamamen yıkılmış geleneksel konutların yerine yörenin malzemesi ve dokusu ile uyuşmayan yeni kütleler de özgünlük açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 : Balaban geleneksel konutları arasında yörenin mimari kimliği ile uyuşmayan yeni bir yapı (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

4.4 Balaban Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları

Balaban mahallesi bünyesinde barındırdığı kültürel birikimler, mekânsal organizasyon, komşuluk ilişkileri ve yöredeki yaşam kültürünü yansıtmaları açısından örnek teşkil eden önemli kırsal yerleşimlerden birisidir. Bu kapsamda yerleşimin ait olduğu peyzajın geleneksel katmanları ile kurduğu güçlü ilişkiler, dışa göç hareketleri, yanlış müdahaleler, yık ve yap anlayışının hakim olduğu bir süreçte dahi yerleşim insanı ile varlığını sürdürmektedir. Şekil 4.23’ te kültürel katmanların birer bileşeni olan geleneksel yapılar, yollar, tarım parselleri bazı bitkiler günümüzde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Şekil 4.23 : Balaban mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı (MBB Arşivi, 2021).

Doğal Peyzaj Katmanları

Topoğrafya: Hareketli topoğrafyaya sahip Darende ilçesi sınırlarında bulunan Balaban kırsal yerleşimi sakin bir topoğrafya üzerinde konumlanmaktadır. Kuzey, güney ve doğu sınırları düz denilebilecek kadar az bir eğime sahip yerleşimin batı yönünde alt kotlara doğru arazi hareketliliği artmaktadır (Şekil 4.24). Deniz seviyesinden ortalama 1120 metre yüksekliğe sahiptir. Aşağılupınar kırsal yerleşiminde topoğrafya gereği yoğun düşey hareketler Balaban yerleşiminde yerini kısmen yatay hareketlere bırakmaktadır. Yerleşimin batı sınırındaki ortalama 40 metrelik kot düşüşü aynı zamanda yerleşimi bu yönde sınırlandırmıştır. Bunun birlikte arazi kontrolü ve manzaradan faydalanma sağladığı avantajlardır.

Şekil 4.24 : Yerleşimi batı yönde sınırlayan topoğrafya (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Jeolojik Yapı | Toprak Yapısı: Geleneksel kerpiç mimarisinin özgün örneklerini bünyesinde barındıran Balaban yerleşimi ve yakın çevresi üst ölçekte incelendiğinde az eğimli arazilerin tarımsal amaçlı kullanıldığı ve ormanlık alanların bulunmadığı görülmektedir. Mevcut durumda bulunduğu çevrenin kaynaklarından beslenen tarihe tanıklık etmiş geleneksel yapıların ana malzemesinin yörenin potansiyel açıdan en çok erişilebilen malzemesi olan toprağın kullanımını ön plana çıkarmıştır.

Balaban kırsal yerleşiminde yer alan özgün yapılarda kerpiç, taş ve ahşap malzemeler kullanılmıştır. Öte yandan kullanım yoğunluğu açısından baskın malzeme yöredeki topraktan elde edilen kerpiç malzemedir (Şekil 4.25). Özgün yapıların temelden çatıya kadar birçok kısmında kerpiç malzeme kullanılmıştır. Cephe duvarları, bölücü duvarlar, yapı üst kot kotlarında yer alan cumba ve selamlıkların dış ortama cephe veren yüzlerinin sıvaları, üst örtünün ahşap karkasının üzerinde yüzey malzemesi bunlara örnek verilebilir.

Şekil 4.25 : Özgün yapıların cephelerine ve sokaklara uygulanan niteliksiz yüzey malzemeleri (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Mevcut durumda uygulanan yanlış koruma yöntemleri kısa vadede kullanıcılara daha makul gelmekte ve doğal, nefes alan malzemeler yerine uygulanmaktadır. Yapay ve nefes almayan bu malzemeler görsel bütünlüğü bozmakta, taşıyıcı sistemlerde hasarlar meydana getirmekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir.

Bitki örtüsü: Balaban yerleşimi çevresindeki diğer kırsal yerleşimler gibi bitki örtüsü açısından zayıf bir görünüme sahiptir, yerleşime ait yapılaşma sınırları net bir şekilde anlaşılmakta ve tarım arazileri yerleşim dışındadır. Tarımsal faaliyetler sonucu oluşan yeşil doku yerleşim dışında silüete etki ederken özül birimler olan konutların bahçe ve avlularında bulunan bitki kültürü ise yerleşimin yeşil dokusunu meydana getirmektedir (Şekil 4.26).

Şekil 4.26 : Yapıların avlu ve bahçelerinde yer alan bitki örtüsü (Eyüpgiller, 2017).

Yerleşim sınırlarında bitki örtüsüne yönelik yapılan incelemelerde tespit edilen türler aşağıdaki şekildedir:

Asma (*Vitis vinifera*): Yapı cephelerinde ve girişlerinde görülen asmalar, organik sokakların iki yanında karşılıklı vaziyette konumlanmış konutların arasında bulunmaktadır. Yaz sıcaklarında yer yer gölgelik alanlar oluşturan bu bitkiler kültür bitkisi özelliği göstermektedir.

Yalancı Akasya (*Robinia pseudoacacia*): Ticaret fonksiyonu kimliğine etki eden Balaban yerleşiminde özellikle geleneksel dükkanların önünde yoğun olarak görülen Yalancı Akasya bitkileri süs bitkisi özelliği göstermektedir.

Kayısı (*Prunus ermeniaca*): Yerleşimde yapıların avlularında as sayıda da olsa kayısı ağaçları bulunmaktadır. Kültür bitkisi özelliği gösteren bu ağaçlar il genelinde pek çok nokta da olduğu gibi yerleşim sakinleri içinde gelir kaynaklarından birisidir.

Himalaya Sediri (*Cedrus deodara*): Yerleşimin güneydoğu sınırında bulunan Abdurrahman Erzincani Camii bahçeleri ve çevresinde yoğun olarak görülen Himalaya sedirleri süs bitkisi özelliği göstermektedir.

Meyve ağaçları (*Prunus sp.*): Geleneksel konutların avluları içinde çeşitli türlerden meyve ağaçları bulunmaktadır. Çok az sayıda olan bu ağaçlar kültürel bitki özelliği göstermektedir.

İklim: Araştırma alanı sınırlarında Balaban meteoroloji istasyonu bulunmaktadır. Yerleşimin konumlandığı yer ve yakın çevresi genel manada sakin bir topoğrafyaya sahiptir ve sıcaklığı yüksekliğe bağlı değişmektedir. Yerleşimde bölge ait tipik karasal iklim özellikleri görülmektedir.

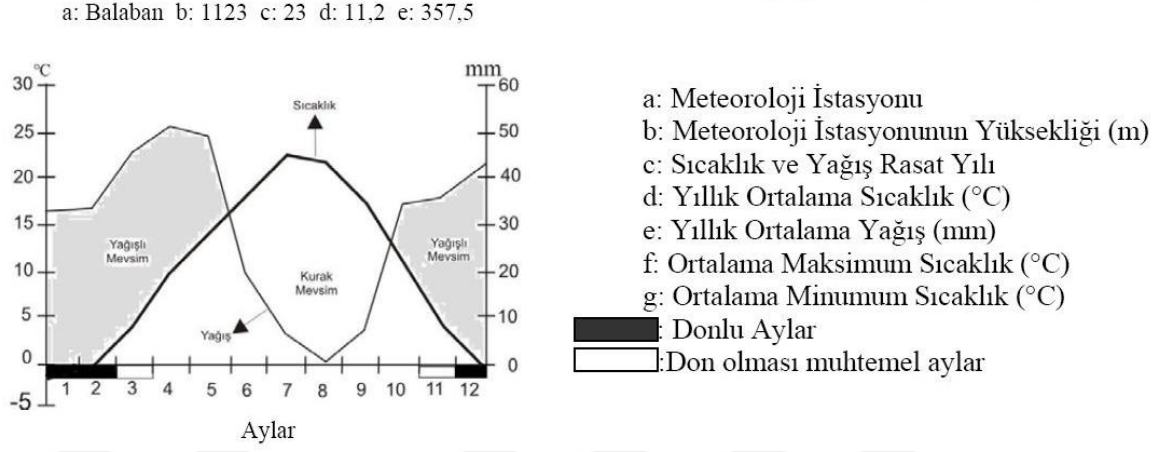
Çizelge 4.2’ de yerleşimin ait olduğu mahallede temmuz ayında 24.8 °C ile ortalama sıcaklık seviyesi en üst değere ulaşırken ocak ayında -1,8 °C ile en düşük değeri görmüştür. İstasyona ait yağış verileri incelendiğinde ortalama yağış seviyesi 49,6 mm ile nisan ayında en yüksek değere ulaşırken 1,9 mm ile ağustos ayında en düşük seviyeyi görmüştür.

Çizelge 4.2 : Balaban’ a ait iklimsel veriler (Karakuş, 2009).

İstasyonlar	İklimsel Elemanlar	AYLAR												Yıllık
		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	
Balaban	Ort.yağış (mm)	32,6	33,7	44,9	49,6	48,8	20,4	7,6	1,9	7,4	34,1	35,4	41,1	357,5
	Ort. sıcaklık (°C)	-1,8	-0,7	4,3	11,0	15,5	20,04	24,8	24,4	19,3	12,4	4,6	-0,3	11,2

Karakuş (2009) tarafından hazırlanan Balaban iklim diyagramı diyagramı şekil 4.27’ de verilmiştir. Diyagrama göre yılın ilk 5 ayı ve son 3 ayı yağışlı geçerken diğer aylarda

kuraklık hüküm sürmektedir. Grafikteki verilere göre yaz ayları sıcak ve kurak, kış ayları soğuk ve yağışlı geçen Balaban kırsal yerleşiminde aralık, ocak ve şubat aylarında don olayı görülmektedir (Şekil 4.27).

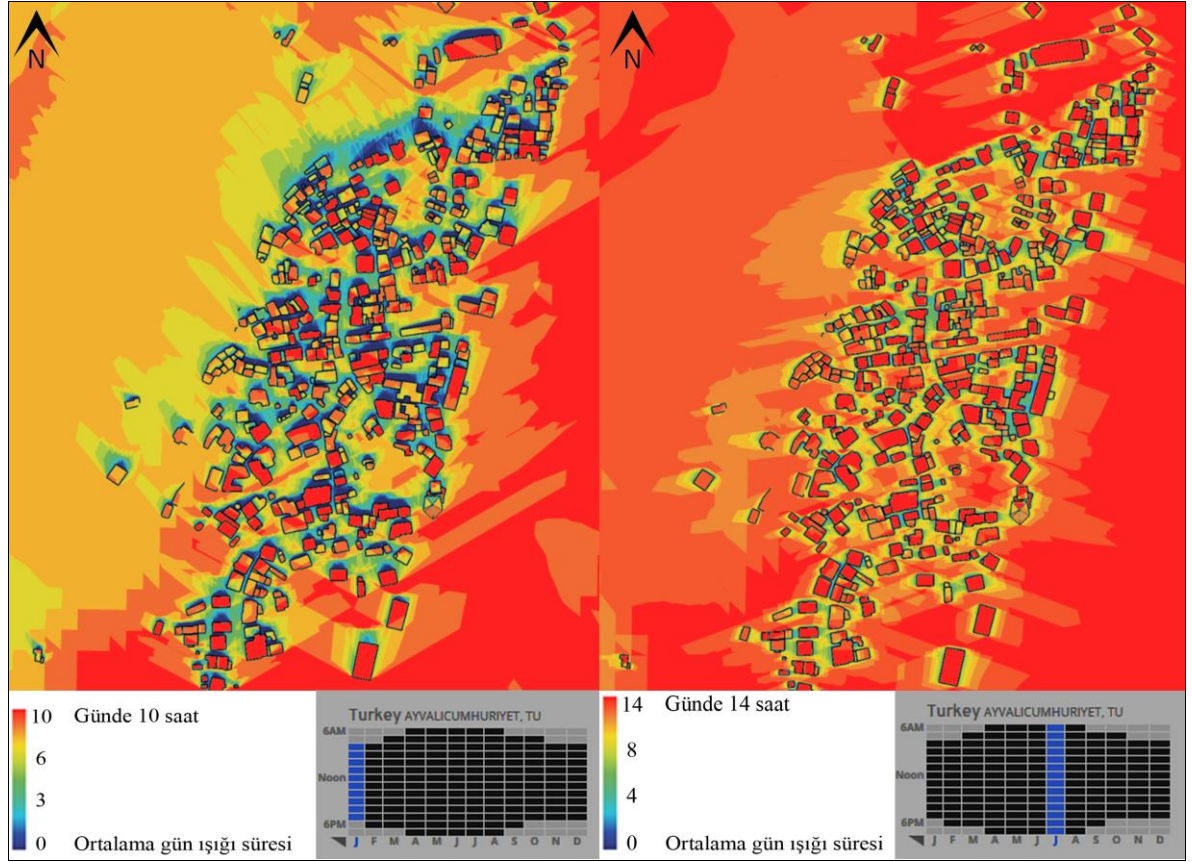
Şekil 4.27 : Balaban İklim Diyagramı (Karakuş, 2009).

Balaban kırsal yerleşiminin oluşturulan üç boyutlu modeli üzerine Balaban meteoroloji istasyonu verilerinden elde edilen ortalama en yüksek ve en düşük sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylardaki gün ışığı alma süreleri işlenmiştir (Şekil 4.28). Batı yönünde yerleşimi sınırlandıran kot farkı dışında düz sayılabilecek bir arazi yüzeyine konumlanmış yerleşimde bitişik nizama sahip yapıların yoğunluğu da, cephelerin gün ışığı alma süresi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

En düşük ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Ocak ayına ait haritada yapılar günde ortalama 0-10 saat arası gün ışığına maruz kalmaktadır. Önünde herhangi bir hacim bulunmayan yapıların güney yöne cephe veren duvarları ortalama 6-10 saat arasında gün ışığı alırken yapıların yoğunlaştığı noktalarda ortalama 0-6 saat arasında gün ışığı almaktadır. Gün ışığının en düşük seviyede ulaştığı kuzeye cephe veren duvarlarda ortalama 0-3 saat etkileşim gerçekleşmektedir. Güneydoğu ve kuzeybatı yöne cephe veren duvarlar ise günde ortalama 6-8 saat gün ışığı ile buluşmaktadır.

Yerleşimin olduğu bölgede en yüksek ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Temmuz ayına ait haritada ortalama 0-14 saat aralığına sahip değerler, alınan gün ışığı süresinin arttığını göstermektedir. Yapıların güney yöne cephe veren duvarlarının ortalama 8 - 14 saat arasında, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0 - 8 saat arasında gün ışığına maruz kaldığı göstermektedir. Birbirine yakın veya bitişik şekilde konumlanan yapılar arasındaki

bahçeler, boşluklar veya yollardan kuzey-güney doğrultusuna yakın olanların ortalama 0-6 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir.

Şekil 4.28 : Balaban kırsal yerleşiminde yer alan yapıların ortalama en düşük ve en yüksek sıcaklık değerine sahip aylarda gün ışığı alma süreleri.

Karasal iklim özelliklerinin baskın olduğu bölgede yer alan Balaban kırsal yerleşimi, barındırdığı yapıların mekânsal organizasyonu ile iklime duyarlılık göstermektedir. Soğuk ve yağışlı geçen kış aylarında birbirine bitişik şekilde inşa edilen yapılar soğuk hava dalgalarına karşı birbirlerine siper olarak olumsuz soğuk hava etkilerini azaltırken sıcak ve kurak geçen yaz aylarında birbirlerine gölge sağlayarak rahatsız edici sıcaklık etkisini azaltmaktadır. Böylece hem yazın hem de kışın iklimin olumsuz etkileri sınırlandırılarak kullanıcıların yaşam konfor düzeyi artırılmıştır.

Yerleşimde birbirine yakın veya bitişik inşa edilmiş yapılar yarı kamusal nitelikteki organik dar sokaklar üzerinde gölgelik alanlar oluşturarak sıcak yaz aylarında dış mekândaki hareketlerin daha rahat bir şekilde gerçekleşmesine imkan tanımaktadır (Şekil 4.29).

Şekil 4.29 : Bitişik nizama sahip geleneksel Balaban evleri (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimde yer alan özgünlük düzeyi yüksek konutların zemin kat kotlarında yer alan pencerelerin küçük boyutlarda olmasının nedenlerinden biri de iklime yönelik çözüm getirmeleridir. Yerleşimin yer aldığı bölgede karasal iklim gereği dış ortamda sıcaklık farkının fazla olması iç mekânda olması istenen optimum sıcaklık seviyesinin sağlanmasında zorluklar yaratmaktadır (Şekil 4.30). Dış ortama sürekli giriş çıkışın sağlandığı zemin kat kotlarında sokağa cephe veren duvarlarda küçük boyutlu pencerelerin kullanılmasındaki bir neden de konumlanma ve doğal malzeme kullanımı gibi özelliklerle elde edilen optimum sıcaklık seviyesini muhafaza etmektir.

Şekil 4.30 : Zemin kat cephe duvarlarında bulunan az sayıdaki mimari elemanlar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Ulaşım: Balaban kırsal yerleşimi D- 300 Malaya- Kayseri karayolu üzerinde bulunmaktadır. İlçe merkezine 17.km, Malatya kent merkezine 104 km uzaklıktadır. Yerleşim sınırlarından batı yöne doğru giderken kullanıcıları karşılayan organik sokakları daralıp genişleyen

formlara sahiptir. Düz sayılabilecek bir alanda kurulmuş yerleşimde ayrıca çıkmaz sokaklar da mevcuttur. Selamlık olarak ta adlandırılan çıkmaz girişleri yerel kullanıcıların ayaküstü sohbet ettikleri yerlerdir. Yerleşim sınırları içinde yatay hareketlerin fiziksel yansımaları olan sokaklar doğu yönünde yoğun ticaret fonksiyonlu mekânlar ile sınırlanırken batı yönde ani kot düşüşüne sahip topoğrafya ile sınırlanmıştır (Şekil 4.31). Gerçekleştirilen saha çalışmalarında yerleşime ait sokaklara kırma granit ve arnavut taşı malzemeleri döşenmiştir.

Şekil 4.31 : Balaban yerleşimi ve yakın çevresinde yer alan yapılar ile organik sokak dokuları.

fonksiyonu konut alanları ile çevrelenmiştir. Yapılan saha ve sözlü tarih çalışmalarında Balaban yerleşiminin çevredeki diğer yerleşimlere nazaran daha fazla ticaret fonksiyonuna sahip mekânlar barındırdığı görülmektedir. Mevcut durumda çoğu kullanılmayan bu mekânların, geçmişte bulunduğu yer ile civardaki yerleşimlerin ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.32 : Balaban yerleşiminde yer alan geleneksel dükkanlar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Balaban yerleşiminde halkın kültürel değerlerinin en önemli yansımalarından biri de birbirine bitişik konumlanmış yapılar arasındaki organik sokaklarda karşılaşılan, üst kat kotlarında karşılıklı konumlanmış yapıları birbirine bağlayan, halk arasında “selamlık” adı verilen köprülerdir (Şekil 4.33). Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında selamlıkların bağlantı sağladığı yapıların tek bir aileye veya yakın akrabalık ilişkisi bulunan ailelere ait olduğu anlaşılmıştır. Halihazırda özgün ve yanlış müdahale görmüş çeşitleri bulunan selamlıklar adlarını, sıcak yaz aylarında sokaklarda karşılaştan yerleşim sakinlerinin ayaküstü muhabbetlerini bu köprülerin altında gölgelik alan oluşturması nedeniyle tercih etmesi sonucu almıştır. Aileler arasında bulunan akrabalık ilişkisinin yerleşim üzerindeki somut bir yansıması niteliğinde olan selamlıklar volumetrik hareketlilik ile birlikte yerleşim kimliğini oluşturan özgün tasarım örneklerinden biridir.

Şekil 4.33 : Geleneksel konutların üst katlarında bağlantıyı sağlayan selamlık örneği (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Balaban kırsal yerleşiminde ayaküstü sohbetlerin gerçekleştirildiği yerlerden biri de çıkmaz girişleridir. Geçmiş dönemlerdeki geniş ailelerin miras yoluyla bölünen arazileri ve evleri mekânlarda erişim sorununa yol açmış ve getirilen çözümler neticesinde çıkmazlar meydana gelmiştir. Günümüzde yer alan planlı yerleşimlerin aksine Balaban kırsal yerleşimi sosyal hayatın, aile yapısının, aile büyüklüğünün farklılaşmasına, değişerek ve dönüşerek yanıt vermekte ve bu değerlere ait izleri yansıtmaktadır (Şekil 4.34).

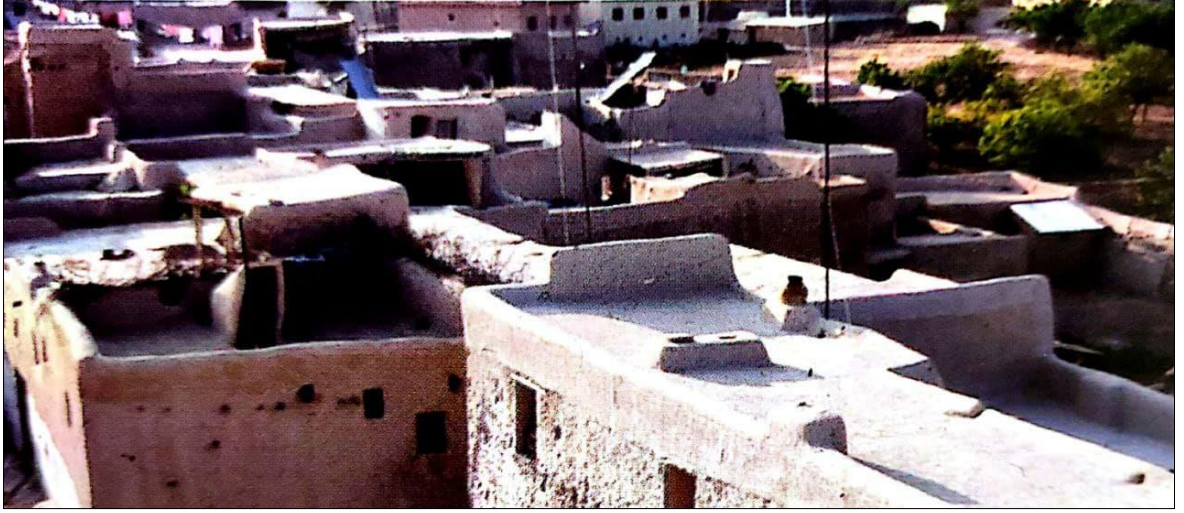
Şekil 4.34 : Genellikle miras yoluyla bölünen yapılar sonucu meydana gelen çıkmaz (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yaz aylarında sıcak ve kurak kış aylarında soğuk ve yağışlı bir iklime sahip Balaban yerleşiminde zemin kat kotlarında bulunan küçük boyuttaki pencereler bir yandan iklimin uç etkilerine karşı çözüm olurken bir yandan da mahremiyet kavramına yönelik çözümler getirmektedir (Şekil 4.35). Gerçekleştirilen saha çalışmalarında korunmuşluk düzeyi yüksek olan yapılarda zemin kat kotlarında sağır cephe duvarları ya da göz teması seviyesi üstünde küçük boyutlu pencereler kullanılmıştır. Çok yönlü işleve sahip bu mimari elemanlar iklimsel etkiler dışında görsel teması engellemek veya kısıtlamak amacıyla tercih edilmektedir.

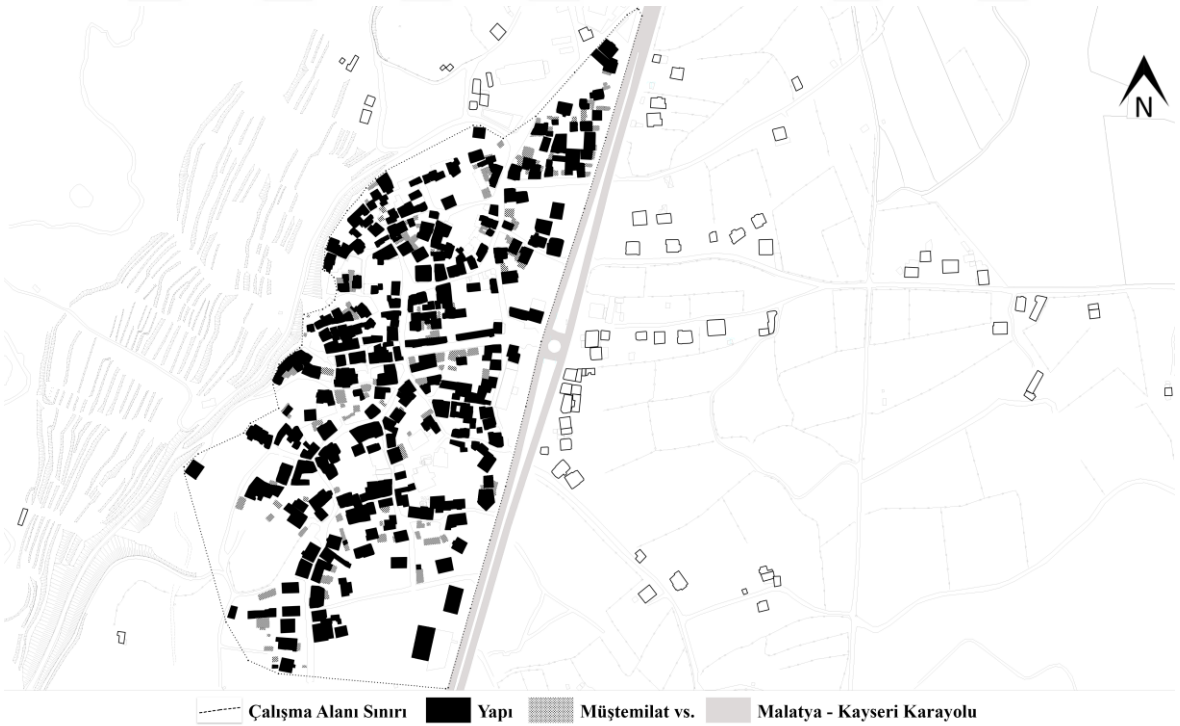
Şekil 4.35 : Zemin kat üst kotlarında yer alan küçük boyutlu pencereler
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Balaban yerleşiminin morfolojik yapısı incelendiğinde birbirine bitişik konumlanmış yapılar, aynı zamanda yakın denecek mesafede karşılıklı konumlanmıştır. Toplu bir görüntü sergileyen yerleşimde boşlukları avlular, sokaklar ve çıkmazlar oluşturmaktadır. Konutların sahip olduğu düz damlar üst kat kotlarında yer yer yatay harekete imkan tanımış ve mahremiyet izlerinin görüldüğü zemin kat kotlarının aksine özellikle yaz aylarında üretim faaliyetleri sonucu elde edilen bazı ürünlerin kurutulmasında çalışma alanları olarak kullanılmıştır (Şekil 4.36). Geleneksel kırsal yerleşimlerde avlularda süren sosyal hayat Balaban yerleşiminde damlarda da kendine yer bulmuştur. Bununla birlikte kayıısıcılığın üretim faaliyetlerine eklenmesiyle kurutma işlemleri damlarda gerçekleştirilmiştir. Toprak damların suya karşı dayanıksız olması, yerel teknikleri kullanan ustaların yetişmemesi, dışa göç hareketleri, yanlış müdahaleler ve modern malzeme kullanımının kolaylığı gibi etkenler sonucunda günümüzde çok sayıda yapının üst örtüsü yıkılmış veya özgünlüğünü yitirmiştir.

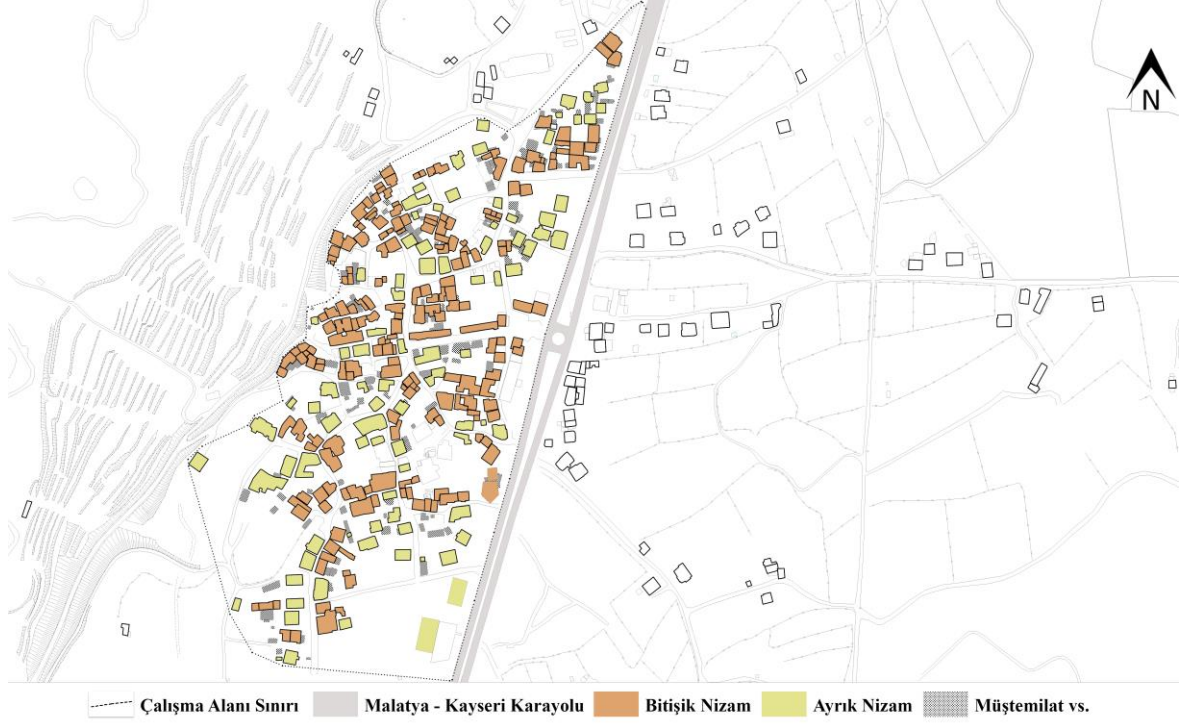
Şekil 4.36 : Geleneksel Balaban konutlarının özgün çatıları (Eyüpgiller, 2017).

Mimari Kimlik: Balaban kırsal yerleşiminde yer alan geleneksel yapılar yakın çevrenin doğal katmanlarına, fonksiyonel ve sosyal ihtiyaçlara, yörenin kültürüne, aile yapısına, korunma amacına ve günlük yaşamda hayatlarını ergonomik bir şekilde sürdürmeye yönelik inşa edilmiştir. Doğu sınırında ticaret işlevinin ön planda olmasıyla yerleşim girişini karşılayan doğrusal ve geniş sokak düzeni kuzey, güney ve doğu yönünde etrafını çevreleyen yoğun konut dokusu aralarındaki dar organik sokaklara dönüşmektedir (Şekil 4.37).

Şekil 4.37 : Balaban kırsal yerleşiminde belirlenen çalışma sınırları dahilinde doluluk boşluk analizi.

Yerleşimde bitişik nizama sahip yapı düzeni baskın olmakla birlikte ayrık nizama sahip yapılara bitişik şekilde inşa edilmiş müstemilatlar yapılarıdaki yoğunluk etkisini güçlendirmektedir. Yoğun konut dokusunun olduğu bölgedeki bitişik şekilde inşa edilmiş yapılar, çalışma alanı çeperleri ve yerleşimin yakın çevresine doğru gittikçe seyrekleşmektedir (Şekil 4.38).

Şekil 4.38 : Yerleşimde bitişik ve ayrık nizama sahip yapılar ve müstemilatlar.

Taşıyıcı sistemleri Anadolu coğrafyasının tarihsel süreci boyunca biriktirdiği yapı kültürünün izlerini barındırmakla birlikte kullanılan taş temeller, kerpiç duvarlar, ahşap mimari ve yapı elemanları aynı zamanda melezleşen bir sistemi meydana getirmektedir. Konumlanma, malzeme kullanımı, volumetreler ve mimari elemanları ile işlevin ön plana alındığı yapılarda ahşap ve kerpiç malzemeler üzerinde süsleme örnekleri de görülmektedir.

Şekil 4.39’ da yoğun konut dokusu çeperinde bulunan iki katlı geleneksel Balaban evinin sokağa doğru uzanan ahşap karkaslı cumbası hacimsel anlamda yapıyı zenginleştirmekle birlikte çeşitli oymalara ve işlemlere sahip ahşap tavanı, estetik form kazandırılmış ahşap dikmeleri ile de yerleşim sakinlerinin estetik kaygıya sahip olduğunun kanıtlarından biridir.

Şekil 4.39 : Ahşap malzemeden imar edilmiş, tavanında motiflere sahip cumba
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Tek, iki ve üç katlı örnekleri bulunan konutlarda (Şekil 4.40) özgünlüğünü koruyan cumba, giyotin pencere, ahşap kapı örnekleri bulunmaktadır. Avlu- Sokak- Yapı ilişkisinin çeşitli örneklerini barındıran Balaban evlerinin mimari kimliğinde ayrıca farklı kotlardaki yatay hareketler önem arz etmektedir. Sokak, selamlık ve damlarda bütüncül bir şekilde yatay harekete imkan tanıyan mimari bu özelliğiyle farklı kotlarda sosyalleşme, üretim faaliyetlerine de imkan sağlamaktadır.

Şekil 4.40 : Balaban kırsal yerleşimi ve yakın çevresi kat adedi analizi.

BALABAN Malatya **Uygulama İmar Planı 1:1000**

	PLAN ONAMA SINIRI
	YAPI YAKLAŞMA SINIRI
	MESKUN KONUT ALANI
	GELİŞME KONUT ALANI
	RESMİ KURUM ALANI
	TİCARET ALANI
	PAZAR YERİ ALANI
	KÜÇÜK SANAYİ SİTESİ
	DEPOLAMA ALANI
	KONUT DIŞI KENTSEL ÇALIŞMA ALANI
	EĞİTİM TESİSLERİ ALANI
	SAGLIK TESİSLERİ ALANI
	SOSYAL TESİSLER ALANI
	DİNİ TESİSLER ALANI
	AKTİF YEŞİL ALANLAR
	AĞAÇLANDIRILACAK ALANLAR
	SPOR ALANI

PLAN NOTLARI

- KARBAS 1/5 DERECE DEĞİRMEN KÜMESİNDEN (DEĞİRMEN YÖNÜNE) YOLAKAÇTIRILIR.
- ÖZ İZMİR FAHRETTİN ÇELİK İTÜ RAPORUNDA BELİRTİLEN ÖNERİLER UYULACAKTIR.
- TİCARİYAT OLARAK GÖSTERİLEN YERİ ADLARINDA ÜST KATLAR KURULU OLACAKTIR.
- YERLİME KURUT ADLARINDA GÖSTERİLEN ADA ARASI ÖZELİME KİMLİĞİN İTÜ RAPORUNA KİMLİĞİ İLE NİYETİ KARŞIYLA GÖRE GÖRÜLECEKLER.
- TÜP ÜRÜNÜ ADLARINDA YOLAKAÇ YAPILAR KÖLİ (BARET) YÖNÜNE ÇERPE ALACAKTIR.
- KÜÇÜK SANAYİ SİTESİNDE 1/500 ÖLÇEĞİNDEN ÇİFT YAPILANBA HESAPLANIR 1/500 N ÖLÇÜMLERİ.
- TABAN ALANI KATSAYISI (TAKSİ) TABAN ALANININ İMAR PARSELİNİN ORANI.
- KAT ALANI KATSAYISI (KAKSİ) TOPLAM İNŞAAT ALANININ İMAR PARSELİNİN ORANI.
- KAT İZMİR
- ÖZ BANCİ MESAFESİ
- KAT İZMİR
- BANCİ MESAFESİ
- TAKSİ
- KAKSİ

68

4.5 Kuru Mahallesi Yerleşim Süreci (Arapgir, Malatya)

Kuru mahallesi sınırlarında bulunduğu Arapgir ilçesinin doğal ve kültürel katmanlarıyla benzer özellikler gösterdiğinden mahalle ölçeğinde detaylar verilmeden önce ilçeye yönelik açıklamalar verilmiştir. Arapgir ilçesinin adının orta çağdaki arap fütuhâtı ile alakalı olup ermenicede “*Arapker*” denildiği gibi bizans kaynaklarında ise “*Arabrakes*” şeklinde geçmektedir (Eyüpgiller, 2014). Başbakanlık arşivlerinden elde edilen verilere göre Arapgir ilçesinin idari statüsü 1515- 1855 yılları arasında sancak iken 1856- 1926 yılları arasında kaza olarak değişmiştir (Şekil 4.42). Bu durum süreç içerisinde Arapgir’ in idari statüsü seviyesinin düştüğünü göstermektedir (Sezen, 2017).

ARAPGİR (Bizz. Arabrekas) (Erm. Aru Ergir) maa Zile		Sancak (1515-1520)	Diyarbakır eyâleti
		Sancak (1568-1588)	Rum eyâleti
		Sancak (1632-1641)	Sivas eyâleti
		Sancak (1834)	Diyarbakır eyâleti
		Sancak (1846-1854)	Harput eyâleti (salnâme)
		Sancak (1855)	Diyarbakır eyâleti (salnâme)
		Kazâ (1856-1865)	Malatya → Harput maa Malatya → Harput eyâleti
	عربگیر	Kazâ (1866-1867)	Harput → Harput eyâleti (salnâme)
		Kazâ (1868-1871)	Mamûretülaziz → Diyarbakır vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1872)	Mamûretülaziz → Mamûretülaziz vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1873-1877)	Mamûretülaziz → Diyarbakır vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1878-1923)	Mamûretülaziz → Mamûretülaziz vilâyeti (salnâme)
		Kazâ (1924-1926)	Elazığ
		Kazâ (1926 / 877)	Malatya

Şekil 4.42 : “Arabrekas” ve “Aru Ergir” olarak adlandırılan Arapgir ilçesi (Sezen, 2017).

Malatya iline bağlı 13 ilçeden biri olan Arapgir ilçesi Doğu Anadolu Bölgesinde Yukarı Fırat havzası içinde bulunmaktadır. İl merkezinin kuzeyinde bulunan ilçenin doğusunda Elazığ iline bağlı Ağın ilçesi, kuzeyinde Erzincan iline bağlı Kemaliye ilçesi, Kuzeybatı yönünde Sivas iline bağlı Divriği ilçesi, batısında Arguvan ilçesi ve güneyinde Elazığ iline bağlı Keban ilçesi bulunmaktadır. Arapgir’ in geçmişte önemli ticaret yollarının üzerindeki konumuyla bölgenin önde gelen kentsel yerleşimlerinden biri olduğu bilinmektedir. Nitekim bugün “Eski Şehir” olarak anılan kuzeydeki eski yerleşim yerinde yer alan Selçuklu ve Osmanlı dönemine tarihlenen çok sayıda anıt yapı, Arapgir’ in zengin tarihini belgelemektedir (Eyüpgiller ve diğ, 2017). İl merkezine yaklaşık 131 km uzaklıkta olan

Arapgir ilçesi engebeli arazi yapısına sahiptir. Eski orman bakiyesi olduğu düşünölen batalık meşeliklerin ve ardıç topluluklarının dışında arazi bozkır karakterindedir (Eyüpgiller ve diğ, 2017). Yerleşim yerleri incelendiğinde bahçe kültürünün meyvecilikle birleştirildiği görölmektedir. Karasal iklim tipinin hakim olduğu ilçede kış ayları soğuk ve yağışlı geçerken yaz aylarında sıcak ve kuraklık hakimdir. İklimi gereği güneye ve doğuya yüz veren konutlar sayıca daha fazladır. Deniz seviyesinden ortalama 1100 metre yüksekliğe sahip ilçede bazalt ve kalker tipi kayalar bulunmaktadır. Geçmişten günümüze kadar tarihin birçok sahnesine tanıklık etmiş Arapgir’ de bağcılık, manusa dokumacılık, el zanaatları gibi pek çok üretim ve ekonomik faaliyetler bulunmaktadır. Genç (2020) 1876 kışında Arabgir’ e gelen İngiliz subayı Burnaby ile 1878 yazında Arabgir’ i ziyaret eden Rahip Karekin’ in seyahatnamesinde ve son olarak 1885 yılında basılan The Western Press adlı kitaptaki imzasız makalede Arabgir’ in şu cümlelerle tarif edildiğini aktarmaktadır.

“...Nihayet kasabaya (Arapgir) yakın bir yere vardık. Burada kayaların rengi koyu kırmızıydı, yan tarafları abanoz gibi simsiyah çakıl taşları ile kaplıydı. Atlarımıza bindik; boylamasına dağınık uzanan kasabanın içine dek giren sarp kayalıklı yol boyunca ilerledik. Bize geceyi orada geçirmemizi teklif etme kibarlığını gösteren bir Ermeni Beyefendinin evinde durduk. ...Arapgir öyle dağınık bir şekilde inşa edilmiş ki, sadece 3000 kadar ev içerdiiği halde on kilometre boyunca uzanır. Evler derin bir vadinin her iki tarafında yer alır. Aşırı dik sokaklar kimi yerlerde evlerin düz damından geçer. Evlerin çoğu taştandır, bütün kasabada temizlik kendini beli eder. Evler her türlü meyve ağacının dikili olduğu büyük bahçelerle çevrilidir. Ne yöne giderseni gidin dut ağaçlarının bulunduğu uzun caddeler çıkar kaşınıza.

...Şehre uzak bakan birisi ilk bakışta onu fark etmeyebilir. Zira şehir, zengin meyve bahçelerinin ve yoğun ağaçlıkların çevirdiği tepeler ve bayırların ardında gizlidir. Engebeden dolayı sokakları çok dikse de amfi tiyatroyu andıran dik bayırların üzerinde inşa edilmiş olan evleri çok çekicidir. Birbirinden derelerle ayrılan mahalleler ve caddeler sayısız meyve bahçeleriyle kaplıdır. Engebeli bir zemin üzerinde kurulu 300 dükkandan oluşan çarşısı şehrin bir ucunda yer alır.”

Geçmiş dönemlerde topoğrafyası, yapıları, bitki örtüsü, üretim ve ekonomik faaliyetleri zihinlere kazınacak düzeyde zengin olan Arapgir ilçesinde, günümüzde kırsal alanlarda görölen terk edilmişlik, mekânsal azalma, yanlış müdahaleler gibi problemler yer almaktadır.

Koru mahallesi 1643 Tarihli Avârız-Hane defterine göre 17. yüzyıl ortalarında Arapgir sancağına bağlı “*Tepte*” adıyla (Şekil 4.43) anılmaktadır (Çakar ve Kara, 2005).

Tarnuh nam-ı diğer Doydumlu	Doydum	Arguvan/Malatya	7
Tepte	Koru	Arapgir/Malatya	13
Tirmihal			2

Şekil 4.43 : 1643 tarihinde Tepte olarak adlandırılan Koru Mahallesi (Sezen, 2017).

Ayrıca 19. yüzyılda nüfus icmal defterinde yer alan Arapgir’ e bağlı bazı nüfus grupları ve oranlarını gösteren tabloda yerleşimin “*Tepte*” adıyla (Şekil 4.44) yer aldığı görülmektedir (Aksın ve Karakaş, 2002).

	Hane G. Müslim	Hane Müslim	Toplam Hane	Nüfus Müslim	Nüfus G. Müslim	Toplam Nüfus
Ağın	44 (%14.5)	258 (%85.5)	302	670 (%82.3)	144 (%17.7)	814
Ençiti	110 (%66.6)	55 (%33.4)	165	177 (%34.8)	332 (%65.2)	509
Maşkıır	138 (%87.4)	20 (%12.6)	158	44	385	429
Nimri	0	121	121	319	0	319
Tepte	0	99	99	311	0	311
Vahşin	40	65	105	191	108	299
Eski Arabgir	0	105	105	280	0	280
Eynir	71	0	71	0	260	260
Saraycık	0	106	106	279	0	279
Şebik	54 (%96.5)	2 (%3.6)	56	6 (%2.5)	228 (%97.5)	234

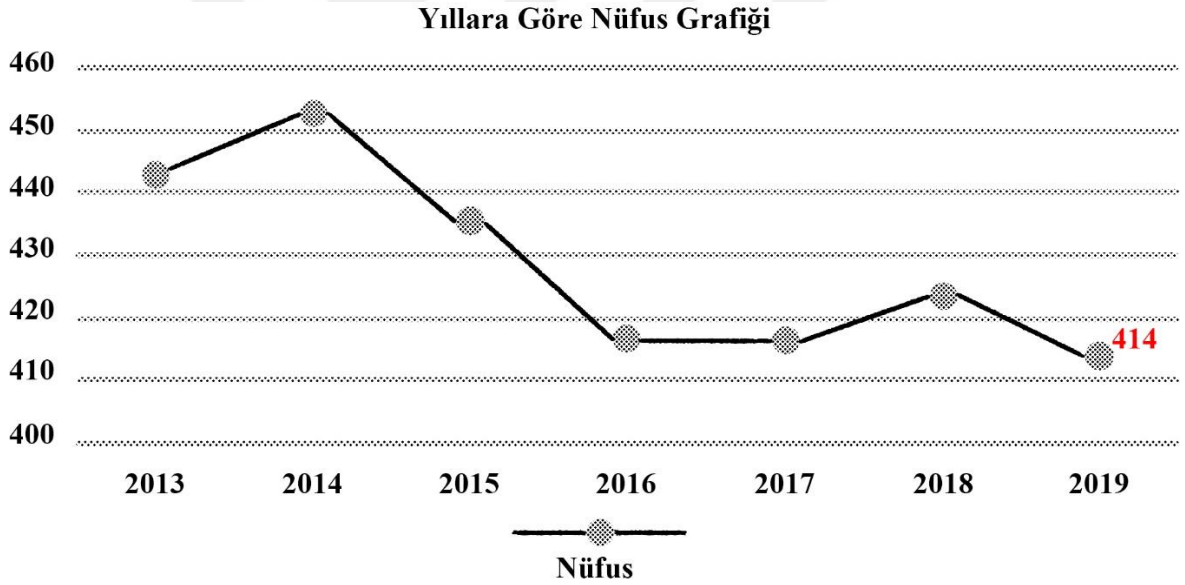
Şekil 4.44 : 19. Yüzyılda Tepte adıyla anılan Koru Mahallesi (Aksın ve Karakaş, 2002).

Doğu Anadolu Bölgesinde Arapgir ilçe merkezinin doğu yönünde bulunan Koru mahallesi ilçe merkezine yaklaşık 15 km mesafede iken Malatya il merkezine yaklaşık 140 km uzaklıktadır.

Deniz seviyesinden ortalama 1240 metre yüksekliğe sahip yerleşim bulunduğu coğrafya itibariyle karasal iklim etkisi altındadır. Civarda yer alan barajlar iklimin uç etkilerinin azalmasına kısmen etki etse de ilçe genelinde olduğu gibi hakim rüzgarı poyrazdır. Düz bir alana kurulan yerleşimin batı sınırlarında 390 metrelik kot düşüşünden sonra deniz seviyesinden yaklaşık 850 metre yüksekte Keban barajına uzanan Kozluk çayı ve vadisi bulunmaktadır. Yapılan sözlü tarih çalışmalarına göre yerel halkın büyük bir kısmı yaz

aylarında arazilerine gitmekte ve bağıcılıkla uğraşmaktadır. Ağın- Arapgir yolu üzerinden ulaşılan yerleşimde taş ve ahşap yapı sanatı ile süslemeciliğin farklı örnekleri görülmektedir. Kullanılan malzeme, iklim, kültürel yapı gibi geleneksel katmanlarla güçlü ilişkileri bulunan yerleşimde keşfedilmeyi bekleyen çok sayıda volumetre bulunmaktadır.

Genç, (2020) Kuru kırsal yerleşiminin 1518 yılında mirliva hassı “*Tebte*” olarak adlandırıldığını, 10 hane ve 6 mücerred ile takriben 56 nüfusa denk geldiğini, 1523 tahririnde köyün 31 hane ve 16 mücerred olmak üzere 171 civarında olduğunu aktarmaktadır. 1643 yılında köydeki hane sayısının 13’ e, ardından 1646 yılında ise 8’e düştüğü Tebte, 1831 yılında 81, 1847 yılında 99 hane sayısına ulaşırken 1890 yılında kadın- erkek toplamda 828 nüfusuyla Arabgir’ in en büyük köyü olduğu aktarılan diğer bilgiler arasındadır. Nüfus sayısının geçmiş dönemlere kıyasla daha az olduğu anlaşılan Kuru kırsal yerleşimine ait son sekiz yıllık nüfus verileri (Şekil 4.45) incelendiğinde ise toplam nüfusa oranla az da olsa nüfus kaybı yaşandığı görülmektedir (TÜİK, 2020).

Şekil 4.45 : 2013- 2019 yılları arası Kuru mahallesine ait nüfus grafiği (TÜİK, 2020).

Balaban ve Aşağıulupınar mahallelerindeki ana erişim yollarının aksine daha sapa bir konuma sahip kırsal yerleşimde yer alan geleneksel yapılar büyük oranda terk edilmiş ve atıl duruma düşmüştür. Az sayıda kullanılan yapılara ise yöreyenin malzemesi ve kültürüne uymayan yapay malzemeler ile müdahale edilmektedir. Şekil 4.46’ da geleneksel Kuru konutuna ait cephe duvarlarındaki tuğla duvarlar, yüzeylerdeki çimento sıvalar ve pencereler yanlış müdahalelere örnek olarak verilebilir.

Şekil 4.46: Niteliksiz yapı ve mimari eleman ile niteliksiz yüzey malzemesi eklenmiş geleneksel Kuru konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

4.6 Kuru Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları

Kuru mahallesi kültürel birikimler, zanaatlar, arazi örtüsü, topoğrafya, mimari yapıları da kapsayan zengin geleneksel peyzaj katmanlarına sahiptir. Doğal katmanlara göre biçimlendirilen yapılar ve üretim faaliyetleri kültürel katmanlar ile zenginleştirilmiştir (Şekil 4.47). Son yıllarda kırsal alanların çoğunda görülen dışa göç hareketleri Kırsal karakterin baskın şekilde görüldüğü Kuru mahallesinde de mekânsal azalmaya uğrayan yapılar üzerinden okunabilmektedir.

Şekil 4.47 : Kuru mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı (MBB Arşivi, 2021).

Doğal Peyzaj Katmanları

Topoğrafya: Deniz seviyesinden ortalama 1240 metre yükseklikte bulunan Kuru mahallesine ait yerleşim plato üzerinde kurulmuştur. Batı yönünde Keban barajına uzanan Kozluk çayı ve vadisi görülen mahallenin çevresi tepeler ile çevrilmiştir. Kuzey yönünde Tepebaşı, kuzeydoğu yönünde Kireç, güneydoğu yönünde Çürüksoy, kuzeybatı yönünde Karşıtaş ve Kandilli tepesi bulunan mahallenin güney yönünde vadiye doğru inen güney bayırı, doğusunda ise düz bir alan bulunmaktadır (Şekil 4.48). Sahip olduğu topoğrafya sayesinde hem vadi kenarlarında bağcılık hem de düz alanlarda tarım yapma imkanına sahip kullanıcılar üretim faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Şekil 4.48 : Kuru kırsal yerleşimi ve güneyindeki vadiye doğru uzanan güney bayırı (Mustafa SİRAL Arşivi).

Jeolojik Yapı | Toprak Yapısı: Taş yapı sanatı ve süslemeciliğin özgün örneklerini bünyesinde barındıran Kuru kırsal yerleşimine ait toprak yapısı üzerinde inşa edilen geleneksel yapıların en önemli hammadde durumundadır. Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında yerleşimde yer alan geleneksel yapıların taş malzemesinin yakın çevreden elde edildiği, çıkarıldığında işlenmeye müsait bir yapıda olduğu süreçle malzemenin sertleştiği belirtilmektedir. İskender (1994) Karadağ, Ağın- Kemaliye yolu çevresi, Koruköy bölgelerinde kırmızımsı kahverengi toprakların bulunduğunu, genellikle üst miyosene ait karabakır gölsel kireçtaşlarının üzerinde geliştiğini bu nedenle kırmızımsı rengin kalkerlerin ayrışmasından kaynaklandığını ayrıca temeldeki Keban metamorfitlemin (başkalaşım

kayaçları) vadi yamaçlarında ve Koruköy antiklinali çevresinde yüzeye çıktığını aktarmaktadır. Koru mahallesi sınırlarında gerçekleştirilen saha çalışmalarında yapı malzemesi olarak kullanılan taşlardaki sıcak renk tonları civardaki toprakta da görülmektedir (Şekil 4.49).

Şekil 4.49 : Kuru gelenekel yerleşimi çeperinde bulunan kayaçlar
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Koru mahallesinde görülen toprak yapısı ve geleneksel yapıların malzemesi incelendiğinde peyzajın doğal ve kültürel katmanları arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu ve yörenin kimliğini belirleyen önemli etkenlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bitki örtüsü: Su kaynakları habitatların gelişimi ve sürekliliğini belirleyen en önemli etkenlerden biridir. Bu yüzden yerleşimlerin kurulacağı alanların seçiminde dikkat edilen en önemli konulardan biri olmaktadır. Kuru mahallesi sınırlarında bulunan kırsal yerleşim ve yakın çevresinde gerçekleştirilen incelemelerde güneydoğu yönünde bulunan Kadirgil ve İkikol pınarı ile batı yönündeki Kozluk çayının yöredeki doğal su kaynakları olduğu tespit edilmiştir.

Yörede mevcut durumda bulunan dut ağaçları ve üzüm bağları yeşili oluşturan önemli üretim faaliyetleridir. Genç (2020) Kuru kırsal yerleşiminde 1569 yılında küçükbaş hayvancılık ile birlikte bağcılık, arıcılık ve meyveciliğin yerli halkın en temel uğraşı olduğunu ayrıca buğday, arpa, darı, keten ve pamuk tarımının da yapıldığını aktarmaktadır. Saha araştırması sırasında gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre günümüzde Kuru kırsal yerleşimindeki yerel halkın en temel uğraşları dut ve üzüm bağcılığı faaliyetleridir. Kozluk çayı kenarlarında tamamen üzüm bağları bulunmakla birlikte üretimin olduğu bu alanlarda

200 kadar bağ evi olduğu aktarılmıştır (Şekil 4.50). Bağlarda kışlık üzüm, beyaz amasya, siyah köhnü, tahannebi ve mahalleye özgü aşık beyazı üretimi gerçekleştirilmektedir.

Şekil 4.50: Kuru yerleşiminin güneybatı yönündeki vadide Kozluk Çayının çeperlerinde bulunan üzüm bağları (Mustafa Sıral Arşivi).

Yerleşik alan sınırları içinde bulunan bitkilere yönelik gözlemsel araştırmalar sonucunda aşağıda belirtilen bitki türleri de ayrıca dikkat çekmektedir:

Yerli Asma (*Vitis vinifera*): Geleneksel konutların sokağa yüz veren cephelerinde görülen asmalar bu yüzeylerden yükselerek üst kotlarda yer yer organik sokakların üstünü kapatmaktadır. Dar alanlarda bulunan bu bitkiler kültür ve süs bitkisi olarak kullanılmaktadır.

Dut (*Morus sp.*): Yerleşim sınırlarında dikkat çeken bitkilerin başında gelen dut ağaçları yer yer sokaklarda, çıkmazlarda, yapıların giriş cephelerinin önünde ve bahçelerde bulunmaktadır. Yerleşim kimliği üzerinde baskın bir rolü olduğu düşünülen dut ağaçları kültür bitkisi özelliğindedir.

Doğu Çınarı (*Platanus orientalis*): Yapıların konumlanması sonucu oluşan meydan ve ara meydanlarda, sokak kesişimlerinde, çeşme kenarlarında yer yer bulunan çınar ağaçları yerleşim sakinleri için gölgelik alanlar oluşturmakta ve doğal- süs bitkisi özellikleri göstermektedir.

Gerçekleştirilen saha çalışmalarında mahallede yer alan geleneksel konutlarda mevcuttaki bitki örtüsünden izler bulunmaktadır. Yoğun dut ağaçlarının yoğun olduğu yerleşimde yapıların ahşap dikme ve kirişleri, cephe hattı boyunca devam eden hatılları (halk arasında araka denilmektedir), üst katlarda sokağa doğru uzanan cumbaların çıkmaları, merdiven ve

damlarda kullanılan ahşap malzemeler yöredeki dut ağaçlarından elde edilmektedir. Sözlü tarih çalışmalarında malzemenin hem yörede bulunması hem de sağlam olması nedeniyle tercih sebebi olduğu öğrenilmiştir (Şekil 4.51).

Şekil 4.51 : Yakın çevredeki bitki örtüsünden elde edilen ahşap malzeme ile imal edilmiş kapı, pencere ve arakalar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

İklim: Kuru mahallesi sınırlarında meteoroloji istasyonu bulunmamaktadır. Yakın çevre istasyonları incelendiğinde ise kuzeybatı yönünde Arapgir, güneydoğu yönünde Ağın meteoroloji istasyonları bulunmaktadır. Her iki istasyon yerleşim merkezine yaklaşık 15 km mesafeye sahip olduğundan iki yere ait veriler birincil veri kaynağı olarak belirlenmiş ve değerlendirilmiştir (Çizelge 4.3).

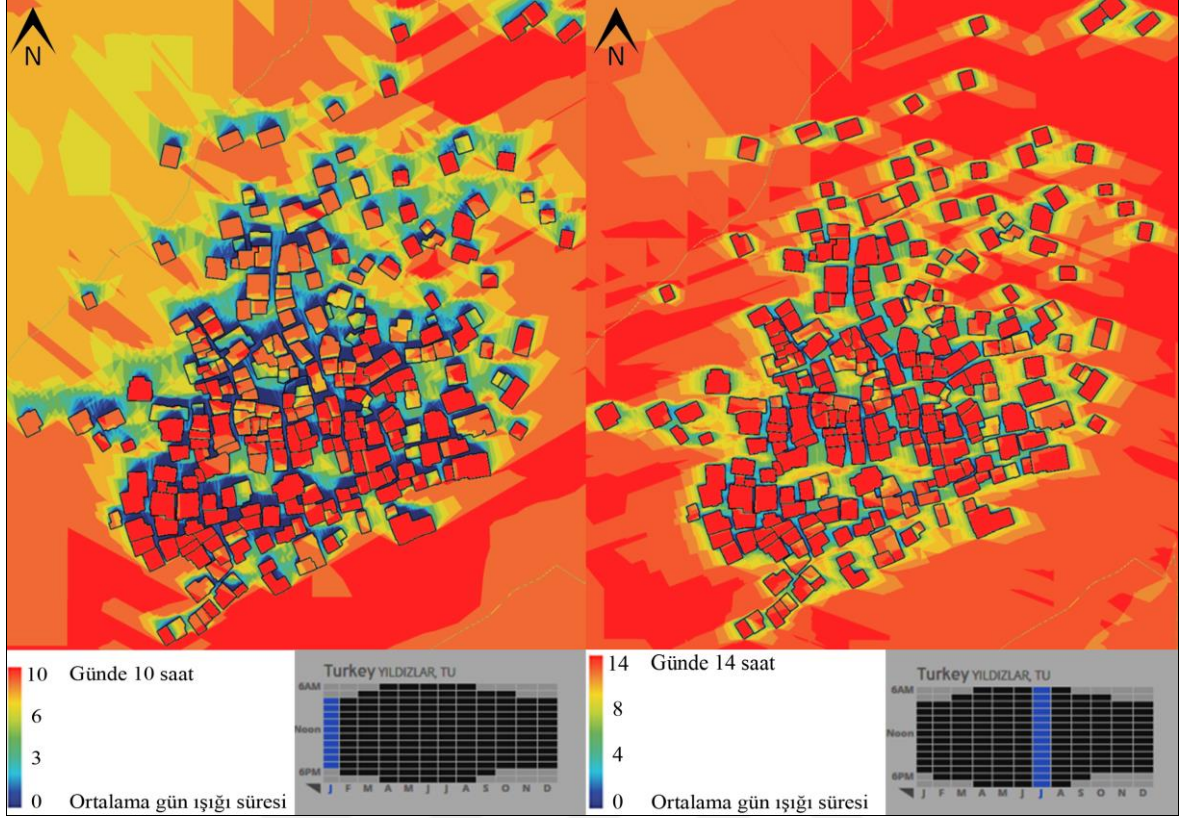
Çizelge 4.3 : Arapgir ve Ağın' ın aylık ortalama en yüksek ve en düşük sıcaklıkları ile aylık ortalama yağış değerleri. Rasat yılları: Ağın sıcaklık 1980- 1990, yağış 1964- 1990. Arapgir sıcaklık 1964- 1990, yağış 1954- 1990 (İskender, 1994).

	ORT. SICAKL. °C		EN YÜK. SICAK.		EN DÜŞ. SICAK.		ORT. YAĞIŞmm	
AYLAR	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN
OCAK	-2,9	0,6	10,0	11,7	-22,0	-13,8	127,8	62,3
ŞUBAT	-1,2	1,8	13,5	15,1	-22,5	-18,4	105,2	59,7
MART	4,2	6,1	21,0	23,0	-11,4	-17,2	104,4	65,3
NİSAN	10,0	12,8	25,5	29,7	-9,5	-2,0	101,5	69,6
MAYIS	15,6	17,0	30,2	34,3	1,0	0,3	64,2	49,0
HAZRN	20,4	23,1	34,9	36,6	3,5	10,5	24,7	18,0
TEMMZ	24,8	27,8	37,5	41,3	10,8	13,0	5,4	2,4
AĞSTS	24,6	27,2	37,8	40,2	10,2	12,0	2,9	1,2
EYLÜL	20,4	23,7	36,0	37,5	5,0	7,9	8,2	3,9
EKİM	13,5	14,9	28,3	32,1	-2,4	1,1	43,4	45,3
KASIM	6,6	7,9	22,5	22,4	-8,5	-5,1	80,6	63,1
ARALK	0,4	3,3	11,3	15,9	-14,3	-9,0	133,3	69,5
ORT&T	11,4	13,8	37,8	41,3	-22,5	-18,4	801,8	514,7

Arapgir meteoroloji istasyonu sıcaklık verileri incelendiğinde, -2,9 °C ile en düşük ortalama sıcaklık ocak ayında görülürken 24,8 °C ile en yüksek ortalama sıcaklık temmuz ayında görülmektedir. Ağın meteoroloji istasyonu sıcaklık verileri incelendiğinde, 0,6 °C ile en düşük ortalama sıcaklık ocak ayında görülürken 27,8 °C ile en yüksek ortalama sıcaklık temmuz ayında görülmektedir. Tabloda yer alan ortalama yağış verileri incelendiğinde Arapgir' in ortalama 133,3 mm ile aralık ayında en çok, 2,9 mm ile ağustos ayında en az yağış aldığı, Ağın' ın 69,6 mm ile nisan ayında en çok, 1,2 mm ile ağustos ayında en az yağış aldığı görülmektedir. Makro düzeyde birbirine yakın olan iki istasyon merkezi, yakın çevrelerindeki geleneksel peyzaj katmanlarının farklılaşması nedeniyle farklı sonuçlar vermektedir. Arapgir' in deniz seviyesinden yüksekliği (1100- 1150) Ağın' dan (850- 900) fazla olması, baraj gölünün Ağın sınırlarına daha yakın olması ve Ağın' ın iklim etkilerine karşı daha korunaklı bir noktada yer alması mevcut farklılıkların meydana gelmesindeki etkenlerden bazılarıdır. Kuru mahallesinin sıcaklık ve yağış analizi bu iki verilen ortalaması kabul edilerek gerçekleştirilmiştir. Yerleşime yönelik ortalama sıcaklık ve yağış verilerine göre kış mevsimi soğuk ve yağışlı yaz mevsimi ise sıcak ve kurak geçmektedir.

Koru kırsal yerleşiminin oluşturulan üç boyutlu modeli üzerine Arapgir meteoroloji istasyonu verilerinden elde edilen ortalama en yüksek ve en düşük sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylardaki gün ışığı alma süreleri işlenmiştir (Şekil 4.52). Teras köy özelliği gösteren yerleşimde batı ve güney yönlerinde vadiye uzanan eğimli arazi yapısı sınırlandırıcı özellik gösterirken diğer yönlerde arazi yapısı daha sakin bir formdadır. Merkezdeki yoğun konut dokusu yerleşik alan sınırının kuzeydeki çeperlerine doğru gidildikçe seyrekleşmektedir. Yapıların birbirlerine olan yakınlığındaki bu farklılaşma özellikle güney yöne cephe veren yapı duvarlarının gün ışığı alma süresini etkilemektedir. Merkezde yer alan yapılar bakı ve topoğrafya açısından gün ışığını uzun süre alma imkanına sahipken bitişik konumlanmaların etkisiyle bu süre düşmektedir ancak yapılar arası mesafe arttıkça söz konusu cephelerin gün ışığı alma süresi de artmaktadır.

Yerleşimin olduğu bölgede en yüksek ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Temmuz ayına ait haritada ortalama 0-14 saat aralığına sahip değerler, alınan gün ışığı süresinin arttığını göstermektedir. Yapıların güney yöne cephe veren duvarlarının ortalama 8 - 10 saat, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0 – 6 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Birbirine yakın veya bitişik şekilde konumlanan yapılar arasındaki çıkmazlar veya yollardan kuzey-güney doğrultusuna yakın olanların ortalama 0-4 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir.

Şekil 4.52 : Kuru kırsal yerleşiminde yer alan yapıların ortalama en düşük sıcaklık değerine sahip ocak ayında gün ışığı alma süreleri.

Bölgede görülen karasal iklim tipi geleneksel kırsal yerleşim üzerinden de okunabilmektedir. Karasal iklim özelliklerinin görüldüğü mahallede kış aylarında iklimin uç etkilerini azaltmak için yapıların zemin kat kotlarında sokağa cephe veren duvarlarda küçük boyutlu pencereler ya da sağır duvarlar tercih edilmektedir.

Yaşam kotlarının birinci ve ikinci katlarda gerçekleştiği geleneksel konutlarda ayrıca zemin kat kullanım fonksiyonunda hayvanların barınmaları için oluşturulan mekânların sayısı oldukça fazladır. Hayvanların barınmalarını sağlayan bu mekânlar aynı zamanda kış aylarında yapı içindeki sıcaklık kontrolüne katkı sağlamaktadır (Şekil 4.53).

Şekil 4.53 : Zemin katı besi hayvanları için fonksiyonlandırılan geleneksel Koru konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Mahalle sınırlarında yer alan konutların üst katlarında ise soğuk ve yağışlı geçen kış aylarında iç mekânların ısı kontrolünü sağlamak amacıyla geleneksel metodlarla yapılan giyotin pencerelerin önüne ahşap kapaklar yapılmıştır (Şekil 4.54). İşlemeli örneklerinin görüldüğü ahşap kapaklar kış aylarında kapatılarak iç mekânda sıcaklık kontrolünü sağlamaya yardımcı olurken ek olarak sıcaklığın yüksek olduğu yaz aylarında ise rahatsız edici gün ışığından korunmayı sağlamaktadır.

Şekil 4.54 : Üst kat kotlarındaki cumba ve cephe duvarlarındaki özgün ahşap kapaklar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Gerçekleştirilen saha çalışmalarında toplu yerleşim özelliği gösteren yerleşimde yer alan yapıların birbirine bitişik şekilde konumlandığı görülmektedir (Şekil 4.55). Kış aylarında soğuk hava dalgalarının olumsuz etkilerinden korunmak amacıyla konumlandırılan yapılar bu birbirine siper olarak fazla ısı kaybının önüne geçilmesini sağlamaktadır. Ayrıca yerleşime kuşbakışı bakıldığında kuzey- güney yönünde şekillenen sokakların sayısı dikkat çekmektedir. Sokakların bu doğrultuda meydana gelmesi soğuk havanın mümkün olduğunca az yüzey ile temas etmesini sağlayarak etki düzeyini düşürmektir.

Şekil 4.55 : Kuru yerleşimi doluluk boşluk analizi.

Ulaşım: Kuru mahallesine Ağın- Arapgir karayolu üzerinden ulaşılmaktadır. Mahalle ilçe merkezine yaklaşık 15 km mesafede iken Malatya il merkezine yaklaşık 140 km mesafededir. Özgün toprak ve arnavut taşı döşenmiş yolların bir arada bulunduğu yerleşimde sokaklar yoğun olarak kuzey- güney doğrultusunda organik forma sahiptir. Toplu ve bitişik nizam özellikleri görülen yerleşimde sokakların bu doğrultuda biçimlenmesi kış aylarındaki kuzeyden gelen rüzgarın daha az yüzeyle temas etmesinin amaç edinmesine örnek gösterilebilir. Sokaklar arasında gezerken yer yer karşılaşılan çıkmazlar bazı noktalarda meydanlar oluşturmaktadır (Şekil 4.56). Eğimin fazla olmadığı yollarda yatay hareket baskın konumdadır.

Şekil 4.56 : Kuru yerleşiminde yer alan bir çıkmaz (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kültürel Yapı: Kuru mahallesi kültürel katmanlar açısından zengin olan yerlerdir biridir. Sahip olduğu aile yapısı, inanç sistemi, ekonomik aktivitesi, zanaatları ve sosyal yaşamı gibi değerleri var olduğu coğrafyadaki fiziksel biçimlenmelerden de okunabilmektedir. Yerli halkın günümüzde en önemli ekonomik aktiviteleri bağcılık, dut ve kısmen de hayvancılıktır. Ayrıca yerleşimin girişinde yakın zamanda açılan demirci- tamirci dükkanı yakın çevrelere de hizmet vermektedir. Çalışma kapsamında yer alan diğer yerleşimlere göre zemin katta depo ve hayvanların barınması için ayrılan mekânlar daha yoğunluktadır. Bununla birlikte mahremiyet etkileri Kuru kırsal yerleşiminde yer alan özül birimlerde de kendini göstermektedir. Zemin kat kotlarındaki sağır cephe duvarları veya küçük boyutlu pencereler birçok yapıda bulunmaktadır. Yapı içindeki mekânsal organizasyonla birlikte iklimsel etkilere yönelik çözümlerden biri olan bu tasarımlar ayrıca bazı yapılarda iç mekân ile görsel teması azaltma amacı güttüğünden mahremiyet kavramı yönelik izleri de barındırmaktadır (Şekil 4.57).

Şekil 4.57 : Geleneksel katmanlarla kurulan ilişki sonucu zemin katta iç mekân- dış çevre ilişkisinin belli bir düzeyde tutulduğu geleneksel Kuru konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kuru mahallesinde yer alan geleneksel yerleşimde gerçekleştirilen saha çalışmalarında dikkat çeken bir diğer unsurda yörenin konutlarında yer alan süsleme, ince işçilik ve zanaatlardır. Kırsal alanlardaki geleneksel konutlarda işlev çoğu zaman estetikten önce dikkat edilen bir kriter olmaktadır ancak Kuru kırsalındaki geleneksel yapılarda estetik kaygı da dikkate değer ölçüde ön plandadır. Yöreyle ait malzemelerden yapılan sıvalar yerleşimde geçmiş dönemlerden günümüze kadar biriken kültürel değerler içinde yöre halkının kadınları tarafından yörgülerle yapılar estetik kazandırmıştır.

Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında halk arasında “*çarpma*” şeklinde adlandırılan bu sıvalar iç mekânlara uygulanırken kısmen de olsa dış cephelerin zemin katlarına uygulanmıştır (Şekil 4.58).

Şekil 4.58 : Kuru geleneksel konutlarında genellikle iç mekânlarda uygulanan çarpma sıvalar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimde gerçekleştirilen saha ve sözlü tarih çalışmalarında, günümüzde mekânsal azalma oranı yüksek olan geleneksel konutların geçmiş dönemlerdeki günlük hayattan izler barındırdığı bir diğer elemanlarda konutların önündeki sekilerdir (Şekil 4.59). Yerleşimin sahip olduğu organik sokaklarda yapıların önünde yer alan bu sekiler yapı- sokak ilişkisini ve sokağın kamusal durumunu etkilemektedir. İç avlulu yapılara göre iç sofalı plan tipine sahip yapılarda daha çok görülen bu elemanlardan, günlük hayatta sokakta yapı önünde daha fazla vakit geçirildiği anlaşılmaktadır. Yöre halkının geçmişteki günlük yaşamından izler barındıran bu elemanlar günümüzdeki modern yapılarda beton malzemelerle aynı işlevi sürdürmektedir.

Şekil 4.59 : Kuru geleneksel konutları giriş cephelerinde bulunan sekiler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

İnce işliğin ve estetik kaygının görüldüğü Kuru kırsalında yer alan geleneksel konutlarda özgün mimari elemanlardaki ahşap içşiliği de dikkat çeken çeken bir diğer noktadır. Zemin kat giriş kapıları üzerinde bulunan ahşap ışıklıklardaki oymalar ve işlemler, pencere önlerindeki ahşap lokmalıkların formları, giriş kapı çeşitleri ve kat silmelerindeki oymalar yöre halkının yapılardaki estetik kaygısını göstermektedir (Şekil 4.60).

Kuru kırsal yerleşiminde yakın geçmişte inşa edilen modern yapılar çevresel faktörlere duyarlı şekilde ve estetik kaygıdan uzak inşa edilirken peyzajın geleneksel katmanlarından biri olan geleneksel konutlar dışı göç hareketleri, eski yöntemleri uygulayacak ustaların eksikliği vb. nedenlerle bu yapıları terketmektedir. Yanlış koruma örneklerinin de yoğun olarak görüldüğü yerleşimde koruma kararları alınması mekânsal azalmaya uğrayan bu yapılar açısından önem arz etmektedir.

Şekil 4.60 : Ahşap yapı ve mimari elemanların sahip olduğu formlar, işlemler ve oymalar yöredeki estetik kaygının yansımalarından biridir (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kültürel katmanların anlaşılması ve geçmişe yönelik bilgilere erişme açısından detaylı incelenmesi gereken bir diğer konuda yapıların sokağa cephe veren taşıyıcı duvarlarında veya cumbaları üzerinde yer alan kitabelerdir. Gerçekleştirilen saha çalışmalarında özgünlük düzeyi yüksek veya az müdahale görmüş yapıların çoğunda bulunan kitabeler ait oldukları yapıların tarihleri, ustaları ve sahipleri hakkında bilgiler barındırmakta ve geçmişe ışık tutması açısından çözümlenmeyi beklemektedir (Şekil 4.61). Ancak söz konusu kitabelerin devşirme usulü şeklinde sonradan yapılara dahil edilip edilmeme durumu önem arz etmektedir. Bu sebeple mevcut durumdaki kitabelerin biçim, zaman, estetik kavramları ile ilişkilerinin ilgili uzmanlarca tespit edilip yorumlanması, getirilecek koruma kararlarının doğru şekilde uygulanması açısından önemli etkenlerden biri konumundadır.

Şekil 4.61 : Kuru kırsalında yer alan geleneksel konutların cephe duvarlarında yer alan kitabe örnekleri (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Mimari Kimlik: Eski adı “Tebte” olarak adlandırılmış Kuru mahallesi sınırlarında bulunan geleneksel yerleşim var olduğu coğrafyadaki iklim, bitki örtüsü, topoğrafya gibi doğal katmanları gözlemleyip yorumlayarak inşa eden yöre halkının uzun yıllarca biriktirdiği kültürel değerleri de yansıtmaktadır. Baskın karaktere sahip bitişik nizam ile konumlandırılan yapılara erişimi sağlayan organik sokaklar nispeten geniş sayılabilecek ölçülere sahiptir (Şekil 4.62).

Şekil 4.62 : Kuru yerleşiminde yapı nizamları.

Taş ve ahşap malzeme kullanılarak oluşturulan taşıyıcı sistemlerde özellikle cumbaların cephe duvarlarında kerpiç malzemeler de kullanılmaktadır. Temelden üst örtüye kadar yoğun kullanımı görülen taş malzeme cephe duvarlarında, zemin kat kotlarındaki taşıyıcı-bölücü duvarlarda görülmektedir. Baskın konumda olan taş malzemeden sonra ikinci sırada geçmişte yakın çevredeki sulak alanlarda bulunan kavak ağaçlarından takip eden süreçte dutçuluk faaliyeti ile sayıları artan dut ağaçlarından elde edilen ahşap malzeme bulunmaktadır.

Yapıların cephe duvarlarında yükün alt kotlara ve temele dengeli bir şekilde yayılmasını sağlayan hatıllar (yöre halkı tarafından araka olarak adlandırılmıştır), loğlama tekniği ile oluşturulan düz damların yatay kirişleri ve yüzey malzemesi, kat döşemeleri ve taşıyıcıları, kapılar, pencereler, üst katlara erişimi sağlayan merdivenler, kapaklar, lokma parmaklıklar, kat silmeleri, iç mekândaki niş kapakları gibi tamamlayıcı yapı ve mimari elemanlar ahşap malzemeden yapılmaktadır.

Yapı malzemesinde en az kullanılan malzeme ise kerpiçtir. Yapıların sokağa doğru uzanan cumbalarında cephe duvarlarının dolgusu kerpiç ile yapılmaktadır. Yapıların cephe duvarlarının sokağa yüz veren kısımlarında ise taş malzeme üzerinde yörenin toprağından elde edilmiş sıva kullanılmıştır ancak süreç içinde bakımsız ve ilgisiz kalan yapıların büyük bölümü mevsimsel yağışlar neticesinde sıvalarını kaybetmiştir (Şekil 4.63).

Şekil 4.63 : Terk edilen geleneksel yapıda çevresel etkiler sonucu oluşan bozulmalar ve malzeme kayıpları (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

İki ve üç katlı yapılara sahip Kuru kırsal yerleşimi iç sofa plan tipi özelliklerine sahiptir. Yapı- Sokak ilişkisinin önemli örnekleri olan yapılar giyotin pencere, ahşap lokmalıklar, ahşap kapaklar gibi geleneksel yöntemlerle yapılmış mimari elemanlara sahiptir. Estetik kaygının gözlemlendiği yapılarda ayrıca iç mekân ve yapı giriş kapılarında özgün kapı tokmakları bulunmaktadır (Şekil 4.64). Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre iç mekânda görseldeki el işi ile yapılan kapı tokmağı Ermeni ustalar tarafından yapılmış, üst kısımda bir alt kısımda iki adet yılan başı motifi işlenmiştir. Benzer örnekleri yapının diğer iç mekân kapılarında da bulunan tokmaktaki figürlerin ne anlama geldiği öğrenilememiştir.

Şekil 4.64 : Yapı giriş ve iç mekân kapılarında yer alan özgün kapı tokmakları
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Peyzajın doğal ve kültürel katmanları ile kurduğu güçlü ilişkiler neticesinde kendisi de kültürel bir katman olan Kuru geleneksel yerleşimi bünyesinde barındırdığı bir çok özgün yapı ve elemanlara rağmen özgünlük kaybı yaşamaktadır. Dışa göç hareketleri sonucu yerleşimin doğal malzemelerle inşa edilen geleneksel yapıları atıl durumda kalmış, süreçle kar, yağmur, rüzgar gibi iklimsel etkilerin olumsuz etkilerine yönelik bakımlar yapılamamıştır. Tüm bu nedenler sonucunda malzeme, mimari eleman, yapı elemanı ve yapı ölçeğinde hasarlar meydana gelmiştir. Mekânsal azalmaya uğrayan geleneksel yapıların mevcut durumda kullanılanlarına ise PVC esaslı kapı ve pencere, tuğla duvar, beton döşeme,

cephe duvarlarına çimento sıva, sac malzemeden imal edilmiş çatı örtüsü gibi yörenin mimari kimliği ile uyuşmayan yüzey malzemeleri, mimari ve yapı elemanları eklenmiş ve eklenmeye devam etmektedir (Şekil 4.65). Cephelere uygulanan çimento bazlı sıvalar, cumabalardaki kerpiç malzeme yerine kullanılan tuğlalar, düz damların üzerine sac malzeme ile çatı yapılması, giyotin pencere ve ahşap kapakların kaldırılıp yerine plastik malzemeden üretilmiş pencereler eklenmesi bunlara örnek verilebilir. Şehirlerarası yollar gibi ana yol güzergahında olmayan yerleşim bu sayede gözden uzakta kalarak yık- yap faaliyetinden kısmen korunmaktadır ancak koruma önerileri ve projeleri üretilmesi gereken değerlere sahiptir.

Şekil 4.65 : Yanlış müdahaleler sonucu niteliksiz yapı elemanı eklenmiş Koru geleneksel konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Koru kırsal yerleşiminde yapıların kat yükseklikleri incelendiğinde ise iki katlı yapıların yoğun olduğu görülmektedir (Şekil, 4.66). İnsan ölçeği ile güçlü ilişkileri bulunan bu yapılar sahip oldukları volumetreleri ile ait oldukları peyzajın üzerinde baskınlaşmayan bir role bürünmektedir. Yık- yap anlayışının yaygın olduğu günümüzde kentsel alanlardaki konutların aksine doğa ile uyumun özgün örnekleri olan bu yapılar hem insan hem de doğa ile ilişkileri bakımından uyumun somut yansımalarıdır.

Şekil 4.66 : Kuru kırsal yerleşiminde yer alan yapılara ait kat yükseklikleri.

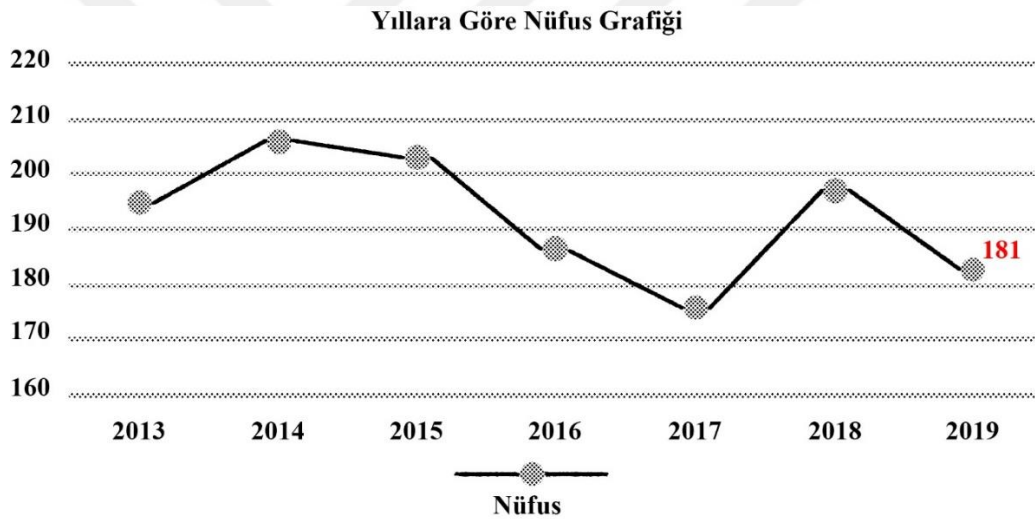
4.7 Onar Mahallesi Yerleşim Süreci (Arapgir, Malatya)

Mahallenin geçmişteki adına yönelik gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında da yerin eski adının Oner olduğu, bu adın yörede Anadolu Selçuklu hükümdarı 1. Alaeddin Keykubad' ın bu bölgede askerleri ile hayvanlarının yemek ve su ihtiyacını karşılayan Şeyh Hasan' a “*Erenler bu kadar insanı yedirip içirdin, sen bir er değil on ermişin.*” sözlerinden sonra kullanıldığı belirtilmektedir. Genç (2020) Malatya ili Arapgir ilçesi sınırlarında bulunan Onar mahallesinin adına ilk olarak 1224 tarihli Şeyh Hasan Oner Zaviyesi vakfiyesinde rastlandığını, mahallenin arazilerinin tamamının Şeyh Hasan Oner Zaviyesi' ne vakfedildiğini ancak 1518 yılına ait tahrir kaydında Şeyh Çadırı yerleşiminin adı geçerken Oner köyünden hiç bahsedilmediğini, bunun nedeninin köyün vakıf arazisi olması hasebiyle vergiden muaf tutulmuş olabileceğini aktarmaktadır. Diğer taraftan Kara ve Çakar (2005) 1643 yılında mevcut olan Arapgir kazasındaki On Er (Onar) köyünün 16. yüzyılda mevcut olmadığını aktarmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi Arapgir ilçe merkezinin güney- doğu yönünde bulunan Onar mahallesi ilçe merkezine 17.5 km, Malatya il merkezine 126 km mesafededir. Karasal iklim kuşağında bulunan mahalle deniz seviyesinden ortalama 1190 metre yükseliğe sahiptir. Vadi kenarında yer alan yerleşim ortalama 45 metrelik kot farkının görüldüğü hareketli bir topoğrafya üzerinde bulunmaktadır. Yerleşim sınırları içinde geleneksel konutların bahçeleri ve bahçelerdeki az sayıda olan meyve ağaçları, yerleşim dışında yerli halkın dut ağaçları ve üzüm bağları bulunmaktadır. Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre dut ve bağcılık

yerli halkın en temel uğraşlarıdır. Yerleşimde yer alan geleneksel yapılardaki estetik kaygı Kuru mahallesinde yer alan geleneksel yerleşimin yapılarına göre nispeten daha geri plandadır.

Genç (2020) Oner 'in 1831 yılında Şeyh Çayırı ile birlikte 63 hanesiyle Arabgir' in büyük köylerinden biri olduğunu, 1847 yılında hane sayısının 81' e çıktığını, Adana, İzmir, İstanbul ve Bağdat' ın 1840' larda göç edilen yerler olduğunu, 1892 yılı salnamesine göre 115 hane ve 663 nüfusla Arabgir' in en büyük köyü olduğunu aktarmaktadır. Onar mahallesinin son sekiz yıllık nüfus sayıları incelendiğinde ise kırsal yerleşimlerde görülen nüfus tablolarından farklı olmadığı, dışa göç hareketleri neticesinde nüfus kaybı yaşadığı gözlemlenmektedir (Şekil 4.67). Sözlü tarih çalışmalarına göre mevcut durumda mahallede ikamet edenlerin büyük çoğunluğu emeklilerdir.

Şekil 4.67 : 2013- 2019 yılları arası Onar mahallesi nüfus grafiği (TÜİK, 2020).

Sahip olduğu tarih, hareketli topoğrafya, kültürel yapı, geleneksel mimarisiyle geçmişin önemli yerleşimlerden biri olan Onar, Anadolu' nun kırsal yerleşimlerinin bütününde olduğu gibi önemli derecede nüfus kaybına uğramış ve geçmişe nazaran sessizleşmeye başlamıştır. Azalan nüfus ile birlikte kırsal yaşam ve ona bağlı sosyo- kültürel, üretim, ekonomik değerler yok olmaya başlamıştır. Tüm bu değerlerin somut yansımalarından biri olan geleneksel yapıları da mekânsal azalmaya uğramıştır.

4.8 Onar Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları

Onar mahallesi zengin tarihi, kültürel birikimleri, geleneksel yapılarıyla detaylı incelenmesi gereken peyzaj katmanlarına sahiptir. Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait önemli taşınmaz kültür varlıklarının da bulunduğu yerleşim var olduğu yerin doğal ve kültürel özelliklerini de yansıtmaktadır (Şekil 4.68).

Şekil 4.68: Onar mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı (MBB Arşivi, 2021).

Topoğrafya: Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat havzası sınırlarında Malatya ili Arapgir ilçesinde bağlı Onar mahallesinin kuzeyinde Yukarı Yabanlı, batısında Aktaş ve Günyüzü, güneyinde Selamlı ve doğusunda Elazığ iline bağlı Aşağı Yabanlı mahalleleri bulunmaktadır. Fırat Nehrinin batısında hareketli bir topoğrafyaya sahip mahalleye ait yerleşimin güneyinde mevcut durumda yer yer kademelendirme yapılan vadi, güneybatı yönünde Nişangah tepesi bulunmaktadır. Vadinin güney yöne cephe veren yamacında mağaralar (kaya mezarları) bulunmaktadır. Vadinin kuzeyinde yer alan yerleşim yaklaşık 40 metrelik eğime sahip vadi yamacı üzerinde bulunurken güneyinde ise bu yerleşime bağlı seyrek konut dokusu da bulunmaktadır. Seyrek konut dokusunda yer alan konutlar bazıları modern dönem yapım teknikleri öncesindeki geleneksel yapım teknikleri ile inşa edilmiştir. Güney yöne cephe veren yamaçta yer alan yoğun konut dokusunda topoğrafyanın eğiminin kullanılmasıyla ışık ve manzara gibi doğal katmanlardan eşit seviyede fayda sağlanmaktadır. Vadinin güneye cephe veren yamacında belli biri ritimle kademelendirilen yapıların konumlandığı arazinin alt kotlarında kaya mezarları bulunmaktadır. Belli başlı olan bu mezarların iç duvarlarında motifler yer almaktadır. Şekil 4.69’ ta peyzajın geleneksel katmanlarının fiziksel yansımalarının önemli bir manzarası olan kaya mezarları, geleneksel konutlar, bitki örtüsü bir arada yer almaktadır.

Şekil 4.69 : Güney yöne cephe veren vadi yamacı üzerindeki geleneksel yapılar ve kaya mezarları (Başgelen, 1983).

Jeolojik Yapı | Toprak Yapısı: Hareketli topoğrafyaya sahip Onar mahallesinde yer alan geleneksel yerleşimin yakın çevresinde kaya ve toprak zeminler bulunmaktadır. İskender (1994) Onar mahallesi çevresinde kırmızımsı kahverengi zonal toprakların bulunduğunu, bu toprak yapısı içinde irili ufaklı kalker bloklarının yer aldığını aktarmaktadır. Saha çalışmalarında geleneksel yerleşim ve çevresine yönelik yapılan incelemelerde baskın karakterin taş malzeme olduğu görülmektedir. Taş malzemenin başlıca kullanıldığı yerler başlıca; özgün yapıların sokağa cephe veren duvarları, ihata duvarları, kot farkına sahip sokaklar arasındaki merdivenlerde ve vadinin eteklerinde teraslandırma amacıyla inşa edilen istinat duvarlarıdır (Şekil 4.70).

Şekil 4.70 : Onar kırsal yerleşiminde ihata ve istinat duvarları ile yapılarda kullanılan taş malzemeler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında da yerleşimde kullanılan taş malzemenin civardan elde edilen kireç taşı olduğu, ilk çıkarıldığında işlenmesi kolay olan malzemenin daha sonra sertleştiği ancak yerleşimde taş ustası kalmaması sebebiyle artık onarım işlerinde ve inşa edilen yeni yapılarda modern malzemelerin kullanıldığı aktarılmıştır. Baskın malzeme yöreden elde edilen taş malzeme olmakla birlikte yoğun kullanıma sahip bir diğer malzeme de bağdadi duvarlarda ve yapıların cephe duvarlarında kullanılan sıvalardır. Üst kat kotlarında yapının temele aktardığı yükü hafifletme ve esneklik sağlayan bu duvarlarla taş duvarların dış ortama cephe veren yüzeylerinde toprak malzemenin yoğun olarak kullanıldığı sıvalar yüzey malzemesi olarak kullanılmıştır (Şekil 4.71).

Şekil 4.71 : Dış çevre etkilerine karşı yapının ana malzemelerinden biri olan taş malzemenin korunması ve ısı kontrolüne yönelik uygulanan sıvalar gerekli bakımların yapılmaması sonucu bozulmalara ve malzeme kayıplarına uğramaktadır (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Bitki örtüsü: Yerleşimdeki doğal ya da kültürel yeşil doku üzerinde etkili olan mevcuttaki tek doğal su kaynağı vadi tabanında bulunmaktadır. İskender (1994) jeolojik yapıya bağlı kalarak eğimli yamaçlara sahip olan Kozluk çayının başlıca kollarının Kozluk çayı gibi temeldeki Keban metamorfitlelerine gömülen Onar deresinin de dahil olduğu Balkayası, Kurudere, Yaylacık, Soğuksu, Arapgir ve Kızıltepe dereleri olduğunu; Soğuksu, Arapgir ve Yaylacık dereleri dışındakilerinin yaz aylarında kuruduğunu aktarmaktadır.

Onar mahallesinde yer alan geleneksel yerleşim doğal katmanlar açısından çeşitlilik göstermektedir. Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre geçmiş dönemlerde armut, elma, dut, üzüm yetiştirilen mahallede günümüzde bağcılık ve kısmen de dut üretimi vardır.

Mahallede yer alan yerleşim sınırları içinde yeşil dokuyu meydana getiren önemli bir etken de bahçelerdir. Bir çok konutun taş malzemeli ihata duvarları ile örülü bahçelerinde bulunan ağaçlar yeşil dokuyu meydana getiren bitkilerden bazılarıdır (Şekil 4.72). Hareketli topoğrafya ve zonal topraklar ile uyum için de olan doğal bitki örtüsü ile birlikte yörede bulunan üzüm bağları, dut ağaçları ve meyve ağaçları yeşil karakteri meydana getiren baskın türlerden bazılarıdır. Yerleşim sınırları içinde mevcuttaki bitki örtüsüne yönelik gerçekleştirilen gözlemsel incelemelerde tespit edilen bitki türleri aşağıda şekildedir:

İncir (*Ficus sp.*): Yerleşimin güneybatı yönündeki vadide alt türü belirlenemeyen incir bitkileri bulunmaktadır. Söz konusu incirler çevrede yer alan doğal bitkilerdendir.

Ceviz (*Juglans regia*): Vadi yamaçlarında tespit bir diğer bitki türü ise ceviz ağaçlarıdır.

Dut (*Morus sp.*): Bahçeleriyle ön plana çıkan Onar yerleşiminde dikkat çeken bir türde dut ağaçlarıdır. Kültür bitkisi özellikleri gösteren kayısı ağaçları üretimi mevcut durumda devam etmektedir.

Söğüt (*Salix sp.*): Vadi yamaçlarında ve yer yer bahçelerde görülmektedir.

Badem, Kayısı, Vişne, Kiraz (*Prunus sp.*): Kültür bitkisi özelliği gösteren meyve ağaçları geleneksel konutların bahçelerinde karma halde bulunmaktadır.

Asma (*Vitis vinifera*): Yapıların sokaklara yüz veren cephe duvarlarında, yan bahçelerde ve girişlerde bulunan asma bitkileri kültürel bitki özelliği göstermektedir.

Himalaya Sediri (*Cedrus deodora*) – Kara Çam (*Pinus nigra*): Yerleşimin güneybatı yönündeki vadinin doğu yöne cephe veren yamaçlarında ve devamında bulunan lojmanın bahçelerinde bulunmaktadır.

Şekil 4.72 : Onar kırsal yerleşiminde kimliğin bileşenlerinden biri olan bahçeler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimde bulunan geleneksel yapılarda kullanılan ahşap malzemeler de civarda bulunan bitki örtüsünden izler barındırmaktadır. Saha çalışmaları ve sözlü tarih çalışmalarında elde edilen verilen ışığında yapıların sokağa cephe veren duvarlarında kullanılan hatıllar, zemin üstü katların döşemelerini meydana getiren ahşap dikme, kiriş ve döşemeler, düz damlardaki ahşap karkaslar, kapılar, pencereler, iç mekânda bulunan merdivenler ve niş kapakları yöreden bulunan ağaçlardan elde edilen ahşap malzeme ile yapılmıştır. Taşıyıcı ve yük dağıtıcı işleve sahip yapı elemanlarında kullanılan ahşap malzemelerin daha dayanıklı olması nedeniyle özellikle dut ağaçları tercih edilmiştir.

İklim: Peyzajın geleneksel katmanları arasında doğal ve kültürel yaşamın şekillenmesinde en etkili faktörlerden biri olan iklim etki ettiği coğrafyanın her noktasında izler barındırmaktadır. Bu kapsamda Doğu Anadolu Bölgesi sınırlarında bulunan Onar mahallesinin geçmiş iklimsel verileri incelenmiş ve kırsal yerleşim üzerindeki yansımaları araştırılmıştır. Çalışma alanı sınırlarında meteoroloji istasyonu bulunmaması sebebiyle 17.5 km mesafede bulunan Arapgir meteoroloji istasyonundan elde edilmiş veriler birincil veri kaynağı olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.4). İskender (1994) tarafından hazırlanan çizelgede bölgedeki ortalama sıcaklık temmuz ayında 24.9 °C ile en yüksek değeri gösterirken ocak ayında -2.9 °C ile en düşük değeri göstermektedir. Ortalama yağış değerlerine bakıldığında 133.3 mm ile en fazla yağışında aralık ayında, 2.9 mm ile en az yağışın ağustos ayında gerçekleştiği görülmektedir. Mevsimsel değerler bütünü incelendiğinde ise kış aylarının soğuk ve yağışlı, yaz aylarının sıcak ve kurak geçtiği görülmektedir.

Çizelge 4.4 : Arapgir ve Ağın' ın aylık ortalama en yüksek ve en düşük sıcaklıkları ile aylık ortalama yağış değerleri. Rasat yılları: Ağın sıcaklık 1980- 1990, yağış 1964- 1990. Arapgir sıcaklık 1964- 1990, yağış 1954- 1990 (İskender, 1994).

	ORT.SICAKL. °C		EN YÜK.SICAK.		EN DÜŞ.SICAK.		ORT.YAĞŞmm	
AYLAR	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN
OCAK	-2,9	0,6	10,0	11,7	-22,0	-13,8	127,8	62,3
ŞUBAT	-1,2	1,8	13,5	15,1	-22,5	-18,4	105,2	59,7
MART	4,2	6,1	21,0	23,0	-11,4	-17,2	104,4	65,3
NİSAN	10,0	12,8	25,5	29,7	-9,5	-2,0	101,5	69,6
MAYIS	15,6	17,0	30,2	34,3	1,0	0,3	64,2	49,0
HAZRN	20,4	23,1	34,9	36,6	3,5	10,5	24,7	18,0
TEMMZ	24,8	27,8	37,5	41,3	10,8	13,0	5,4	2,4
AĞSTS	24,6	27,2	37,8	40,2	10,2	12,0	2,9	1,2
EYLÜL	20,4	23,7	36,0	37,5	5,0	7,9	8,2	3,9
EKİM	13,5	14,9	28,3	32,1	-2,4	1,1	43,4	45,3
KASIM	6,6	7,9	22,5	22,4	-8,5	-5,1	80,6	63,1
ARALK	0,4	3,3	11,3	15,9	-14,3	-9,0	133,3	69,5

Bölgeye ait meteorolojik veriler incelendiğinde çalışma alanının karasal iklim özelliklerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede hâkim olan iklim, yerleşim ve özül birimler üzerinden de okunabilmektedir. İklimin olumlu ve olumsuz etkilerine karşı yerleşim ölçeğinde topoğrafya etkin şekilde kullanılmış, yapı ölçeğinde de mimari çözümler üretilmiştir.

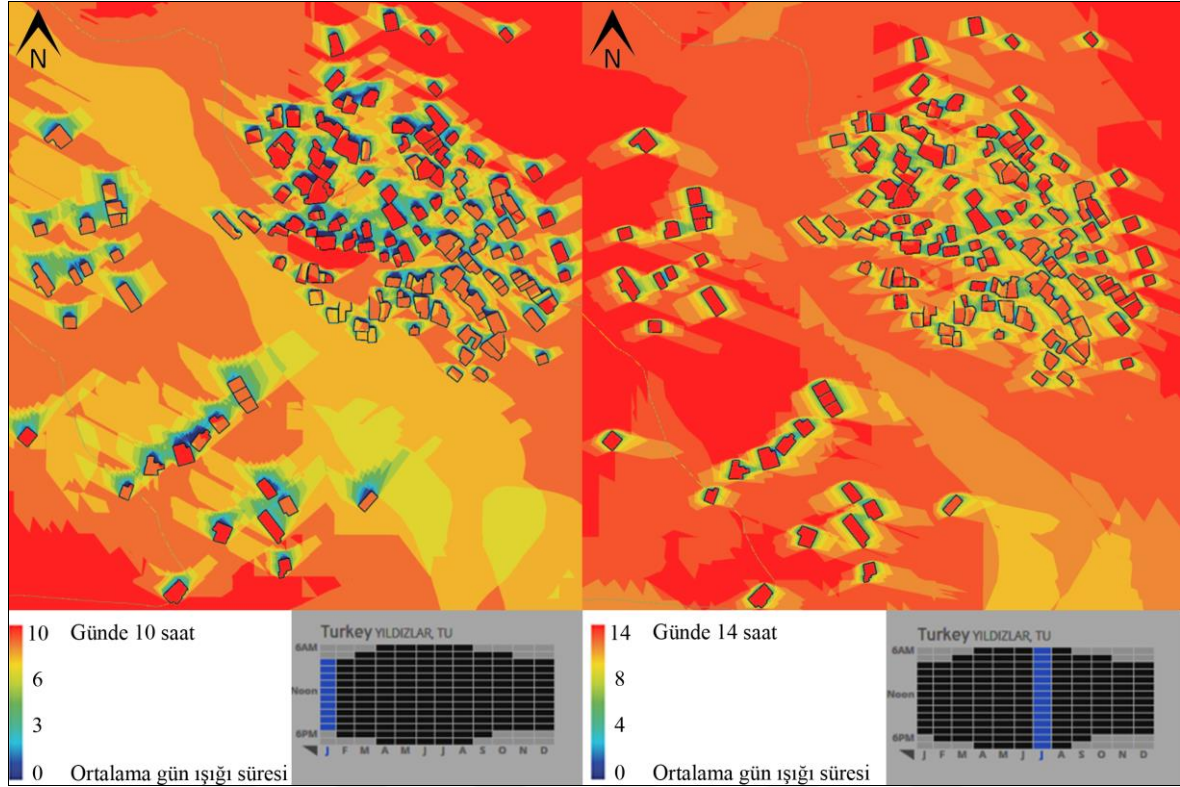
Kırsal yerleşimin oluşturulan üç boyutlu modeli üzerine Arapgir meteoroloji istasyonu verilerinden elde edilen ortalama en yüksek ve en düşük sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylarda yapıların gün ışığı alma süreleri işlenmiştir (Şekil 4.73). En düşük ortalama değerin görüldüğü Ocak ayına ait haritada günlük 0-10 saat arası gün ışığı alan cepheler bulunmaktadır.

Yapıların güney ve güneybatı yöne cephe veren duvarlarının gün ışığı alma süresi ortalama 6 - 10 saat arasındadır. Bitişik nizama göre göre nispeten daha ayırık nizama sahip yapıların vadi yamacında eğime göre kademeli bir şekilde konumlandırılması bu cephelerin gün ışığını daha uzun süre almasını sağlamaktadır. Kuzey yöne cephe veren duvarlar ise ortalama 0 – 3 saat arasında gün ışığı almaktadır. Arazi eğimi sayesinde bakı yamacına kademelendirilen yapıların farklı kotlarda birbirine yakın gün ışığı alım sürelerine sahip olduğu görülmektedir. Vadinin kuzeydoğu yönüne cephe veren yamacında yer alan yapılarda ise görsel hakimiyetin yüksek olduğu yöne cephe veren mekânların kış aylarında daha soğuk olduğu görülmektedir.

Yerleşimin olduğu bölgede en yüksek ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Temmuz ayına ait haritada ise ortalama 0-14 saat aralığına sahip değerler, alınan gün ışığı süresinin arttığını göstermektedir. Yapıların güney yöne cephe veren duvarlarının ortalama 8 - 10 saat, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0 – 8 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Birbirine yakın şekilde konumlanan yapılar arasındaki bahçeler veya yolların ortalama 4-8 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Bitişik nizama sahip yapıların az olduğu yerleşimde mevcut durumdaki konumlanmanın gün ışığı alma süresinde nispeten daha az etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Vadinin kuzeydoğu yöne cephe veren yamacına konumlandırılmış yapılar ise genellikle ayırık şekilde konumlandırılmıştır. Arazi eğimi üzerinde kademelendirilmiş şekilde bulunan yapıların güney yöne cephe veren duvarları bakıları itibariyle uzun süre gün ışığı alması gerekirken eğimli arazi nedeniyle daha az süre gün ışığına maruz kalmaktadır. Sıcak ve kurak geçen yaz aylarında vadinin güneye cephe veren yamacındaki yapıların güney cephe

duvarlarına göre daha az alınan gün ışığı nispeten daha serin mekânlara olanak sağlamaktadır.

Şekil 4.73 : Onar kırsal yerleşiminde yer alan yapıların ortalama en düşük sıcaklık değerine sahip ocak ayında gün ışığı alma süreleri.

Yörenin çevresel etkilerine karşı özgün çözümleri bulunan geleneksel yapılarda, iç mekânlar arasındaki organizasyonun dış çevre ile kurduğu bağlar güçlüdür ancak çalışma kapsamı gereği iç mekânlara yönelik değerlendirmelere yer verilmemiştir. Yerleşim ölçeğinde ise çalışma alanında yer alan yapıların ait olduğu peyzajın iklim katmanı ile kurduğu güçlü ilişki konumlanma, bakı ve yapı nizamı gibi kriterler ile ortaya çıkmaktadır. Soğuk ve yağışlı geçen kış mevsiminde iç mekânlarda istenen optimum sıcaklık, hareketli topoğrafyanın güney yamacının tercih edilmesindeki nedenlerden biri olarak düşünülebilir. Aynı zamanda arazi eğiminin kullanılarak gerçekleştirilen kademelendirme ile gün ışıklarından eşit düzeyde faydalanma amacı görülmektedir.

Gerçekleştirilen saha çalışmalarında yapıların sokağa cephe veren duvarlarında zemin kat kotlarında küçük boyutlu pencereler kullanıldığı ya da sağır duvarların bulunduğu görülmektedir (Şekil 4.74). Zemin kat kotlarındaki kuzey yöne bakan cephe duvarları güneye cephe veren duvarlara nazaran daha çok sağır cephe özelliği göstermekle birlikte bu pencerelerin küçük boyutlarda olması soğuk ve yağışlı geçen kış aylarında ısı kontrolünü

sağlamada önemli bir yere sahiptir. Sözlü tarih çalışmalarında edinilen bir diğer bilgiye göre yapıların inşa edildiği dönemde cam malzeme bulunmayan yerleşimde iç mekânlara hava ve ışık sağlayan bu mimari elemanlar kış aylarında kağıt malzeme ile kapatılmaktadır.

Şekil 4.74 : Görselin sol tarafındaki yapıların cepheleri güney yöne cephe vermektedir. Sağ taraftaki yapıların cephe duvarları ile kıyaslandığında pencerelerin sayıca fazla olduğu görülmektedir (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Hava fotoğrafları ve saha çalışmaları bütününde tespit edilen bir diğer husus güneye cephe veren yamaçtaki yapılarda batı yönü ile zayıf ilişki kurulmasıdır. Bununla birlikte birbirine bitişik şekilde konumlandırılan yapılar yaz aylarındaki rahatsız edici batı yönünden gelen güneş ışınlarından korunmuştur. Ayırık şekilde konumlanan yapılar ise batı ve güney yönlerindeki bahçelerinde bulunan ağaçlar sayesinde gölgelik alanlara sahip olmuştur. Bahçelerde bulunan ağaçlar yaz aylarında rahatsız edici güneş ışınlarına karşı set görerek gölgelik alanların oluşmasını sağlamaktadır.

Bulunduğu yerin iklimine yönelik yerleşim, yapı, malzeme ve mimari elemanlar kapsamında özgün çözümler getirildiği görülen mahallede günümüzde özgün yapılara yanlış koruma yöntemleri uygulanmakta, niteliksiz mimari elemanlar ile yapı malzemeleri eklenmekte ve yerin mimari kimliği ile uyuşmayan kütleler inşa edilmektedir. Uzun yıllara dayanan yapım kültürü başta dışa göç hareketleri olmak üzere günümüzdeki kırsal alanların karşılaştığı sorunlar nedeniyle yok olmaktadır. Geleneksel peyzaj katmanlarından olan mimari kimliğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması ait olduğu peyzajın kimliğinin korunması açısından önem arz etmektedir.

Ulaşım: Divriği- Arapgir yolu üzerinden ulaşılan Onar mahallesi ilçe merkezine yaklaşık 17,5 km, Malatya il merkezine yaklaşık 123 km mesafededir. Mahallede yer alan yatay hareketlerin yansıması konumundaki organik dokuya sahip toprak yollar yöreden elde edilen taşlarla yapılmış bahçe duvarları ve yapıların cephe duvarları ile sınırlarına kavuşmuştur. Yer yer daralıp genişleyen sokakların kesişim noktalarında küçük meydanlar oluşmuştur. Hareketli bir topoğrafya üzerinde bulunan yapılar arasında yatay hareketi sağlayan bu yolların eğiminin arttığı noktalarda zemin malzemesi olarak taş kullanılmış, özellikle kot farkı artan noktalarda taş basamaklar da sokaklara dahil olmuştur (Şekil 4.75).

Şekil 4.75 : Yapılar ve ihata duvarları ile sınırları belirlenen organik sokaklar ve taş malzeme ile imal edilmiş merdivenler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kültürel Yapı: Aile yapısı ve büyüklüğü, inanışlar, ekonomik aktiviteler, temel uğraşlar, sosyal yaşam, gelenek ve görenekler vb. değerler bütünü olan kültürel yapı, ait olduğu peyzajın kaynak olarak kullanılıp yorumlanmasıyla ortaya çıkarken aynı zamanda ait olduğu peyzajı etkileyen en önemli katmanlardan biridir. Bulunduğu peyzajın geçmiş dönemlerine tanıklık etmiş Onar mahallesinde de yerin kimliğini oluşturan katmanlardan biri olan kültürel yapı etkileri önemli derecede hissedilmektedir. Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre mevcut durumda bağcılık ve dut uğraşları olan mahallede geçmişte dönem dönem armut ve elma gibi uğraşlar yoğun olarak yapılmaktadır. Mahalle sakinlerinin büyük çoğunluğunun emekli olduğu, nüfusun büyük kısmının özellikle İstanbul başta olmak üzere büyükşehirlere tekstil işi ile uğraşmak için göç ettiği ve yaz aylarında kısa ziyaretler yaptığı aktarılan diğer bilgiler arasındadır. Nüfus kaybıyla üretim gücünün zayıflayan mahallede yapı, taş ustaları artık bulunmamakla birlikte yeni inşa edilen konutlar geçmişte çevresel ve kültürel değerlere duyarlı konutlardan farklı olarak bulunduğu yerin çevresel ve kültürel etkilerine duyarsız şekilde inşa edilmektedir. Mahallede yer alan geleneksel yerleşimdeki özgün yapılarda yanlış koruma yöntemleri sık görülmesine rağmen geçmişe ait yaşam tarzı ve kültürel yapıya yönelik güçlü izler bulunmaktadır. Anadolu' nun bir çok geleneksel kırsal

yerleşiminde olduğu gibi Onar mahallesinde de yerel halk konutlarının zemin katlarında hayvanları için oluşturdukları mahalleri iç mekân organizasyonuna dahil etmişlerdir. Hayvancılık faaliyetleri konutların iç mekânlarından yerleşim çeperine uzanırken, dar sokak kesişimlerinde yer alan bazı yapıların cephe duvarlarının kesişim noktalarında hayvanların yaralanmaması için pahlar bulunmamaktadır.

Şekil 4.76' de taş duvar örgü sisteminden kütleli dönem eki aldığı anlaşılan yapının özgün halde iki sokağın kesişiminde konumlandırıldığı düşünülmektedir. Kesişim noktalarında konumlandırılan yapıların sokağa yüz veren cephe duvarlarının kesişim noktasında kullanıcıların ve besi hayvanlarının yaralanmaması için pah tasarımları yapılmıştır.

Şekil 4.76 : Yapının sokağa cephe veren köşesinde bulunan pah (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yapı biçiminde ve konutlarda iç mekân organizasyonunda yansımaları görülen hayvancılık faaliyetleri ile birlikte gerçekleştirilen saha ve sözlü tarih çalışmalarına göre, bir çok konutun önünde tuz taşları bulunmaktadır. Kırsal yaşamın önemli bir bileşeni olan hayvancılık uğraşının yerleşimle kurduğu ilişkinin küçük bir örneği olan bu taşların köşelerinde hayvanların yularını bağlamak için bir kısım bulunmakla birlikte içlerine tuz koyularak hayvanların tuz ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Mevcut durumda sayıları azalmış olan bu taşlar geçmiş dönemde baskın olan kırsal yaşam tarzının yansımalarıdır (Şekil 4.77).

Şekil 4.77 : Yerleşimde geçim kaynaklarından biri olan hayvancılık sonucu yapıların önüne konumlandırılan tuz taşları (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimdeki dikkat çekici bir diğer hususta konutların ön ve yan cephelerinde bulunan bahçelerdir. Yöreden elde edilen taşlarla örülen ihata duvarları ve yapılar ile sınırlandırılan bahçelerde yer alan meyve ağaçları yerleşim sınırları içinde yeşil dokuya katkı sağlarken, yerel halkın kendilerine ait dış mekânda sosyalleşmesine ve yoğun vakit geçirmesine olanak sağlamaktadır.

Mimari Kimlik: Geçmiş dönemlerde “Şeyh Çayırı” ile birlikte “On er” olarak adlandırılan mahalle mevcut durumda dışa göç hareketleri ve yanlış koruma yöntemleri neticesinde sayısı ve özgünlük düzeyi azalan geleneksel yapıları barındırmaktadır. Kullanıcıları ve misafirleri meydan ve Şeyh Hasan Onar’ a ait türbe ile karşılayan yerleşimde vadi tabanında sözlü tarih çalışmalarına göre Selçuklu döneminde inşa edildiği belirtilen baldaken yapı üslubuna sahip yalaklı bir çeşme bulunmaktadır (Şekil 4.78). Kırsal yerleşimdeki besi hayvanlarının su ihtiyacını karşılayan çeşme yerleşimde yer alan bir çok özül birim gibi peyzajın geleneksel katmanlarından beslenerek inşa edilse de yanlış müdahaleler sonucu niteliksiz yüzey malzemeleri uygulaması görmüştür. Mimari kimliğin en önemli bileşenlerinden biri de barınma ihtiyacını karşılayan geleneksel konutlardır. İç mekan organizasyonu, mimari ve yapı elemanları, hacimsel özellikleriyle kırsal yaşamın yansıması niteliğindeki bu yapılar kültürel mirasın bir parçası niteliğindedir.

Şekil 4.78 : Vadi tabanında Selçuklu dönemine ait baldaken çeşme

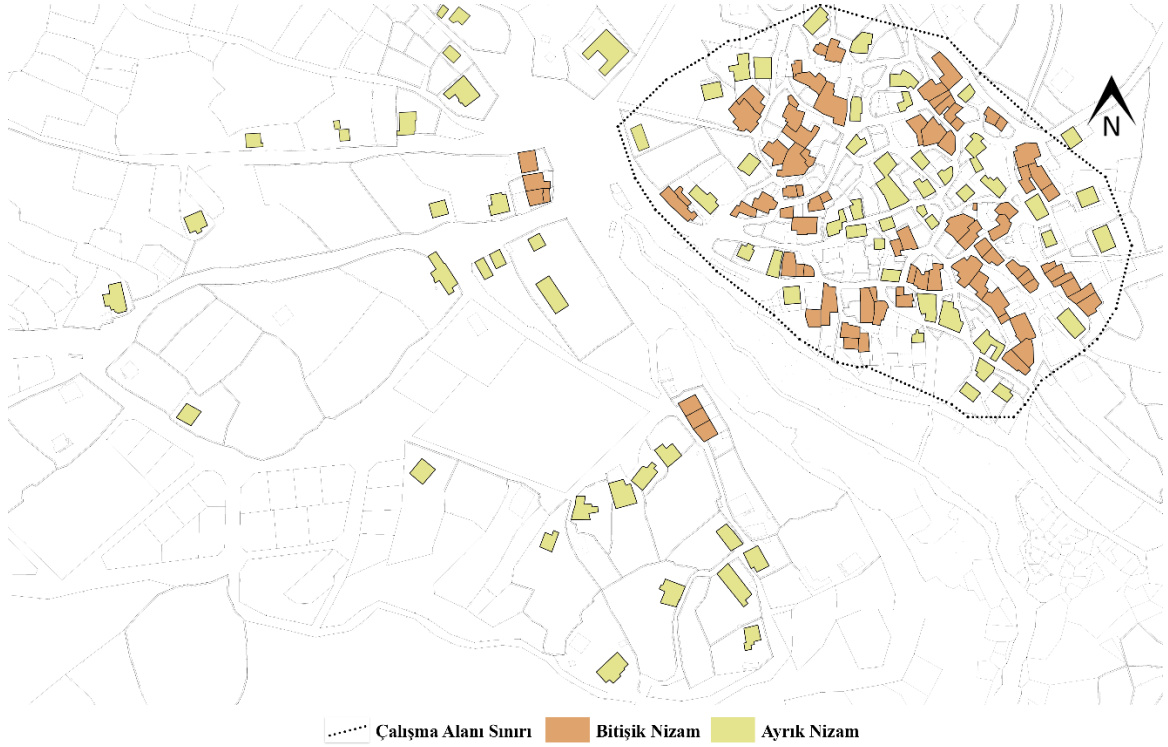
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Vadinin güneye cephe veren yamacı üzerinde konumlanmış özül birimler arasında ise 1224 tarihli Büyükocak Cem Evi, 13. yüzyıla tarihlenen Küçük Ocak Zaviyesi (Şeyh Hasan Onar oğlu Şeyh Bahşiş) (Cem Evi), 1887 tarihli Onar mahallesi camii bulunmaktadır (Şekil 4.79). Özgünlük düzeyi yüksek olan bu kültür varlıklarının yakın çevresinde yörenin dokusu ile uyuşmayan betonarme yapılar bulunmaktadır. Ayrıca sac kaplamalı çatı, PVC kapı ve pencere gibi niteliksiz yapı ve mimari eleman eklerini içeren yanlış müdahaleler de mimari kimliğin önemli bir parçası olan bu yapıların özgünlük düzeyini etkilemektedir.

Şekil 4.79 : Sol tarafta 1887 tarihli Onar mahallesi camii, sağ tarafta betonarme yapı bitişiğinde girişi bulunan 1224 tarihli Büyükocak Cem Evi (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Onar kırsal yerleşiminde doğal ve kültürel katmanların en somut yansımalarından olan geleneksel yapılarda estetikten ziyade işlevin ön planda olduğu görülmektedir. Yer yer bitişik nizamda bulunan yapılarda bahçe kültürü gelişmiş düzeydedir. Vadinin batı yanındaki yapıların arasındaki mesafeler doğu yandaki yapılara göre daha fazla olmakla birlikte özgünlük açısından benzerlikler göstermektedir. Yapılar ve bahçelerinin sınırlarını oluşturduğu organik sokaklar formları sayesinde her noktada farklı bir vista sunmaktadır (Şekil 4.80).

Şekil 4.80 : Onar kırsal yerleşiminde yer alan yapılar ve organik sokaklar.

Taş malzemenin baskın olduğu yapılarda ahşap ve toprak malzeme de yoğun olarak kullanılmaktadır. Özellikle zemin katlarda, yer yer üst kat cephe duvarlarında kullanılan taş malzeme taşıyıcı sistemde hatıl, kiriş, dikme ve döşeme olarak kullanılan ahşap malzeme ile bütüncül bir şekilde çalışmaktadır. Ahşap malzemeler ayrıca yapılarda kullanılan mimari elemanların ana malzemesi konumundadır. Kapılar, pencereler, ışıklıklar, ahşap kapaklar gibi elemanlar bunlara örnek olarak verilebilir. Yapıda kullanılan bir diğer malzeme ise topraktır. Yapıların damlarında örtü malzemesi, sokağa cephe veren taşıyıcı duvarlarda yüzey malzemesi, kerpiç duvarlarda ise yapı malzemesi olarak kullanılan toprak, yapıları çevresel etkilerden koruma amacıyla bir çok noktada kullanılmaktadır (Şekil 4.81).

Şekil 4.81 : Ana yapım malzemesi taş olan yapıda mimari ve yapı elemanları imal etmede kaynak olan ahşap malzemeler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Ağırlıklı olarak tek ve iki katlı yapılara sahip Onar yerleşiminde yapı- bahçe- sokak ilişkisi yerleşimde en çok dikkat çekici konulardan biridir. Bahçe üzerinden erişilen yapılar veya yapıların yan yanında bulunan bahçeler yerleşime ayrı bir zenginlik katmaktadır (Şekil 4.82). Yerleşimde yer alan sakinlerin bahçelerinde geçirdiği vakitler açık alanla kurulan ilişkinin bir yansımasıdır. Sosyal yaşam, iklimsel etkilere yönelik getirilen çözümler ve üretim faaliyetlerinin bir parçası olan bahçeler yörenin kimliğinin belirlenmesinde önemli etkenlerden biridir.

Şekil 4.82 : Geleneksel Onar konutları ve birlikte organik sokakların çeperini oluşturduğu bahçeler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

4.9 Ormansırtı Mahallesi Yerleşim Süreci (Arapgir, Malatya)

Ormansırtı mahallesi 1643 Tarihli Avârız-Hane defterine göre (Şekil 4.83) 17. yüzyıl ortalarında Arapgir sancağına bağlı “*Cücügân*” adıyla anılmaktadır (Çakar ve Kara, 2005).

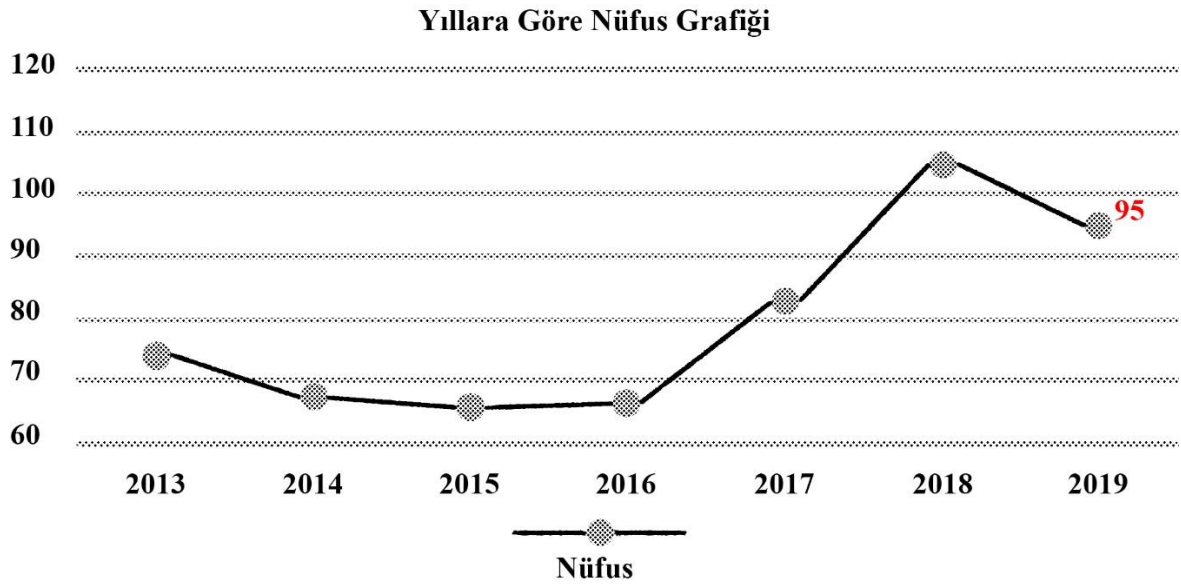
Cücügân	Ormansırtı	Arapgir/Malatya	9
Çam Kıran	Çamgıran ¹⁰⁷	Ağın/Elazığ	2
Çarımlar Mezraası			3
Çat			3
Çiğnir	Çiğnir	Arapgir/Malatya	7

Şekil 4.83 : 1643 tarihli Avârız-Hane defterinde Ormansırtı (Çakar ve Kara, 2005).

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Malatya ilinin 13 ilçesinden biri olan Arapgir ilçesine bağlı Ormansırtı mahallesinin kuzey ve doğu yönlerinde Erzincan ili, güneyinde Kuru, Çimen, Ballica ve Çaybaşı mahalleleri, batısında ise Düzce ve Budak mahalleleri bulunmaktadır. İlçe merkezine yaklaşık 19 km uzaklıkta bulunan mahalle, Malatya il merkezine ise yaklaşık 149 km uzaklıktadır.

Bulunduğu hareketli topoğrafyada deniz seviyesinden ortalama 1115 metre yüksekliğe sahip mahalle bölgenin iklimine etki eden Keban barajının kuzeyinde bulunmaktadır. Ağın-Arapgir yolunun üzerinden ulaşılan mahallede, taş yapı sanatı ve ahşap işlemler dikkat çekmektedir. Genç (2020) Ormansırtı kırsal yerleşiminin 1518 yılında 8 hane ve 2 mücerred ile yaklaşık 42 nüfusa sahip olduğunu, “*Cucegen*” olarak adlandırılan yerin 1892 yılında 82 hanede 555 nüfus yaşadığını aktarmaktadır.

Ormansırtı mahallesine ait son sekiz yıllık nüfus verileri incelendiğinde, geçmiş nüfus sayılarından çok aşağılarda olduğu görülmektedir (Şekil 4.84). Yüzlerce yıllık kültürel birikim ile inşa edilmiş, işlev ve estetik kaygının birarada görüldüğü geleneksel yapılara sahip Ormansırtı mahallesinde gerçekleştirilen saha ve sözlü tarih çalışmalarına göre geçmiş dönemlerde bağcılığın yoğun şekilde yapıldığı anlaşılan yerleşimde dışa göç hareketleri sonucunda yapılar atıl duruma düşmüş ve bakımsızlık sonucu strüktürel sorunlarda da dahil olmak üzere hasarlar oluşmuştur. Ancak yapıların önemli bir kısmının taş malzeme ile inşa edilmiş olması kerpiç veya ahşap yapılara göre mukavemetlerinin fazla olmasını sağlamıştır.

Şekil 4.84 : 2013- 2019 yılları arası Onar mahallesi nüfus grafiği (TÜİK, 2020).

4. 10 Ormansırtı Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları

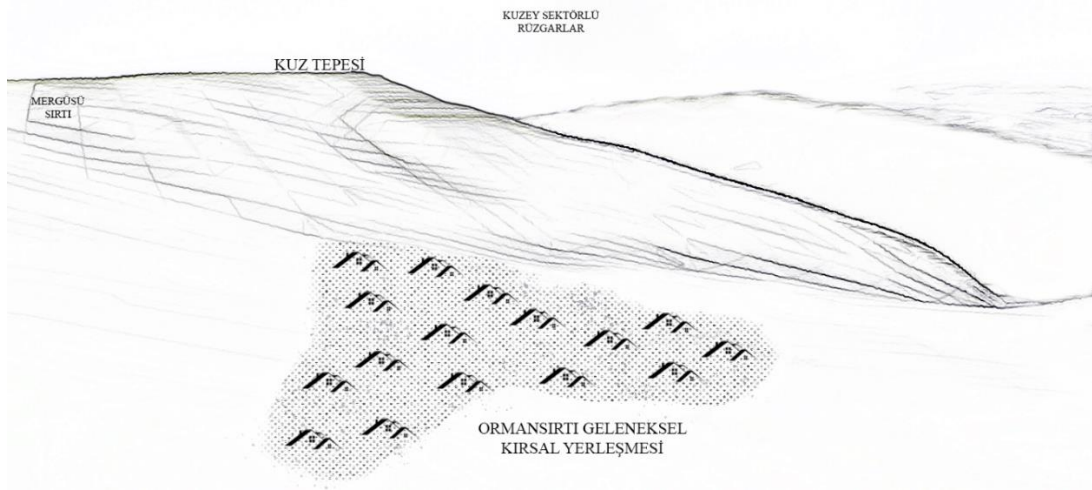
Eski adıyla “Cucegen” olarak bilinen Ormansırtı mahallesi; sahip olduğu geleneksel yerleşim, kültürel yapı, organik sokaklar gibi kültürel katmanların iklim, topoğrafya gibi doğal katmanlar ile kurduğu güçlü ilişkiyi yansıtan yerlerden biridir. Gerçekleştirilen saha çalışmalarında dışa göç hareketlerinin mevcut durumda kullanılmayan çok sayıdaki yapı üzerinden okunabildiği geleneksel yerleşimde kırsal yaşam izlerinin yansımaları net bir şekilde görülmektedir (Şekil 4.85).

Şekil 4.85 : Ormansırtı mahallesinde yer alan yapıların strüktürel durumu.

Doğal Peyzaj Katmanları

Topoğrafya: Doğu yönünde vadi ile sınırlanan Ormansırtı mahallesi deniz seviyesinden ortalama 1115 metre yükseklikteki yamaç üzerindedir. Yaklaşık 25 metre eğime sahip bir alan üzerinde konumlandırılmış Ormansırtı geleneksel yerleşimi ise doğu yönü dışında tepeler ile çevrilidir. Kuzeyinde Kuz tepesi ve Mengüzü sırtı, güneyinde Kıran ve Sedikbağ tepesi, batısında Kabasakız tepesi ve Sergikıran sırtı bulunmaktadır. Ormansırtı mahallesinde yer alan yerleşimin konumlandığı alan irdelendiğinde dikkat çeken ilk husus kuzeydeki Kuz tepesi ve Mergüsü sırtının güneyinde bulunmasıdır. Karasal iklim özellikleri görülen coğrafyada yerleşimin konumlandığı, rüzgara karşı kısmen korunaklı tepe ve sırtların güney yamaçlarının kış aylarındaki kuzey yönlü rüzgarların uç etkilerini azaltma amacıyla tercih edildiği düşünülmektedir (Şekil 4.86).

Şekil 4.86 : Kuz Tepesi ve Mergüsü Sırtının güneyinde bulunan Ormansırtı yerleşimi.

Jeolojik Yapı | Toprak Yapısı: Ormansırtı mahallesi bünyesinde baskın malzemesi taş olan geleneksel yapıları bulunduran yerleşime sahiptir. Kaba yonu, ince yonu ve moloz taş örneklerinin yoğun olarak görüldüğü mahalle ve yakın çevresindeki toprak yapısı, yapılarda kullanılan taş malzemenin hammaddesidir. İskender (1994) Kuru- Ormansırtı mahalleleri arasında genellikle üst miyosene ait Karabakır görsel kireçtaşlarının üzerinde gelişen kırmızımsı kahverengi toprakların bulunduğunu ve bu toprakların içinde irili ufaklı kalker bloklarının bulunduğunu aktarmaktadır.

Bitki örtüsü: Peyzajın geleneksel katmanlarından biri olan bitki örtüsü var olduğu coğrafyada kimliğin belirleyici öğelerindendir. Müdahale olmaksızın kendi döngüsü içinde var olan doğal bitki örtüsü ile birlikte beşeri faaliyetler sonucu var olan bitki örtüleri de

yörenin yeşil karakterini oluşturmaktadır. Genç (2020) 1569 yılında Ormansırtı mahallesi ve kendisine bağlı olan Danişmendlü mezarısıyla beraber 11.500 tevek üzümün kayıtlara geçmesi neticesinde mahalledeki en temel iş kolunun bağcılık olduğunu aktarmaktadır. Pamuk ve keten üretiminin bu tarihlerden sonra gerçekleştirildiği de aktarılan diğer bilgiler arasındadır. Ormansırtı mahallesinde gerçekleştirilen saha ve sözlü tarih çalışmalarında yerleşimin doğusunda vadi yamaçlarına doğru tarım ve bağcılık, batısında ise tarımsal araziler tespit edilmiştir. Doğu yönünde vadi dibinde Çanakçı deresi, batı yönünde ise Memül pınarının olması bu tarımsal arazilerin yer seçimleri noktasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Yerleşim sınırlarındaki bitki türlerine yönelik gerçekleştirilen gözlemsel incelemelerde tespit edilen türler aşağıdaki şekildedir:

Ihlamur (*Tilia tomentosa*), Yalancı Top Akasya (*Cedrus deodora*), Himalaya Sediri (*Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera'): Yerleşimin meydanında Caminin çeperinde bulunan Ihlamur, Yalancı Top Akasya ve Himalaya Sedirleri süs bitkisi olarak bulunmaktadır. Özellikle Top Akasya bitkileri yerleşim giriş yolunda sıralı bir şekilde bulunmaktadır.

Meyve Ağaçları (*Prunus sp.*): Geleneksel konutlara ait bahçelerde yer yer meyve ağaçları bulunmaktadır.

Asma (*Vitis vinifera*): Geleneksel konutların önlerinde, sokağa yüz veren cephe duvarlarında ve karşılıklı yapılar arasında sokak üstlerinde bulunmaktadır.

Bitki örtüsünün yansımalarının görüldüğü bir diğer hususta ahşap yapı malzemeleri temininde civardaki ağaçların kaynak rolü üstlenmesidir. Yerleşime yönelik gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında mahallede yer alan geleneksel konutlarda dut ağaçlarından elde edilen ahşap malzemelerin diğer ağaçlara göre daha yoğun kullanıldığı öğrenilmiştir. Mevcut durumda sayıca fazla olmayan dut ağaçlarının mukavemeti nedeniyle yapılarda taşıyıcı sistemin ahşap bileşenlerini oluşturan hatıl, döşeme, kiriş, dikme gibi elemanlarda tercih edildiği aktarılırken kapı, pencere, kapaklar, dolaplar, iç mekan merdivenleri, korkuluklar gibi elemanlarda ahşap malzemelerden imal edilmiştir (Şekil 4.87).

Şekil 4.87 : Taşıyıcı sistemin ahşap bileşenlerini oluşturan çıkmalar, hatıllar, kirişler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

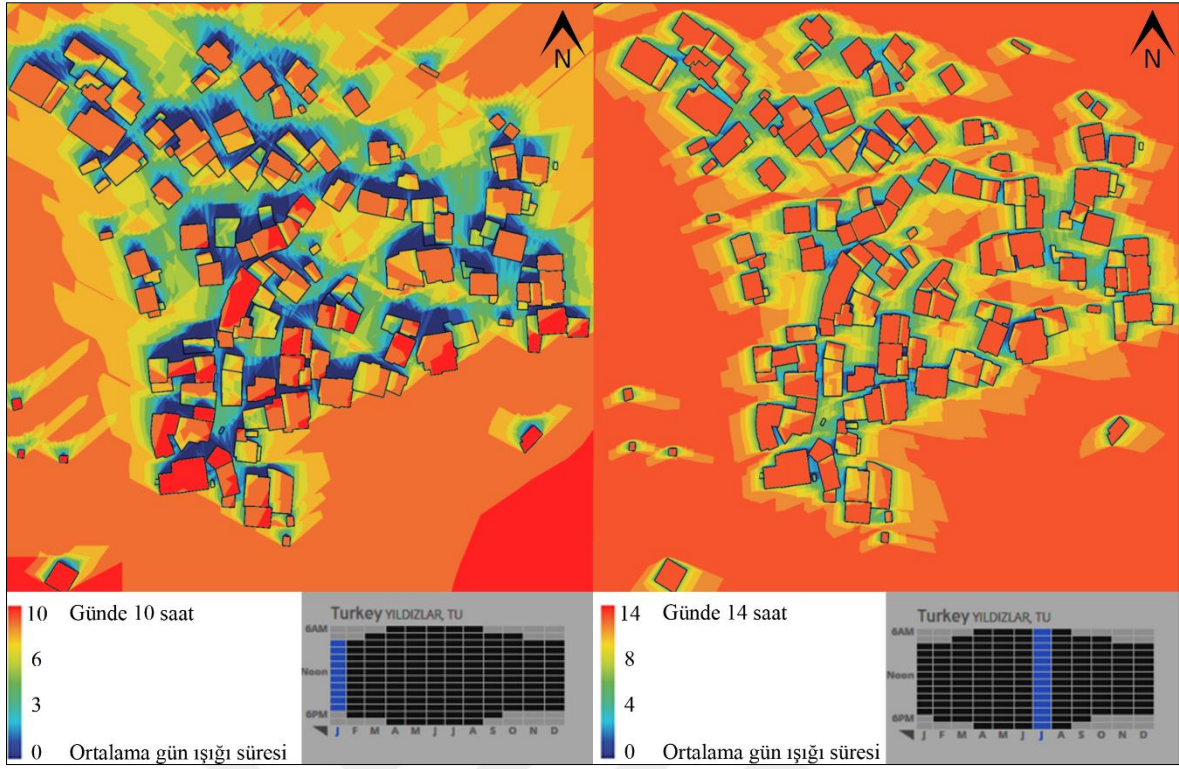
İklim: Ormansırtı mahallesi sınırlarında meteoroloji istasyonu bulunmamaktadır. Yakın çevrede yer alan güneybatı yönündeki Arapgir meteoroloji istasyonu çalışma alanına yaklaşık 18 km mesafede bulunmakla birlikte iklimsel değerler kapsamında birincil veri kaynağı olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5 : Arapgir ve Ağın' ın ortalama, en yüksek, en düşük aylık sıcaklıkları ile aylık ortalama yağış değerleri. Rasat yılları: Ağın sıcaklık 1980- 1990, yağış 1964- 1990. Arapgir sıcaklık 1964- 1990, yağış 1954- 1990 (İskender, 1994).

	ORT.SICAKL. °C		EN YÜK.SICAK.		EN DÜŞ.SICAK.		ORT.YAĞŞmm	
AYLAR	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN	ARPG.	AĞIN
OCAK	-2,9	0,6	10,0	11,7	-22,0	-13,8	127,8	62,3
ŞUBAT	-1,2	1,8	13,5	15,1	-22,5	-18,4	105,2	59,7
MART	4,2	6,1	21,0	23,0	-11,4	-17,2	104,4	65,3
NİSAN	10,0	12,8	25,5	29,7	-9,5	-2,0	101,5	69,6
MAYIS	15,6	17,0	30,2	34,3	1,0	0,3	64,2	49,0
HAZRN	20,4	23,1	34,9	36,6	3,5	10,5	24,7	18,0
TEMMZ	24,8	27,8	37,5	41,3	10,8	13,0	5,4	2,4
AĞSTS	24,6	27,2	37,8	40,2	10,2	12,0	2,9	1,2
EYLÜL	20,4	23,7	36,0	37,5	5,0	7,9	8,2	3,9
EKİM	13,5	14,9	28,3	32,1	-2,4	1,1	43,4	45,3
KASIM	6,6	7,9	22,5	22,4	-8,5	-5,1	80,6	63,1
ARALK	0,4	3,3	11,3	15,9	-14,3	-9,0	133,3	69,5
ORT&T	11,4	13,8	37,8	41,3	-22,5	-18,4	801,8	514,7

Birincil veri kaynağı olarak belirlenen Arapgir meteoroloji istasyonu ortalama sıcaklık verileri incelendiğinde ocak ayında ortalama sıcaklık değerinin $-2,9^{\circ}\text{C}$ ile en düşük değere ulaştığı görülürken temmuz ayında $24,8^{\circ}\text{C}$ ile en yüksek değere ulaştığı görülmektedir. Bir diğer iklim verisi olan ortalama yağış değerleri incelendiğinde, aralık ayında $133,3\text{ mm}$ ile en çok yağış miktarı görülürken temmuz ayında $2,9\text{ mm}$ değer ile en az yağış değeri görülmektedir. Tabloda verilen iklimsel değerler incelendiğinde sıcak ve kurak geçen yaz ayları ile soğuk ve yağışlı geçen kış aylarının olduğu görülmektedir. Bulunduğu coğrafya itibari ile karasal iklim kuşağında bulunan mahalleye yönelik verilerin de bu iklim kuşağı ile benzer özellikleri bulunmaktadır.

Ormansızı kırsal yerleşiminin oluşturulan üç boyutlu modeli üzerine Arapgir meteoroloji istasyonu verilerinden elde edilen ortalama en yüksek ve en düşük sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylardaki gün ışığı alma süreleri işlenmiştir (Şekil 4.88). Sırt/yamaç köy özelliği gösteren yerleşimin kuzeyinde bulunan tepenin, kış mevsiminde kuzey sektörlü rüzgarların etkisini azaltmada etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte bitişik nizama sahip yapıların baskın olduğu yerleşimin üçgene yakın formu incelendiğinde kuzey yönlü rüzgarları dik açı ile karşılayan tek kenar set görevi görürken, güney yönlü rüzgarları karşılayan diğer iki kenar hava akımının sokaklara sızmasına imkan tanımaktadır. Yerleşim ile bünyesindeki yapıların konumu belirlenirken soğuk ve yağışlı geçen kış aylarında kuzey sektörlü rüzgarların etkisini azaltan, sıcak ve kurak yaz aylarında ise serinletici etki gösteren güney sektörlü rüzgarların yerleşim içine sızmasına imkan tanıyan bir yapı düzeninin dikkate alındığı düşünülmektedir. Ortalama en düşük sıcaklık değerinin görüldüğü ocak ayına ait gün ışığı alma sürelerini belirten haritada yapıların ortalama 0-10 saat aralığında gün ışığı görülmektedir. Cephe verdiği yöne göre gün ışığı alma süresinde değişiklik görülen yapılarda güney yöne cephelenen yapı sayısı daha fazladır. Birbirine bitişik veya yakın olan yapılar hacimsel yoğunluğu artırmakta, böylece yerleşim içindeki boşluklara düşük düzeyde gün ışığı sızmaktadır. Yerleşimin olduğu bölgede en yüksek ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Temmuz ayına ait haritada ise ortalama 0-14 saat aralığına sahip değerler, alınan gün ışığı süresinin arttığını göstermektedir. Yapıların güney yöne cephe veren duvarlarının ortalama 6 - 10 saat, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0 – 6 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Birbirine yakın şekilde konumlanan yapılar arasındaki yolların doğrultularına göre ortalama 4-10 saat kadar gün ışığı aldığı görülmektedir. Bitişik nizama sahip yapıların fazla olduğu yerleşimde mevcut durumdaki konumlanmanın gün ışığı alma süresinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.88 : Ormansırtı kırsal yerleşiminde yer alan yapıların ortalama en düşük sıcaklık değerine sahip ocak ayında gün ışığı alma süreleri.

Sayısal değerler ile görülen iklim özellikleri peyzajın geleneksel katmanlarından biri olan geleneksel yerleşimler üzerinden de okunmaktadır. Yöreyle ait iklim etkilerinin yansımalarından biri olan, geçmişten gelen kültürel birikim ve deneme yanılma yöntemleri ile inşa edilen geleneksel yapıların zemin kat kotlarında kullanılan küçük boyutlu pencereler veya sağır cephe duvarlarıdır.

Tasarım kriteri sadece ısı ve ışık geçirgenliğine yönelik olmayan söz konusu mimari ve yapı elemanları yaz ve kış aylarında iklimin uç etkilerini azaltmaya yönelik bir çözüm önerisi olarak yapıların tasarımına dahil olmuştur. Bu sayede karasal iklim bölgesindeki yapılarda zemin kat kotlarında sıcak ve kurak geçen yaz aylarında serin mekânlara fırsat tanınırken soğuk ve yağışlı geçen kış aylarında mekânların fazla ısı kaybı engellenmektedir. Şekil 4.89’ da iki katlı Ormansırtı geleneksel konutunun zemin katlarındaki ahşap ısıklık ve pencereler görülmektedir. Boyutları itibari ile iç ve dış mekan arasındaki temasın belli bir düzeyde olması için tasarlandığı düşünülen mimari elemanlar yerleşimin ait olduğu coğrafyanın iklimine ait önemli yansımalar sunmaktadır.

Şekil 4.89 : Zemin kat kotlarında yer alan, üst kattaki pencerelere göre daha küçük boyutlardaki pencereler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Zemin katlardaki fonksiyona yönelik gereksinimlere de cevap veren küçük boyutlardaki pencereler ve sağır cephe duvarları, üst kat kotlarındaki iç mekânların farklı gereksinimlerine cevap verecek şekilde dönüşmüştür. Genellikle günlük odalar üst kat kotlarındaki mahallerde olmakla birlikte bu mahallerde duyulan ışık ve ısı miktarı farklılık göstermektedir. Zemin kat kotlarındaki mahallere göre daha fazla ışık ihtiyacı olan bu mahallerdeki pencere boyutları da zemin kattaki pencerelere göre daha büyüktür. Ancak boyutların değişmesiyle çözülen ışık problemi beraberinde ısı kontrolü sorununu da getirmektedir. Bu yüzden özgün olan veya az müdahale görmüş geleneksel yapılarda pencere önlerine yerleştirildiği görülen ahşap kapakların yaz ve kış aylarında ısı kontrolüne yardımcı olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.90). Ormansırtı mahallesinde yer alan geleneksel yerleşimi meydana getiren yapılarda çevresel değerlere yönelik çözüm önerileri yöredeki diğer özgün yapılar gibi sadece kütleli yönelme, mimari elemanlar ve malzeme kullanımı ile sınırlı kalmayıp yapı içindeki mekânların organizasyonu, hacimleri, yükseklikleri gibi tasarım kriterlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Çalışma kapsamında yapı ölçeğine inilmeyeceğinden bu kısımlara değinilmemiştir.

Şekil 4.90 : İklimin olumsuz etkilerine çözümlerden biri olan ahşap kapaklar
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Ormansirtı mahallesine yönelik gerçekleştirilen saha çalışmasında kısmen bahçeye sahip konutlar bulunmakla birlikte genel nizamın birbirine yakın ve bitişik şekilde konumlanan yapılardan oluştuğu görülmektedir. Karasal iklim özelliklerinin hakim olduğu coğrafyada bulunan geleneksel yerleşimde yer alan yapıların birbirine yakın veya bitişik şekilde konumlanmasının en önemli nedenlerinden biri de iklimsel özelliklerdir. Sıcak ve kurak yaz aylarında istenmeyen güneş ışınlarına karşı birbirlerine perde görevi görecektir şekilde konumlandırılan yapılarla serin mekânlara fırsat tanınırken soğuk ve yağışlı geçen kış aylarında soğuk hava dalgalarına karşı fazla ısı kaybının önlenmesi amaçlanmıştır. Şekil 4.91’ de çalışma alanı sınırlarında yer alan yapılar mevcut durumda hasarsız, hafif veya ağır hasarlı şekliyle işlenmiştir. Geçmiş tarihlerde yıkılan yapılar veya mevcut durumda harabe durumundaki yapıların da olduğu düşünülürse yapı yoğunluğunun günümüzdekinde daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Şekil 4.91 : Ormansırtı yerleşimi doluluk boşluk analizi (Orjinal, 2021).

Bulunduğu coğrafyanın çevresel faktörlerini referans alan Ormansırtı geleneksel yerleşimi iklim etkilerine karşı içe dönük bir tavır gösterirken aynı zamanda toplu yerleşim özelliği de göstermektedir. Bağların ve tarım arazilerinin yerleşim çeperinden itibaren yoğunlaştığı yerleşimde özgün olan geleneksel yapılar üzerinden yörenin iklimine ait yansımalar net olarak görülmektedir.

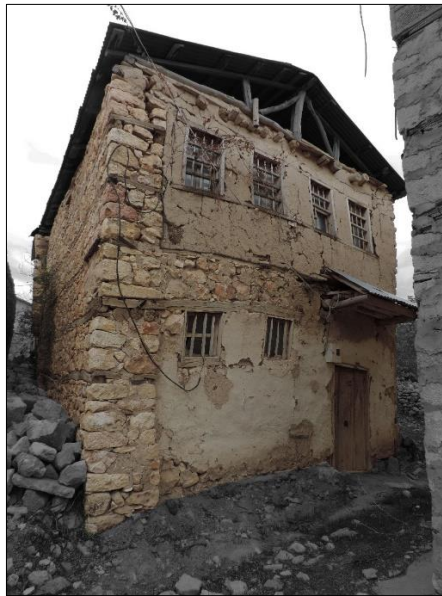
Ulaşım: Ormansırtı mahallesine D- 877 Malatya- Erzincan karayoluna bağlanan Ağın-Arapgir yolu üzerinden ulaşılmaktadır. Araştırma kapsamındaki mahalle Arapgir ilçe merkezine yaklaşık 18, Malatya il merkezine ise yaklaşık 149 km uzaklıktadır. Yerleşim sınırı içindeki taş yapılar ve bahçeler arasındaki boşluklar olan yollar toprak yol veya arnavut taşı kaplanmış yollardır. Yıkılmış binalar da hesaba katılarak gerçekleştirilen analizlerde bitişik nizam özelliği gösteren yapılar baskın konumdadır. Bu yapılar arasındaki organik hatta sahip sokaklarda hareket eden kullanıcılara sürekli değişen açılar tekdüzeliği kırarak sürekli değişen vistalar sunmaktadır.

Kültürel Yapı: Bulunduğu konum itibarıyla zengin bir kültüre sahip olan Arapgir' in bir parçası olan Ormansırtı mahallesi sahip olduğu tarih, yüzlerce yıldır süregelen kültürel birikim, üretim biçimleri ve kültürel katmanları ile izler sunmakta ve yeniden keşfedilmeyi

beklemektedir. Mevcut durumda dışa göçler sonucu mevcut yaşam kültürünün sosyal yaşamdaki yansıması net olarak görülememektedir. Geçmişe dair fiziksel yansımalar ve sözlü tarih çalışmaları bu noktada diğer araştırma alanlarında olduğu gibi Ormansırtı mahallesinde de önem arz etmektedir.

Kırsal alanlarda günlük hayatın dinamiklerinin temelinde yatan en önemli faaliyetlerden biri de üretimdir. Günümüzde yüksek oranda dışa göç vermiş mahallenin geçmişe nazaran zayıfladığı bilinen üretim faaliyetleri başında bağcılık gelmektedir. Genç (2020) 1569 yılında 58 haneye sahip Ormansırtı mahallesinin kendisine bağlı Danişmendlü mezrasıyla beraber 11.500 tevek (asma) üzümün kayıtlara geçtiğini aktarmaktadır. Mevcut durumda ekonomik etkisi pek bulunmayan bu üretimin geçmiş dönemlerde halkın geçim üretim ve ekonomik faaliyetlerindeki yerinin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Yapıların karkas sisteminde ve mimari elemanlarında kullanılan, dut ağaçlarından temin edilen ahşap malzemeler yörede dutçuluk faaliyetleri olduğuna dair ipuçları vermektedir.

Mahallede yer alan geleneksel yerleşimin fiziksel öğelerinden olan geleneksel konutların mekân organizasyonu da yerli halkın yaşam kotları, faaliyetleri hakkında izler barındırmaktadır. Üretim faaliyetleri sonucu elde edilen ürünlerin depolanması, hayvanların barınması için yapılarda mekânsal organizasyona dahil edilen mekânlar erişim kolaylığı ile birlikte mahremiyet kavramının günümüze göre daha ön planda olması sonucu zemin katlarda olacak şekilde planlanmıştır. Bu mekânlarda kullanılan pencerelerin küçük boyutlarda olacak şekilde tasarlanması teknik açıdan ısı ve ışık kontrolünü sağlarken kültürel açıdan sahip olunan değerlerle de uyum göstermektedir (Şekil 4.92).

Şekil 4.92 : Geleneksel Ormansırtı konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Ormansirtı mahallesinde gerçekleştirilen saha çalışmalarında dikkat çeken bir diğeri husus ise yapılar ve mimari elemanlardaki estetik kaygıdır. Anadolu coğrafiyasında geleneksel kır yapıları yaşam tarzını yansıtan, sosyal hayat ve üretim faaliyetleri ile doğrudan ilişkili mekân organizasyonuna sahip yapılardır.

Koru mahallesinde olduğu gibi Ormansirtı mahallesinde yer alan geleneksel yapılar da işlevi ön planda tutmakla birlikte dikkat çeken bir estetik kaygıya sahiptir. Yapıların sokağā cephe veren duvarlarında taş malzemelerdeki motifler ve formlar, iç mekânlardaki ahşap işçilikler, kapı ve tokmaklarında bulunan deseler ve süslemeler, aydınlatma işlevine sahip kapı üstü ışıklıklar, özgün pencerelerle bütünlük oluşturan ahşap lokmalıklar, cumbalarda yüzey malzemesi olarak kullanılan ahşaplarda yer alan süsleme ve motifler bunlara örnek verilebilir (şekil 4.93).

şekil 4.93 : Yapı ve mimari elemanlar üzerinde yer alan oymalar, motifler, lokmalıklar, tokmaklar, iviler (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kırsal alanlardaki yaşam tarzı, aile yapısı, aile büyüklüğü ve üretim faaliyetleri ile alakalı kültürel katmanların somut yansımalarından biri de barınma ihtiyacının karşılandığı geleneksel kır yapılarıdır. Kullanılan malzeme, konumlanma, yönelim, tasarım ile fiziksel çevreye ve sosyal hayata dair izler barındıran bu yapıların bir çoğunda cephede bulunan kitabeleri ayrıca yapıldıkları tarihe ait verilerin de olduğu bilgiler barındırması açısından detaylı analiz gerektiren veri kaynaklarıdır (şekil 4.94). Yapıların girişlerinde, cephe duvarlarında veya cumbalarında görülebilen kitabeler kültürel katmanların bir bileşeni olmakla birlikte yazılı kaynak olduğundan güvenilirlik düzeyi yüksek olan verilerdir.

Şekil 4.94 : Ormansırtı geleneksel konutu üzerinde bulunan kitabe örneği
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Mimari Kimlik: Geçmiş dönemlerde “Cucegen” adıyla anılan Ormansırtı mahallesinde yer alan geleneksel yapılar dışa göç hareketleri sonucu terkedilmesi, doğal malzeme ve mimari elemanlara uygunsuz yapay malzeme kullanılması, niteliksiz mimari ve yapı elemanları eklenmesi sonucu strüktürel ve niteliksel değerler kapsamında zayıflığa uğrasada geçmişteki yaşama ve yörenin çevresel faktörlerine yönelik önemli izler barındırmaktadır. Genel manada birbirine bitişik şekilde konumlanan yapılar yer yer genişleyip daralan sokaklarla organik bir dokuyu meydana getirmektedir. Ana karakteri taş olan yapılarda ahşap ve kerpiç bütünü oluşturan önemli yapısal ve yüzey malzemeleridir (Şekil 4.95). Temel kotlarından özgün üst örtü olan düz dam kotlarına kadar taşıyıcı özellik gösteren taş malzeme kullanım açısından diğer malzemelere oranla baskınlık göstermektedir. Taşıyıcı sistemlerde taş malzeme ile birlikte yörenin doğal veya kültürel bitki türünden izler barından ahşap ise yapının en önemli yapısal malzemelerinden biridir. Taşıyıcı sistemlerde dikme, hatıl, kiriş, döşeme işlevi görmekle birlikte kapı, pencere, merdiven, lokmalık, kapak gibi mimari elemanlara dönüşen ahşap malzeme doğal ve kültürel katmanların gerektirdiği ihtiyaçlara cevap vermektedir. Toprak malzeme ise mahallede yer alan yapılar özelinde taşıyıcı bir görev üstlenmemekte, damlarda ve sokağa çıkma yapan cumbalarda kullanılmıştır. Taşıyıcı beden duvarlarının dış mekânlara cephe veren yüzlerinde ise yüzey malzemesi olarak uygulanmıştır.

Şekil 4.95 : Ormansırtı geleneksel konutunda taş, ahşap ve toprak malzeme
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Genellikle tek ve iki katlı yapılara sahip Ormansırtı kırsal yerleşimi yakın çevredeki geleneksel yerleşimlerde olduğu gibi iç sofalı plan tipi özelliği göstermektedir. Bahçe kullanımı yoğun olmayan yerleşimde güçlü yapı- sokak ilişkisi görülmektedir. Doğal ve kültürel katmanlarla ilişkili ahşap kapaklar, giyotin pencereler, kapılar, lokmalıklar gibi özgün mimari elemanları bünyesinde barındıran yapılar da işlevle birlikte estetik kaygı da belirgin şekilde algılanmaktadır. Ormansırtı mahallesinde yer alan geleneksel yapılar geçmişe ait önemli izler barındırmakla birlikte gerçekleştirilen saha çalışmalarında bitişik nizamın yoğunluğu algılanmakta ayrıca yapıların göçe bağlı terk edilme ve yanlış müdahalelerle ciddi düzeyde özgünlük kaybı yaşadığı görülmektedir (Şekil 4.96). Modern döneme ait yapay malzemelerin ve nitelsiz dönem eklerinin yerleşimin bütüncül yapısına zarar vermesi aynı zamanda mimari kimlik değerlerinin süreçle yok olmasına zemin hazırlamaktadır. Harabe durumuna düşen yapılar haricinde beton ekler, çimento sıvalar, duvarlarda ve cumbaların cephelerinde kullanılan tuğlalar, özgün düz damlar üzerine eklenen sac kaplamalı çatılar, PVC esaslı kapı ve pencereler bunlara örnek verilebilir. Sonuç olarak yerin kimliğinin belirlenmesinde önemli bir yere sahip geleneksel yapılar doğal ve

Çalışma Alanı Sınırı Bitişik Nizam Ayrık Nizam Müstemilat vs.

Şekil 4.96 : Ormansırtı kırsal yerleşiminde yapı nizamları.

Araştırma kapsamındaki yerlerden biri olan eski Görgü mahallesi tamamen terkedilmiş durumda olması nedeniyle, incelenen diğer kırsal yerleşimlerden ayrılmaktadır. Kaynak araştırmalarında eski adına rastlanmayan Görgü mahallesine yönelik gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında yerleşimin eski adının “*Cafana*” olduğu ayrıca mahalle muhtarının aktardığı bilgilere göre Darende ilçesinde yer alan Somuncu Baba Külliyesi arşivinde bulunan Yavuz Sultan Selim dönemine ait vergi defterinde mahallenin eski adının “*Karye - i Cefahane*” olarak geçmektedir. Yerleşimde dönemsel olarak hayvancılık amaçlı bulunan tek aile ile gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında ise Roma dönemine ait olduğu düşünülen 4 adet kaya mezarının bulunduğu ve Ermenilerin bu yerleşimde yaşadığı, sonraki süreç olan 1300’ lü yıllarda 3 veya 4 obanın buraya yerleştiği (alandaki yeterli su kaynağı ve tepelerle çevrili arazi yapısının korunaklı olması sebebiyle tercih edildiği düşünülmektedir), gelişen ve büyüyen yerleşimin zamanla 500 hane sayısına ulaştığı, yerel halkın güney yönde bulunan yaklaşık 30 dekarlık üzüm bağlarına sahip olduğu aktarılmıştır.

Yerleşime yönelik Malatya- Kayseri Karayolu kenarına taşıma projesi kapsamında 1973 yılında taşınma süreci başlamış ve 1998 yılına kadar eski yerleşimdeki tüm evler terk edilinceye kadar devam etmiştir. Görgü Mahallesi eski yerleşimi Doğu Anadolu Bölgesinde Yerşilyurt ilçe merkezinin batı yönünde ilçe merkezine yaklaşık 19 km, Malatya il merkezine ise yaklaşık 26 km mesafededir.

Tamamen terk edilmiş vaziyette, yüksek oranda strüktürel hasara uğramış ve harabe durumundaki yapılara sahip yerleşim deniz seviyesinden ortalama 1245 metre yüksekliktedir. Gerçekleştirilen saha çalışmalarında yerleşimden göç eden ailelerden birinin hayvancılık amaçlı kısa süreli konakladıkları ve bu süreçte hayvancılıkla uğraştıkları tespit edilmiştir. Ait olduğu coğrafya itibariyle karasal iklim özellikleri görülen geleneksel yerleşim vadi yamaç ve eteklerinden vadi dibine kadar uzanan yapılara sahiptir. Malatya-Kayseri yolu üzerinden ulaşılan yerleşimde taş, ahşap, kerpiç malzemelerin birlikteliği ile inşa edilmiş yapılarda önemli süsleme ve işleme örnekleri görülmektedir. Bünyesinde barındırdığı çok sayıda yapı, doğal ve kültürel katmanlarıyla bütüncül bir vista sunan Görgü mahallesi eski yerleşimi korunması önem arz eden kültürel mirastır.

4.12 Görgü Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları

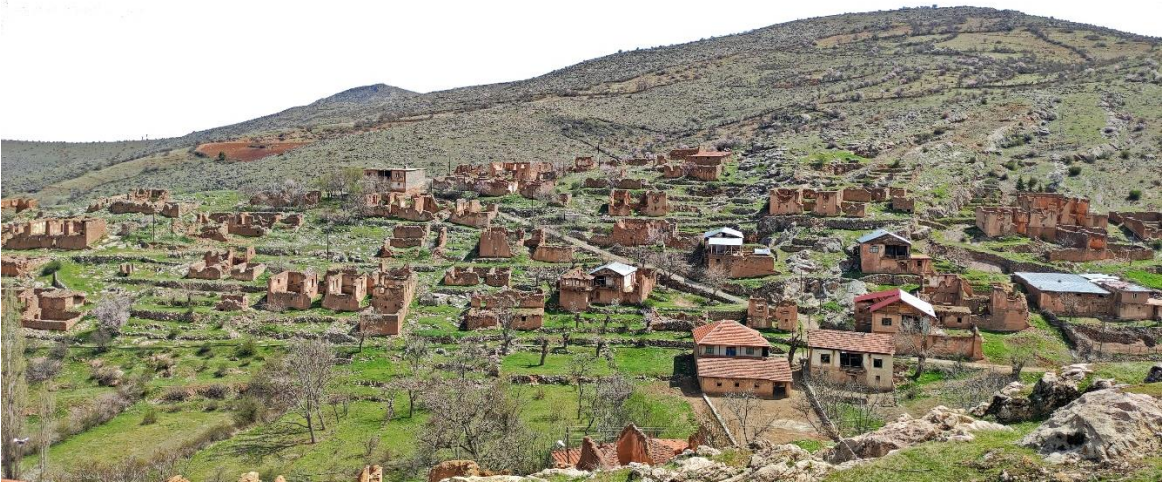
Araştırma kapsamındaki Görgü mahallesi ve eski yerleşimi hareketli topoğrafyası, estetik kaygıyı da taşıyan işlevsel geleneksel yapıları, üretim biçimleri vb. doğal ve kültürel katmanlarıyla önemli değerlere sahiptir. Doğal katmanların beraberinde getirdiği avantajlar ve sorunların analiz edilip çözülerek yerel halkın günlük yaşamı ile uyumlu bir kırsal yerleşim özelliği gösteren eski Görgü geleneksel yerleşimi altyapı sorunları, su kaynaklarının azalması, kentleşme olgusu sonucunda yol kenarına taşıma projesi ile yerel kullanıcılarını kaybetmiş ve tamamen terkedilmiş durumdadır.

Şekil 4.97 : Görgü mahallesi geleneksel yerleşimi hava fotoğrafı
(Google Earth Web, 2021).

Doğal Peyzaj Katmanları

Topoğrafya: İşlevin ön planda olduğu geleneksel kırsal yerleşimlerde çevresel faktörler olarak ta bilinen doğal katmanlar mevcut ve potansiyel sorunlar ile avantajları bünyesinde barındırmaktadır. Uzun yıllar boyu değişen ve gelişen kültürel birikimlerle söz konusu mevcut ve potansiyel sorunlar ile avantajların yorumlanarak biçimlendirilen geleneksel yerleşimler de özgünlüğünün bir kısmını bu noktadan almaktadır. Görgü mahallesinde yer alan eski yerleşim ve yakın çevresinin doğal katmanlarından biri olan topoğrafya, bu bölgede baskınlığını hissettirmektedir. Deniz seviyesinden ortalama 1245 metre yüksekliğe sahip yerleşim vadinin iki yamacından diplerine kadar uzanan yoğun bir dokuya sahiptir (Şekil 4.98). Hareketli arazi yapısı özellikleri sadece yerleşim sınırlarında değil yakın çevrede de görülmektedir. Deniz seviyesinden ortalama 1230 metre rakıma sahip vadi tabanından ortalama 1260 metre kotlarına kadar yapılaşmanın görüldüğü geleneksel yerleşimin; kuzeydoğu yönünde Altuntoprak Tepeleri, doğusunda Kemerbağı Sırtı, güneyinde Üzümlü Yurdu Tepesi, güneybatı yönünde Höyük Tepesi ve kuzeybatı yönünde Yale tepesi bulunmaktadır.

Şekil 4.98 : Vadi yamacından diplerine doğru uzanan Görgü Eski Yerleşimi
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Gerçekleştirilen saha çalışmalarında topoğrafyaya yönelik incelemelerde dikkat çeken ilk nokta vadi dibindeki akarsu kaynağı ve bitişiğindeki düz alanların tarımsal üretim amacıyla kullanılması ayrıca eğimin arttığı, kayaç toprak yapısına sahip vadi yamaçlarında yapıların konumlandırılmasıdır. Vadinin iki yamacına karşılıklı konumlanan yapılar bütünü ve etrafı tepelerle çevrili alan yerleşim sakinleri için korunma kaygısını gidermeye uygun bir ortam sunmaktadır. Sözlü tarih çalışmalarında geçmişte çok daha yeterli suya sahip ancak günümüzde taşıdığı su miktarı azalmış akarsunun varlığı ile verimliliği artan toprakların tarım amaçlı kullanımının tercih edilmesi, olası su baskınlarının önüne geçilmesi ve kayaç zeminlerin tarıma uygun olmaması yapıların mevcuttaki konumlanmalarında etkili olan unsurlardan bazılarıdır (Şekil 4.99).

Şekil 4.99 : Vadi dibinde yer alan akarsu kaynağı ve üzerindeki köprü
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Arazi geometrisi sakin olan yerleşimlere göre mevcut ve potansiyel sorunların çözümüne yönelik doğru tasarım kriterleri ile doğal katmanlardan faydalanma açısından daha avantajlı olan bu tip yerleşimlerin biçimlenmesinde topoğrafya baskın bir rol üstlenmektedir. Bu kapsamda Görgü mahallesindeki eski yerleşimde dikkat çeken bir nokta da vadi yamacı üzerinde konumlanan yapıların hareketli topoğrafya ile bütünlük göstermesidir. Doğal ve kültürel katmanların sunduğu manzara ve avantajlardan eşit derecede faydalanma amacı ile eğime kademeli bir şekilde konumlanma sonucu birbirlerinin manzarasına engel olmayan yapılar aynı zamanda güneş ışıklarından eşit derecede faydalanmaktadır (Şekil 4.100).

Şekil 4.100 : Topoğrafya üzerinde kademeli konumlandırılan geleneksel konutlar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Jeolojik Yapı | Toprak Yapısı: Geleneksel yapıların doğal katmanlarla kurduğu güçlü ilişki, ait olduğu peyzaja dair yansımalar sunması, bu yapılar ve bir araya gelerek şekillendirdiği yerleşimin yerel kullanıcılara ev sahipliği yapması aslında bu yapıların kültürel katmanların bir parçası olduğunu göstermektedir. Bu yüzden kültürel katmanlardan biri olduğu düşünülen bu yerleşimler ve özül birimleri olan yapılar konumlanma, yönlenme, mekân organizasyonu, hacimsel kriterler ve mimari elemanlarla çevrenin özelliklerini yansıtırken sahip olduğu malzemelerle de peyzajın bir parçası olmalıdır. Araştırma kapsamında olan mahallelerden biri olan Görgü mahallesi ve eski yerleşiminde de yapılan incelemelerde yöreye ait toprak yapısı ve yapılarda kullanılan malzemeler incelenmiş, konu ile alakalı sözlü tarih çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Sözlü tarih çalışmalarına göre geçmişe nazaran çok daha az su taşıma sahip akarsuyun olduğu vadi dibindeki düz alanlarda tarım ve bahçeciliğe uygun bir zemin görülürken yapılaşmanın yoğunlaştığı vadi yamacı ve eteklerinde kayaç zeminlerin baskınlığı dikkat çekmektedir. Yerleşimde yer alan yapılar incelendiğinde kullanılan malzemeler zemin kat kotlarında yüksek oranda taş, üst kat kotlarında ise kerpiç malzemedir (Şekil 4.101). Vadinin diplerine yakın olan etek kısımlarda ise üst katları bağdadi duvar özelliğine sahip yapılar da bulunmaktadır.

Şekil 4.101 : Bir arada kullanılan taş ve kerpiç malzeme (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kalender ve diğ. (2009) Görgü mahallesi (eski adıyla Cafana) bölgesinde Kurşun–Çinko cevherleşmesi yaşı belli olmayan volkanitler ile Malatya Metamorfikleri (Permo-Karbonifer) içerisinde geliştiğini, cevherleşmenin büyük bir kısmının andezitik kayalar içerisinde damar şeklinde olduğunu aktarmaktadır. Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında kayaç zeminin yoğun olan bölgenin yakın çevresinde taş ocaklarının bulunduğu ancak yerel halkın geçim kaynaklarından biri olmadığı aktarılmaktadır. Yapılar üzerinde gerçekleştirilen analizler kapsamında vadinin doğu yamacındaki konumlanan yapıların batı yamaçta konumlanan yapılara göre taş malzemelerinin renk açısından daha sıcak tonlara sahip olduğu görülmüştür (Şekil 4.102). Malzemelerdeki farklılıkların farklı kaynaklardan temin edildiği düşünülmekle birlikte söz konusu yerleşimin güneydoğu yönündeki Kurşunlu Tepesinde Kurşun- Çinko- Barit yataklarının bulunduğu ve bu yatakların 1986 yılından itibaren ÇİNKUR tarafından işletildiği tespit edilmiştir. Yapılarda kullanılan taş malzemelere yönelik farklılıklar inceleme gerektirmekte olup yakın çevredeki toprak yapısının farklı maden yataklarını da barındırması bu farklılığın nedenlerinden biri olarak yorumlanabilir.

Şekil 4.102 : Vadinin doğu yamacındaki yapılarda kullanılan taş malzemenin renk tonları batı yamaçtaki yapılarda kullanılan taşlara göre daha sıcak tonlardadır

(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Görgü mahallesi eski yerleşiminde eğimli arazi yapısı sunduğu avantajlarla beraber birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Vadi dibi dışında tamamen eğimli arazi yerel kullanıcılar için düz alan ihtiyacı oluşturmaktadır. Bazı noktalarda yakın çevreden temin edilen taş malzemelerin de yardımıyla teraslandırımlar yapılarak düz alanlar oluşturulmuştur. Çok yönlü işleve sahip olabilecek bu teraslandırımların yerleşimin kullanıcılara sunduğu manzara, üretim faaliyetleri ve kültürel aktiviteler açısından zenginlik kattığı düşünülmektedir (Şekil 4.103).

Şekil 4.103 : Vadi üzerinde bazı noktalarda oluşturulan teraslandırımlar

(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimde yakın çevreden elde edilen taş malzemelerin kullanıldığı bir diğer noktalarda eğimli arazilerle ulaşımı sağlayan yollar ve merdivenlerdir. Merdivenler genellikle eğimden dolayı arazi ile yapının girişi arasında oluşan kot farkları neticesinde yapılara erişimi sağlamak amaçlı kullanılırken, yollar da farklı arazi kotlarını birbirine bağlamaktadır (Şekil 4.104).

Şekil 4.104 : Kırsal yerleşimdeki toprak yollar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Görgü mahallesi eski geleneksel yerleşimi ve yakın çevresi ile alakalı yapılan saha analizleri tamamen terkedilen yapıların yüksek oranda strüktürel hasarlara uğradığını ancak özül birimlerin ayakta kalan kısımlarının özgünlüğünü büyük oranda korunduğunu göstermektedir.

Bitki örtüsü: Görgü mahallesi eski yerleşimi sınırları ve yakın çevresindeki doğal su kaynakları incelendiğinde söz konusu yerleşimin güneydoğu yönünde Kömekoz Pınarı, güneyinde Başkoz Pınarı ve güneybatı yönünde Dutlu Pınarı bulunmaktadır. Civardaki doğal su kaynakları ile birlikte vadi tabanında Kaçağan Deresi bulunmaktadır. Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre vadi tabanında bulunan suyun geçmiş dönemlerde günümüze nazaran su taşıma kapasitesinin çok daha fazla olduğu aktarılmakla birlikte tarımsal aktivitenin genellikle yerleşimin güneyinde yapıldığı ve bu bölgede çok yoğun üzüm bağcılığı faaliyetinin bulunduğu belirtilmektedir. Mevcut durumda kırsal yerleşimin güneyinde bulunan Üzümyurdu Tepesinin adını bu üretim faaliyetleri sonucu aldığı düşünülebilir. Yerleşimde bitki örtüsüne yönelik gözlemler sonucunda yeşil dokunun genellikle vadi dibinde bulunduğu görülmektedir. Yoğun konut dokusunun bulunduğu üst

kotlarda ise yapı önlerinde ve bahçelerde seyrek şekilde bulunan ağaçlar yerleşimin yeşil karakterinin bir parçasıdır (Şekil 4.105).

Şekil 4.105 : Yapıların bahçelerinde yeşil dokunun bir parçası olan ağaçlar
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Bu kapsamda yerleşim sınırları içinde bitki örtüsüne yönelik yapılan incelemelerde tespit edilebilen bitki türleri aşağıda belirtilmiştir:

Dut (*Morus sp.*): Yapıların cephe hatlarına özellikle ön cephelere yakın şekilde bulunurken vadi diplerinde de yer yer görülmektedir. Kültürel bitki özelliklerine sahiptir.

Badem (*Prunus dulcis*): Yapıların yerleşim düzeninde üst kotlarda yer alan kütlelerden sonra yer yer badem bitkisi bulunmaktadır.

Asma (*Vitis vinifera*): Geleneksel yapıların girişlerinde asmalar ayrıca müştemilatların cephe duvarlarında da bulunmaktadır.

Ceviz (*Juglans regia*): Vadi diplerinde mevcut durumdaki su akış hızı zayıf olan derenin çeperindeki arazilerde yer yer görülen ceviz ağaçları kültürel bitki özellikleri göstermektedir.

Titrek Kavak (*Populus tremula*): Vadi dibinde gruplar halinde bulunan kavak ağaçları su kaynağına yakın noktalarda bulunmaktadır.

Bitki türlerine yönelik gerçekleştirilen incelemelerde dikkat çeken bir diğer husus ise 23 senedir terkedilmiş vazitteki yerleşimde doğal bitki örtüsünün daha baskın durumda olmasıdır. Doğal bitki örtüsünün kültürel ve süs bitkilerine göre baskınlığı yerleşimin uzun süredir terkedilmiş olması ve dolayısıyla doğal bitki türlerinin daha az müdahale görmesiyle ilişkilendirilebilir. Yerleşimdeki doğal su kaynakları, iklim, toprak yapısı, üretim biçimleri,

ekonomik faaliyetler ile doğrudan ilişkili olan bitki örtüsü mevcutta atıl durumdaki geleneksel yapılar üzerinden de okunmaktadır. Geleneksel kırsal yerleşimlerde yer alan yapıların inşa sürecindeki düz damları, üst kat döşemeleri, kirişler ve dikmeler, iç mekânda bulunan merdivenler gibi yapı elemanları ile birlikte kapılar, pencereler, lokmalıklar, kapaklar gibi mimari elemanlarda kullanılan ahşap malzeme civardaki bitki örtüsünden temin edilmektedir (Şekil 4,106). Görgü mahallesi geleneksel kırsal yerleşiminde geçmiş yıllarda üretimin yoğunlukla üzüm bağcılığına dayalı olması, yerel halkın evlerini terketmesinin üzerinden 20 yılı aşkın bir süre geçmesi ve doğal su kaynaklarının tükenme derecesine gelmesi, yapılarda kullanılan ahşap malzeme tespitinde sözlü tarih çalışması yapma ihtiyacı doğurmuştur. Bu kapsamda köyün eski kullanıcıları ile yapılan sözlü tarih çalışmalarında yapılarda kullanılan malzemenin civarda bulunan ardıç ağaçlarından elde edildiği belirtilmiştir.

Şekil 4.106 : Taşıyıcı sistemin ahşap bileşenlerinden biri olan kirişler
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

İklim: Görgü mahallesi sınırlarında meteoroloji istasyonu bulunmamaktadır. Yakın çevrede bulunan istasyonlar incelendiğinde yaklaşık 18 km mesafe uzaklıkta bulunan Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğündeki istasyon tespit edilmiş ve birincil veri kaynağı olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.6 : Kayısı Araştırma Enstitüsü Meteoroloji Gözlem İstasyonuna ait 9 yıllık sıcaklık değerleri (Malatya Meteoroloji İl Müdürlüğü, 2021).

Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)												
Yıl/Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2013								27,6	26,3	26,0	20,5	8,6
2014	12,3	18,2	20,9	27,0	33,3	35,4	39,7	39,0	36,5	26,3	16,0	14,0
2015	12,1	13,1	19,6	26,0	31,3	34,0	39,9	40,0	35,5	27,1	18,6	14,4
2016	9,4	19,9	20,3	27,2	30,3	38,1	39,3	38,4	33,6	29,6	21,0	10,9
2017	9,2	16,1	20,0	26,5	31,1	37,5	40,1	40,6	36,7	25,2	17,6	12,0
2018	13,3	14,8	23,5	27,7	30,5	37,0	39,4	38,1	34,5	29,0	21,0	13,3
2019	12,2	13,0	17,9	23,8	34,3	37,1	38,4	41,0	32,4	30,2	18,7	13,8
2020	9,1	14,4	20,7	24,5	33,5	33,4	38,6	36,9	38,6	28,4	24,0	11,6
2021	11,4	16,5										
Aylık Minimum Sıcaklık (°C)												
Yıl/Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2013								25,8	22,3	0,0	0,0	-12,4
2014	-6,3	-10,6	-4,8	-1,5	6,8	9,6	14,7	14,4	6,7	1,6	-2,5	-2,5
2015	-13,5	-5,4	-4,0	-1,7	5,8	9,3	12,4	12,5	11,0	5,0	-2,7	-7,4
2016	-15,6	-5,9	-3,4	0,0	4,2	8,3	12,1	14,9	3,7	-0,4	-5,7	-16,3
2017	-12,8	-10,7	-3,1	0,1	6,0	9,6	13,4	15,6	9,7	3,0	-4,6	-3,6
2018	-4,0	-3,6	-2,2	2,5	7,1	11,0	14,3	14,0	10,7	0,4	-2,7	-8,2
2019	-11,5	-3,4	-3,8	0,8	5,4	12,5	10,3	14,0	5,9	5,2	-2,5	-4,0
2020	-8,0	-13,2	-1,2	0,9	4,9	9,1	14,7	10,7	12,3	5,5	-2,8	-4,7
2021	-13,3	-9,2										
9 Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)												
2013-2021	-0,45	4	8,59	13,12	18,87	22,95	26,21	26,46	22,24	15,11	8,33	2,46

Meteoroloji istasyonu 2013- 2021 yıllarına ait sıcaklık verilerine yönelik 9 yıllık ortalama sıcaklık hesaplamaları yapıldığında aylık ortalama en düşük sıcaklık değerlerinin aralık- ocak- şubat aylarında ölçüldüğü ve ortalama en düşük değerin -0,4 °C ile ocak ayında gerçekleştiği görülmektedir. En yüksek sıcaklık değerlerinin ise haziran- temmuz- ağustos aylarında ölçüldüğü bölgede en yüksek ortalama değerin 26,46 °C ile ağustos ayında gerçekleştiği görülmektedir (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7 : Kayısı Araştırma Enstitüsü Meteoroloji Gözlem İstasyonuna ait 9 yıllık yağış değerleri (Malatya Meteoroloji İl Müdürlüğü, 2021).

Aylık Toplam Yağış (mm=kg÷m²) OMGI												
Yıl/Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
2013								0,0	0,0	0,6	1,1	1,2
2014	0,9	5,1	42,3	256,5	729,6	209,9	0,0	1,0	35,3	91,0	60,2	28,7
2015	73,1	54,7	114,9	49,7	29,2	2,5	0,0	5,8	0,0	129,3	40,9	15,5
2016	74,4	52,2	12,4	32,2	32,7	41,6	38,1	16,7	27,7	7,0	14,8	60,6
2017	19,2	0,0	66,4	75,8	50,6	7,5	0,0	0,4	0,0	5,3	14,3	5,2
2018	20,0	21,0	15,0	3,0	44,8	21,1	6,5	0,0	3,8	24,0	15,1	48,9
2019	18,9	28,2	21,3	45,8	2,2	12,1	0,0	3,8	0,4	13,1	1,1	37,6
2020	21,6	24,7	46,0	21,6	26,6	2,0	0,0	0,0	0,4	0,5	32,0	15,0
2021	35,5	4,2	0,0									
9 Yıllık Ortalama Yağış (mm=kg÷m²) OMGI												
2013-2021	32,9	23,7	39,7	69,2	139,3	42,3	6,3	3,46	8,4	33,8	22,4	26,58

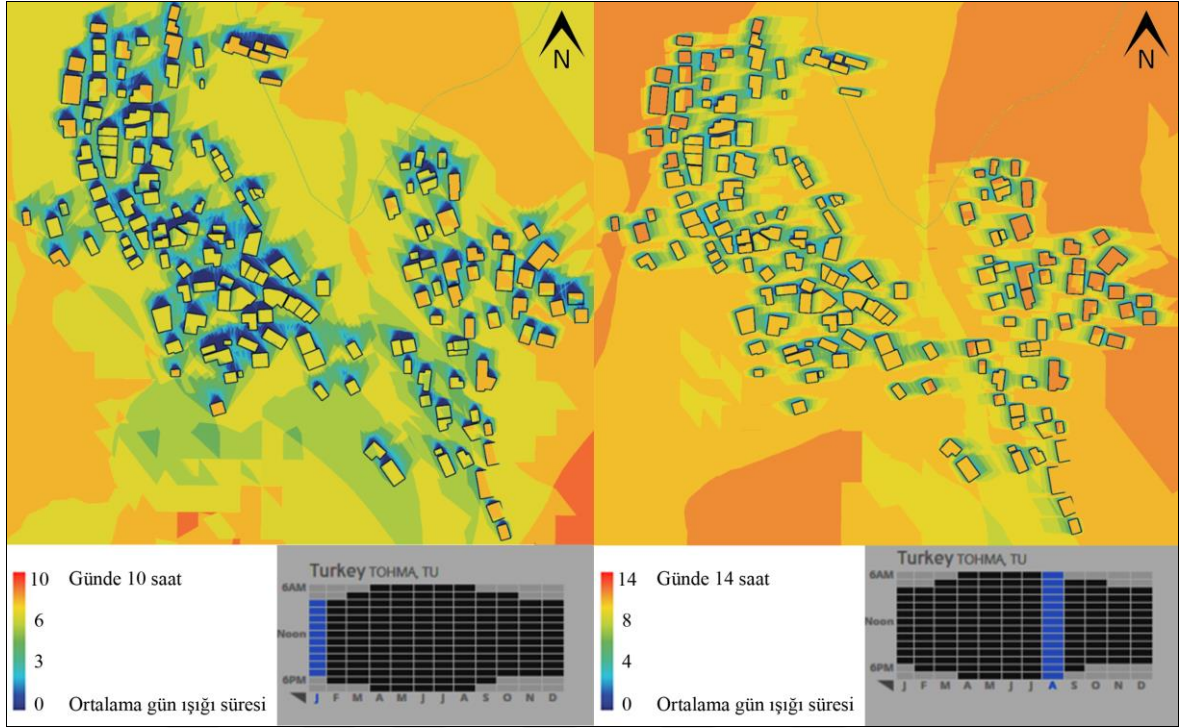
Çizelgede yer alan ortalama yağış verileri incelendiğinde ortalama 139,3 mm ile mayıs ayında en çok, 3,46 mm ile ağustos ayında en az yağışın alındığı görülmektedir. Bölgenin iklimsel özelliklerine yönelik ön bilgi niteliği taşıyan bu verilerle birlikte, terkedilmiş ve çevresinde düşük düzeyde yapılaşma bulunan Görgü mahallesi eski yerleşimi ile ölçümün yapıldığı Kayısı Araştırma Enstitüsü Müdürlüğünün çevresindeki yoğun yapılaşma alanı

kıyaslandığında araştırma alanına yönelik yeterli veri kaynağı oluşturmamaktadır. Mevcut durumda Görgü mahallesi eski yerleşimi için bölgenin doğal ve kültürel katmanlarına yönelik incelemeler ve mikroklimatik etkiler önem arz etmektedir. Bu kapsamda karasal iklim özelliklerinin bulunduğu bölgede bulunan yerleşim üzerinden iklim özelliklerini okumak amaçlanmıştır.

Kırsal yerleşimin oluşturulan üç boyutlu modeli üzerine Kayısı Araştırma Enstitüsü meteoroloji istasyonu verilerinden elde edilen ortalama en yüksek ve en düşük sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylarda yapıların gün ışığı alma süreleri işlenmiştir (Şekil 4.107). En düşük ortalama değerin görüldüğü Ocak ayına ait haritada günlük 0-10 saat arası gün ışığı alan cepheler bulunmaktadır. Ayrık nizama sahip yapı sayısının baskın olduğu terk edilmiş yerleşimde kuzeydoğu ve güneybatı yönlerine karşılıklı cephelenen yapılar vadinin korunaklı formu ve kademelenmeye imkan tanıyan eğimi sayesinde iklimsel etkilerden optimum düzeyde faydalanmaktadır. Yapıların nizamı, bakısı ve konumlandıkları hareketli arazi yüzeyi alınan gün ışığından eşit düzeyde faydalanılmasında önemli etkenlerden bazılarıdır.

Yerleşimin olduğu bölgede en yüksek ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Ağustos ayına ait haritada ise ortalama 0-14 saat aralığına sahip değerler, yapılara ulaşan gün ışığı süresinin arttığını göstermektedir. Yapıların güney yöne cephe veren duvarlarının ortalama 8 - 11 saat, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0 – 6 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Genellikle ayrık nizamda konumlanan yapılar arasındaki bahçeler veya yolların ortalama 6-10 saat kadar gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Bitişik nizama sahip yapıların az olduğu yerleşimde mevcut durumdaki konumlanmanın gün ışığı alma süresinde nispeten daha az etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Vadinin kuzeydoğu yöne cephe veren yamacına konumlandırılmış yapılar ise genellikle birbirine yakın şekilde konumlandırılmıştır. Arazi eğimi üzerinde kademelendirilmiş şekilde bulunan yapıların güney yöne cephe veren duvarları bakıları itibarıyla uzun süre gün ışığı alması gerekirken konumlandıkları arazi formu nedeniyle daha az süre gün ışığına maruz kalmaktadır.

Şekil 4.107 : Görgü eski yerleşiminde yer alan yapıların ortalama en düşük sıcaklık değerine sahip ocak ayında gün ışığı alma süreleri.

Karasal iklim özelliklerine sahip Doğu Anadolu Bölgesinin sınırlarında bulunan Görgü mahallesi eski yerleşimi bölgenin doğal katmanlarından olan iklime ait izleri bünyesinde barındırmaktadır. Kültürel katmanların bir parçası olan bu yerleşimi meydana getiren özül birimlerde izlerin görüldüğü ilk nokta zemin kat kullanım durumu ve kullanılan mimari elemanların boyutlarıdır (Şekil 4.108). Yerleşimde bulunan, iki kata sahip bu yapılarda zemin katlar yüksek oranda besi hayvanlarının barınması amacıyla işlevlendirilmiştir. Ancak ev sahiplerinin bu mekânları işlevlendirilmesinin tek amacı hayvanların barınma ihtiyacı değildir. İç mekânların ısı kontrolüne yönelik mekânîk çözümlerin olmadığı veya zor erişilebilir olduğu geçmiş dönemlerde Görgü mahallesi kırsal konutlarının iç mekânlarındaki ısı kontrolünü sağlamak için zemin kat kotlarındaki mekânlar hayvanların barınması için işlevlendirilmektedir. İşlevlendirilen bu mekânlarda ihtiyaç duyulan havalandırma ve ışık ihtiyacı küçük boyutlu pencereler ile giderilmiştir. Bu pencerelerin boyutlarının küçük olmasının nedenlerinden biri kış aylarında yoğun kullanılan iç mekânlardaki ısı kaybını azaltmaktır.

Şekil 4.108 : Besi hayvanları için ayrılan mekân girişi (sol tarafta), mekâna ait pencereler (sağ tarafta).

Yerleşimde iklim özelliklerinden izler barındıran bir diğer husus ta üst katlardaki günlük odalarda pencere önlerine yerleştirilen ahşap kapaklardır. Özellikle soğuk ve kurak geçen kış aylarında zamanın büyük çoğunluğu günlük odalarda geçmektedir. Bu sebeple bahse konu mekânlarda uygun sıcaklık koşulları sağlandıktan sonra ısı kaybını önlemekte önem arz etmektedir. Bu noktada pencere önelerine yerleştirilen ahşap kapaklar iç mekânın ısı kaybının azaltılması noktasında tercih edilmiştir. Ahşap kapaklar bu kullanımı ile beraber sıcak ve kurak geçen yaz aylarında ise güneşin yaz aylarında rahatsız edici düzeydeki olabilen ışınlarını engellemek amaçlı da kullanılmaktadır. (Şekil 4.109).

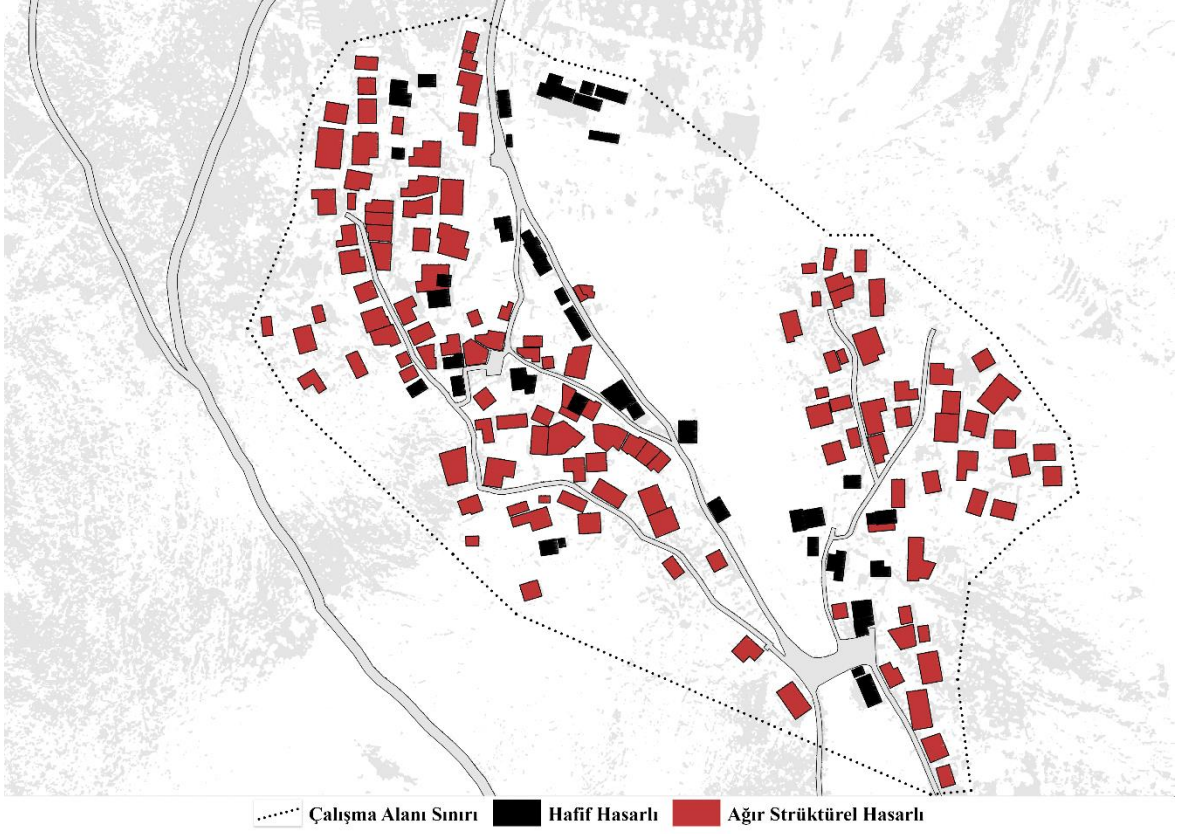
Şekil 4.109 : Cephe duvarları ve cumbalar üzerinde bulunan ahşap kapaklar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Araştırma alanlarında biri olan Görgü mahallesi eski yerleşiminde yer alan geleneksel yapıların nizamı vadi diplerinde bitişik şekilde iken üst kotlara doğru ayırık bir tavır sergilemektedir. Söz konusu yapılaşma nizamları, yapıların terkedilmiş olması ve çoğu yapının harabe haline gelmesi sonucu yıkılan yapı sayısına yönelik inceleme gerektirmekle birlikte konumlanma- gün ışığı alma ilişkisini düşündürmektedir. Vadinin iki yamacında bulunan yapılar gurubu doğu ve batı yönlerine cephe vermektedir. Gerçekleştirilen saha çalışmalarında dikkat çeken bir hususta batı yöne cephe veren bazı yapıların ön bahçeleri ve önlerinde bulunan ağaçlardır. Sıcak ve kurak geçen yaz günlerine sahip Karasal iklim özelliklerine sahip bölgede yapı önünde bulunan yaprak dökken ağaçların sıcak yaz günlerinde yapıya gölge oluşturması ve kış aylarında yapraklarını dökerek güneş ışınlarının yapıya ulaşmasına engel olmaması iklimsel etkilere yönelik bir çözüm olduğunu düşündürmektedir (Şekil 4.110).

Şekil 4.110 : Batı yöne cephe veren Görgü geleneksel konutu ve ön cephe hizasında konumlandırılan ağaç (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Ulaşım: Görgü mahallesi eski yerleşimine Kayseri- Malatya karayolu üzerinden ulaşılmaktadır. Yerleşim ilçe merkezine yaklaşık 19 km mesafede iken Malatya il merkezine yaklaşık 26 km mesafededir. Özgün toprak ve yer yer taş döşenmiş yollar genel manada kuzeybatı- güneydoğu doğrultusundadır (Şekil 4.111). Genel manada bitişik ayırık nizam şeklinde konumlandırılmış yapılar ve bahçeleri toplu yerleşim özelliği göstermekle birlikte çıkmaz sokak oluşumuna imkan tanımamıştır. Arazi formu nedeniyle üst kottaki yapılara erişimi sağlayan yolların eğimi fazladır. Yapılardaki kademeli konumlanma yataydaki hareket kadar düşeydeki hareketlere de imkan vermektedir.

Şekil 4.111 : Görgü eski yerleşiminde yer alan yapıların strüktürel durumu.

Kültürel Yapı: Görgü mahallesi eski yerleşimi mevcut durumda terkedilmiş durumda olması sebebiyle geçmiş dönemde yerleşimi kullanan yerel kullanıcıların günlük hayatı ve kültürel yapısına ait izler yapılar üzerinden okunmaya çalışılmış ve sözlü tarih çalışmalarından faydalanılmıştır. Gerçekleştirilen sözlü tarih ve saha çalışmalarında tek katlı yapıların genellikle konut olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. İki katlı yapıların bazılarında ise zemin katlar besi hayvanlarının barınması için tasarlanan mekânlara sahipken üst katlarda günlük odalar bulunmaktadır (Şekil 4.112).

Elde edilen bir diğer veri de ticaret amacı gütmeyen hayvancılık faaliyetleri için oluşturulan bu mekânlarda kullanılan pencerelerin küçük boyutlarda tasarlanmasının geçmişte bölgede bulunan ve besi hayvanları için tehdit oluşturan yabani hayvanların bu mekânlara girmesini önlemek amacı gütmesidir. Sözlü tarih çalışmalarında zemin kat kotlarındaki küçük boyutlu pencerelerin mahremiyet ile bir ilişkiye sahip olup olmamasına ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sözlü tarih çalışmalarında hiçbir zaman ticari faaliyet konusu olmayıp yerel halkın kendi ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede tutulduğu belirtilen hayvancılığın saha

alışmalarında birçok yapıda mekânlara yansımalarının tespiti hayvancılığın günlük yaşamın önemli bir parçası olduğuna dair güvenilirlik derecesi yüksek veriler sunmaktadır.

şekil 4.112 : Yapıya girişten sonra karşılaşılan ortak alan üzerinden ulaşılan bahçe ve ahır (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimde yer alan birçok geleneksel konutun önünde hayvanlar için tasarlanan su taşları, yemlikler ve hayvanların eğerlerini bağlamak için sabitlenen demir halkalar hayvancılık faaliyetlerinin barınma ihtiyacını karşılayan yapılar dış çevrede de ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir (şekil 4.113).

şekil 4.113 : Besi hayvanları için bazı konutlara bitişik konumlandırılan su taşları (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yapılar üzerinden yapılan okumalar da tespit edilen diğ er bir husus WC mahalleridir. Kırsal alanlardaki yerleşimlerde genellikle yapılar ile doğrudan bağlantısı olmayan veya zemin katlarda organizasyona dahil edilen WC mahalleri Görgü mahallesi eski yerleşiminde günlük odaların bulunduğ  üst kat kotlarında da tasarıma dahil edilmiştir. Banyo mahalleri gibi yapının sokağ a yüz vermeyen cephelerinde d ş n len bu mahallerin yerleşimde çeşitli örnekleri bulunmaktadır (Şekil 4.114).

Şekil 4.114 : Yapıların  st kat kotlarında fonksiyona dahil edilen WC mahalleri
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimde yer alan özül birimler mevcut durumda ağır derecede strüktürel hasara uğramış veya harabe durumuna gelmiştir. Ancak vadi diplerine yakın noktalarda yoğ n müdahale görmemiş veya hafif hasarlı durumda az sayıda konut bulunmaktadır. Atıl durumdaki bu yapılar üzerinden yapılacak restitüsyon çalışmaları yerleşimde yer alan diğ er yapıların geçmişteki durumlarına yönelik altlık oluşturması bakımından da önem arz etmektedir (Şekil 4.115).

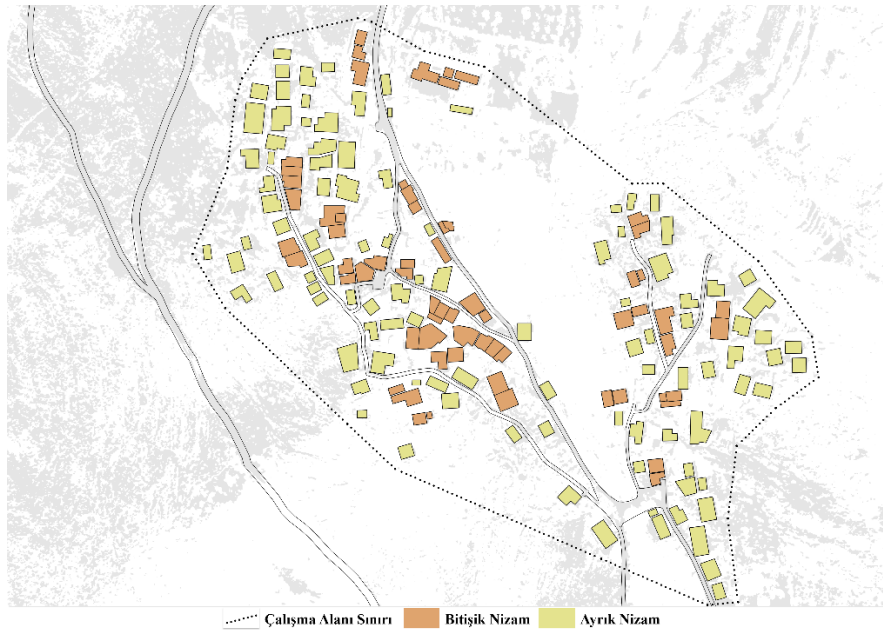
Şekil 4.115 : Strüktürel açıdan ciddi hasar görmemiş geleneksel Görgü konutları
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Az sayıda kalan özgün geleneksel konutlar üzerinden yapılan gözlemsel incelemelerde kullanılan yapı elemanları ve mimari elemanların formları, üzerindeki işlemler ve süslemecilik işlevle birlikte estetik kaygıya da dikkat edildiğini göstermektedir. Sokağa cephe veren dış sofa ve cumbaların yatay taşıyıcısı olan ahşap çıkmaların formları, ahşap lokmalıklar, kerpiç cephe duvarlarına sahip üst katların kemerli pencere yuvaları ve kapılar üzerindeki işlemeli çiviler bunlara örnek olarak verilebilir (Şekil 4.116).

Şekil 4.116 : Yapılara erişim sağlayan kapılar üzerinde bulunan işlemeli çiviler
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Mimari Kimlik: Geçmiş dönemlerde “*Cafana*” ve sözlü tarih çalışmalarında aktarılan bilgilere göre “*Karye- i Cefahane*” adıyla anılan Görgü mahallesi eski yerleşimi topoğrafya, iklim, bitki örtüsü vb. doğal katmanlarla kurulan güçlü ilişkileri ile bölgenin kültürel katmanlarının önemli bir parçası olmuştur. Vadinin iki yamacında ve eteğinde ağırlıklı olarak ikiz ve üçüz nizamlarla konumlandırılmış yapılar ve bahçeleri topoğrafyaya uyum sağlaması sonucunda organik bir doku oluşmasına imkan tanımıştır (Şekil 4.117).

Şekil 4.117 : Görgü eski yerleşimi yapı nizamları.

Taş, ahşap ve kerpiç malzemeler birarada kullanılarak oluşturulan taşıyıcı sistemlerde tamamlayıcı malzemeler yine aynı malzemelerdir. Ağır strüktürel hasarların görülmediği yapılarda ise üst kat kotlarında bağdadi duvarlar kullanılmıştır. Tüm yapılarda taşıyıcı sistem ve mimari elemanlarda ahşap malzeme bulunmakla birlikte tek katlı yapılar sadece taş veya belli kottan sonra kerpiç malzeme ile tamamlanarak inşa edilmiştir. İki veya üç katlı yapılarda ise genellikle alt katta taş, üst katlarda kerpiç malzeme kullanılmıştır. Tasarım süreci boyunca konumlanma, mekân organizasyonu, yapı ve mimari elemanlar, malzeme kullanımı gibi yapıyı ve yerleşimi oluşturan somut ve soyut tüm altlıklar belli bir amaç doğrultusunda biçimlenmenin parçası olmuştur.

Tek, iki veya üç katlı yapılarda da bahsedilen malzeme kullanımı yapının alt kotlara ve zemine daha az yük aktarma amacı taşımaktadır. Yerleşimde yer alan yapılar incelendiğinde baskın malzemenin taş olduğu görülmektedir. Temel, taşıyıcı cephe duvarları, merdiven ve zemin kat döşemelerinde kullanılmaktadır. Özellikle iki katlı yapılarda ise taş malzeme ile birlikte kerpiç malzeme de baskın konumdadır. Tüm yapılarda olmamakla birlikte ikinci katların cephe duvarlarının çoğunda kerpiç malzeme kullanılmıştır. Ahşap malzeme ise yapının dikme, döşeme kirişleri, döşemeleri, merdivenleri, çıkmalar, mimari elemanlarında görülmekle birlikte hafif hasarlı olduğu tespit edilen az sayıdaki yapının bağdadi duvarlarında kullanılmıştır. Sözlü tarih çalışmalarına göre geçmiş dönemlerde civarda çok sayıda olan ardıç ağaçları ahşap malzemelerin temini konusunda kaynak olarak kullanılmıştır. Yeşil dokunun yapıların bahçelerine kadar uzandığı tespit edilen yerleşimin özellikle batı yönüne cephe veren vadi yamacında farklı türdeki ağaçların pek çok yapının yan veya ön bahçelerinde olduğu görülmektedir. Bitki örtüsü ve yapıların birbiri ile bu ilişkileri günümüz konutların tasarımında da örnek olacağı düşünülmektedir (Şekil 4.118).

Şekil 4.118 : Yapılar ve bahçelerinde bulunan ağaçlar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Tek, iki ve üç katlı yapılara sahip Görgü mahallesi eski yerleşimi ağırlıklı olarak iç sofalı plan tipi özelliklerine sahiptir ancak dış sofalı plan tipi özelliklerine sahip yapılarda bulunmaktadır (Şekil 4.119). Yapı- sokak ve yapı- bahçe- sokak ilişkisine dair önemli örnekler barındıran hacimlerde ışıklık, giyotin pencere, ahşap lokmalık, ahşap kapaklar gibi geçmişin kültürel birikimi ile tasarlanan mimari elemanlar bulunmaktadır. Özgünlüğünü koruyan az sayıdaki yapılarda görülen mimari veya yapı elemanları, süslemeler, motifler işlevin yanında estetik kaygının da olduğunu göstermektedir.

Şekil 4.119 : İç sofa plan tipi özelliği gösteren harabe durumundaki Görgü geleneksel konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Konumlanma, mekân organizasyonu, mimari elemanlar, malzeme kullanımı vb. tasarım kriterleri ile doğal ve kültürel katmanlardan beslenen Görgü mahallesi eski yerleşimi bu sayede kültürel katmanların da bir parçası olmaktadır. Bir yapı iç mekânı oluşturduğu kadar dış mekânı da oluşturur söyleminin önemli bir örneği olan yerleşim çok sayıdaki yapısına rağmen doğaya uyum gösterme kaygısı ile baskınlaşmak yerine yerin bir parçası olmuştur. Araştırma kapsamında incelenen diğer mahallelerden farklı olarak Görgü mahallesi eski yerleşiminde yalnızlaşma kavramının yanlış müdahaleler kadar hatta daha fazla olumsuz etki bıraktığı net olarak görülmektedir (Şekil 4.120).

Şekil 4.120 : Yerleşimdeki yapılar yüksek oranda ağır strüktürel hasarlar içermektedir (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

4.13 Kapıkaya Mahallesi Yerleşim Süreci (Battalgazi, Malatya)

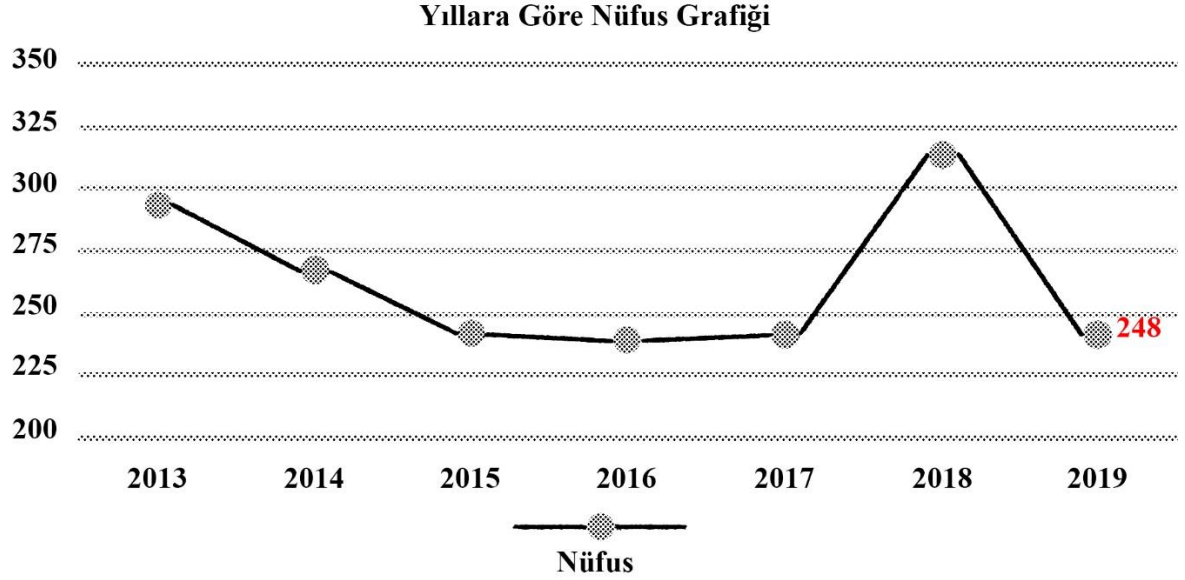
Çalışma kapsamında araştırma alanlarından biri olan Kapıkaya mahallesi Battalgazi ilçesi sınırlarında bulunan ve bünyesinde geleneksel kırsal yerleşime sahip küçük bir mahalledir. Genel hatlarıyla ait olduğu Battalgazi ilçesinin geleneksel peyzaj katmanları ile benzerliklere sahip olan mahalleye yönelik detaylar verilmeden önce ilçeye yönelik açıklamalar yapılmıştır.

Kapıkaya mahallesini sınırlarında barındıran Battalgazi ilçesi Doğu Anadolu Bölgesi Yukarı Fırat kısmında Malatya iline ait 13 ilçeden birisidir. İlçenin kuzeyinde Karakaya Barajı, doğusunda Kale ilçesi, güneyinde Pütürge ilçesi ve Adıyaman İli, batısında Yeşilyurt ilçesi bulunmaktadır. Bölgedeki yerleşimlerin tarihi MÖ. 8000 yıllarına kadar uzatılabilmektedir. Malatya şehrinin ismi ilk olarak Hitit devri kaynaklarında “Maldiya” olarak görülür. İlk olarak Arslantepe’de ortaya çıkmış olan şehir Romalıların eline geçtikten sonra yer değiştirerek bugünkü Battalgazi’nin bulunduğu alana taşınmıştır. Yüzlerce yıl pek çok uygarlığın himayesine girmiş olan şehir, son olarak 1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Arslan ve Hayli, 2007). İlçe sınırlarında bulunan Aslantepe höyüğü Malatya şehrinin kuruluş yeri olarak kabul edilmekle birlikte devam eden süreçte şimdiki adıyla bilinen Eski Malatya merkez konumuna gelmiştir.

Eski Malatya’ nın merkez olduğu dönemlerde yaz aylarında bağ evlerinin bulunduğu yer olan “Aspuzu” günümüzde il merkezidir. Malatya ili tarihini sınırlarında barındıran Battalgazi ilçesi geçmişten günümüze yerleşim merkezleri ile doğrudan ilişkili olmasından dolayı geçmişten izler barındıran geleneksel yapılarına yönelik yık- yap anlayışından en çok etkilenen ilçe konumundadır. Araştırma kapsamındaki diğer mahallelerin sınırlarında bulunan geleneksel yerleşimlerde görülen terkedilmişlik ve yalnızlaşma Battalgazi ilçesinde yanlış müdahaleler ve yıkımlara dönüşmektedir.

Literatür araştırmalarında eski adına rastlanmayan ancak gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında geçmişte “*Memkan*” olarak anıldığı belirtilen Kapıkaya mahallesinin 1840 yılında 4 hane ve 8 nüfusa sahip olduğu ayrıca 1842 yılındaki nüfus kayıt defterinde “*Karye-i Mezbure Malikane*” adına sahip olduğu aktarılmaktadır. Kapıkaya mahallesi Malatya-Elazığ D-300 karayolu üzerinde bulunmaktadır. Kuzeyinde Şişman mahallesi bulunan Kapıkaya mahallesinin doğusunda Merdivenler, güneyinde Bulutlu, batısında Çolaklı ve Sevildağ mahalleleri bulunmaktadır.

Araştırma kapsamındaki Kapıkaya geleneksel yerleşimi ise deniz seviyesinden ortalama 810 metre yüksekliğe sahip bir alanda kurulmuştur. Sınırlarında bulunduğu Battalgazi ilçesinin iklim özelliklerine sahip yerleşim taş ve kerpiç yapılara sahiptir. Mahallenin son 7 yıllık TÜİK verilerinin işlendiği nüfus grafiği incelendiğinde genel hatlarıyla düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir (Şekil 4.121).

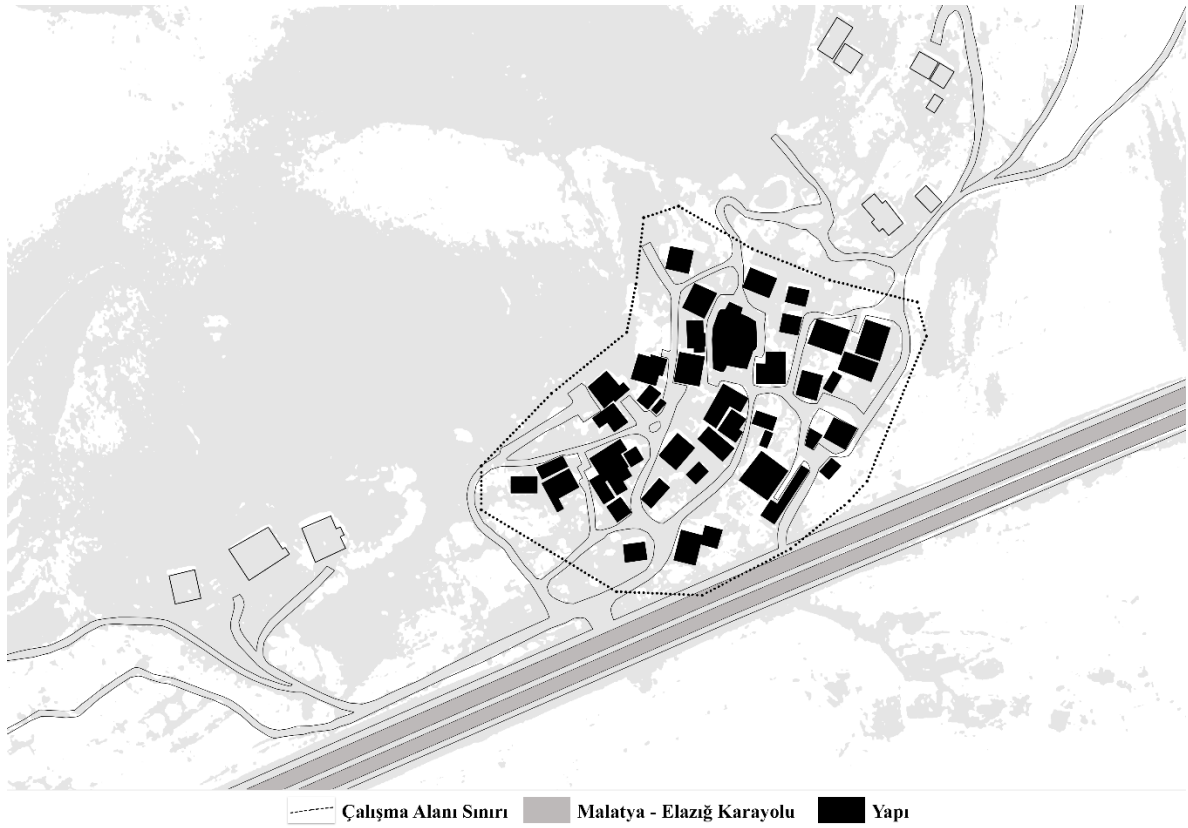

Şekil 4.121 : 2013- 2019 yılları arası Kapıkaya mahallesi nüfus grafiği (TÜİK, 2020).

Çalışma kapsamında peyzajın genel katmanlarına yönelik yapılan incelemelerde, geçmişe nazaran zayıflayan kırsal yaşam biçimleri incelenmiştir. Bu kapsamda araştırma alanlarının sonuncusu olan Kapıkaya mahallesi geleneksel yerleşimindeki kırsal yaşam izleri de incelenen diğer yerler gibi yalnızlaşan bir karaktere bürünmektedir. Geleneksel yerleşimler geçmiş dönemlerdeki yaşam kültürünün en önemli fiziksel yansımalarından biridir. Bu yansımaların korunması aynı zamanda geçmiş tarihlerdeki yaşama yönelik değerleri de korumak anlamına gelmektedir. Bir mekânı terketmek kadar ona yanlış müdahalede de bulunmakta geçmişin izlerini silmek demektir. Bünyesindeki hane sayısı ve kapsadığı alana göre küçük sayılabilecek bir yerleşim olan Kapıkaya mahallesi geleneksel yerleşimi de şehirlerarası karayolu üzerinde ve kent çeperinde olması sebebiyle yoğun müdahale görmüş yerlerden birisidir. Mevcut durumda yaşam tarzı, yapım sistemleri, üretim biçimleri gibi değerleri yansıtan bu yerleşimlerin korunması elde edilebilecek verilerin gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem arz etmektedir.

4.14 Kapıkaya Mahallesi Geleneksel Peyzaj Katmanları

Malatya- Elazığ yolu üzerinde bulunan Kapıkaya mahallesi geleneksel yerleşiminde dikkat çeken ilk nokta bünyesinde barındırdığı geleneksel yapılardır. Yoğun düzeyde niteliksiz kütle eki, mimari eleman ve yüzey malzemelerine maruz kalan yapılara sahip kırsal yerleşimde harabe durumunda olan çok sayıda yapı bulunmaktadır. Bitki örtüsü yönünden zayıf yerleşimde arazi yüzeyinde kademeli konumlanan yapılar dışında hareketlilik bulunmamaktadır (Şekil 4.122). Dışa göç hareketleri ve yoğun düzeyde yanlış müdahalelere rağmen az sayıdaki özgün yapılar ve yakın çevresi üzerinden okumalar yapılmış, katmanlar arası ilişkiler ve yansımalar irdelenmiştir.

Şekil 4.122 : Kapıkaya geleneksel yerleşimi doluluk boşluk analizi.

Doğal Peyzaj Katmanları

Topoğrafya: Hareketli arazi formuna sahip yerlerde biçimlenen geleneksel yerleşimlerde referans alınan doğal katmanlar arasında baskın rol üstlenen topoğrafyaya uyum yaşam konforu açısından önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında Battalgazi ilçesi sınırlarında bulunan Kapıkaya mahallesi geleneksel yerleşimi ve yakın çevresi de hareketli bir arazi yüzeyine sahiptir. Çeşme Tepesinin eteklerinde kurulmuş yerleşimin kuzeydoğu yönünde

Harabe ve Ziyarat, güneyinde Kureş, kuzeybatı yönünde Sersi Tepesi bulunmaktadır. Kültürel katmanlardan biri olan geleneksel yerleşimin hareketli olan arazi yüzeyi ile ilişkisi incelendiğinde tespit edilen ilk nokta yerleşimi meydana getiren özül birimlerin eğimi kullanmasıdır. Doğal eğim farklı fonksiyonlara göre tasarlanan iç mekânların farklı kotlardan ve cephelerden erişimine imkan tanımaktadır. Şekil 4.123’ te hayvancılıkla uğraşan yapı sahiplerince hayvanların barınması veya depolama amaçlı oluşturulan mekânlara alt kottan erişim sağlanmakta, günlük yaşamın geçtiği mekânlara ise farklı cephe ve kottan erişim sağlanmaktadır.

Şekil 4.123 : Depo ve/veya besi hayvanları için oluşturulan mekânlar alt katlarda tasarlanırken bu mekânlardaki ısı kontrolü için tasarlanan pencereler üst kat kotlarına göre daha küçük boyutlardadır (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Hareketli arazi yüzeyine sahip geleneksel yerleşimlerde önemli bir hususta eğimi kullanan yapıların birbirinin gün ışığını kesmemesidir. Arazi yüzeyinin ritmine uyum sağlayan yapılar, doğal katmana uygun konumlandırılarak eşit bir şekilde gün ışığını almakta ve birbirlerinin manzarasını engellememektedir. Çeşme Tepesi eteklerinde bulunan Kapıkaya geleneksel yerleşiminde net bir şekilde görülen bu ama. doğal katmanlardan eşit derecede faydalanma amacının örneklerinden biridir. Yerleşim kent çeperinde olması sebebiyle insan faktörlü müdahalelere yoğun şekilde maruz kalmıştır ancak terk edilmiş vaziyetteki geleneksel yapılarda müdahalelerin kısıtlı kalması, geçmiş dönemlere ait yapı kültürünün günümüze ulaşmasına da imkan tanımıştır (Şekil 4.124).

Şekil 4.124 : Araziye kademeli konumlandırılan geleneksel Kapıkaya konutları
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Jeolojik Yapı | Toprak Yapısı: Kapıkaya mahallesinde yer alan geleneksel yerleşimde yer alan özül birimler incelendiğinde kullanılan yapısal malzemeler taş, ahşap ve kerpiçtir. Genel manada temel ve su basmanı seviyesine kadar kullanılan taş malzeme çeperlerde yapı üst kotuna kadar kerpiç malzeme ile tamamlanmaktadır. Taşıyıcı sistem ve mimari elemanlarda hammadde olarak kullanılan ahşap malzeme ise tüm yapılarda bulunmaktadır. Yapı ölçeğinde kullanılan malzemeler incelendiğinde baskın malzemenin kerpiç olduğu görülmektedir (Şekil 4.125).

Yerleşim ve çevresinde yapılan gözlemsel incelemede sınırlı taş malzeme temini ve su kaynağı yetersizliği sonucundaki zayıf bitki örtüsü dolaylı olarak taş ve ahşap malzeme kullanımını güçleştirmektedir. Bu nedenle mevcut durumda yakın çevreden temin edilen toprak malzemenin bileşeni olduğu kerpiç yapılarda yoğun olarak kullanılmıştır.

Şekil 4.125 : Ana yapılm malzemesi kerpiç olan geleneksel Kapıkaya konutları
(Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Kapıkaya mahallesinde yer alan geleneksel yerleşime yönelik gerçekleştirilen saha çalışmalarında yerleşimi meydana getiren özül birimlerin yoğun düzeyde yanlış müdahalelere uğradığı görülmektedir. Yörenin geçmişine yönelik izler barındıran özgün yapılara yönelik gerçekleştirilen, yörenin kültürel birimi ve fiziksel çevreye uygun olmayan yapay malzemelerin kullanılması aslında geçmişin izlerini de yok etmektedir. Yerleşime yönelik doğru koruma kararları söz konusu yapıların korunması ve gelecek nesillere aktarılması hususunda önem arz etmektedir.

Bitki Örtüsü: Geleneksel yerleşim ve çevresindeki bitki örtüsü üretim biçimlerinden geleneksel yapılara, çevreye sunulan manzaradan sosyal yaşama kadar etki alanı genişleyen doğal katmanlardan birisidir. Ülkemizde bulunan geleneksel kırsal yerleşimler ve yakın çevresinin yöredeki bitki örtüsü ile ilişkisi incelendiğinde her koşulda doğrudan bir ilişki kurduğu görülmektedir. Kapıkaya mahallesinde yer alan geleneksel yerleşimde de bu durum farksızdır. Mahalle muhtarı ile gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında su kaynaklarının günümüze göre daha fazla olduğu geçmiş dönemlerde buğday ve turfanda kabak faaliyetlerinin yoğun olduğu, zamanla azalan su kaynaklarının etkisiyle mevcut durumda tarımsal faaliyetlerin bittiği aktarılmıştır. Günümüzde sadece belli bir düzeyde kayırsızlıkla uğraşılan yerleşimin güneydoğu yönünde bulunan Kapıkaya barajından sağlanan su mevcut durumdaki tek su kaynağıdır (Şekil 4.126).

Şekil 4.126 : Yerleşimin konumlandığı tepeye ait güneydoğu yönlü manzaradan algılanan bitki örtüsü (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yerleşimde geçmişteki bitki örtüsünden izler barındıran geleneksel yapılarda bulunmaktadır. Yerleşimde yer alan geleneksel yapılarda kullanılan ahşap malzemeye yönelik gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre yapılarda kullanılan ahşap malzeme geçmişte civarda bulunan akarsu çeperindeki kavak ağaçlarından temin edilmiştir. İmece usulü inşa edildiği aktarılan yapılarda taşıyıcı sistemde kullanılan kavakların sayısı günümüzde çok azalmıştır.

İklim: Malatya havzası sınırları içinde bulunan Battalgazi ilçesinin iklimi bölgenin genel karakteri ile benzerlikler göstermektedir. Kapıkaya mahallesinin doğal katmanlarından biri olan iklimsel özellikler kapsamındaki yansımalar incelenirken sınırlarında bulunduğu Battalgazi ilçesinde yer alan Meyvecilik Araştırma (TAGEM) gözlem istasyonuna ait veriler birincil veri kaynağı olarak kabul edilmiştir (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8 : Battalgazi Meyvecilik Araştırma (TAGEM) Gözlem İstasyonuna ait 10 yıllık sıcaklık değerleri (Malatya Meteoroloji İl Müdürlüğü, 2021).

Aylık Maksimum Sıcaklık (°C)												
Yıl/Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2012										20,0	21,1	13,0
2013	12,5	16,9	22,8	29,9	31,6	37,9	37,9	37,5	35,5	29,5	22,0	12,1
2014	13,7	20,8	23,5	29,3	35,4	37,4	40,9	41,4	37,9	28,0	17,9	17,1
2015	13,2	15,7	20,9	27,5	34,2	35,7	41,3	40,3	37,1	28,8	19,6	14,8
2016	10,6	22,0	22,6	29,6	32,0	40,2	40,9	40,0	35,9	30,0	23,7	10,5
2017	10,9	18,4	22,8	28,0	33,0	39,0	42,4	42,4	38,4	26,9	18,6	13,2
2018	12,8	16,6	25,7	30,1	33,4	39,8	42,4	40,0	36,4	30,4	21,8	15,7
2019	15,6	15,2	20,0	25,1	36,4	39,4	40,4	43,2	34,6	32,0	19,8	13,1
2020	10,5	17,2	22,8	26,8	34,8	35,9	40,2	38,7	39,3	29,8	25,0	13,4
2021	13,5	19,6	17,4									

Aylık Minimum Sıcaklık (°C)												
Yıl/Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2012										17,9	-1,8	-5,6
2013	-14,3	-6,1	-7,8	-0,6	6,4	8,0	12,9	10,3	4,6	-2,6	-3,1	-11,9
2014	-10,3	-12,1	-2,7	-4,7	4,3	7,4	14,6	12,7	4,5	0,9	-4,1	-4,2
2015	-10,9	-8,0	-7,5	-4,0	3,4	7,7	11,1	11,1	8,6	3,5	-5,9	-8,4
2016	-16,5	-8,3	-5,9	-2,9	3,1	7,8	12,5	10,4	2,8	-2,6	-9,9	-18,3
2017	-13,4	-13,3	-3,9	-1,6	5,6	9,1	12,0	13,4	7,7	1,2	-4,9	-6,2
2018	-6,0	-6,0	-3,1	-1,0	6,7	10,4	12,1	13,1	7,9	-0,1	-3,5	-7,6
2019	-10,4	-6,1	-5,1	0,7	4,2	10,4	11,0	13,9	3,5	3,6	-5,6	-4,2
2020	-9,4	-14,7	-3,9	-1,1	3,7	8,6	14,9	10,0	10,5	2,3	-3,7	-7,1
2021	-13,0	-11,2	-7,1									

10 Yıllık Ortalama Sıcaklık (°C)												
2012-2021	0,5	3,38	8,39	13,15	19,26	23,41	26,71	26,13	21,53	15,48	8,14	2,74

Battalgazi Meyvecilik Araştırma (TAGEM) gözlem istasyonu tarafından arşivlenen 2012-2021 yılları arası ortalama sıcaklık çizelgesinde bölgenin yaz aylarında en sıcak, kış aylarında ise en düşük ortalama sıcaklık değerlerine ulaştığı görülmektedir (Çizelge 4.9). Meteoroloji istasyonu 2012- 2021 yıllarına ait sıcaklık verilerine yönelik 10 yıllık ortalama sıcaklık hesaplamaları yapıldığında aylık ortalama en düşük sıcaklık değerlerinin aralık- ocak- şubat aylarında ölçüldüğü ve ortalama en düşük değerin 0,5 °C ile ocak ayında gerçekleştiği görülmektedir. En yüksek sıcaklık değerlerinin ise haziran- temmuz- ağustos aylarında ölçüldüğü bölgede en yüksek ortalama değerin 26,13 °C ile ağustos ayında gerçekleştiği görülmektedir.

Çizelge 4.9 : Battalgazi Meyvecilik Araştırma (TAGEM) Gözlem İstasyonuna ait 10 yıllık yağış değerleri (Malatya Meteoroloji İl Müdürlüğü, 2021).

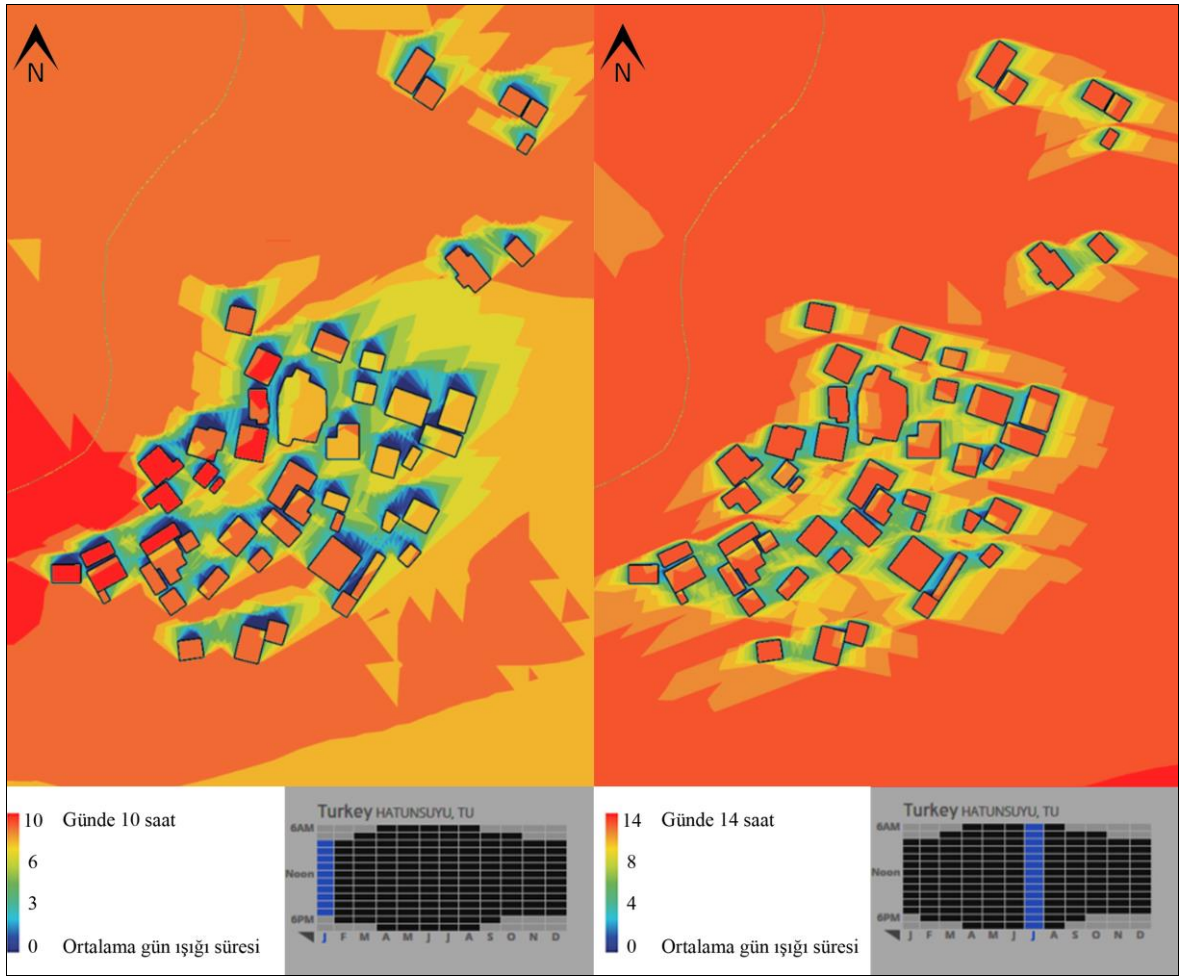
Aylık Toplam Yağış (mm=kg·m ⁻²) OMGI												
Yıl/Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2012										0,0	62,5	48,1
2013	28,6	33,1	15,2	25,1	28,3	0,4	0,0	0,0	13,3	7,8	19,1	1,2
2014	19,2	14,1	29,4	21,2	21,5	5,0	0,0	0,4	35,6	77,0	47,5	35,8
2015	54,7	51,8	124,5	30,4	8,5	4,8	0,3	0,8	0,8	53,9	13,6	10,5
2016	56,9	62,2	7,4	13,9	46,5	6,0	14,4	0,1	8,6	0,9	10,1	35,6
2017	9,9	1,5	45,9	33,4	32,6	1,2	0,0	0,8	0,0	10,6	20,7	9,1
2018	54,6	46,7	28,5	5,2	70,8	33,0	0,3	2,1	2,9	35,6	22,9	88,0
2019	20,4	44,6	41,4	69,7	5,9	12,3	4,7	6,0	1,8	28,2	3,3	55,1
2020	39,6	39,9	90,7	27,4	29,7	9,8	0,0	0,0	3,0	0,2	54,5	35,3
2021	48,2	3,2	9,8									
10 Yıllık Ortalama Yağış (mm=kg·m ⁻²) OMGI												
2012-2021	36,9	33	43,6	28,2	26,7	9	2,46	1,32	8,25	23,8	28,24	35,4

Çizelgede yer alan ortalama yağış verileri incelendiğinde ortalama 43,6 mm ile mart ayında en çok, 1,32 mm ile ağustos ayında en az yağışın alındığı görülmektedir. Bahar aylarındaki yağış değerlerinin yüksekliğine ek olarak kış aylarındaki yağış değerlerinin de aynı değerlere yakınlığı bölgede kurulan barajlarla olan ilişkiyi sorgulamaktadır.

Battalgazi ilçesi sınırlarında bulunan kırsal yerleşimin üç boyutlu modeli üzerine TAGEM meteoroloji istasyonu verilerinden elde edilen ortalama en yüksek ve ortalama en düşük sıcaklık değerlerinin görüldüğü aylarda yapıların gün ışığı alma süreleri ile işlenmiştir (Şekil 4.127). Mevcut durumda yakın çevresinde bulunan Kapıkaya Barajı etkisi ve tez kapsamındaki diğer çalışma alanlarından daha düşük bir rakıma sahip olması ortalama sıcaklık değerlerinin daha yüksek olmasının nedenlerinden biridir. Çeşme tepesinin eteklerinde güneydoğu yönüne cephe veren yapılar sahip olduğu bakı sayesinde uzun süre gün ışığı alabilmektedir. En düşük ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Ocak ayına ait haritada günlük 0-10 saat arası gün ışığı almakla birlikte yapıların güney ve güneybatı yöne cephe veren duvarlarının ortalama 6-10 saat, güneydoğu yöne cephe veren duvarlarının ortalama 6-8 saat gün ışığı aldığı görülmektedir. Gün ışığı alma süresindeki bu fark yapıların konumlandığı arazi ile yakın çevredeki hareketli topoğrafyanın varlığı ile oluşmaktadır. Kuzey yöne cephe veren duvarların günde ortalama 0–5 saat arasında gün ışığına maruz kaldığı görülmektedir. Arazi eğimi sayesinde bakı yamacına kademelendirilen yapılar farklı kotlarda birbirine yakın sürelerde gün ışığı alınmasını sağlamaktadır.

En yüksek ortalama sıcaklık değerinin görüldüğü Temmuz ayına ait haritada ortalama 0-14 saat arası olarak güncellenen değerler alınan gün ışığı süresinin arttığını ayrıca yapıların güney ve güneydoğu yöne cephe veren duvarlarının ortalama 8-12 saat arasında, kuzey yöne cephe veren duvarlarının ise ortalama 0–8 saat arasında gün ışığına maruz kaldığı göstermektedir.

Elde edilen veriler ile birlikte yerleşimde düşük yapı yoğunluğu ve ayrık nizama sahip yapıların baskın olması gün ışığı alma süresinde düşük etkiye sahipken eğimli araziye kademelenme var olan gün ışığının alınma süresinde önemli etkiye sahiptir. Yerleşimde yapılar arasında özellikle kuzey-güney doğrultusunda bulunan boşlukların ortalama 4–8 saat gibi optimum bir süre gün ışığına maruz kalması sıcak ve kurak geçen yaz aylarında serin mekânlar yaratmaktadır. Eğimli arazilerde yapıların kademelendirilmesi, yakın veya bitişik şekilde konumlandırılması tüm yerleşimlerde olduğu gibi Kapıkaya yerleşiminde de dikkat edilen konulardan olmuştur.

Şekil 4.127 : Kapıkaya yerleşiminde yer alan yapıların ortalama en düşük sıcaklık değerine sahip ocak ayında gün ışığı alma süreleri.

Kırsal yaşam üzerinde önemli bir etkisi bulunan iklimin özellikleri yerin dinamiklerini referans alan geleneksel kırsal yerleşim üzerinden de okunabilmektedir. Kapıkaya geleneksel kırsal yerleşiminde yer alan özül birimler için seçilen konumlar ve kotlar çevresel faktörlerden iklime yönelik kararlardan birisidir. Çeşme tepesinin güney ve doğu yönüne cephe veren eteklerine konumlandırılan geleneksel yapıların soğuk geçen kış aylarında

güneş ışığından en üst düzeyde faydalanmasını sağlama kaygısı görülmektedir. Bununla birlikte yapılar farklı kotlarda birbirinin güneş ışığını kesmeyecek şekilde bulunması da gün ışığından eşit derecede faydalanma amacı gütmektedir (Şekil 4.128).

Şekil 4.128 : Güneydoğu yöne cephe verecek şekilde konumlandırılmış yapılar (Google Earth).

Doğal katmanlardan biri olan iklimsel etkilere karşılık getirilen çözümlerden birisi de yapıların iç mekân organizasyonu ve kullanılan mimari elemanlardır. Araştırma kapsamı gereği yapıların iç mekân organizasyonları değinilmemekle birlikte dış ortama cephe veren mimari elemanlar incelenmiştir. Tek ve iki katlı yapılara sahip yerleşimdeki iki katlı yapılarda zemin katlarda besi hayvanlarının barınması veya depolama amacıyla oluşturan mahallerin cephe duvarları sağır cephe duvarı veya mahal üst kotlarında küçük pencerelere sahip duvarlardır. Soğuk geçen kış aylarındaki yapı içi ısı kontrolünü sağlamaya yönelik bu tasarımlar iklimsel özellikler hakkında ipuçları sunmaktadır (Şekil 4.129).

Şekil 4.129 : Zemin katlar ve iç-dış mekân arasındaki ısı-ışık kontrolüne yönelik tasarlanan mimari elemanlar (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Yıkılan ve ağır hasarlı yapıların çok olduğu yerleşimde dikkat çeken ilk husus süslemecilik ve işlemlerin yapıldığı özül birimlerdir (Şekil 4.131). Kapı ve pencere boşluklarındaki motifler, kapı ve pencerelerdeki işlemler, çatı saçakları gibi mimari ve yapı elemanları bunlara örnek verilebilir. Geçmiş dönemlerde estetik kaygının olduğunu gösteren bu yapılar gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarına göre yerli halk tarafından imece usulü ile yapılmakta ancak mimari elemanlar için yerleşim dışından ustalar tutulmaktadır.

Şekil 4.131 : Yapıldığı dönemin estetik kaygısını yansıtan mimari ve yapı elemanları (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Mimari Kimlik: Gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında aktarılan bilgilere göre geçmişte “*Memkan*” ve “*Karye- i Mezbure Malikane*” adlarıyla anılan Kapıkaya mahallesi geleneksel yerleşimi topoğrafya, iklim gibi doğal katmanlarla kurulan ilişkileri somut bir şekilde yansıtmaktadır. Referanslarını ait olduğu peyzajın hamurundan alan geleneksel yerleşimler için her katmanın önemli bir dinamik olduğunun bir örneği olan yerleşim, peyzaj katmanlarında meydana gelen değişimlerden doğrudan etkilenmesi sebebiyle aslında bu katmanlardan biri olduğunu göstermektedir. Mevcut durumda tepenin iki yamacında birbirlerinden ayrı olarak inşa edildiği görülen yapılar arazi yüzeyine uyum sağlayarak bulunduğu peyzajın bir parçası olmuştur. Tasarımda çevresel faktörler ve kültürel yapı gibi peyzajın geleneksel katmanları ile bütünlük gösteren yapılar taş, ahşap ve kerpiç malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Tek ve iki katlı yapılar arasında ağır strüktürel hasara uğrayanların sayısı oldukça fazladır. Genel manada temeli taş ile inşa edilen özül birimlerin duvarları çatı kotlarına kadar kerpiç malzeme kullanılarak oluşturulmuştur. Kerpiç malzemenin hafif ve düzgün forma sahip olması temele az ve dengeli yük iletilmesine olanak taşımıştır. Bu nedenle geleneksel yapılarda kullanılan hatılların sayısı azdır veya hiç kullanılmamıştır (Şekil 4.132).

Şekil 4.132: Taşıyıcı cephe duvarlarında hatıl kullanılmayan geleneksel Kapıkaya konutu (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

Baskın malzeme kerpiç olmakla birlikte taş malzeme ile birlikte ahşap malzeme de kullanılmıştır. Sözlü tarih çalışmalarında imece usulü ile inşa edildiği aktarılan yapılarda taşıyıcı sistemin parçası olan dikme, kiriş, çıkma, hatıl, döşeme ve mimari elemanlarda ahşap malzeme kullanılmıştır. Özgün üst örtüsü toprak ile kaplanan düz damlar yakın çevredeki barajların nem ve yağış oranını etkilemesi ile birlikte çevresel etkilere karşı dayanıksız kalmış ve yerlerini beşik çatılara bırakmıştır. Şekil 4.133’ te diğer yapılardan farklı olarak hafif hasarlı olduğu tespit edilen geleneksel konutun ikinci katındaki cephe duvarları bağdadi duvar olmakla birlikte yapı genelindeki çatı, tavan ve boşluklardaki formlar estetik kaygının ön planda olduğu göstermektedir. Yerleşimde yer alan diğer yapılar tek veya iki katlı olmakla birlikte, tek katlı olanlar ahır ya da konut iken iki katlı olanlar istisnalar olmak üzere zemin katlarda ahır üst katta ise konut olacak şekilde işlevlendirilmiştir.

Şekil 4.133 : Yerleşimde yer alan diğer yapılardan farklı olarak üst katta bağdadi duvar bulunmaktadır (Fotoğraf: Orjinal, 2021).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Doğaya uyum sağlamak yerine ona hakim olma anlayışıyla birlikte gelişen yerleşimler günümüzde halihazırda baskınlığını artırarak devam ettirmektedir. Devam eden bu süreçte ait oldukları coğrafyanın, tarihin, kültürün özelliklerini en somut şekilde yansıtan kırsal alanlar ve bünyesindeki yerleşimler; altyapı ve ekonomik yetersizlikler, yaşam konforu gibi etkenler sonucunda dışa göç hareketlerine maruz kalmaktadır. Azalan nüfus ile yere özgü olan kırsal yaşam tarzı ve bunun bir parçası olan yerleşimler günden güne artan bir ivmeyle kan kaybetmektedir. Bir yandan yerin kimliğini oluşturan geleneksel katmanların bileşeni olan öte yandan diğer katmanlarla kurulmuş olan güçlü ilişkiler sayesinde yeri ve kültürü anlamada önemli bir rehber vazifesi gören kırsal yerleşimlere yönelik yaklaşımlar hassasiyet gerektirmektedir.

Var oldukları peyzajın coğrafyası, iklimi, tarihi, yaşam tarzı, sanatsal değerleri, üretim aktiviteleri, ekonomisi hakkında önemli bilgiler sunan kırsal yerleşimler bütünde yerin kimliği hakkında derin izlere ve güçlü yansımalarla sahip olduğundan dolayı koruma yaklaşımlarında önemli bir veri kaynağı olarak nitelendirilmelidir. Ülkemizin yakın geçmişine kadar baskın durumdaki kırsal yerleşimler özül birimleri olan geleneksel yapıları, yakın çevresindeki doğal özellikleri, bünyesindeki yaşam tarzı, üretim biçimleri ve kültürel yapısı ile insan – doğa arasında kurulan ilişkinin güçlü temsilcileri olmasına rağmen yapılan araştırma ve koruma çalışmalarının çoğu yere sızamaması ve bütüncül yaklaşımların yetersizliği nedeniyle yalnızlaşmalar ve devamında yok olma tehlikesi taşımaktadır.

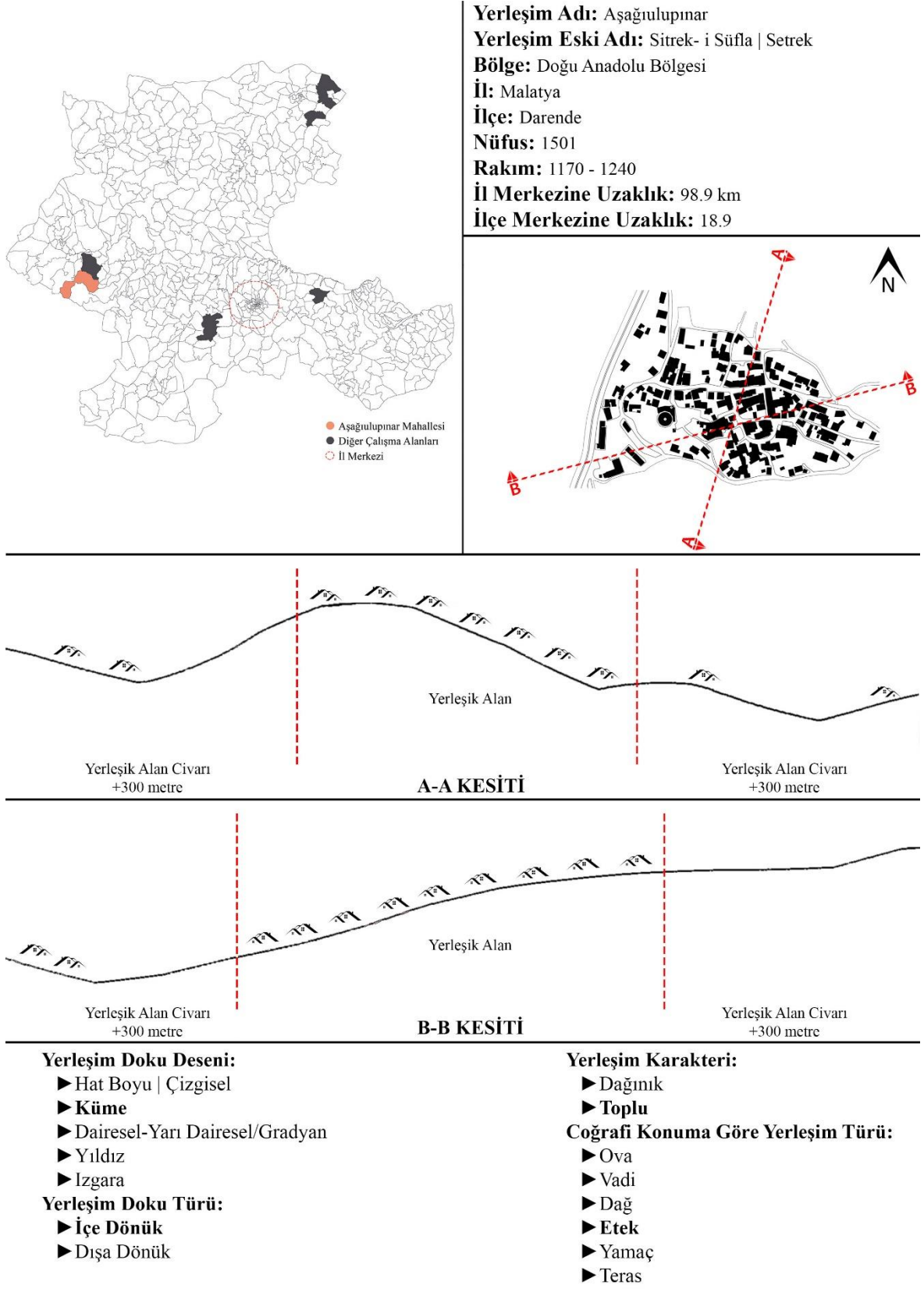
Bu nedenle kırsal alanlardaki geleneksel peyzaj katmanlarının okunması, anlaşılması, özgün değerlerin tespit edilmesi amacıyla koruma kavramına altlık oluşturacak matrisler önerilmiştir. Kırsal alanların geleneksel peyzaj katmanlarını mevcut durumda tespit etmeyi ve kırsal yerleşimler üzerinden okumayı amaçlayan çalışmada Malatya ilinin kırsal dokusunu yansıtmak üzere 4 farklı ilçede yer alan 7 adet kırsal yerleşim üzerinden okunması önerilmiştir. Bu kapsamda belirlenen çalışma alanları ve yakın çevresine ait geleneksel peyzaj katmanlarını oluşturan topoğrafya, toprak yapısı, iklim, bitki örtüsü, doğal su kaynakları gibi doğal katmanlar ile insanın da dahil olmasıyla oluşan, değişen ve dönüşen kültürel katmanlar belirtilmiş, katmanlar arasındaki ilişkiyi en somut şekilde yansıtan kırsal yerleşimler üzerinden okumalar yapılarak hemhal olan tüm katmanlar vurgulanmıştır. Coğrafi konumlarına göre; etek, sırt/yamaç, teras, vadi, ova yerleşimleri olmak üzere

bileşeni oldukları geleneksel peyzaj katmanlarını okumada altlık oluşturmak üzere sahada çekilen fotoğraflar üzerinden vurgulamalar yapılmış, geçmişe yönelik ek veri niteliği taşıması açısından sözlü tarih çalışmaları yapılmış, haritalar ve şemalar üretilmiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür araştırmaları, saha analizleri ve sözlü tarih çalışmaları sonucunda mekânsal azalmaya uğrayan bu yerlerin ortak sorunları bulunmakla birlikte yer aldıkları bölgeye özgün baskın durumda olan farklı sorunlar da bulunmaktadır. Elde edilen verilere göre kırsal alanlarda geleneksel peyzaj katmanları üzerinde olumsuz durumlar oluşturan etkenlerden bazıları tüm çalışma alanlarında etkili olurken bazıları konuma göre baskınlık göstermektedir.

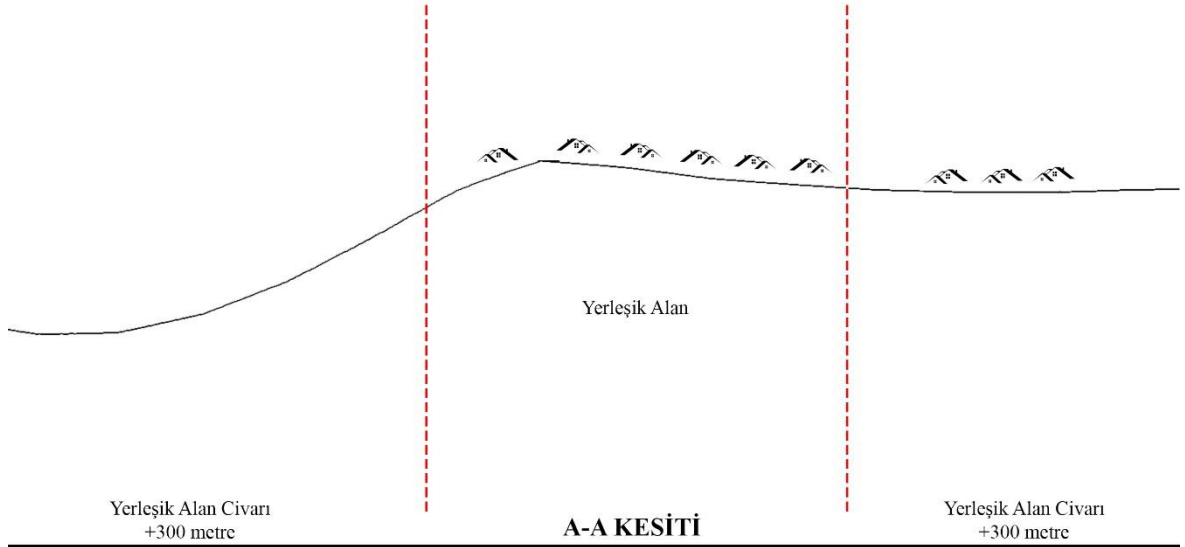
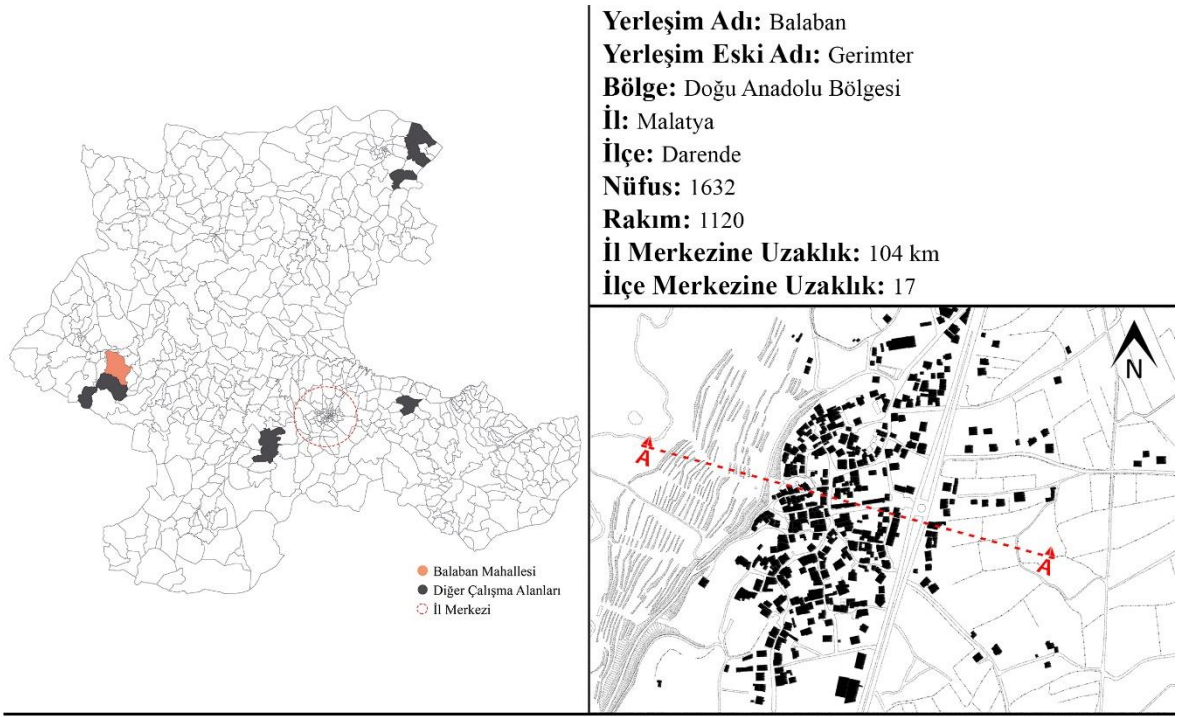
Araştırmanın amacını oluşturan kırsal alanlarda geleneksel peyzaj katmanlarının okunması, tespit etme ve koruma için altlık oluşturmakla birlikte bu alanlara yönelik getirilecek kararların sadece yapılar ve/veya fiziksel biçimlenmelere yönelik olmaması gerekmektedir. Doğal ve kültürel katmanların bütünü yerin ruhunu oluşturduğundan dolayı sadece hacimlere yönelik müdahalelerin yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Söz konusu alanlarda özgün yaşam tarzını destekleyecek kararlar ve uygulamalardan yoksun, sadece fiziksel biçimlenmelere yönelik müdahalelerin etkili sonuçlar doğurmayacağı düşünülmektedir.

Söz konusu yerleri özgün yapan durumların birbiriyle doğrudan ilişkiye sahip katmanların birbirini besleyen bileşenler olduğu dolayısıyla getirecek koruma kararlarının geleneksel peyzajın hemhal olmuş tüm katmanlarına yönelik olması gerekmektedir. Geçmişe tanıklık etmiş bu yerler kültürümüzün çeşitli örneklerini de günümüze taşıdığından doğrudan ilişkili olduğu diğer katmanlardan ayrı düşünülmemelidir. Kapsamı ve girift yapısı nedeniyle uzmanlık gerektiren pek çok disiplinin bir arada çalışmasıyla bütüncül bir bakış açısına sahip olabilecek okumalar, kültürel miras değeri taşıyan bu yerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir.

Bu kapsamda yerleşimlere ait tespit edilen katmanlar verilmeden önce çalışma alanlarında yer alan kırsal yerleşimlere ait temel verileri, ilgili kurumların kararları ile 300 metreye genişletilebilecek yerleşik alan civarı sınırları ve var oldukları coğrafyada peyzajın yerleşim dokusunu gösteren kırsal yerleşim özellikleri föyleri oluşturulmuştur.

Şekil 4.134 : Aşağıulupınar mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.

Yerleşim Doku Deseni:

- Hat Boyu | Çizgisel
- Küme
- Dairesel-Yarı Dairesel/Gradyan
- Yıldız
- İzgara

Yerleşim Doku Türü:

- İç Dönük
- Dış Dönük

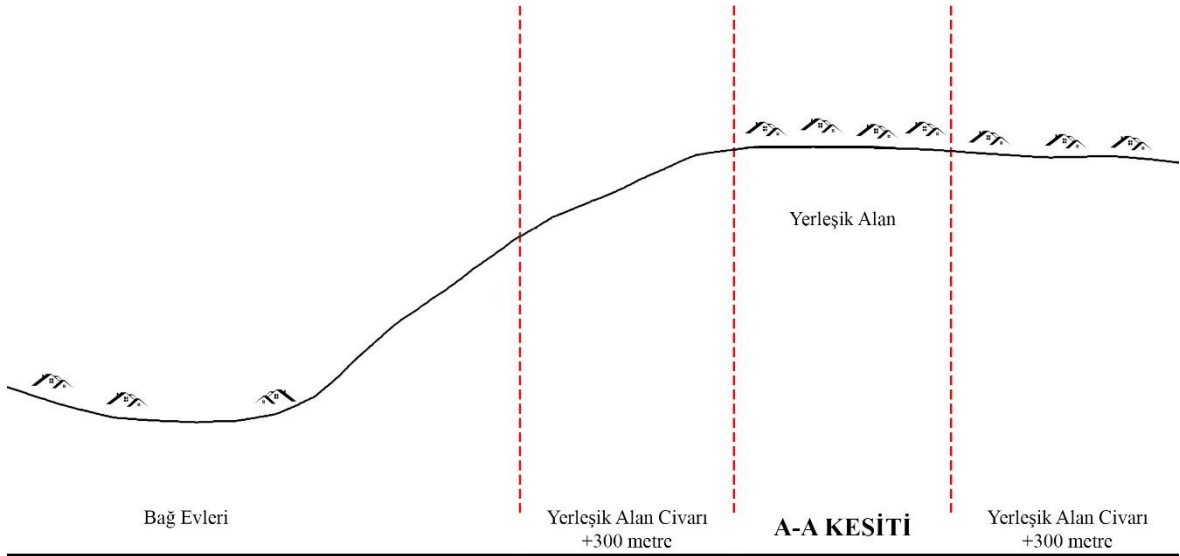
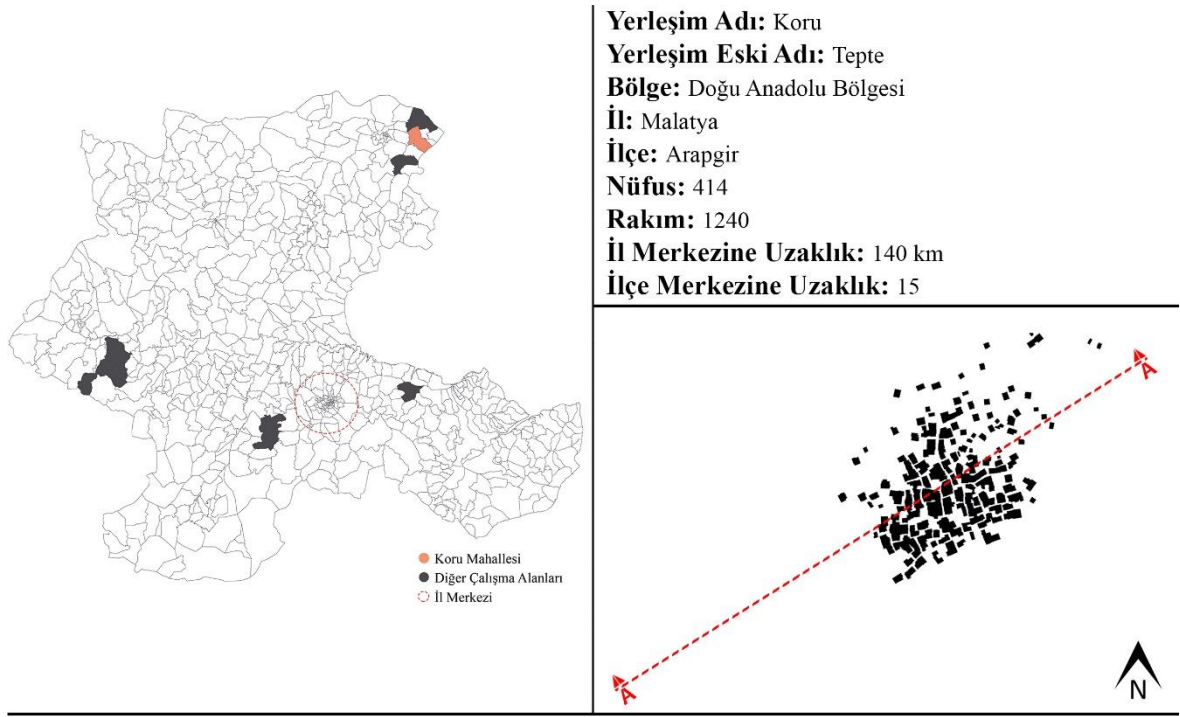
Yerleşim Karakteri:

- Dağınık
- Toplu

Coğrafi Konuma Göre Yerleşim Türü:

- Ova
- Vadi
- Dağ
- Etek
- Yamaç
- Teras

Şekil 4.135 : Balaban mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.

Yerleşim Doku Deseni:

- Hat Boyu | Çizgisel
- Küme
- Dairesel-Yarı Dairesel/Gradyan
- Yıldız
- İzgara

Yerleşim Doku Türü:

- İç Dönük
- Dış Dönük

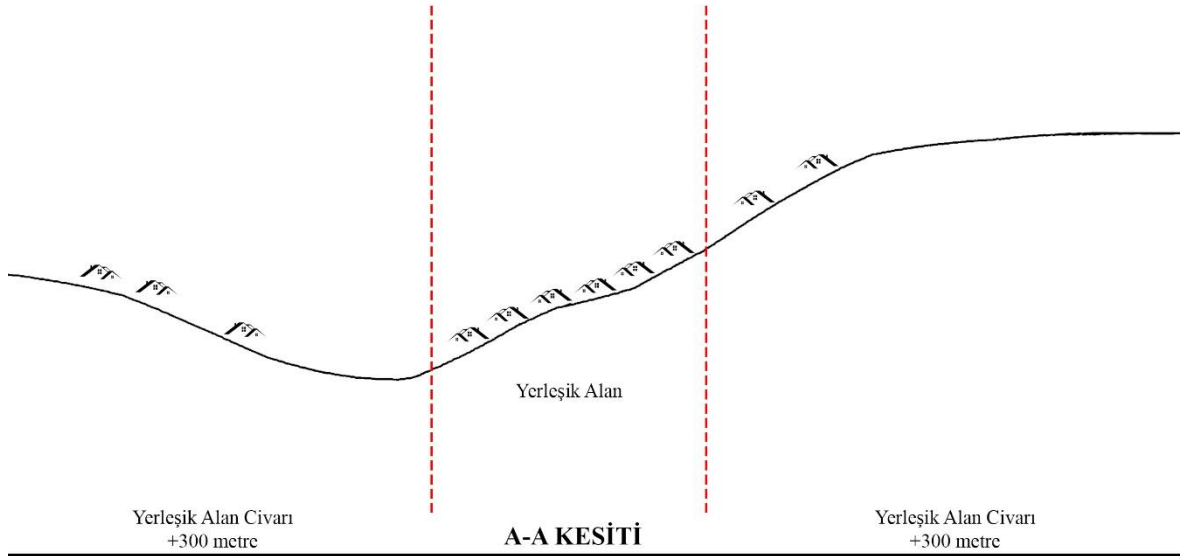
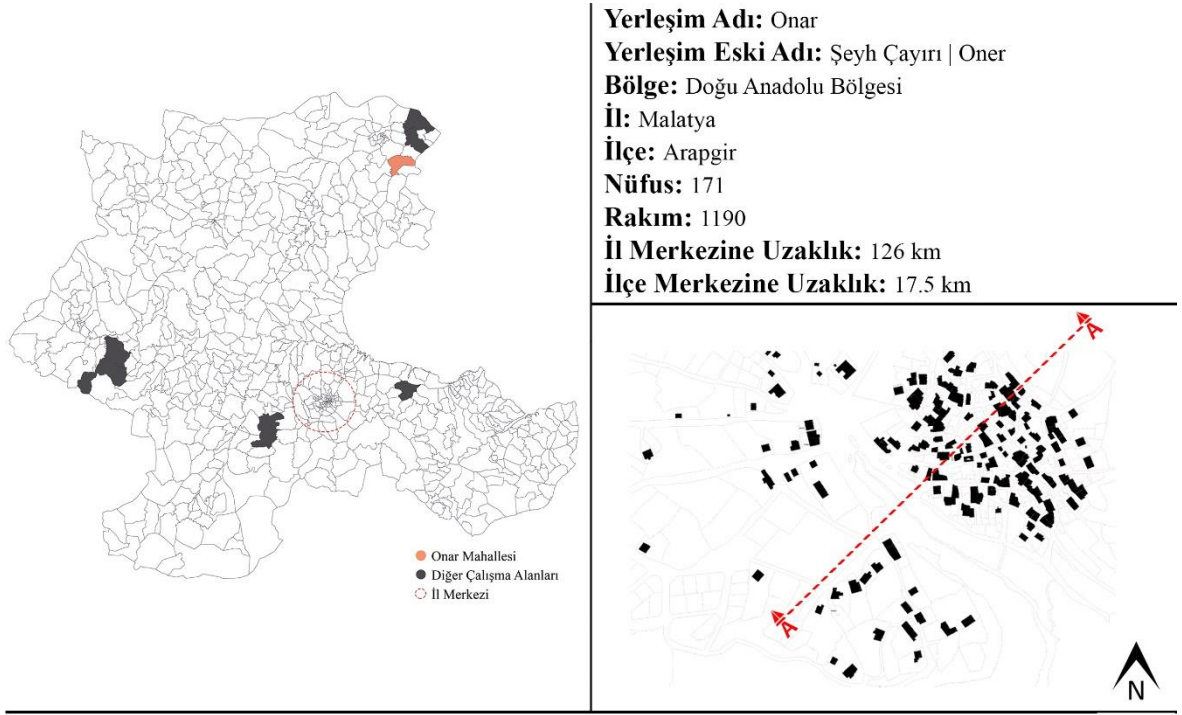
Yerleşim Karakteri:

- Dağınık
- Toplu

Coğrafi Konuma Göre Yerleşim Türü:

- Ova
- Vadi
- Dağ
- Etek
- Yamaç
- Teras

Şekil 4.136 : Koru mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.

Yerleşim Doku Deseni:

- Hat Boyu | Çizgisel
- Küme
- Dairesel-Yarı Dairesel/Gradyan
- Yıldız
- Izgara

Yerleşim Doku Türü:

- İçer Dönük
- Dışa Dönük

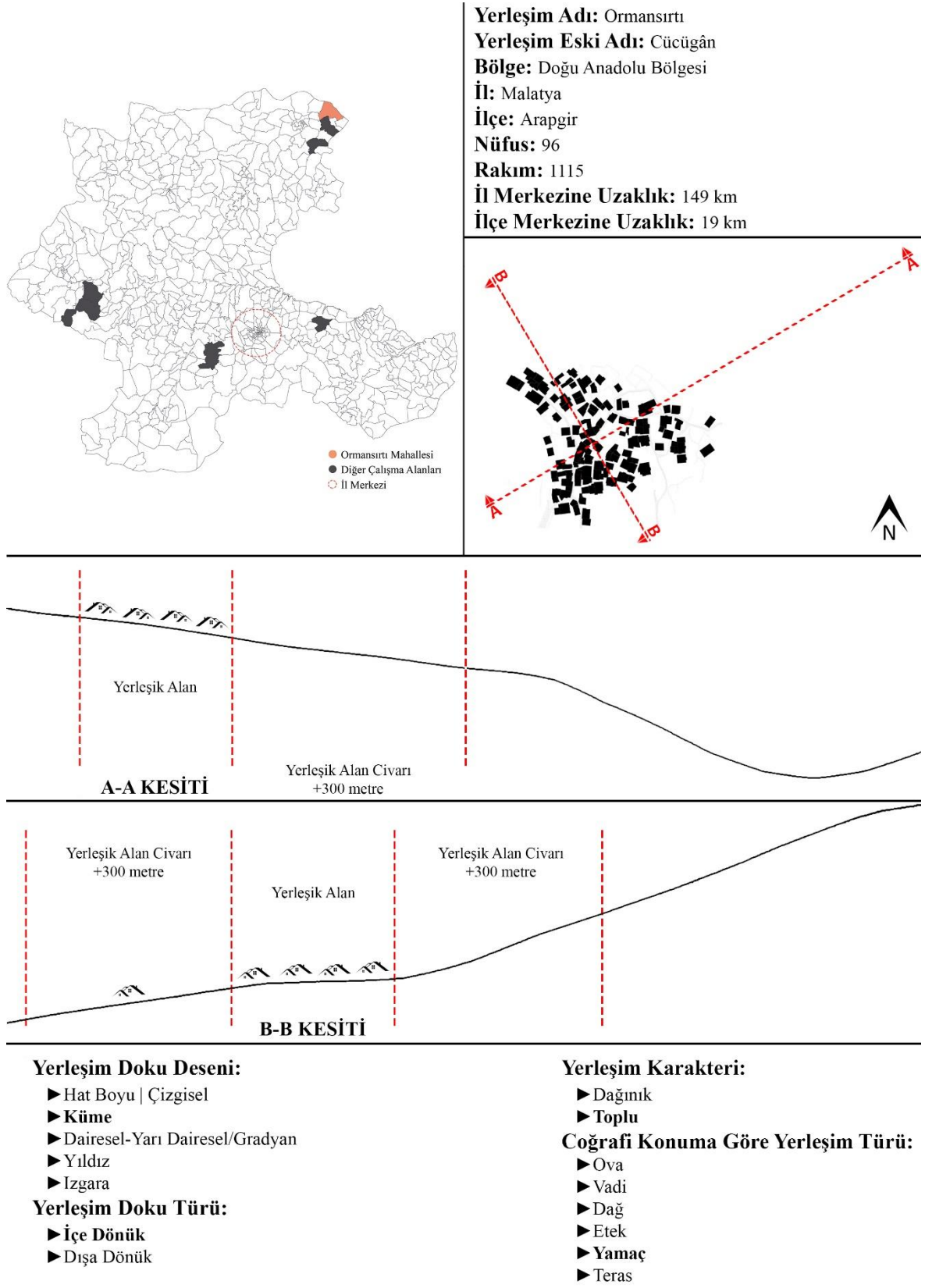
Yerleşim Karakteri:

- Dağınık
- Toplu

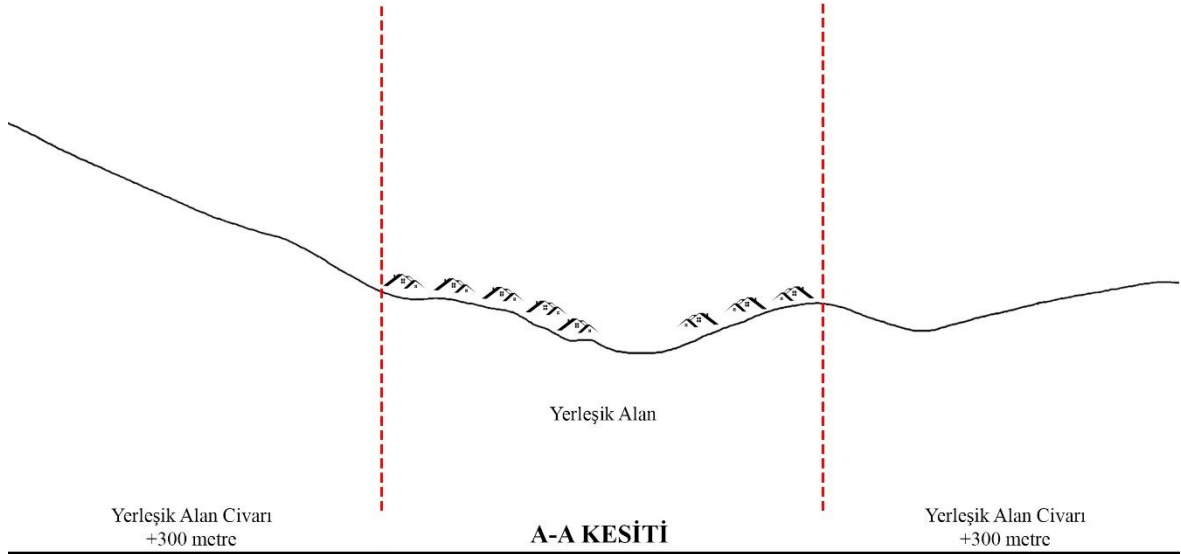
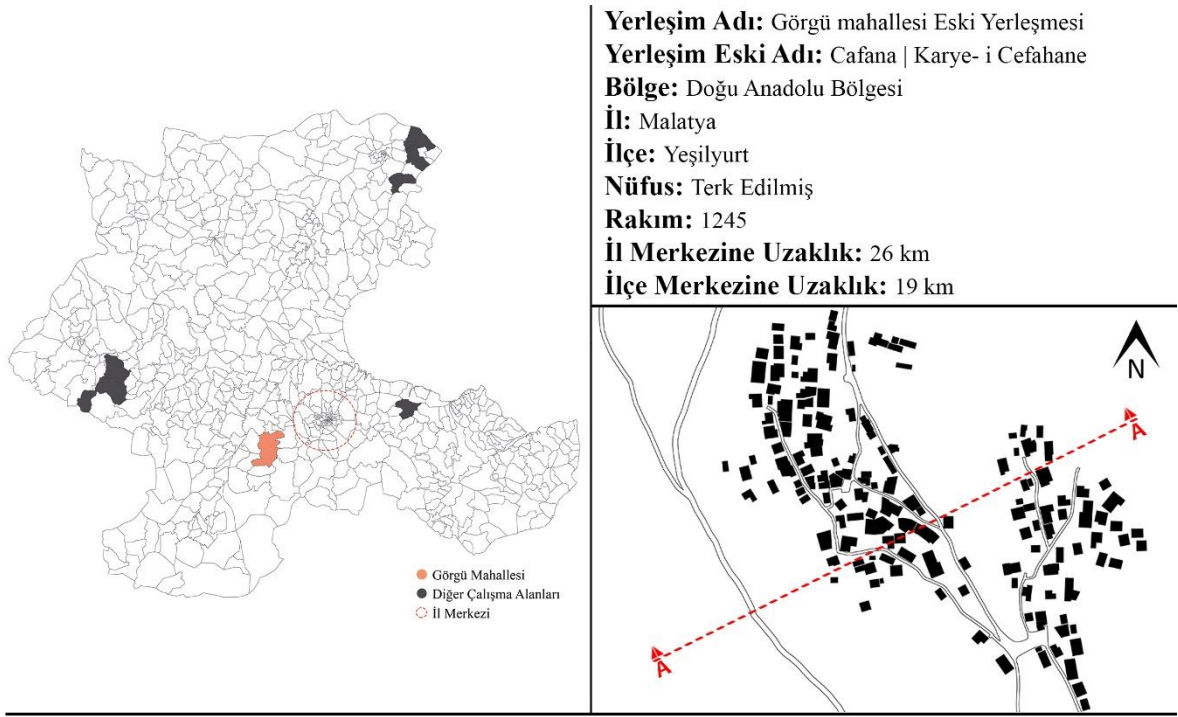
Coğrafi Konuma Göre Yerleşim Türü:

- Ova
- Vadi
- Dağ
- Etek
- Yamaç
- Teras

Şekil 4.137 : Onar mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.

Şekil 4.138 : Ormansırtı mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.

Yerleşim Doku Deseni:

- Hat Boyu | Çizgisel
- Küme
- Dairesel-Yarı Dairesel/Gradyan
- Yıldız
- İzgara

Yerleşim Doku Türü:

- İçer Dönük
- Dışa Dönük

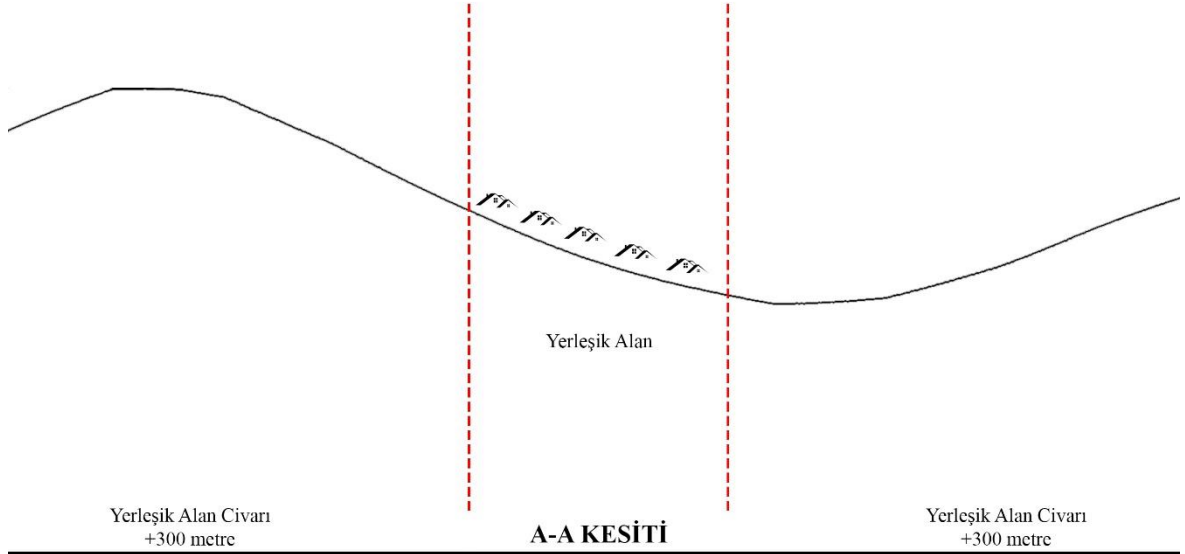
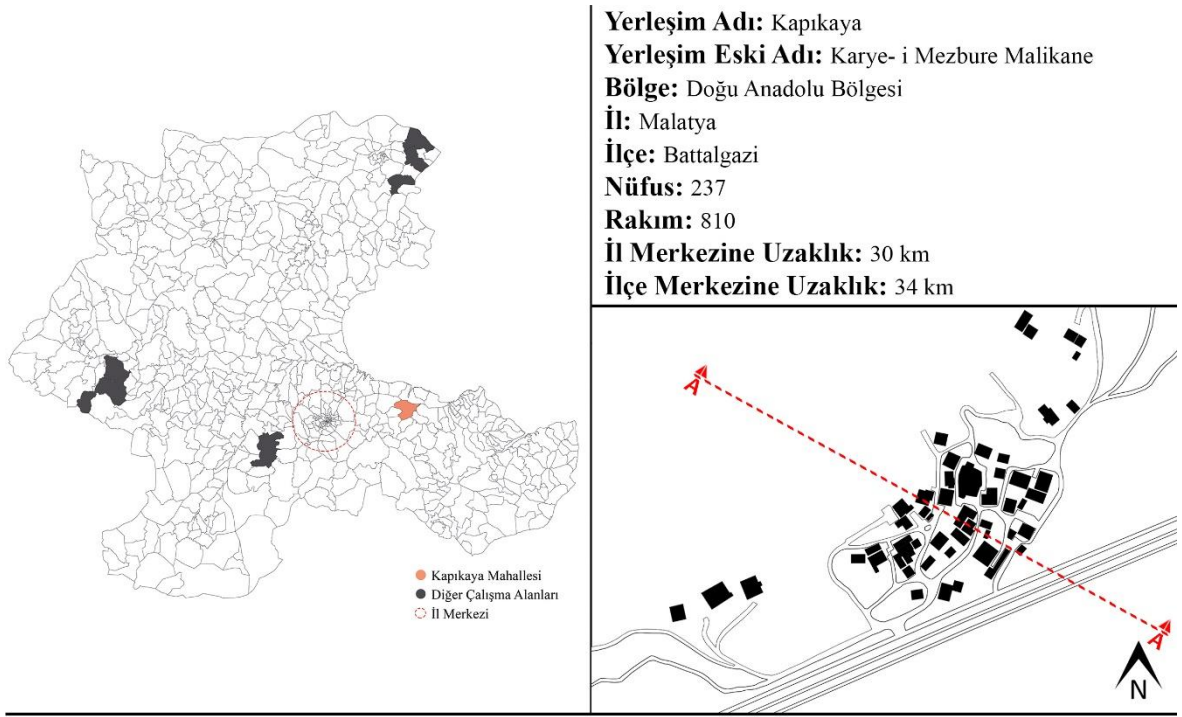
Yerleşim Karakteri:

- Dağınık
- Toplu

Coğrafi Konuma Göre Yerleşim Türü:

- Ova
- Vadi
- Dağ
- Etek
- Yamaç
- Teras

Şekil 4.139 : Görgü mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.

Yerleşim Doku Deseni:

- Hat Boyu | Çizgisel
- Küme
- Dairesel-Yarı Dairesel/Gradyan
- Yıldız
- Izgara

Yerleşim Doku Türü:

- İç Dönük
- Dış Dönük

Yerleşim Karakteri:

- Dağınık
- Toplu

Coğrafi Konuma Göre Yerleşim Türü:

- Ova
- Vadi
- Dağ
- Etek
- Yamaç
- Teras

Şekil 4.140: Kapıkaya mahallesi kırsal yerleşim özellikleri.

5.1 Çalışma Alanlarında Yapılan Okumalara Yönelik Değerlendirme Matrisleri

Araştırma kapsamında belirlenen çalışma alanları ve/veya yakın çevreleri bulundukları coğrafya itibarıyla hareketli arazi yüzeylerine sahiptir. Kırsal yaşam tarzı gibi kültürel katmanlar ve bir noktada kaynağı olan doğal katmanların çeşitlilik gösterdiği bu yerleşimlerde dışa göç kavramı, üretim çeşitliliğinin azalması ve yetersiz kalan altyapı gibi unsurlar bu alanları olumsuz etkilemiş ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle kırsal yerleşimlerin var olduğu çevredeki doğal katmanların ve süreç içinde gelişen kültürel katmanların tespit edilmesi, yorumlanması, korunması ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda seçilen alanlara yönelik doğal katmanlar ve özellikleri tespit edilmiş, kültürel katmanlar ile kurduğu ilişkilerin fiziksel yansımaları vurgulanmıştır.

Kırsal alanlardaki fiziksel çevre, yaşam tarzı, geleneksel yapılar gibi değerleri geleneksel peyzaj katmanları başlığında yorumlamayı hedefleyen çalışmada Malatya ilinin Arapgir, Battalgazi, Darende ve Yeşilyurt ilçelerinde seçilen toplamda 7 adet geleneksel kırsal yerleşim üzerinden doğal ve kültürel katmanlar okunmuştur.

Teras, vadi, sırt/yamaç, etek ve ova gibi çeşitli arazi yüzeyine konumlanan kırsal yerleşimlerin ait olduğu yöredeki iklimsel özellikleri, gelenek ve görenekleri, inanç sistemi, tarihi değerleri, üretim biçimleri, özül birimler olan geleneksel yapıları gibi doğal ve kültürel katmanların tümünü içeren geleneksel peyzaj katmanları irdelenmiştir. Gerçekleştirilen saha ve sözlü tarih çalışmaları, haritalar, uydu fotoğrafları ile seçilen alanlardaki geleneksel peyzaj katmanları ve birbirleri ile olan ilişkileri incelenerek özgün değerlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır, tüm bu veriler ışığında hazırlanan matrisler üzerinden karşılaştırmalar yapılmıştır.

Çalışma alanlarına yönelik hazırlanan matrislerin bir kısmı; eski ad, coğrafi konum, rakım, nüfus, il ve ilçe merkezine uzaklık, ana yol güzergahından uzaklık, topoğrafik özellikler, toprak yapısı, doğal su kaynakları, bitki türleri, ortalama sıcaklık - yağış verileri ve yerleşimlerin karakterleri gibi doğal ve kültürel katmanların özelliklerini özet şekilde aktarırken diğer kısmı bahse konu bu katmanların kırsal yerleşimler üzerindeki yansımalarını aktarmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan matrisler aşağıda verilmiştir.

Yerleşimlere ait genel bilgileri içeren ilk matriste geleneksel peyzaj katmanları incelenen 7 adet yerleşim üzerindeki analizlerin çeşitlendirilmesi amacıyla yerleşimlerin seçiminde dikkate alınan özellikler de belirtilmiştir.

- Bu kapsamda ilk tespit, yerleşimin ana yol güzergahı üzerinde bulunma durumudur. Görsel algı ve erişebilirlik düzeyinin yüksek olmasının müdahaledeki etkisini de inceleyebilmek amacıyla seçilen çalışma alanlarından ana yol güzergahı üzerinde bulunanlar Aşağıulupınar, Balaban ve Kapıkaya yerleşimleri iken ana yoldan uzakta ve iç kısımlarda Kuru, Onar, Ormansırtı ve Görgü eski yerleşimi yer almaktadır.
- Yerleşimlerin kent çeperinde bulunma durumlarının da katmanlara yapılan müdahalelerde etkili olduğu düşünülmektedir. Kent merkezi ile süreklilik içeren bir bağlantıya sahip yerleşimler ile kent merkezinden uzakta bulunan yerleşimlerin geleneksel peyzaj katmanlarının gördüğü müdahalelerin kıyaslanması da amaçlanmıştır. Bu kapsamda Görgü ve Kapıkaya kırsal yerleşimlerinin belirlenmesindeki nedenlerden biri de konumlarıdır.
- Kent merkezinin kuzeybatısı, kuzeydoğusu, güneybatısı ve doğusunda yer alan, toplamda 7 adet yerleşim üzerinde yapılacak okumalara ek olarak komşuluk ilişkisi bulunan mahallelere ait yerleşimlerin geleneksel peyzaj katmanlarındaki benzerlikleri ölçmek amaçlanmıştır. Aşağıulupınar - Balaban ile Kuru – Ormansırtı mahallelerinde bulunan yerleşimlerin belirlenmesindeki nedenlerden biri de mevcuttaki komşuluk ilişkisidir.
- Belirlenen kırsal yerleşimlerin tümünde doğa ya da insan kaynaklı nedenlere bağlı olarak bozulmalar görülmüştür. Geleneksel peyzaj katmanlarını okumaya yönelik gerçekleştirilen saha çalışmalarında ayrıca terk edilmiş bir kırsal yerleşimde diğer yerleşimlere göre oluşabilecek farklılıkların tespiti için de hali hazırda nüfus barındırmayan Görgü eski yerleşimi seçilmiştir.

Yerleşme Adı:	Aşağılupınar	Balaban	Koru	Onar	Ormansırtı	Görgü	Kapıkaya
Eski Adı:	Sirek- i Süfla	Gerimler	Tepic	Oner Şeyh Çayırı	Cücügân	Caşana Karye- i Cefahane	Karye- i Mezbure Malikane
Bulunduğu İlçe:	Darende	Darende	Arapgir	Arapgir	Arapgir	Yeşilyurt	Battalgazi
Ana Yola Göre Konumu:	Malatya-Kayscri Karayolu Üzerinde	Malatya-Kayscri Karayolu Üzerinde	Ana Yol Üzerinde Bulunmamaktadır	Ana Yol Üzerinde Bulunmamaktadır	Ana Yol Üzerinde Bulunmamaktadır	Ana Yol Üzerinde Bulunmamaktadır	Malatya-Elazığ Karayolu Üzerinde
Kent Merkezine Göre Konumu:	Kent Merkezinden Uzakta	Kent Merkezinden Uzakta	Kent Merkezinden Uzakta	Kent Merkezinden Uzakta	Kent Merkezinden Uzakta	Kent Merkezi Çeperinde	Kent Merkezi Çeperinde
Yerleşmelerin Ait Olduğu Mahallelerin Komsuluk İlişkisi:	Balaban	Aşağılupınar	Ormansırtı	–	Koru	–	–
İl Merkezine Uzaklık:	98,9 km	104 km	140 km	126 km	149 km	26 km	30 km
İlçe Merkezine Uzaklık:	18,9 km	17 km	15 km	17,5 km	19 km	19 km	34 km
Nüfus:	1501	1632	414	171	96	<u>Terk Edilmiş</u>	237
Rakım:	1170-1240 m	1120 m	1240 m	1190 m	1115 m	1245 m	810 m

Şekil 4.141 : Çalışma alanlarına ait genel bilgiler.

Çalışma alanı olarak seçilen yerleşimler ile yakın çevrelerindeki topoğrafya ve toprak yapısını gösteren matriste (Şekil, 4.142) Aşağılupınar, Onar, Görgü ve Kapıkaya yerleşimlerinin etek, yamaç, sırt gibi eğimli araziler üzerinde konumlandığı; plato düzlüğü, ova gibi hafif bir eğime sahip arazi geometrisi üzerinde konumlanan Balaban, Koru ve Ormansırtı yerleşimlerinin ise bazı sınırlarında arazi eğiminin arttığı belirtilmektedir.

Çalışma alanları ve yakın çevrelerindeki toprak yapıları incelendiğinde ise Aşağılupınar ve Balaban yerleşimleri civarında kırmızı toprağın var olduğu görülmektedir. Yerleşimleri meydana getiren özül birimlerde kullanılan ana yapı malzemesi olan kerpiç yörede bolca bulunan toprak malzemenin bir yansıması niteliğindedir. Kerpiç malzemenin bulunduğu bir diğer yer ise Kapıkaya yerleşimidir. Gerçekleştirilen saha çalışmalarında bitki örtüsü ve kayaç zemin açısından zengin bir görüntü sergilemeyen yerleşimde de toprak malzemeden imal edilen kerpiç ana yapı malzeme niteliğindedir. Öte yandan Koru, Onar, Ormansırtı ve Görgü kırsal yerleşimleri ve yakın çevreleri incelendiğinde kalker blokları ve/veya taş ocaklarına rastlanmaktadır. Geleneksel yapılarda ağırlıklı olarak kullanılan taş malzemelerin çevrede bulunan kayaç bloklarının bir yansıması olduğu düşünülmektedir.

Yerleşme Adı:	Aşağılupınar	Balaban	Koru	Onar	Ormansırtı	Görgü	Kapıkaya
Çalışma Alanını ve Yakın Çevresinde Topoğrafya:	Çalışma alanı ve yakın çevresi hareketli arazi yapısına sahiptir. Kepez dağının eteklerinde bulunan alanın çevresinde birçok tepce ve sırt bulunmaktadır.	Çevresi dağlar ve tepeler ile çevrili olmasına karşın konumlandığı arazi az eğimli , düz denilebilecek bir yapıya sahiptir. Kırsal yerleşmeyi batı yönde sınırlandıran ortalama 40 metrelik kot düşüşü bulunmaktadır.	Düz bir arazi üzerinde bulunan çalışma alanının çevresi tepeler ile çevrili iken güney ve güneybatı yönünde Kozluk Çayını bünyesinde barındıran Kozluk Vadisi bulunmaktadır.	Vadi yamacı üzerinde bulunan çalışma alanı hareketli arazi örtüsüne sahip bir bölgededir.	İki vadiyi birbirinden ayıran arazi üzerinde bulunan alan Mergüsti Sırtının güneyinde hafif eğimli bir yamaç üzerinde bulunmaktadır.	Vadinin iki yamacı üzerinde bulunan çalışma alanının etrafı tepelere ile çevrilidir.	Çeşme Tepesinin eteklerinde bulunan çalışma alanı eğimli arazi yapısına sahiptir.
Çalışma Alanı ve Yakın Çevresinde Jeolojik Yapı & Toprak Yapısı:	Çalışma alanında gerçekleştirilen gözlemsel incelemelerde kırmızı toprağın yoğun olduğu tespit edilmiştir. Yakın çevredeki doğal katmanların bazılarının yapı malzemesine dönüştüğü geleneksel yapılarda ana yapı malzemesi kerpiçtir.	Aşağılupınar kırsal yerleşmesi ile komşu olan Balaban kırsal yerleşmesinde kırmızı toprağın civarda yoğun olduğu görülmektedir.	Çalışma alanında geleneksel yapılarda kullanılan ana malzeme taştır. Yapılarda kullanılan taşların kırmızıya çalan sıcak tonları civardaki kalkerlerin karakabır gölsel kireç taşları üzerinde bulunmasındandır.	Yapılarda, bahçe ve istinat duvarlarında ana malzeme olarak kullanılan taşın yakın çevredeki kalker bloklarından elde edildiği sözlü ve yazılı kaynaklardan tespit edilmiştir.	Çalışma alanındaki geleneksel yapılarda baskın malzemenin taş olması ve yazılı kaynaklarda belirtilen kalker bloklarının varlığı yörede kalker bloklarının varlığını göstermektedir.	Vadinin iki yamacındaki yapılarda kullanılan taş malzemeler farklı renk tonlarına sahiptir. Yazılı kaynaklara göre yakın çevredeki Kurşun-Çinko madenlerinin taş malzemelerdeki ton farklılığının nedenlerinden biri olduğunu düşündürmektedir.	Çalışma alanında geleneksel yapılarda kullanılan ana malzeme toprak kullanılarak elde edilen kerpiçtir.

Şekil 4.142 : Çalışma alanları ve yakın çevredeki topoğrafik yapı ile toprak özellikleri.

Çalışma alanları ve yakın çevrelerinde gerçekleştirilen saha çalışmaları ile Harita Genel Müdürlüğüne ait Küre uygulaması aracılığıyla tespit edilen bitki türleri ve doğal su kaynaklarının kıyaslanmasına altlık oluşturan matris (Şekil 4.143).

Yerleşme Adı:	Aşağılupınar	Balaban	Koru	Onar	Ormansırtı	Görgü	Kapıkaya
Çalışma Alanı Sınırları ve Yakın Çevresinde Tespit Edilen Bitkiler:	Kayısı (Prunus ermeniaca) Titrek Kavak (Populus tremula) Asma (Vitis vinifera) Arizona Servisi (Cupressus arizonica) Ardıç (Juniperus sp.) Sedir (Cedrus sp.) Ceviz (Juglans regia) Duvar Sarmaşığı (Hedera Helix) Çam (Pinus nigra)	Asma (Vitis vinifera) Yalancı Akasya (Robinia pseudoacacia) Kayısı (Prunus ermeniaca) Himalaya Sediri (Cedrus deodora) Meyve ağaçları (Prunus sp.)	Yerli Asma (Vitis vinifera) Dut (Morus sp.) Doğu Çınarı (Platanus orientalis)	İncir (Ficus sp.) Ceviz (Juglans regia) Dut (Morus sp.) Söğüt (Salix sp.) Badem, Kayısı, Vişne, Kiraz (Prunus sp.) Asma (Vitis vinifera) Himalaya Sediri (Cedrus deodora) Kara Çam (Pinus nigra)	İhlamur (Tilia tomentosa) Yalancı Top Akasya (Cedrus deodora) Himalaya Sediri (Robinia pseudoacacia 'Umbraculifera') Meyve Ağaçları (Prunus sp.) Asma (Vitis vinifera)	Dut (Morus sp.) Badem (Prunus dulcis) Asma (Vitis vinifera) Ceviz (Juglans regia) Titrek Kavak (Populus tremula)	Kayısı (Prunus ermeniaca) Titrek Kavak (Populus tremula)
Çalışma Alanı ve Yakın Çevresinde Tespit Edilen Doğal Su Kaynakları:	<u>Kölecik Pınarı</u> Selam Pınarı <u>Oyuncu Pınarı</u> Sarılar Pınarı <u>Cevizli Pınarı</u> Tamaklı Kuyusu	Tekneli Pınarı <u>Ağpınarları</u>	<u>Kadırgıl Pınarı</u> İkikol Pınarı <u>Kozluk Çayı</u>	Vadi tabanında yer alan çeşme ve akarsu	<u>Memül Pınarı</u> Vadi tabanındaki Viran Çayı	Dutlu Pınarı <u>Başkoz Pınarı</u> Kömekoz Pınarı <u>Vadi tabanındaki akarsu</u>	<u>Memikan Çayı</u>

Şekil 4.143 : Çalışma alanları ve yakın çevrede tespit edilen bitki türleri ile doğal su kaynakları.

Çalışma alanlarının en önemli katmanlarından biri olan iklime ait verileri belirten matriste yerleşim sınırları içindeki veya yakın çevresindeki meteoroloji istasyonlarından faydalanılmıştır (Şekil 4.144). Çalışma alanlarında geçmişten gelen yansımalar da ele alındığı için ulaşılabilen en eski veriler üzerinden okuma yapılmıştır. Bu kapsamda ortalama en yüksek sıcaklık değerlerinin Görgü eski yerleşimi hariç Temmuz ayında, ortalama en düşük sıcaklık değerlerinin ise tüm yerleşimlerde Ocak ayında görüldüğü aktarılmıştır. Konumlandığı yerin rakımı düşük olan Kapıkaya yerleşiminde ise ortalama sıcaklık değerlerinin diğer yerleşimlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

İstasyonlardan alınan bir diğer veriler olan ortalama yağış miktarlarıdır. Sıcak ve kurak geçen yaz aylarına sahip karasal iklim özelliklerini yansıtan verilerde tüm yerleşimlerin ağustos ayında en düşük değeri gördüğü ve minimum yağış miktarlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ortalama en yüksek yağış miktarının görüldüğü aylar farklılaşmakla birlikte ilkbahar ve kış aylarında en yüksek değerlere ulaşılmıştır. Ortalama en yüksek yağış miktarları incelendiğinde değerleri birbirine yakın olan Aşağıulupınar, Balaban ve Kapıkaya yerleşimleri ile değerleri birbirine yakın olan Kuru, Onar, Ormansırtı ve Görgü eski yerleşimi gruplaşmaktadır.

Yerleşme Adı:	Aşağıulupınar	Balaban	Kuru	Onar	Ormansırtı	Görgü	Kapıkaya
İklimsel Veriler:	Balaban İstasyonu	Balaban İstasyonu	Arapgir İstasyonu	Arapgir İstasyonu	Arapgir İstasyonu	KAEMG İstasyonu	TAGEM İstasyonu
	23 Yıllık	23 Yıllık	1964 - 1990	26 Yıllık	26 Yıllık	2013 - 2021	2012 - 2021
Ort. En Yüksek Sıcaklık (°C)	Temmuz 24,8	Temmuz 24,9	Temmuz 24,8	Temmuz 24,8	Temmuz 24,8	Ağustos 24,4	Temmuz 26,7
Ort. En Düşük Sıcaklık (°C)	Ocak -1,8	Ocak -1,8	Ocak -2,9	Ocak -2,9	Ocak -2,9	Ocak -0,45	Ocak 0,5
	23 Yıllık	23 Yıllık	1964 - 1990	1954 - 1990	1954 - 1990	2013 - 2021	2012 - 2021
Ort. En Yüksek Yağış (mm)	Nisan 49,6	Nisan 49,6	Aralık 133,3	Aralık 133,4	Aralık 133,5	Mayıs 139,3	Mart 43,6
Ort. En Düşük Yağış (mm)	Ağustos 1,9	Ağustos 1,9	Ağustos 2,9	Ağustos 2,10	Ağustos 2,11	Ağustos 3,46	Ağustos 1,32

Şekil 4.144 : Çalışma alanlarının bulunduğu coğrafyaya ait ortalama sıcaklık ve yağış verileri.

Belirlenen çalışma alanlarında geleneksel peyzaj katmanlarının okunmasına yönelik gerçekleştirilen saha ve sözlü tarih çalışmalarında tüm katmanların birbirleriyle iletişime sahip olduğu anlaşılmıştır. Peyzajın geleneksel katmanlarıyla güçlü ilişkilere sahip geleneksel kırsal yerleşimler de bünyesinde barındırdığı izlerle bu katmanların bir parçası olarak çevresine ait yansımalar sunmaktadır. Bu yüzden geleneksel kırsal yerleşimleri yakın çevresiyle birlikte okumak bütünü görmek açısından önem arz etmektedir. Topoğrafya, iklim, bitki örtüsü, su kaynakları, toprak yapısı, sosyal yaşam, ekonomik aktivite, gelenek görenek gibi doğal ve kültürel tüm katmanlardan pek çok iz barındıran bu yerler kurulan bu kendi içindeki dengelerine göre karakterize olmaktadır. Bu kapsamda yerleşimlerin katmanlar ile kurduğu ilişkiler sonucu oluşan özellikleri gösteren matris şekilde verilmiştir (Şekil 4.145). Ek olarak belirlenen çalışma alanları ile bünyesindeki yapıların oturma alanları halihazır haritalar ve hava fotoğraflarından yararlanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen değerler ile yapıların belirlenen çalışma alanlarına oranı tespit edilmiştir. 0,105 ile 0,229 aralığında değişen yoğunlukların günümüzde ilgili mevzuatlar kapsamında genellikle yoğun konut bölgelerindeki yapılara verilen 0,40 taban oranına göre (İmar durumunda T.A.K.S değerinin belirtilmemesi halinde diğer şartların sağlanması koşuluyla 0,60 olabilir) düşük bir değere sahip olması volumetrik çevre açısından daha fazla açık alan ve yaşam konforuna sahip olduğunu göstermektedir.

Yerleşme Adı:	Aşağılupınar	Balaban	Koru	Onar	Ormansırı	Görgü	Kapıkaya
Coğrafi Konumuna Göre Yerleşme Türü:	Ova Vadi Dağ Etek Yamaç Teras	Ova Vadi Dağ Etek Yamaç Teras	Ova Vadi Dağ Etek Yamaç Teras	Ova Vadi Dağ Etek Yamaç Teras	Ova Vadi Dağ Etek Yamaç Sırt Teras	Ova Vadi Dağ Etek Yamaç Teras	Ova Vadi Dağ Etek Yamaç Teras
Yerleşme Doku Deseni:	Hat Boyu-Çizgisel Küme Dairesel-Y.Dairesel Yıldız Izgara	Hat Boyu-Çizgisel Küme Dairesel-Y.Dairesel Yıldız Izgara	Hat Boyu-Çizgisel Küme Dairesel-Y.Dairesel Yıldız Izgara	Hat Boyu-Çizgisel Küme Dairesel-Y.Dairesel Yıldız Izgara	Hat Boyu-Çizgisel Küme Dairesel-Y.Dairesel Yıldız Izgara	Hat Boyu-Çizgisel Küme Dairesel-Y.Dairesel Yıldız Izgara	Hat Boyu-Çizgisel Küme Dairesel-Y.Dairesel Yıldız Izgara
Yerleşme Doku Türü:	İçe Dönük Dışa Dönük	İçe Dönük Dışa Dönük	İçe Dönük Dışa Dönük	İçe Dönük Dışa Dönük	İçe Dönük Dışa Dönük	İçe Dönük Dışa Dönük	İçe Dönük Dışa Dönük
Yerleşme Karakteri:	Toplu Dağınık	Toplu Dağınık	Toplu Dağınık	Toplu Dağınık	Toplu Dağınık	Toplu Dağınık	Toplu Dağınık
Yapıların Toplam Alanı / Tahmini Yerleşik Alan:	Yapı + Müstemilat: 29.110,92 m ² T. Yerleşik Alan: 126.610,04 m ² = 0,229	Yapı + Müstemilat: 28.912,75 m ² T. Yerleşik Alan: 171.983,66 m ² = 0,168	Yapı + Müstemilat: 40.891,19 m ² T. Yerleşik Alan: 148.844,51 m ² = 0,274	Yapı + Müstemilat: 19.356,67 m ² T. Yerleşik Alan: 93.157,47 m ² = 0,207	Yapı + Müstemilat: 12.775,61 m ² T. Yerleşik Alan: 46.048,50 m ² = 0,277	Yapı: 28.437,09 m ² T. Yerleşik Alan: 132.230,52 m ² = 0,215	Yapı: 3.445,49 m ² T. Yerleşik Alan: 32.506,91 m ² = 0,105
Mevcut Durumda Bitişik Ayrık Nizam Baskınlığı:	Bitişik N. Ayrık N.	Bitişik N. Ayrık N.	Bitişik N. Ayrık N.	Bitişik N. Ayrık N.	Bitişik N. Ayrık N.	Bitişik N. Ayrık N.	Bitişik N. Ayrık N.

Şekil 4.145 : Çalışma alanlarında yer alan kırsal yerleşimler ve bünyesindeki geleneksel yapılara ait özellikler.

Çalışma alanları sınırlarında bulunan kırsal yerleşimlerin topoğrafya, toprak ve bitkiler ile kurduğu ilişkilerin yansımalarını özetleyen matriste ortaya çıkan karakterler sadece belirtilen katmanlarla değil geleneksel peyzaj katmanlarının bütünü ile kurulan ilişkilerin bir sonucudur (Şekil 4.146). Ancak yerleşimlerin bulunduğu yerlerdeki katmanların baskınlığı değişkenlik göstermektedir. Bu kapsamda coğrafi konumuna göre etki düzeyi farklılaşan doğal katmanlar ile kurulan ilişki sonucu tespit edilen yansımalar ayrı başlıklar altında belirtilmektedir.

Yerleşimlerin topoğrafya ile kurduğu ilişkilerin yansımaları okunduğunda; Aşağılupınar, Onar, Görgü ve Kapıkaya yerleşimlerinde iklim özelliklerinden faydalanmak amacıyla eğimli araziye kademeli konumlandırmanın yapıldığı, Ormansırtı yerleşiminde iklimin uç etkilerinden korunmak amacıyla hareketli araziden faydalandığı görülmektedir. Düz bir alanda bulunan Balaban yerleşiminde ise topoğrafya görsel hakimiyet ve yerleşim sınırlandırmasında etkili olmuştur. Plato düzlüğünde bulunan Kuru yerleşiminde düz alanlar tarımsal faaliyetler için değerlendirilirken güney ve batı yönlerinde bulunan vadi diplerinde yoğun bağcılık faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Toprak yapısı ile kurulan ilişkiler incelendiğinde çalışma alanları ve yakın çevresinde bulunan doğal malzemelerin yansımaları geleneksel kırsal yerleşimlerin özül birimleri olan yapılarda, ihata ve istinat duvarlarında, yollarda net şekilde görülmektedir. Ait oldukları mahalleler komşu olan Aşağılupınar ve Balaban kırsal yerleşimlerinde kerpiç yapı malzemesi baskın karakterde olmakla birlikte farklı bir ilçede, uzak mesafede olan Kapıkaya yerleşiminde de baskın malzeme türünün kerpiç olduğu görülmektedir. Benzer bir durum birbirine yakın ve komşu mahallelerin bir parçası olan Kuru, Onar ve Ormansırtı yerleşimleri ile Görgü eski yerleşiminde görülmektedir. Baskın yapı malzemesi taş olan yapıları bünyesinde barındıran ana yapı malzemesi hususunda aynı kategoride yer almaktadır.

Doğal katmanların bir parçası olan bitki örtüsü kırsal yaşamın her safhasında önemli bir bileşen konumundadır. Araştırma kapsamı gereği tespiti yapılan bitki türleri içinde etkileri nedeniyle kültürel bitkilerde bu başlığa dahil edilmiştir. Estetik kaygı, üretim faaliyetleri, ekolojik fayda sağlama, sınırlayıcı eleman, yapı malzemesi ve görsel peyzaj karakteri konularında önemli bir yere sahip bitkiler kırsal yaşamın her noktasında bulunmaktadır.

Yerleşme Adı:	Aşağıulupınar	Balaban	Koru	Onar	Ormansırtı	Görgü	Kapıkaya
Çalışma Alanında Topoğrafya ile Kurulan İlişki:	Yerleşmede yer alan yapılar gün ışığı, rüzgar gibi kaynaklardan yararlanmak amacıyla topoğrafyanın eğiminden faydalanılarak kademeli konumlandırılmıştır.	Az eğimli bir alanda bulunan yerleşmenin batı sınırında yaklaşık 40 metrelik kot düşüştü yerleşmenin yayılımında sınırlandırıcı bir rol üstlenmektedir.	Plato düzlüğünde kurulmuş yerleşmede topoğrafya, düz alanlarıyla tarıma imkan tanıırken, vadi kenarlarında bağcılık faaliyetlerine uygun ortam sağlamaktadır.	Vadi kenarında yer alan yapılar topoğrafyanın eğimi sayesinde kademelendirilerek gün ışığı, rüzgar gibi doğal kaynaklardan eşit derece fayda sağlamaktadır.	İki akarsu vadisini birbirinden ayıran Mergüsü sırtı üzerindeki yerleşme kış aylarında kuzeydeki soğuk hava dalgalarından korunmak için Kuzeyindeki Kuz Tepesinin güneyinde kurulmuştur.	Vadinin iki yamacında eğimden faydalanılarak kademeli konumlandırılan yapılar doğal kaynaklardan eşit fayda sağlarken vadi tabanındaki düzlükler tarıma imkan tanımaktadır.	Çeşme tepesinin eteklerinde eğimli araziye kademeli konumlandırılan yapılar gün ışığı gibi doğal kaynaklardan eşit şekilde faydalanmaktadır.
Toprak Yapısı ile Kurulan İlişki:	Erişebilirlik düzeyi yüksek olan toprak malzeme geleneksel yapılar ana malzeme olarak kullanılmıştır.	Erişebilirlik düzeyi yüksek olan toprak malzeme geleneksel yapılar ana malzeme olarak kullanılmıştır.	Vadi yamaçlarında yoğunlaşan başkalaşım kayalarından elde edilen taşlar yapılar ana malzeme olarak kullanılmıştır.	Yerleşme çevresinde kahverengi zonal toprakların içindeki kalker bloklarından elde edilen taşlar yapı, bahçe duvarı ve yollarda kullanılmıştır.	Sözlü tarihcide, çevrede bulunduğu belirtilen kayaçlardan elde edilen taşların yapılar ana malzeme olarak kullanıldığı aktarılmaktadır.	Saha çalışmalarında tespit edilen kayaç zeminler ve vadi tabanındaki topraklar yerleşmede yer alan yapılar taş ve kerpiç malzemeye dönüşmektedir.	Erişebilirlik düzeyi yüksek olan toprak malzeme geleneksel yapılar ana malzeme olarak kullanılmıştır.
Bitkiler ile Kurulan İlişki:	Estetik Kaygı Üretim Ekolojik Fayda Sınırlayıcı Eleman Yapı Malzemesi Vista	Estetik Kaygı Üretim Ekolojik Fayda Sınırlayıcı Eleman Yapı Malzemesi Vista	Estetik Kaygı Üretim Ekolojik Fayda Sınırlayıcı Eleman Yapı Malzemesi Vista	Estetik Kaygı Üretim Ekolojik Fayda Sınırlayıcı Eleman Yapı Malzemesi Vista	Estetik Kaygı Üretim Ekolojik Fayda Sınırlayıcı Eleman Yapı Malzemesi Vista	Estetik Kaygı Üretim Ekolojik Fayda Sınırlayıcı Eleman Yapı Malzemesi Vista	Estetik Kaygı Üretim Ekolojik Fayda Sınırlayıcı Eleman Yapı Malzemesi Vista

Şekil 4.146 : Çalışma alanlarında yer kırsal yerleşimler ile topoğrafya, toprak yapısı ve bitki örtüsü tarafından kurulan ilişkinin tespit edilen yansımaları

Çalışma kapsamında belirlenen kırsal yerleşimlerin iklim katmanı ile kurmuş olduğu ilişkilerin yansımalarını özetleyen matriste tespit edilen yerleşim ve yapı özelliklerinde tek etken iklim katmanı olmamakla birlikte etki düzeyi fazla olan katmanlardan birisidir (Şekil 4.147). İklim katmanı ile kurulan ilişkilerde tespit edilen 8 adet yansımanın ilki uygun şartlar sağlanıyorsa topoğrafyadan yararlanmadır. Aşağıulupınar, Onar, Görgü ve Kapıkaya kırsal yerleşimlerinde gün ışığından optimum fayda sağlamaya yönelik arazi eğiminden faydalanılmış ve yapılar eğime kademeli şekilde konumlandırılmıştır. Cephe verilme istenen yönde kademelendirme sayesinde yapılar eşite yakın düzeyde gün ışığından faydalanmaktadır. Topoğrafyadan yararlanan bir diğer yerleşim ise Ormansırtı kırsal yerleşimidir. Konumu itibarıyla yüksek bir rakıma sahip yerleşimde kuzey sektörlü rüzgarlardan korunma amacıyla Kuz tepesi ve Mergüsü sırtı güneyinde yapılaşan özül birimler görülmektedir.

Ülkemizin kuzey yarım kürede bulunan konumu neticesinde karasal iklime sahip kırsal yerleşimlerde gün ışıklarının en uzun süre yeryüzüne dokunduğu güney cepheler yapıların yönlenmesi açısından önem arz etmektedir. Özellikle eğimli topoğrafya üzeridne kurulmuş kırsal yerleşimlerde daha sık rasıtlanan bu durum araştırma kapsamındaki Aşağıulupınar, Onar ve Kapıkaya kırsal yerleşimlerinde net olarak görülmektedir.

Doğal katmanlarla kurulan ilişkiler kadar kültürel katmanlarla da güçlü ilişkilere sahip kırsal yerleşimlerde yer alan geleneksel yapılarda iklimle kurulan ilişkilerin bir yansıması da iç mekânlarda sıcaklık kontrolünü sağlamaya yönelik alınan tasarım kriterleridir. Bu kriterlerden birisi yapının kat sayısına göre değişkenlik gösteren zemin kat cephe duvarlarıdır. Sağır cephe duvarı ve/veya küçük boyutlu açıklıkların tercih edildiği bu özül birimlerde iklimin uç etkilerine karşı iç ve dış mekânda oluşan sıcaklık farklarının istenen düzeyde kalması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında belirlenen tüm kırsal yerleşimlerde söz konusu uygulamalar gerçekleştirilen saha çalışmalarında tespit edilmiştir.

Çalışma alanlarında bulunan yerleşimlerde özül birimler olan geleneksel konutların iklim katmanı ile kurduğu ilişkinin yansımalarında kırsal yaşam tarzının bir parçası olan üretim ve ekonomik faaliyetlerden de izler bulunmaktadır. Üretim aktivitesi içinde hayvancılık ta bulunan kırsal yerleşimlerde iki katlı konutların iç mekân organizasyonlarında, zemin katlarda besi hayvanlarının barınması için dahil edilen mekânlar bulunmaktadır. Bir yandan olası bir sorunda müdahale imkanı kolaylaşmakta diğer yandan bu mekânlarda bulunan hayvanlar sayesinde üst katta yer alan odalardaki sıcaklık kontrolü kolaylaşmaktadır. Gerçekleştirilen saha çalışmaları sırasında Kuru ve Görgü kırsal yerleşim yerlerinde çift yönlü yarar sağlayan bu mekânların varlığı tespit edilmiştir.

Yerleşimlerde iklim etkilerine karşı çözüm üreten bir diğer husus ise üst katlardaki mekânların pencereleri önündeki ahşap kapaklardır. Özellikle soğuk ve yağışlı geçen kış aylarında dış mekândaki soğuk havaların iç mekâna erişimini kısıtlayan bu mimari elemanlar ayrıca yaz aylarında rahatsız edici gün ışıklarından korunmayı da sağlamaktadır. Çalışma kapsamında yer alan Kuru, Ormansırtı ve Görgü kırsal yerleşim yerlerinde bu mimari elemanlar tespit edilmiştir.

Kırsal yerleşimlerde iklim katmanı ile kurulan ilişkinin önemli yansımalarından biri de yapı nizamlarıdır. Makro ve mikro düzeyde oluşan iklimsel özelliklerin istenmeyen uç etkilerine karşı bitişik ya da ayırık nizama sahip yapılar ortam koşullarına göre karakterize olmaktadır. Özellikle soğuk hava şartlarına sahip yerleşimlerde birbirine rüzgar perdesi gören yapıların bitişik nizam özelliklerinde olduğu tespit edilmiştir.

Yerleşme Adı:	Aşağıulupınar	Balaban	Koru	Onar	Ormansırtı	Görgü	Kapıkaya
İklim ile Kurulan İlişki:	<u>Gün ışığından optimum fayda için güney yöne cepelenme</u> Alman gün ışığından eşit fayda sağlamak için kademeli konumlanan yapılar <u>İç mekanlarda iklimsel etkileri azaltmak için zemin katlarda küçük boyutlu açıklıkların kullanımı</u> Düz damlara sahip yapılarda kat yüksekliklerinin farklılaştırılmasıyla yan cephelerden güneş ışığı alma <u>İklimin uç etkilerine karşı bitişik konumlanma</u>	İklimsel etkilere karşı bitişik şekilde konumlandırılan yapılar <u>İç mekanlarda iklimsel etkileri azaltmak için zemin katlarda küçük boyutlu açıklıkların kullanımı</u>	<u>İç mekanlarda iklimsel etkileri azaltmak için zemin katlarda küçük boyutlu açıklıkların kullanımı</u> İklimsel etkilere karşı bitişik şekilde konumlandırılan yapılar <u>Besi hayvanlarının barınması için oluşturulan mekanların hem kontrol hem de optimum ısı konusunda fayda sağlaması</u> Üst katlarda yaşam odalarında kullanılan ahşap kapaklar	Gün ışığından optimum fayda için güney yöne cepelenme <u>Alman gün ışığından eşit fayda sağlamak için kademeli konumlanan yapılar</u> İç mekanlarda iklimsel etkileri azaltmak için zemin katlarda küçük boyutlu açıklıkların kullanımı <u>Bahçeyle sahip ayrıntı nizamındaki yapılar rahatsız edici batı yönlü güneş etkisini azaltmaya yönelik ağaçlara sahiptir</u>	<u>Kış aylarında kuzey sektörlü rüzgarların etkisini azaltmaya yönelik Kuz. Tepesinin güneyinde konumlanma</u> Üst katlarda yaşam odalarında kullanılan ahşap kapaklar <u>İç mekanlarda iklimsel etkileri azaltmak için zemin katlarda küçük boyutlu açıklıkların kullanımı</u> İklimin uç etkilerine karşı bitişik şekilde konumlandırılan yapılar	Alınan gün ışığından eşit fayda sağlamak için kademeli konumlanan yapılar <u>Üst katlarda yaşam odalarında kullanılan ahşap kapaklar</u> Besi hayvanlarının barınması için oluşturulan mekanların hem kontrol hem de optimum ısı konusunda fayda sağlaması	<u>İç mekanlarda iklimsel etkileri azaltmak için zemin katlarda küçük boyutlu açıklıkların kullanımı</u> Gün ışığından optimum fayda için güney yöne cepelenme <u>Alman gün ışığından eşit fayda sağlamak için kademeli konumlanan yapılar</u>

Şekil 4.147 : Çalışma alanlarında yer kırsal yerleşimler ile iklim katmanı tarafından kurulan ilişkinin tespit edilen yansımaları

Kırsal alanlarda geleneksel peyzaj katmanlarının okunmasına yönelik hazırlanan matrislerin sonucunda, kültürel katmanların bir bileşeni durumundaki kırsal yerleşimlerde gerçekleştirilen saha çalışmaları ile özül birimler niteliğindeki geleneksel konutlar üzerinden okunan ekonomik aktiviteler, estetik kaygı, niteliksiz ekler ve hasar durumları belirtilmiştir (Şekil 4.148). Ait olduğu peyzajın geleneksel katmanlarından biri olan kırsal yerleşimler diğer katmanlarla kurulan ilişkileri en somut şekilde yansıtan biçimlenmelerdir. Kültürel katmanların bir parçası durumundaki kırsal yaşama ait ekonomik aktiviteler ve bağlantılı olduğu üretim biçimleri de bu yansımanın kaynaklarından birisidir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmalarında kırsal yerleşimlerin özül birimleri olan geleneksel yapılar üzerinden yapılan okumalarda tespit edilen ekonomik aktivitelerin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Konutar ile birlikte geleneksel dükkanların da bulunduğu Aşağıulupınar ve Balaban kırsal yerleşimlerinde ticaret fonksiyonuna sahip mekânların tespiti ile birlikte sözlü tarih çalışmalarında bu yerleşimlerde tarım, hayvancılık ile birlikte ticaretin de baskın olduğu aktarılmaktadır. Besi hayvanları ve üretim faaliyetleri için imal edilen mekânlar ile geleneksel dükkanların varlığı söz konusu ekonomik aktivitelerle ait izlerin fiziksel yansımalarıdır.

Kent merkezinden uzakta ve ana yol üzerinde bulunmayan Kuru, Onar ve Ormansırtı yerleşimlerinde tarımsal aktiviteler ile sözlü tarih çalışması ve literatür taramasında belirtilen hayvancılık faaliyetleri gerçekleştirilen saha çalışmalarında yapıların iç mekân organizasyonuna dahil edilen mekânlardan da okunmaktadır. Kent çevresinde bulunan Görgü ve Kapıkaya kırsal yerleşimlerinde ise konum itibarıyla tarım ve hayvancılığa ek olarak yerleşim dışında ekonomik aktiviteler de bulunmaktadır. Yakın çevresinde maden ocakları bulunan Görgü eski yerleşiminde gerçekleştirilen sözlü tarih çalışmalarında geçmiş dönemlerde yerlilerin maden ocaklarındaki çalışmalardan ek gelir elde ettiği, kent merkezine günlük işler için gidildiği aktarılmaktadır. Kapıkaya kırsal yerleşiminde ise zayıflayan tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile ters orantılı olarak kent merkezinde günlük işler için çalışmaları yoğunlaştığı sözlü tarih çalışmalarında aktarılmaktadır.

Matris içeriğinde yerleşimler üzerinden okuması yapılan bir diğer kültürel özellik yerleşimi inşa eden yerli halka ait estetik kaygıdır. Bir yerleşimde yaşayan halka ait estetik kaygı yaşamın her alanında izler sunabilecek potansiyele sahiptir ancak çalışma kapsamı gereği kırsal yerleşimlerin özül birimleri olan geleneksel yapılar üzerinde yapı ve mimari elemanlar ile yüzey malzemelerinde kullanılan işlemler, motifler ve formlar değerlendirme açısından referans alınmıştır. Bu çerçevede estetik kaygı düzeyinin belirlenmesine yönelik referanslar;

- Kapı, pencere, ara geçiş mekânlarına ait açıklıkların formları
- Yapıların sokağa cephe veren cumba ve/veya selamlıkların çıkmaları ve tavanları
- Kapı, pencere, dolap, kat silmesi, ahşap kapak gibi mimari elemanları üzerinde bulunan motifler, işlemler, tokmaklar
- Yapının ana malzemesine göre taş veya kerpiç malzeme işçiliği ile bu malzemeler üzerinde yer alan motifler
- İç veya dış mekânda uygulanmış olan özgün sıvalar
- Yapılar ile ilişkili soku, su ve yem yaşları, sekiler vb. şeklinde sıralanmaktadır.

Yapıların hasar durumlarının da dikkate alındığı okumalar sonucunda Aşağıulupınar ve Onar yerleşimlerinin düşük, Balaban, Görgü ve Kapıkaya yerleşimlerinin orta, Kuru ve Ormansırtı yerleşimlerinin ise yüksek düzeyde estetik kaygıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Yerleşimlerin diğer katmanlarla olan ilişkilerinin en somut yansımaları olan geleneksel yapıların özgünlüğü geleneksel peyzaj katmanlarının okunması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple belirlenen çalışma alanlarındaki yerleşimlere ait özül birimler üzerinden gerçekleştirilecek okumalarda özgünlük durumunun da tespit edilmesi gerekmektedir. Gerçekleştirilen saha çalışmalarında sırasıyla geleneksel yapılarda görülen müdahaleler ve ekler matriste belirtilmiştir.

Yerleşme Adı:	Aşağılupınar	Balaban	Koru	Onar	Ormansırı	Görgü	Kapıkaya
Ekonomik Aktivite:	Tarım Hayvancılık Ticaret (Çevre İller)	Tarım Hayvancılık Ticaret	Tarım Hayvancılık	Tarım Hayvancılık	Tarım Hayvancılık	Tarım Hayvancılık Maden Ocaklarında çalışma Kent Merkezinde günübirlik çalışma	Tarım Hayvancılık Kent Merkezinde günübirlik çalışma
Estetik Kaygı Düzeyi:	Düşük Orta Yüksek	Düşük Orta Yüksek	Düşük Orta Yüksek	Düşük Orta Yüksek	Düşük Orta Yüksek	Düşük Orta Yüksek	Düşük Orta Yüksek
Niteliksiz Kütle Ekleri:	Müştemilat Oda	Müştemilat	Oda (PVC)	Çatı Piyesi (SAC)	Çatı Piyesi (SAC)	–	Çatı Piyesi Ahır Depo
Tespit Edilen Niteliksiz Yapı Eleman Ekleri:	Avlu duvarları Sac Kaplamalı Çatı	Sac Kaplamalı Çatı Bahçe Duvarı Yapı Duvarı	Sac Kaplamalı Çatı Tuğla Cumba Duvarı Beton Seki Beton döşeme	Sac Kaplamalı Çatı Beton Merdiven	Beton Döşeme Beton Merdiven	Sac Kaplamalı Çatı	Çatı Beton Döşeme Yapı Duvarı Merdiven
Tespit Edilen Niteliksiz Mimari Eleman Ekleri:	PVC Kapı PVC Pencere	PVC Pencere Yağmur İnş Boruları	PVC Pencere Yağmur İnş Boruları Kapı	PVC Pencere Sac Panjur Kapı	PVC Pencere	PVC Pencere	PVC Pencere
Tespit Edilen Niteliksiz Yüzey Malzeme Uygulamaları:	Çimento Sıva Plastik Boya	Çimento Sıva Plastik Boya	Duvarı Sac Levha Çimento Sıva Plastik Boya Şap	Çimento Sıva Duvarı Sac Levha	Çimento Sıva Duvarı Sac Levha Plastik Boya	Çimento Sıva	Plastik Boya
Yapıların Ortalama Hasar Durumu:	Hafif Hasarlı Ağır Hasarlı	Hafif Hasarlı Ağır Hasarlı	Hafif Hasarlı Ağır Hasarlı	Hafif Hasarlı Ağır Hasarlı	Hafif Hasarlı Ağır Hasarlı	Hafif Hasarlı Ağır Hasarlı	Hafif Hasarlı Ağır Hasarlı

Şekil 4.148 : Çalışma alanlarında tespit edilen kültürel özellikler - geleneksel yapılara yönelik gerçekleştirilen yanlış müdahaleler

Katmanları ve katmanlar arasındaki ilişkileri belirtilen kırsal alanlarda ve bünyesindeki kırsal yerleşimlerde görülen sorunlar ise etki düzeyi çalışma alanlarına göre farklılaşmakla birlikte şu şekilde özetlenebilir:

Dışa göç hareketleri: Herhangi bir yerleşim, yapı veya bir mekânın yaşaması için düzenli olarak bakımlarının yapılması ve aktif şekilde kullanılması gerekmektedir. Dışa göç hareketleri ile yalnızlaşan kırsal yerleşimlerde görülen en önemli sorunlardan birisi nüfus kaybıdır. Azalan nüfus ile birlikte üretim ve sosyal aktiviteler zayıflamakta, atıl durumda kalan geleneksel yapılar bakımsızlık sonucu doğal ve beşeri nedenlerde hasar almakta ve sonunda yıkılmaktadır. Geçmişin uzun yıllarca biriken kültürünü yansıtan, kırsal yaşam ile güçlü bağlar kurmuş yapı ve yapım kültürü de dışa göç hareketleri ile zayıflamakta ve devamında yok olmaktadır.

Dönemsel nüfus artışı: Geçmiş dönemlerde kırsal yerleşimlerden göç eden sakinlerin özellikle yaz aylarında kısa süreli gerçekleştirdikleri ziyaretler sonucu görülmektedir. Göç edilen şehirlerden mevsimsel ziyaret yapan bu kullanıcılar geçmişin yapım tekniklerine sahip, doğal katmanlardan beslenen, fiziksel çevrenin özelliklerine göre tasarlanan ve yörenin yaşam kültürünü yansıtan bu yapılar yerine yapay malzemelerin kullanıldığı, yakın çevreye ve mimari kimliğe uyum göstermeyen yapılar inşa etmektedir. Geleneksel yapılara oranla daha pratik şekilde inşa edilen ve daha dayanıklı olan bu yapılar halihazırda yerleşimlerde ikamet eden yerli halkı da etkilemekte ve mimari kimliğin yok olmasını hızlandırmaktadır.

Aykırı Yapılaşmalar: Geleneksel kırsal yerleşimlerdeki kültürel katmanların en somut yansımalarından biri olan geleneksel yapıların yıkılarak veya terk edilerek yerine insan ölçeğine uymayan, kırsal yaşamın dinamiklerini önemsemeyen yapıların inşa edilmesidir. Özellikle kent çeperinde yer alan kırsal yerleşimlerde yık- yap kavramı yoğun olmakla birlikte, gözden uzakta olan yerlerde terk edilmişlik izleri daha yoğun görülmektedir.

Niteliksiz Kütle ve/veya Mimari-Yapı Eleman Ekleri: Geleneksel yöntemlerle ve yakın çevreden elde edilen doğal malzemeler ile inşa edilen yapılara uygun olmayan hacimler ve kapı, pencere, çatı gibi elemanların eklenmesidir. Her elemanı ve malzemesi ile özgün olan bu yapılar ve oluşturduğu mimari kimliğin özgünlük düzeyinin düşmesine neden olan müdahalelerdir. Araştırma alanlarında özellikle içinde yaşamın devam ettiği yapılarda görülmektedir.

Niteliksiz Malzeme Kullanımı: En yaygın yanlış müdahalelerden biri olan niteliksiz malzeme kullanımı kırsal alanlardaki geleneksel yapıların büyük bir kısmında görülmektedir. Mimari kimliğin özgünlüğünü bozan bu malzemeler aslında doğal malzemeler kullanılarak inşa edilen yapılarda uzun vadede strüktürel sorunlara neden olmaktadır. Çimento sıva, sac kaplama, plastik boya gibi nefes almayan malzemelerin kullanımı ayrıca yapının nefes almasını engellemekte nemlenme, bitkilenme gibi sorunlara neden olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksın, A., & Karakaş, E.** (2002). Nüfus İcmal Defterine Göre 19. Yüzyılda Arabgir. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 13(13), 91-125.
- Akyıldız, N. A., & Olğun, T. N.** (2020). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Anadolu'da Tarihi Yerleşimlerin Korunması ve Sürdürülebilirliği Bağlamında Değerlendirilmesi. Milli Folklor, 16(128), 234-243.
- Antrop, M.** (2005). Why landscapes of the past are important for the future. Landscape and urban planning, 70(1-2), 21-34.
- Aran, K.** (2000) Barınaktan Öte Anadolu Kır Yapıları, Ankara, Tepe İnşaat San. A.Ş. Yayını.
- Arslan, Ö., & Hayli, S.** (2007). Battalgazi İlçesinin Nüfus Coğrafyası 1. Journal of Social Science, 1.
- Asadpour, A.** (2018). Vernacular Landscape; The Transition of the Past Concepts to the Contemporary Context. In Middle East Landscape Architecture Conference: Landscape in Transition (Vol. 2).
- Bahçeci, F., & Aytaç, İ.** (2017). Kırsal Mimaride Malatya-Darende Aşağıulupınar Evlerinin Karakteristik Özellikleri. Social Sciences, 12(2), 118-139.
- Bakanlığı, K.** (2018). Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: KB: 3028- ÖİK: 810.
- Bastian, O.** (2001). Landscape Ecology Towards a Inified Disclipline? Landscape Ecology. 16:757 766.
- Başakman, M.** (1991). Geleneksel Konut Çevrelerinin Korunması Bağlamında Gelenksel-Bölgesel Mimarinin Yorumlanması ve Modern Çevrelerini Yaratılmasına Işık Tutulması. Durum Çalışması: Aşağıulupınar, Yukarıulupınar, Balaban Yerleşmeleri, Elazığ, Fırat Üniversitesi, Araştırma Projesi, 1-90.
- Başkaya, Z.** (2013). Coğrafi Faktörlerin Köy Yerleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Osmaneli İlçesi (Bilecik) Örneğinde İncelenmesi. Asia Minor Studies, 1(1).
- Bell, D. S.** (2003). Mythscapes: memory, mythology, and national identity. The British journal of sociology, 54(1), 63-81.
- Bourgeau, F., & Vivas, J. G.** (2018). Vernacular landscapes, toward a conceptual and contextual definition. In Annual Symposium of Architectural Research in Finland: Global North–Global Challenges and Local Responses in Contemporary Architecture.

Bulut, İ., Değişgeç, C., Güney, H., & Uzun, O. (2017). Kültürel Peyzaj Açısından Geleneksel Ağlasun Evleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(4), 1703-1719.

Ceylan, S., & Bulut, İ. (2017). Kırsal konut şekillenmesinde etkili olan faktörler açısından misli ovası konutlarının incelenmesi. Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 7(2), 79-96.

Çakar, E., & Kara, F. (2005). 17. Yüzyılın Ortalarında Arapgir Sancağında İskân Ve Nüfus (1643 Tarihli Avârız-Hane Defterine Göre).

Çakır, A., & Öylek, H. Ş. (2016). Farklı Amerikan asma anaçlarının Banazı Karası üzüm çeşidinin fenolojik ve pomolojik özellikleri üzerine etkisi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 26(4), 569-578.

Çiftçi, Y. (2005). İnsan Yerleşimleri-Doğal Afetler-Doğal Kaynak Yönetimi. Deprem Sempozyumu, (s 363366).

Çorapçıoğlu, K. vd. (2008). “Yöresel Kırsal Mimari Kimlik”. İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü.

Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (31), 161-176.

Emineağaoğlu, Z., & Çevik, S. (2006). Doğa-kırsal yerleşme birliktelikleri.

Erçin, Ç. (2005). Mimarlıkta iklim faktörü ve bu faktöre bağlı olarak konut alanlarında fiziksel yerleşme yoğunluğunun belirlenmesi için ilkeler. Yüksel Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Fen ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, M. (2012). Kırsal Yerleşim Peyzaj Kimlik Öğelerinin Tespiti, Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Değerlendirme Matrisi Önerisi (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ertürk, M., & Gökdemir, G. (2018). Tarihi Coğrafya Açısından Vadi Yerleşmelerine Bir Örnek: Dim Çayı Vadisi.

Eyüpgiller, K. K. (2014). Arapgir Tarih, Mimari ve Yaşam Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri. İstanbul: Arapgir Kültür Derneği.

Eyüpgiller, K. K. (2017). Malatya-Darende-Balaban ve Aşağıulupınar. İstanbul: Denizler Kitapevi Kaptan Yayıncılık.

Eyüpgiller, K. K., Eres, Z., Bilge, A. C., & Çinko, M. A. (2017). Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Fıran, N. (1965).** Arapgir İlçesinin Beşeri ve İktisadi Tetkiki. Yayınlanmamış Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Gazete, R. (2003).** Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Resmi Gazete. Sayı: 25141. Ankara.
- Genç, V. (2020).** Arabgir Yerleşim Nüfus Toplumsal Hayat ve Ekonomi 1518-1847. İstanbul.
- Givoni, B. (1998).** Climate considerations in building and urban design. John Wiley & Sons.
- Gögebakan, T. (2004).** Turgut. Tarihsel Roman Üzerine. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gögebakan, Y. (2015).** Karakteristik bir değer olan geleneksel Türk evi'nin oluşumunu belirleyen unsurlar ve bu evlerin genel özellikleri. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 1(1), 41-55.
- Gökalp, D. D., & Yazgan, M. E. (2013).** Kırsal peyzaj planlamada agroturizm ve agriturizm. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2013(1), 25-29.
- Görmüş, S. (2012).** Korunan alanlarda Peyzaj Karakter Analizi: Kastamonu-Bartın Küre Dağları Milli Parkı Örneği. Ankara Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 291.
- Güner, A., Karabacak, E., Çingay, B., Güneş, F., Eker, İ., Öztekin, M., ... & Körüklü, T. (2014).** Resimli Türkiye Florası. Resimli Türkiye florası, 1.
- Hancıoğlu, H. (2016).** Gelenek üzerine. Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 2(1), 1-14.
- İskender, C. (1994).** Ağın Arapgir Çevresinin Jeomorfolojisi. Fırat Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.
- Jackson, J. B. (1984).** Discovering the vernacular landscape. New Haven: Yale University Press.
- Kalender, L., Kırat, G., Bölücek, C., & Sağiroğlu, A. (2009).** Görgü (Malatya-Türkiye) Pb-Zn yatağının eski imalat pasalarının jeokimyası. Türkiye Jeoloji Bülteni, 52(2), 239-256.
- Kalın, A. (1997).** Bitkilerin Anlamsal Boyutu: Fonksiyonlardaki Bina ve Mekânlarla Anılabilen Bitkiler Üzerine Bir Araştırma. KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı.

- Karakuş, Ş.** (2009). Tohma Vadisi (Gürün-Darende) Florası (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Kaya, M. E.** (2020). Kırsal Alanı Peyzaj Kimliği ile Okumak. Müzeleştirilen Köylerden Çağdaş Mimariye Kırsalda, 52.
- Khabbazi, P. A., & Yazgan, M. E.** (2012). Kırsal peyzaj ve ekoturizm. International Journal of Social and Economic Sciences, 2(2), 5-9.
- Koç, N., & Şahin, Ş.** (1999). Kırsal peyzaj planlaması. Ankara üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın, (1509), 463.
- Konseyi, A.** (2000). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi. Avrupa Konseyi Arşivi, Strazburg.
- Köse, A.** (2007). Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi. Doğu Coğrafya Dergisi, 12(18), 7-38.
- Köse, Y., & Şahin, Ş.** (2017). Bir kırsal yerleşim olarak evciler mahallesi peyzaj özellikleri. Ankara Araştırmaları Dergisi, 5(2), 257-272.
- Liu, L.** (2003). Design of vernacular landscape. Beijing: China Agricultural University Press.
- Makhzoumi, J., & Pungetti, G.** (1999). Ecological Landscape Design and Planning; The Mediterranean Context: Routledge Pub.
- Mandal, R. B.** (1979). Introduction to rural settlements. Concept Publishing Company.
- Mısırlı, N., Kiper, T., & Korkut, A.** (2019). Kırsal Kimlik Değerlerinin Tespiti ile Kalkınma Odaklı Stratejilerin Belirlenmesi: Edirne İli Keşan İlçesi Gökçetepe Köyü Örneği. Artium, 7(1), 70-81.
- Mora, N.** (2008). Medya ve kültürel kimlik. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), 1-14.
- Mumford, L.** (2013). Tarih boyunca kent: kökenleri, geçirdiği değişimler ve geleceği (çev. G. Koca, T. Tosun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nassauer, J. I.** (2012). Landscape as medium and method for synthesis in urban ecological design. Landscape and Urban Planning, 106(3), 221-229.
- Neef, E.** (1967). Die theoretischen Grundlagen der Landschaftslehre, H. Haack, Gotha, Leipzig, Germany.
- Oral, K. G. ve Manioğlu, G.** (2005). İklimle Dengeli Tasarım: Mardin, Antakya, Tasarım, 157, s.136- 142, Ankara.

Özey, R., Bilgili, M., & Kocalar, A. O. (2018). Coğrafyada Peyzaj Teorisi. International Journal of Geography and Geography Education, (38), 127-141.

Özgüç, N., Tümertekin, E. (2010). Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Paköz, A. E. (2017). Vernaküler ve Bağlantılı Kavramlar Kapsamında Türkiye'de Mimarlık.

Rapoport, A. (1969). House Form and Culture. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Roberts, B. K. (1996). Landscapes of settlement: prehistory to the present. Psychology Press.

Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü. (2015). Akarsu Topoğrafyası [PowerPoint Sunumu]. <https://slideplayer.biz.tr/slide/8934655/>

Sezen, T. (2017). Osmanlı Yer Adları. TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Sözen, M. (2012). Anadolu'da kırsal mimarlık. Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği ve ÇEKÜL Vakfı Uluslararası Kırsal Yaşam, Kırsal Mimari Sempozyumu için Ortak Yayını) Bursa: 1-27.

Stobbelaar, D. J., & Hendriks, K. (2004). Reading the identity of place. Multiple landscape: merging past and present in landscape planning. ISOMUL and Land Use Planning Group Wageningen University. Wageningen.

Sümerkan, M. R. (1990). Biçimlendiren etkenler açısından Doğu Karadeniz kırsal kesiminde geleneksel evlerin yapı özellikleri. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Swensen, G., & Jerpåsen, G. B. (2008). Cultural heritage in suburban landscape planning: A case study in Southern Norway. Landscape and urban planning, 87(4), 289-300.

Şahin, İ. (1997). Fevzi, Refahiye'nin Coğrafi Etüdü. (Basılmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, Ş., Perçin, H., Kurum, E., Uzun, O., & Bilgili, B. C. (2014). Bölge-alt bölge (il) ölçeğinde peyzaj karakter analizi ve değerlendirmesi ulusal teknik kılavuzu. Müşteri Kurumların TC İçişleri Bakanlığı, TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı olduğu, TC Ankara Üniversitesinin Yürütücü Kuruluş olduğu ve TÜBİTAK KAMAG, 1007.

Tao, J., Chen, H., & Xiao, D. (2017). Influences of the natural environment on traditional settlement patterns: A case study of Hakka traditional settlements in Eastern Guangdong Province. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 16(1), 9-14.

Taş, B. (2016). Türkiye’de Coğrafi Bakış Açısıyla Köy Kavramı. In *International Geography Symposium* (pp. 13-14).

Tatar, T. (2000). Gelenek ve gelecek. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (26), 199-215.

Tolun-Denker, B. (1977). Yerleşme Coğrafyası Kır Yerleşmeleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2275. Coğrafya Enstitüsü Yayınları, (93).

Totu-Keskin, A. (2019). Geleneksel Konutların Mekânsal Yapısının İrdelenmesi: Malatya/Darende – Aşağıulupınar Örneği. *Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı*.

Tunçdilek, N. (1986). “Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi, İstanbul Üniversitesi Yayınları”. İstanbul.

Turgay, T., & Buyruk, P. E. (2017). Geleneksel Taraklı Evleri ve Yapılarda Bozulma Nedenleri. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6(2), 35-46.

Tümertekin E. (1994). Beşeri Coğrafya’ya Giriş. İstanbul.

Tüzüğü, V. (1964). Tarihi Anıtların ve Yerleşmenin Korunması Onarımı için Uluslararası Tüzük” II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi.

Uluçam, A. (1986). Arapgir’deki Mimari Anıtların Bugünkü Durumu. İnönü Üniversitesi I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu-Tebliğler, 140-147.

Urry, J. (1995). *Consuming Places*, London: Routledge.

Üçecam- Karagel, D. (2017). Kır Yerleşmeleri Ders Notları. Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü.

Yaş, H. ve Güler, T. (2016). “Kır – Kent Ayrımı Görünümünün Havsa Örneğinde İncelenmesi”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 46.

Yavuz, F. (1978). Köyden şehre göç ve şehirleşme (çevre sorunları, özellikle toprak açısından). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 33(03).

Yılmaz, H. (2005). Gelenek, Gelenekçilik ve Gelenekselcilik. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(3), 39-53.

Zaman, M. (2017). Türkiye’de Kırsal Meskenler ve Coğrafi Dağılışı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3), 911-935.

Zigmunde, D. (2010). Preservation of Traditional Rural Landscape Identity as an Integrative Tool for New Housing Settlements in Latvia. In International scientific conference proceedings of full papers–Landscape Legacy: Landscape Architecture and Planning between Art and Science.

İnternet Kaynakları

URL-1, <https://journals.openedition.org/mefra/4770?lang=en> (Erişim Tarihi: 22.12.2021)

BİBLİOGRAFYA

Aydoğdu, H. (2004). “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü”, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, , S.10, s.115-147.

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (1998). Beşeri coğrafya. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Gözenç, S. Gümüş, E. Ertin, G. (1998). Türkiye Coğrafyası, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Eruzun, C., & Sözen, M. (1996). Anadolu’da ev ve insan. Creative Yayıncılık, İstanbul.

Anne, M. (1994). Energy Efficient And Environmental Landscaping, Appropriate Solutions Press.

Wascher, D.M. (2005). European Landscape Character Areas-Typologies, Cartography and Indicators for the Assessment of Sustainable Landscapes, Final Project Report as deliverable from the EU’s Accompanying Measure project European Landscape Character Assessment Initiative (ELCAI), Funded Under the 5th Framework Programme on Energy, Environment and Sustainable Development, Published by Landscape Europe in Collaboration with ELCAI Project Partners

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2010). Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân; Çantay Kitabevi Kefeli, E., 2009, Coğrafi Merkezli Okuma”. *Turkish Studies*, 4, 1.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad-Soyad: Muhammed Enes ÖZPOLAT

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	Mustafa Kemal Üniversitesi Mimarlık	2014
Yüksek Lisans	İnönü Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı	-----

MESLEKİ DENEYİM

Yıl	Kurum	Unvan
2010	MNR Mimarlık	Stajyer
2012	ESTAY Mimarlık	Stajyer
2013	Malatya Büyükşehir Belediyesi	Stajyer
2015	MNR Mimarlık	Mimar
2016	MNR Mimarlık	Mimari Proje Koordinatörü
2017-2021	Malatya Büyükşehir Belediyesi	Mimar